

BRÁNA
MOUDROSTI
OTEVŘENÁ

eslai

Ord. S. Bened.

CIAE - PARISIORUM,
ROBUSTEL, via Jacobea, ac

IPSUM
AUDITE
Matthaei. 17. v. 5.

CAR. DO.

1800

non na

1800

1800

BIBLIOTHECAE
ABBATIAE*
BRAUNENSIS.

Sign:

11. 21. 22.
221.

mit ...
venit.

Traka

BRÁNA
MOUDROSTI
OTEVŘENÁ

Knihy a knihovny
broumovského kláštera

*Martina Bolom-Kotari
Jindřich Kolda
a kol.*

Hradec Králové 2020

Monografie *Brána moudrosti otevřená. Knihy a knihovny broumovského kláštera* je výsledkem projektu s názvem *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace* v programu Národní a kulturní identity (NAKI II) č. DG16P02R047, řešeného v letech 2016–2020 konsorciem tvořeným Univerzitou Hradec Králové (v roli koordinátora), Moravskou zemskou knihovnou a Univerzitou Pardubice.

Lektorovali: doc. PhDr. Petr Voit, CSc.

P. prof. JUDr. Ignác Antonín Hrdina, DrSc., O.Praem.

Frontispis foto: Sixtus Bolom-Kotari

© Martina Bolom-Kotari, Sixtus Bolom-Kotari, Andreas Gamerith, Anna Holešová,
Jindřich Kolda, Martina Vítková, Eva Vodochodská, Zdeněk Zahradník, Jakub Zouhar

© Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové

Vydala Univerzita Hradec Králové v roce 2020

ISBN 978-80-7435-807-4

Obsah

Předmluva (<i>Martina Bolom-Kotari</i>)	21
Úvod (<i>Jindřich Kolda</i>)	25
Broumovsko. Dědictví posvátné krajiny (<i>Sixtus Bolom-Kotari – Martina Bolom-Kotari</i>)	29
Klášter Broumov v datech (<i>Jindřich Kolda – Martina Bolom-Kotari</i>)	51
Stručné dějiny broumovské konventní knihovny (<i>Martina Bolom-Kotari – Jindřich Kolda</i>)	57
Lidé a knihy v broumovském konventu 17. a 18. století (<i>Jindřich Kolda</i>)	67
Evidence knihovního fondu v broumovské konventní knihovně na přelomu 18. a 19. století (<i>Zdeněk Zahradník – Jindřich Kolda</i>)	91
Pravidla pro novověké broumovské knihovníky (<i>Jindřich Kolda</i>)	117
Fond opatské knihovny broumovského benediktinského kláštera (<i>Eva Vodochodská</i>)	127
Broumovské provenience a jejich majitelé (<i>Martina Vítková</i>)	145
Výzdoba cizojazyčných bohemik ve fondu broumovské benediktinské konventní knihovny (<i>Anna Holešová</i>)	171
Učebnice hebrejštiny ve fondu broumovské konventní knihovny (<i>Martina Bolom-Kotari</i>)	187
Tištěné novověké prameny k výzkumu břevnsko-broumovských benediktinů (<i>Eva Vodochodská</i>)	207

<i>Geschichte des Benediktinerstiftes Břevnov–Braunau</i> Jeronýma Růžičky. Stručné představení jedné málo známé dějepisné práce (<i>Jakub Zouhar</i>)	221
Nacheinander – Ineinander. Ikonologische Potentiale der Klosterbibliothek von Broumov (<i>Andreas Gamerith</i>)	231
Závěr (<i>Martina Bolom-Kotari</i>)	269
Resumé	273
Zusammenfassung	277
Seznam pramenů a literatury	293
O autorech	313
O projektu	315
Jmenný rejstřík (<i>Lenka Horáková</i>)	319

Předmluva

Když jsem se před pěti lety, v prosinci 2016, dozvěděla, že náš projekt nazvaný *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad* uspěl v celonárodní soutěži Národní a kulturní identity a byl přijat k financování, zavládly ve mně vedle přirozeně velké radosti i obavy z neznáma. Na Univerzitě Hradec Králové jsme byli vůbec prvními, komu se povedlo projekt NAKI získat, navíc nám ve spolupráci s Moravskou zemskou knihovnou a Fakultou restaurování Univerzity Pardubice připadla role koordinátora, tedy vedoucího týmu v konsorciu tří řešitelských institucí. Vstupovali jsme do prostoru broumovské konventní knihovny, o níž tehdy bylo k dispozici jen nemnoho informací.

Broumovsko, město Broumov, klášter i samotná knihovna se pro většinu z nás staly láskou na první pohled. Snad mohu mluvit i ústy kolegů, ale uplynulých pět let nám doslova převrátilo život naruby. „Broumov“, jak projektu mezi sebou říkáme, do značné míry předurčil a ovlivnil naše profesní zaměření, a vlastně i životní osudy.

Zůstává za námi kus práce. Zkatalogizovali jsme asi třetinu zdejšího knižního fondu. Knihy jsme nejen popsali a označili, ale také podrobně zkoumali a na základě zjištění vytvořili unikátní *datábázi typografických prvků knižního bloku*. Řadu knih kolegové z Fakulty restaurování restaurovali, a tím zachránili pro budoucí generace. Věnovali jsme se otázce péče a odborného využití tohoto typu knihoven, správcům historických knihoven je nyní k dispozici naše metodika *Péče o stavební součásti a vybavení interiérových knihoven v historických objektech*. Abychom osudy knihovny přiblížili co nejširší veřejnosti, natočili jsme dokumentární film *Knihovna benediktinského kláštera v Broumově*, který si už našel řadu diváků. S kolegy z Moravské zemské knihovny a Fakulty restaurování Univerzity Pardubice jsme připravili výstavu *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad* s katalogem. Katalog, ač vydán ve vysokém nákladu, je už rozebrán. Navrhli jsme postupy, které opět napomohou ochraně vzácného kulturního dědictví.

A tak bychom mohli ještě pokračovat, vždyť vznikla řada odborných studií a článků. Chceme, aby výsledky našeho projektu nezapadly a sloužily poznání i nadále. Zájemci je naleznou na webových stránkách branamoudrosti.cz.

Ani my se s Broumovem neloučíme. Končí projekt, my už však odejít nemůžeme, nechceme a ani neumíme. V rámci možností daných naším zaměstnáním na univerzitě či v regionálních muzeích budeme i nadále zkoumat, pečovat, prezentovat. Monografie, kterou právě držíte v ruce, je završením jedné etapy v životě knihovny i v těch našich. Měla by být hrdou přehlídkou velkých zjištění, odkrytím dosud neznámých či dávno pozapomenutých faktů. Na místo toho musíme pokorně přiznat, že vlastně jen poodhrnujeme oponu, kterou může divák nahlédnout na scénu před začátkem představení. Přesto doufáme, že očekávání čtenářů nezklame.

Na závěr se sluší poděkovat. Tvář projektu *Brána moudrosti otevřená* vtiskli všichni ti, kteří se na jeho řešení v uplynulých letech podíleli. Neumím si jej představit bez jednoho každého z nich. Díky tedy vám, milí přátelé a kolegové Evo, Jindřichu, Zdeňku, Sixte, Aničko, Martino, Andreasi, Zuzano, Františku, Honzo, Lenko a Kristino.

V Třebechovicích pod Orebem, 6. XI. 2020

Martina Bolom-Kotari

Úvod

Je složité vyjádřit v pár větách, co nám, kteří jsme měli tu úžasnou příležitost účastnit se po čtyři léta projektu *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad*, vytane na mysli, když zaslechneme jméno onoho města se starým opatstvím v severovýchodních Čechách. Laskavý čtenář snad promine, když nabídnu alespoň pár asociací, které se honí i v hlavách dalších kolegyně a kolegů. Rád bych je věnoval autorce předchozích řádků, naší milé kolegyni Martině Bolom-Kotari, která nás všechny před pěti lety do broumovské větve projektu přizvala.

Brawna, Braunau, Brouna. Bohem políbené místo. Semínko Břevnova, které zapustilo kořeny na konci světa. Benediktini, bez nichž by tu byla jen pustina. Baroko, které zde vykvetlo jednou ze svých nejkrásnějších ratolestí. Bibliotéka, čekající na své znovuzrození. Brána moudrosti a její aspoň drobný příspěvek v tomto snažení. Bedny knih, pendlující mezi klášterem a Hradcem Králové. Bílá místa v minulosti, která pozvolna mizí. Beznaděj, která všechny jímá těsně před předáním dalšího výstupu. Bohudíky zbytečná.

Regály, na čtyři roky hlavní vybavení naší dílny. Radost, že jde práce od ruky: našlo se nové exlibris, z knížky vypadl vzkaz prastarého čtenáře, odlouplý kousek přemalby odryl další vrstvu dějin. Ruce restaurátorů procházející svazek po svazku, od první knihy po poslední, v tomto století jistě poprvé. Rakouské výjezdy, kde si uvědomujeme v plné šíři, že klášterní knihovna je jednou z nejhmatatelnějších stop naší příslušnosti k latinskému Západu. Restaurace, obyčejně Růže, večer po práci.

Ojako obvyklý tvar úst návštěvníka, který vejde do broumovské konventní knihovny poprvé

Učtenost světa, která se skryla do tisíců svazků a kterou my již nikdy neovládáme. Univerzity, které Broumovu dodaly studenty, bez nichž by byl projekt mnohem chudší. Události, kde jsme mohli ukázat výsledky své práce, ať už v podobě výstavy či slavnostního uvedení filmu o záchraně knihovny. Umění střihu, které způsobilo, že ve filmu působíme vcelku seriózně. Univerzálnost kolegů, na níž se lze spolehnout.

Měsíce v archivech, muzeích, ateliérech, knihovnách a památkových objektech. Měření všeho, co změřit lze, od viněty na titulním listu starého tisku po rosny bod za regálem č. XXIII. Mniši, kteří se dotýkali stránek, jimiž listujeme nyní my. Maiwald, poslední řádový knihovník, který se o bibliotéku staral. Minuty, za něž staleté dílo jeho a jeho předchůdců málem zničili komunističtí správci kláštera. Množství vjemů, z nichž budeme žít ještě pěkně dlouho. Málo času, který byl protentokrát k našemu bádání dán.

Otázky. Další a další. Kdo dával všechno toto dohromady? Pro koho? Kolik je tu knih? A co je všechno v nich? Dozvíme se to někdy? Proč o tom řeholníci nenapsali více? Bylo to natolik očividné, že nehodné záznamu? Odpovědi, stále jen dílčí. Objevy, hlavně nečekané. Odkaz, který máme šanci přiblížit ostatním. Kolega *Oesterreicher*, díky němuž jsme poznali barokních knihovny i jinak, než jen jako honosná skladiště foliantů. Otisk zbožnosti na minulosti této země, stále spíše opomíjený, nebo redukovaný. Ochoz konventní knihovny, který ještě čeká na svou inventarizaci. Opatská knihovna, která ještě čeká na všechno.

Výsledek. Držíte ho v ruce, jako jeden z mnoha. Příjemné čtení!

V Hradci Králové, 25. XI. 2020

Za broumovský oddíl projektu

Jindřich Kolda

Broumovsko.

Dědictví posvátné krajiny

Broumovsko je malebnou krajinou hor a údolí, labyrintů strmých skal a hlubokých roklí, pestrou mozaikou lesů a luk, pastvin a polí. Je krajinou po staletí přetvářenou člověkem a přece stále „děsnou v širé pustině“, jak ji charakterizovala darovací listina krále Přemysla Otakara I. pro benediktinský řád před osmi sty lety.¹ „I kolem dotčeného labyrintu skalního poklidné vísky byly založeny. Jen on sám zůstával po staletí, jakým prve byl, pustým a nepřístupným.“² Fascinující čtení mnoha vrstev krajiny odhaluje zachovalou strukturu středověkých údolních lánových vsí, na které vyrůstala a proměňovala se lidská stavení až do podoby velkolepých klasicistních dvorcových statků. Pozemská obydlí se cestami a cestičkami vztahovala k posvátným místům, ať už k unikátním barokním kostelům spojeným s příběhy nejstaršího existujícího mnišského řádu západního křesťanství, nebo ke kapličkám od lidových kameníků na rozcestích. Broumovsko je krajinou existující jakoby

sama o sobě, sama v sobě. Okrouhlým tvarem ohraničeným věncem hor připomíná někomu zmenšeninu Čech, s nimiž má nejužší vazby. Od Čech se však také odděluje – skalní hradbou Mirošovských a Broumovských stěn. Od Kladska a Slezska pak Javořími horami. Dodnes toto území spojují s vnitrozemím Čech jen dvě silnice a jedna železniční trať.³

Izolovanost a velká vzdálenost od kulturních center vedly k relativně pozdnímu osídlení. Před příchodem benediktinů bylo toto území postupně osidlováno z vnitrozemí Čech, o čemž svědčí staré české názvy osad a míst. Benediktini z pražského Břevnova zabydlili krajinu kolonizátory, z velké části německojazyčnými, v polovině 13. století. Podvojný vztah mezi břevnovským a broumovským klášterem měl rozhodující vliv na utváření sakrální krajiny Broumova, kde zdánlivě periferní, do sebe uzavřený prostor čerpal ze spojení s pražským centrem.⁴ Břevnov – nejstarší mužský klášter v Čechách – předsta-

1 Český překlad slov staré latinské listiny se stal populární díky užití na začátku úvodu Jiráskových *Skal*. Alois JIRÁSEK, *Skály. Několik vyjveů z dějin samoty*, Praha 1953, s. 9.

2 Tamtéž.

3 Srov. Pavel BUREŠ, *Broumovsko – krajina souznění unikátní přírody a architektonických památek*, Ochrana přírody 4, 2019, s. 3.

4 Samotné jméno Broumov má být dle některých interpretací zkomoleninou vzniklou ze záměny písmen jména Břevnov, latinsky „Breuneu“. Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Broumovském*, Praha 1930, s. 24. Zároveň existovalo

*Broumovská krajina, cesta z Broumova do Šonova, provázená drobnými sakrálními památkami.
Řada objektů, poškozených po roce 1945, byla na přelomu tisíciletí opravena s doplněním ztracených částí.*

→ Nástropní malba s oslavou zakladatelské činnosti Otmaro Zinkeho představuje podobou, kterou dal tento opat broumovskému klášteru. Heřmánkovice, kostel Všech svatých, 1736, přemalba 1865.

voval jednu z nejvýznamnějších církevních institucí Českého království. Jeho opat, sídlící pravidelně v Broumově, byl po pražském arcibiskupovi co do důstojnosti druhým církevním velmožem Čech.⁵ Dynamika historického vývoje provedla broumovskou krajinu husitskými válkami i válkou třicetiletou – abychom zmínili alespoň dva z milníků „velkých dějin“ – aby v čase protireformačního mocenského vzepětí římskokatolické církve vznikla podivuhodná stavební díla.

Přelom 17. a 18. století představuje v jistém smyslu unikátní období. Západní Evropa snad nebyla nikdy křesťanštější, než právě v tomto období. Která historická epocha pocítovala takový strach ze smrti, z nedosažené spásy? Bylo třeba zabezpečit most pomíjivé pozemské existence ohraničené narozením a smrtí k věčnému životu – stavbami, sochami, modlitbami. Obrovský rozmach okázalé zbožnosti, stejně jako doložitelné vyvrcholení fundační aktivity prakticky všech sociálních vrstev, směřující k zabezpečení posmrtné existence, je přesvědčivým důkazem plošného účinku protireformace. Kromě citovosti se tu snad ozývá jakási racionalistická ekonomie spásy, uzavírající „obchody s Bohem“, zastupovaným světcí a církví, nikoli nepodobné prastaré zásadě *do ut des* – dávám, abys dal.⁶ V tomto kontextu, v relativně poklidném období vlády Karla VI., císaře a českého krále korunovaného roku 1723, graduje příběh broumovského baroka.

Jak je možné, že se na vzdáleném Broumovsku v 17. a 18. století souvisle setkáváme s díly nejpřednějších

pražských architektů, sochařů, malířů, štukatérů? Klíčem jsou mimořádné osobnosti dvou benediktinských opatů, jejichž rodové kořeny byly úzce svázány s broumovskou krajinou. Opat Tomáš Schneider-Sartorius (1630–1700) se v Broumově přímo narodil. Jeho nástupce Otomar Daniel Zinke (1664–1738) byl rodákem ze Slezska, avšak v rodině pocházející z Broumova. Do kláštera v městě spojeném s rodovými kořeny vstoupil ve svých dvaceti letech. Období vlády obou zmíněných opatů pokrývá tři čtvrtě století, kdy se jejich vztah k místu dokonale prolнул se zkušeným nadhledem předních církevních hodnostářů a bohatými nástroji komponování krajiny, které nabízelo vrcholné baroko.

Stavební aktivitu prvního z opatů, Tomáše Sartoria, iniciovaly požáry. Roku 1664 zničil oheň severní a východní křídlo broumovského klášterního konventu. O dvacet let později zasáhl požár jižní část areálu. Úkolem vystavět monumentální klášter v „malé Praze“ uprostřed „malých Čech“, který by jako hrad ovládl celé údolí, byl opatem pověřen Martin Allio, italský tvůrce zdomácnělý v Praze. Stavělo se na původním půdorysu se zachováním podstatné části gotického zdiva. Ostatně četné rysy někdejšího opevněného hradu nesl klášter ještě v 17. století.⁷ Přes mnohá omezení dokázal Allio vytvořit nový, monumentální, ryze barokní celek. Estetický výraz interiérů určila náročná štuková a fresková výzdoba, realizovaná částečně umělci z Alliova rodinného okruhu. V té době vznikaly zřejmě podle Alliova návrhu tři další barokní kostely, totiž broumovský děkanský kostel

spojení s prostorem Kladska a Slezska, které zastupoval klášter Wahlstatt (dnes Legnickie Pole), založený rovněž břevnovskými benediktiny. Stavbu barokního kláštera započal roku 1719 opat Otmar Zinke, stavitelem byl Kilián Ignác Dientzenhofer. Srov. Jan WRABEC, *Unbestimmtheit und Innovation der Kirche des hl. Kreuzes und der hl. Hedwig in Wahlstatt (Legnickie Pole)*, in: Marco Bogade (Hg.), *Transregionalität in Kult und Kultur: Bayern, Böhmen und Schlesien zur Zeit der Gegenreformation*, Köln – Weimar – Wien 2016, s. 124–144.

5 Mojmir HORYNA, *Barokní rozkvět Broumova*, in: Broumovsko – interpretace kulturního a historického dědictví na Broumovsku, Broumov 2003, s. 33.

6 Zdeněk R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006, s. 27, 89 a 151.

7 M. HORYNA, *Barokní rozkvět Broumova*, s. 32.

sv. Petra a Pavla – se zachováním velké části gotického zdiva stavby, kostel sv. Ducha se špitálem pro chudé rovněž v Broumově, a konečně stavba kostela sv. Martina a Jiří v Martínkovicích. Martínkovický kostel je nejstarší (1690–1692) z pozoruhodné skupiny barokních venkovských kostelů vzniklých na broumovském panství, nahrazujících starší, částečně dřevěné kostelíky.

Opat Sartorius doporučil před svou smrtí jako svého nástupce klášterního provizora Otmara Daniela Zinkeho. Zinke byl zvolen opatem 17. listopadu 1700 a jeho vláda trvala téměř čtyři desetiletí. Svůj čas využil k nevidanému zvelebení kláštera, rozšíření jeho statků a budovatelskému úsilí, čítajícímu na břevnovsko-broumovských panstvích několik desítek architektur a stovky mimořádných uměleckých děl. Právě Zinke rozprostřel po krajině promyšlenou síť kostelů a dotvořil její stále patrný barokní charakter. Hlavní strukturu kostelů průběžně, až do 20. století, doplňovala ještě hustěji utkaná síť drobných sakrálních památek, kapliček a křížů na rozcestích, u studánek či podél cest. Posvěcení krajiny se stalo jejím polidštěním v nejlepším slova smyslu. Dialog mezi nespoutatelnou mocí přírody a duchem barokního tvůrce, uspořádávajícího krajinu ve svůj řád, můžeme dodnes vnímat až hmatatelně.

Věci nabraly nový spád, když vstoupil v polovině roku 1709 do služeb opata Zinkeho Kryštof Dientzenhofer (1655–1722), v Čechách zdomácnělý stavitel původem z bavorské stavitelské rodiny. O rok později byl jmenován stálým architektem na všech klášterních pan-

stvích. Nejprve kreativně vyřešil svažité terén otevřeného prostoru před broumovským konventním kostelem. Zde rozehrál harmonický koncert teras, schodiště a sochařských děl. V následujících letech se pak soustředil na skupinu venkovských kostelů. Jeho díly jsou kostely sv. Michaela ve Verněřovicích (1719–1722), sv. Jakuba Většího v Ruprechticích (1720–1723) a sv. Barbory v Otovicích.

Kostel v Otovicích vystavěl v letech 1725 až 1727 podle otcova návrhu již jeho syn a nástupce Kilián Ignác Dientzenhofer (1689–1751), bezpochyby nejtalentovější a nejproduktivnější člen svého stavitelského rodu. Za více než třicet let realizoval na různých místech přes dvě stovky staveb, při jejichž projektování uplatňoval nová řešení prostoru. Jeho návrhy vynikají citem pro začlenění do krajiny a architektonickým pojetím. Toho si byl vědom opat Zinke, který navrhl a roku 1726 dal kapitulou schválit radikální zásah do broumovské klášterní stavby – úplné odstranění konventu, jakož i větší části budovy opatství, aby uvolnil prostor Dientzenhoferově tvůrčímu duchu. Obrovská stavba, která na severní straně vystoupila za původní hranice klášterního areálu, se řadí k nejkrásnějším klášterním architekturám ve střední Evropě.⁸

Pouto mezi městem a krajinou vnímáme na broumovském předměstí, kde ve dvacátých letech 18. století realizoval Kilián Ignác Dientzenhofer kostel sv. Václava. Na druhém konci řetězu stojí kaple Panny Marie na Hvězdě, skalnatém výběžku Broumovských stěn.

8 M. HORYNA, *Barokní rozkvet Broumova*, s. 34–36; TÝŽ, *Tvář barokní Čechie. Baroko v české krajině a historické paměti*, in: Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století, ed. Vít Vláška, Praha 2001, s. 249 ad.; TÝŽ, *Stavebníci a stavitelé břevnovsko-broumovského kláštera v období baroka*, in: Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově, Praha 1993, s. 77 ad.; M. HORYNA – J. KUČERA, *Dientzenhoferové*, Praha 1998; Lydia BAŠTECKÁ, *Soubor barokních kostelů na Broumovsku*, in: Valdštejská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína, Semily 1997, s. 45 ad.; Christian NORBERG-SCHULZ, *Kilian Ignaz Dientzenhofer e il barocco boemo*, Roma 1968; Heinrich Gerhard FRANZ, *Barocke Architektur sehen – barocke Architektur verstehen*, in: Die Dientzenhofer. Barocke Baukunst in Bayern und Böhmen, Rosenheim 1991, s. 32 ad.; Franz Beda MENZEL O. S. B., *Abt Othmar Daniel Zinke und die Ikonographie seiner Kirchen in Břevnov-Braunau-Wahlstatt*, St. Ottilien 1986, s. 16. ad.

Kostel sv. Markéty v Šonově z broumovské cesty.

← *Kaple Panny Marie Sněžné na Hvězdě ze skalního labyrintu Broumovských stěn.*

Opat Sartorius christianizoval krajinnou dominantu velkým křížem. Jeho nástupce tam položil základ mimořádně působivé, byť velikostí drobné stavby hvězdčovitého vnějšího objemu, vytvořené Dientzenhoferem v letech 1733 až 1738. Vedle Broumova se Hvězda stala druhou dominantou širokého okolí. Mezi městem a krajinou po-

kračoval Kilián Ignác Dientzenhofer ve stavbách venkovských kostelů: Všech svatých v Heřmánkovicích (1722–1726), sv. Anny ve Vižňově (1724–1728), sv. Prokopa v Bezděkově u Police nad Metují (1724–1727), sv. Markéty v Šonově (1726–1730) a sv. Magdaleny v Božanově (1726–1730).

Průčelí šonovského kostela sv. Markěty, konec dvacátých let 18. století.

Strategie tvůrců

Venkovský kostel představoval specifické stavitelské zadání. Opat Zinke požadoval po Kryštofovi a Kiliánovi Dientzenhoferových, aby byly stavby dobře a pevně postavené, dostatečně prostorné a aby byly levné. Proto je jejich architektonické pojetí redukované, například nemají až na dvě výjimky zděný klenutý strop, nýbrž dřevěný. Stavby jsou založeny na oválných nebo polygonálních půdorysech, někde s užitím výklenkových kaplí v síle obvodových zdí (Verněřovice, Ruprechtice). Estetického efektu se dosahuje spíše výrazným umístěním v krajině než architektonickou výpravností. Ostatně schopnost navrhnout jednoduchý a přitom působivý venkovský kostel byla pro barokní architekty samozřejmá, stačí porovnat díla Jana Blažeje Santiniho či Františka Maxmiliána Kaňky. Mladý Dientzenhofer v realizacích těchto finančně méně náročných staveb zkoušel a obměňoval kompoziční schémata, která používal u nejnáročnějších objektů. Broumovskou skupinu venkovských kostelů tak lze chápat jako zhmotnělý „náčrtník“ velkého mistra.⁹

Příkladem může být kostel sv. Markéty nad Šonovem, nejexpresivnější stavba z broumovské skupiny. Zejména upoutá vrstvením a částečnou rotací hmot, kdy se dvě věže vstupního průčelí jako by od sebe oddálily po opsané kružnici a pootočily k sobě navzájem nárožím. Jde o ukázkovou barokní hru s perspektivou, která mohla být v dalších venkovských kostelech jen naznačena, zde je však plně rozvinuta. Hra pokračuje i v situování kostelní stavby. Není umístěna na samém vrcholu kopce, ale rafinovaně v zářezu těsně pod ním. Portál s velkými okny míří pohledovou osou směrem k „významovému centru“

– broumovskému klášteru. Z dálky pak vypadá jako impozantní kulisa.¹⁰ Poutník cestou objevuje divadelní proměny pohledů na části stavby schovávající se za terénní vyvýšeniny. Chvillemi se zdá, že ze země vyrůstají samotné dvě kostelní věže s měkce zprohýbaným štítem.

Stavbou kostelů baroka na Broumovsku neskončilo. Život „baroka po baroku“ pokračoval několika způsoby. Nástupci opata Zinkeho doplňovali jeho dílo již jen jednotlivými realizacemi. Proměnu času symbolizovala nová orientace na rezidenční bydlení v podobě pozdně barokní přestavby zámečku v Meziměstí, kterou navrhl Kilián Ignác Dientzenhofer před polovinou 18. století. Nejzazší a možná nejkurióznější hranici kontinuity barokních realizací zřejmě představuje aktuální podoba nástropní malby kostela sv. Michaela ve Verněřovicích, datovaná rokem 1941. V podobách andělů seskupujících se v modravých nebeských výšinách kolem Boha Otce ustoupilo baroko požadavkům nacionálně socialistického umění na zobrazování árijského „nového člověka“.¹¹

Baroko samozřejmě žilo v myslích těch, kteří s ním byli každodenně vizuálně konfrontováni. Přispělo k vysoké úrovni zednického řemesla okolní venkovské zástavby. Nepřehlédnutelným výsledkem benediktinského snažení je nesmírné množství dochovaných kamenných drobných sakrálních staveb. Benediktini o ně měli zásluhu jak v přímém slova smyslu jako stavebníci mnohých z nich, například Brokoffova Mariánského sloupu na náměstí v Broumově z roku 1706, tak i nepřímou jako inspirátoři svých věřících, návštěvníků kostelů broumovské skupiny. Tito věřící pak z různých osobních pohnutek fi-

9 M. HORYNA, *Barokní rozkvět Broumowska*, s. 37.

10 Srov. Günter BARTOŠ, *Baroko v zimě*, Art & Antiques 2, 2006, s. 130.

11 Martina BOLOM-KOTARI – Sixtus BOLOM-KOTARI, *Das Erbe der barocken sakralen Landschaft im Braunauer Land in Böhmen*, in: *Sakralisierung der Landschaft*, Hgg. W. Telesko – T. Aigner, St. Pölten 2019, s. 236–237.

nancovali zřízení zbývajících kapliček, soch, sousoší, křížů, mariánských a světeckých sloupů v polích, v jejichž tvarech doznívá baroko ještě na počátku druhé poloviny 19. století. Zhotovená sochařská díla tvůrců místního původu mají často mimořádný náboj poezie, naivity a dekorativního výrazu.¹² Jak nasvědčují vzpomínky, staré fotografie, dokonce i básně, žily rodiny s památkami, které daly z různých, často osobních pohnutek v krajině vytvořit, v úzkém sepětí. Nasloucháme slovům o posvátné soše jako hrdém symbolu, ochraňujícím pole a louky před nepřízní počasí i temných sil. O zvyku zastavit se zde a pokřizovat večer co večer po úmorné celodenní práci na poli. Poděkovat, že práce může nést ovoce. Přijít tiše ve skrytu s nadějí a připravenou modlitbu, když život přinesl bolest a strádání.¹³

Navzdory obrovským ztrátám, způsobeným po roce 1945, zůstávají drobné sakrální památky Broumova svojí četností i kvalitou zhotovení v rámci Česka unikátní. K jejich poškozování a zániku docházelo kvůli intenzifikaci zemědělství a s tím spojeného přepisování tváře krajiny, likvidací mezí a cest, častěji však prostým vandalismem v souvislosti s vlnou ideologického zúčtování s náboženstvím a snahou vymazat paměť na předchozí obyvatele.

Proměny

Přes dlouhověkou geografickou i politickou odlehlost bývalo Broumovsko prosperující oblastí. Přerušeni nastalo

odsunem naprosté většiny německojazyčného obyvatelstva, iniciovaném v roce 1945. Odešlo odtud dvacet dva tisíc lidí. Krajina ztratila ze dne na den pečovatele, ochránce a zkušené hospodáře. Následné půlstoletí se svoji geopolitickou realitou hloubku této proměny dále zvýraznilo. Se zrušením okresu Broumov, státním socialismem, ateizací a charakterem pohraničí přišla destrukce tradičních hodnot, všeobecný ekonomický i společenský úpadek typický pro oblasti takzvaných Sudet. Charakteristický je příklad vztahu k půdě. Před rokem 1945 byl základem identity zdejších obyvatel, jak vidíme z emocionálně laděných zápisů dochovaných kronik některých obcí, byt šlo zčásti i o působení nacionalismu, resp. nacionálního socialismu. Jak mohli nově příchozí obyvatelé Broumova získat alespoň část vztahu k této zemi, když zde v roce 1960 bylo v soukromých rukou jen tři procenta plochy zemědělské půdy? Vznikající obří státní statky byly spojeny s přepisováním paměti krajiny formou scelování pozemků a rozorávání mezí, zapříčiňující značnou erozi půdy.¹⁴

Citelné škody utrpělo rovněž centrum broumovské sakrální krajiny, zdejší klášter. Od roku 1950 sloužil jako internační tábor nejprve pro řeholníky a pak pro řeholnice různých řádů. Padesátá léta 20. století byla obdobím nejtuzší státní persekuce uplatňované proti řádům a katolické církvi obecně, považované za nežádoucí ideologickou i mocenskou konkurenci vládnoucí komunistické strany. Často docházelo k drancování klášterů a dalších sakrálních objektů. Mnozí kněží a řeholníci byli mučeni, vězněni a pronásledováni pro své přesvědčení.¹⁵ Interno-

12 Teprve historismus druhé poloviny 19. století odebírá lidovému sochařství citovost v účinku a provedení. Srov. Alexandr SKALICKÝ st., *Sochařské památky v krajině Broumova*, in: Broumovsko – interpretace, s. 49.

13 Srov. Michael POPOVIČ, *Die Dreifaltigkeit der Familie Pfeifer in Jibka (Jívka)*, *Sudetendeutsche Familienforschung* 15, č. 2, 2019, s. 98–105; TÝŽ, *Die Heilige Dreifaltigkeit in Jibka und ihre Verbindung zum Starkstädter Kreuzweg*, *Sudetendeutsche Familienforschung* 15, č. 3, 2020, s. 149. Děkujeme autorovi za upozornění na tyto texty.

14 *Vývoj zemědělství*, in: Broumovsko – interpretace, s. 58–59.

15 Jako smutná ironie by působil závěr, že celé úsilí českých komunistů o potlačení církve po roce 1948 – včetně násilí, obětí a hmotných ztrát – bylo zbytečné, neboť by společnost dosáhla současného stupně sekularizace tak jako tak, s ním i bez něj. Konkrétní podoba a rychlost

„Barokní“ nástropní malba kostela sv. archanděla Michaela ve Verněřovicích, detail datace.

vané sestry žily v broumovském klášteře za nelidských podmínek, jak o tom ostatně svědčí data úmrtí na improvizovaných hrobech na místním hřbitově. Byly nuceny pracovat v továrnách a v zemědělství v Broumově a okolí. Určité ulehčení situace přinesl teprve rok 1968, kdy díky politickým změnám mohly sestry nastoupit službu v charitních domovech. V Broumově zůstaly pouze sestry dominikánky, jež zde pekly hostie pro všechny

farnosti v Čechách a na Moravě. Ty v roce 1990 přesídlily do ženských klášterů na Moravu. V současnosti je klášter samostatným subjektem a není osazen řeholní komunitou.¹⁶

Masivní správní a hospodářská centralizace i snaha kulturně připodobnit venkov městu přinesla nárůst migrace obyvatel, degradaci kulturního života a občanského sebevědomí. S následky přervané kontinuity se oblast

tohoto trendu se v jednotlivých zemích a regionech tzv. západního světa liší, ovšem v rámci postupující globalizace se dopracovávají k podobným výsledkům, k prázdným kostelům. Vypovídající v tomto směru může být srovnání liberálně demokratických režimů (např. Velká Británie, Francie, Západní Německo) s dědictvím režimů autoritativních, orientovaných proticírkevně (české země v rámci komunistického Československa, Východní Německo) i procírkevně na druhé straně bývalé Železné opony (např. frankistické Španělsko). Sixtus BOLOM-KOTARI, *Kostel*, in: M. Hlavačka – J. Raška a kol., *Symbole doby. Historické eseje*, Praha 2019, s. 47.

¹⁶ <http://klasterbroumov.cz/cs/klaster-broumov> (ověřeno 1. 8. 2020).

Hřbitov v Heřmánkovicích.

→ *Setkání starého a nového světa Broumavska. Nejlevnější plastová okna a dveře vsazené do vyřiznuté části historických dřevěných vrat. Existují meze spotřebního přístupu k dědictví minulosti?*

nevyrovnala dodnes. Mladí a perspektivní lidé odcházejí bez ohledu na kvalitu životního prostoru za větší pohodlím a většími výdělky. Krajina nadále trpí relikty velkoplošného hospodaření, sídla až na výjimky strádají absencí pravidelné údržby a péče lidských rukou. Dlouhá doba omezených investic i zcela zanedbatelného rozvoje však na druhé straně dokázala uchovat do dnešní doby značné množství unikátních dokladů někdejší zašlé slávy regionu, sakrálních staveb, ale i specifické lidové architektury.¹⁷

Lidová architektura náleží k jen postupně doceňovaným pokladům broumovské krajiny. Už celé vzácně dochované vesnice jsou jedinečným dokladem středověkého urbanismu z doby kolonizace druhé poloviny 13. a počátku 14. století, kdy němečtí osadníci na základě zákupního práva zakládali i několik kilometrů dlouhé řadové lánové vsi, v jejichž čele stáli dědiční fojtové. Teprve z nadhledu okolních vrchů spatříme úžasnou strukturu kulturní krajiny Broumovské kotliny, jejíž pomyslnou páteř tvoří říčka Stěnava a od níž se jako žilky paprskovitě rozbíhají podél jejích menších přítoků v mělkých údolích jednotlivé vesnice. Větší statky stojí v odstupech zpravidla na vyvýšených terasách nad potoční nivou v přímém kontaktu s navazujícími polnostmi, které se táhly v pruzích až na okraj katastru ukončeného lesem. Mladší drobnější usedlosti a chalupy méně majetných obyvatel vesnic zaujímají nevýhodné polohy na úbočích údolí nebo přímo u vodního toku, kde je ohrožovaly povodně. K urbanisticky nejhodnotnějším obcím Broumovska patří Božanov, Heřmánkovice, Martínkovice, Ruprechtice a Šonov s dochovanou a dodnes dobře čitelnou sídelní strukturou. Jediným plošně památkově chráněným sídlem na Broumovsku jsou Křínice, prohlášené roku 1995 vesnickou památkovou rezervací. Jejich podobu ve dru-

hé polovině 17. století nám věrně přibližuje schematická mapa urbáře broumovského panství z roku 1671.¹⁸

Většina statků má charakter rozlehlých čtyř- nebo trojstranných dvorců. Tento způsob zástavby si přinesli už první kolonisté ze své vlasti v Durynsku a postupně jej rozvinuli do podoby statku broumovského typu, vzniklého v průběhu 19. století. Do této doby zde převládaly stavby dřevěné, roubené a v menší míře i hrázděné, kombinované zejména u hospodářských objektů s kamennými konstrukcemi z místního pískovce. Dřevěná stavení nalezneme ještě místy ve Vernéřovicích, Jetřichově, Višňově, Šonově, Rožmitále nebo Křínicích. Tuto původní vesnickou stavební kulturu během 19. století téměř beze zbytku překryly novostavby mimořádných architektonických kvalit, vycházející ve vnějším ztvárnění i v konstrukčním řešení interiérů z klasicistního a empírového tvarosloví. Jeho předobrazem byla přestavba měšťanských domů Broumova realizovaná po požárech města. Příčiny takto prudké proměny hledejme zejména v hospodářském růstu regionu způsobeném rozvojem textilního průmyslu a demografickými změnami v kontextu celkového vývoje společnosti po napoleonských válkách. Přímým impulsem pak byla sílící potřeba okázalé reprezentace bohatnoucího a stále sebevědomějšího selského stavu.

Již od první poloviny 19. století tak na Broumovsku vznikají mohutné zděné dvorcové statky sestávající ze štítově orientovaného obytného domu se stájemi, proti němuž většinou stojí budova chlévů a stájí nebo prostorná kolna, v čele bývá výměnek s kolnou, vzadu dvůr uzavírá stodola. Štuková výzdoba tvořená celou škálou plastických dekorativních prvků a článků se soustřeďuje zejména na štítová průčelí. Nepřehlédnutelným osobitým znakem domů jsou vstupní portály zapuštěné do hlubokých

17 http://old.collegium.cz/index.php?menu=broumovsko/zapcest&page=zap_cest (ověřeno 1. 8. 2020).

18 P. BUREŠ, *Broumovsko – krajina souznění unikátní přírody a architektonických památek*, s. 4.

Hynčice, venkovská architektura vystavená přirozenému zániku.

Na předchozí straně: Ruprechtice, předjarní idyla broumovské venkovské architektury 19. století.

nik s okrouhlými sedátky ve špaletách, zvaných *Schnecken* – šneky. Pozoruhodné jsou rozlehlé klenuté stáje a především vstupní síň zaklenutá soustavou plackových kleneb podpíraných kamennými sloupy, často zakončenými zdobnými hlavicemi, podobně jako mázhauzy starobyklých měšťanských domů. Zvláštnost představují psi obydlí zapuštěná do soklů obytných domů poblíž vchodu, se vstupy ztvárněnými jako průčelí psiho minidomečku. Klasicistně empírová výstavba na broumovském venkově kulminovala v padesátých až sedmdesátých letech 19. století, kdy specifické rysy broumovského statku pronikly i do sousedních oblastí. Další zástavba vesnic na Broumovsku konce 19. století již byla převážně ovlivněna obvyklými trendy eklektismu a historismu s prvky průmyslového a železničního stavitelství.¹⁹

Přestože bylo k uchování cenné kulturní krajiny a dalších přírodních hodnot vyhlášeno Broumovsko v roce 1991 chráněnou krajinnou oblastí, mizí zmíněná ojedinělá kolekce dochovaných hmotných dokladů rychlým tempem ze světa. Mnoho staveb je na konci své životnosti vzhledem k dlouholetému nedostatku běžné údržby. Problematický vztah starých domů a jejich nových obyvatel zřejmě souvisí se zakořeněnou nedůvěrou k majetku, svěřenému po roce 1945. V podvědomí dlouho existoval jako majetek dočasný, ohrožovaný obavami z případného návratu původních německých majitelů. Modernizace domů, po léta odkládaná, rozšiřování komunikací i pochopitelná touha obyvatel vyrovnat svůj životní standard s vnitrozemím předznamenává brzký zánik všeho nenapodobitelného, co po dlouhý čas jako zázrakem unikalo civilizačním tlakům. Pod novými omítkami mizí se zateplením fasády pozůstatky říms a pilastrů, svědků uměleckého řemesla venkovských staveb. Řemeslně mistrovsky vyrobená členěná okna ustupují euro-šablonám,

plastovým profilům a dalším prefabrikátům ze stavebního supermarketu.

Do této situace, okouzlení objevováním „zaniklé civilizace“, přicházejí na Broumovsko na konci devadesátých let 20. století občanští aktivisté z velkých měst ve vnitrozemí. Budují lokální kontakty a připravují projekty znovuzrození barokní krajiny. V letech 2000 a 2001 uspořádaly utvořené občanské iniciativy *Tuž se Broumovsko* a *Collegium pro arte antiqua* festival Týden pro broumovské kostely. Po desetiletí zavřené stavby ožily koncerty, performancemi a výstavami, které viděly tisíce lidí. Zapomenuté kulturní dědictví se znovu dostalo do centra pozornosti. S další iniciativou přišla tehdejší Správa Chráněné krajinné oblasti. K obnově starých cest vroubených pískovcovými kříži, plastikami a kaplemi se přidali muzikanti. Pokoušeli se obnovit tradici májových procesí po těchto zapomenutých stezkách. Nefunkční a v necitlivě proměněné krajině často nelogicky rozestěté drobné milníky dnes pozapomenutého vztahu k Bohu náhle, pospojovány nitkou nových úseků cest a čerstvě vysázených stromořadí, dávají zase smysl. Po více než půl století kráčí starou stopou předků poutník s křížem a při zastaveních kněz žehná polím a prosí za budoucí úrodu i odvrácení neštěstí. Krajinou zní zpěv a cesty ožívají hlasy četných poutníků.

Toulky a poutě Broumovskou krajinou daly vzniknout myšlence na důkladnou dokumentaci drobných sakrálních památek v krajině. V roce 1999 se zrodil studentský projekt Zapadlými cestami minulosti. Patnáct studentů o prázdninách objíždělo na kolech s mapami, fotoaparáty a kreslicím náčiním vesnice, pole a remízky a shromáždilo první materiál. O rok později se připojili i zahraniční dobrovolníci a celkový počet záznamů databáze stoupl ke třem stovkám. Výsledkem zevrubné, byť

19 Tamtéž, s. 4–5.

z povahy věci spíše nadšenecké inventarizace křížů, světeckých soch, kaplí a dalších objektů je ucelená databáze památek, přístupná každému zájemci.²⁰

* * *

Zatímco broumovský klášter prošel v posledních letech nákladnou rekonstrukcí a proměnou v kulturní centrum s možností ubytování návštěvníků, stavební stav řady kostelů broumovské skupiny zůstává žalostný. Postupně probíhají nejnaléhavější opravy, existují i vize komplexní památkové rekonstrukce spojené se snahou vrátit těmto památkám smysl existence a obnovit přirozené kulturně-společenské vazby.²¹ Kostely zůstaly dominantami svých

vesnic. Ale jinak to jsou uzavřená a nepřístupná místa, vytěsňená z každodenního života, s výjimkou letních prázdnin. Místní lidé chodí jen na hřbitovy, do kostelů se zpravidla nedostanou. Tak tomu bylo před rokem 1989 a nezměnilo se ani po něm. I církve považuje polovinu kostelů za „mrtvou“, protože se v nich už desetiletí neslouží pravidelné mše. Pro koho? Zda bude novou nadějí broumovské sakrální krajiny turistický ruch, ukáže teprve čas.²² Kromě iniciativ typu zapsání broumovské skupiny kostelů na seznam světového kulturního dědictví UNESCO potřebuje zdejší krajina dostatek lidí, kteří by v ní vědomě žili, přijali za svou, citlivě hospodařili, zakořenili. Broumovsko zve k objevení posvátné země a k jejímu obejmutí.

20 Databáze z let 1999–2006 zahrnuje všechny katastry Broumovské kotliny, větší část území Teplicka a Adršpašska a dílčí výsledky průzkumu v okolí Police nad Metují. Zaznamenán byl doposud výskyt 335 více či méně dochovaných staveb. Zde zveřejněná základní data jsou jen částí shromážděného materiálu, který ve své úplnosti obsahuje u převážné části objektů další popisná data a především detailní fotografickou dokumentaci. <http://www.collegium.cz/pamatky-databaze/> (ověřeno 1. 8. 2020).

21 <http://www.broumovfarnost.cz/cs/pro-zivot-kostelu-broumovska/cile-projektu.html>; <https://rychnovsky.denik.cz/z-regionu/broumovske-kostely-ziskaly-na-opravu-uz-100-milionu-korun-20191112.html> (ověřeno 1. 8. 2020).

22 <https://nachodsky.denik.cz/ctenar-reporter/broumovsko-hlasi-rekordni-zajem-turistu-20200820.html> (ověřeno 22. 8. 2020).

Broumov-Rožmitál, kříž na rozcestí, „Errichtet von Josef und Theresia Knittel im Jahre 1884, Renoviert von Josef und Maria 1914“.

Na předchozí straně: Broumov-Velká Ves, kamenný trojiční sloup. Detail nápisu s vícekrát upravovanou datací obnovení této „kaple“ svědčí o péči věnované drobným sakrálním památkám v 19. a ještě na počátku 20. století.

Klášter Broumov v datech

1213

- počátek probošství v Polici nad Metují, pod jehož správu patřilo i nynější Broumovsko

2. polovina 13. století

- v Broumově doložena tvrz, na jejímž místě později vznikl „klášterní hrad“ a od 17. století nynější klášterní areál zasvěcený sv. Václavu

1390–1393

- nejstarší zpráva o knihovně v tzv. zlomku inventáře břevnovského kláštera, zaznamenáno 37 svazků při sakristii

po 1420

- příchod břevnovských řeholníků do Broumova, kteří s sebou jistě přinesli také knihy, snad včetně tzv. Ďáblovy bible (*Codex gigas*)

1575–1601

- doba největšího úpadku broumovského kláštera za opata Martina Ratibořského, který mj. daroval *Codex gigas* císaři Rudolfo II.

1609

- první známé vyobrazení kláštera

1664

- v rámci ničivého požáru Broumova vyhořel zcela i klášter včetně většího dílu konventních knih

konec 17. století

- Sartoriovy přestavby kláštera s konventní knihovnou v přízemí při křížové chodbě

1710

- Kryštof Dientzenhofer se stává stálým architektem opata Otmara Zinka

1726–1733

- radikální přestavba konventu pod vedením Kiliána Ignáce Dientzenhofera, v jejímž rámci vznikl současný knihovní sál

okolo 1740

- klenba knihovního sálu vyzdobena freskou Jana Karla Kováře

1780–1802

- vznik katalogů (Rupertus Strahl) k jednotlivým oddělením knihovny, které zachycují stav knihovny ve vrcholné době

1793

- knihovní sál dostává za opata Jakuba II. Chmela svou nynější podobu (skříňe, galerie zdobená portréty členů konventu)

1. čtvrtina 19. století

- poslední přírůstky do sálové knihovny, která se stává „mrtvým fondem“ určeným především k prohlídkám návštěvníků kláštera

1844–1886

- za opata Rottera se definitivně hlavní knihovnou konventu stává tzv. opatská knihovna

1850–1854

- reinventarizace a nová katalogizace konventní knihovny Jeronýmem Růžičkou

1. třetina 20. století

- poslední přesuny knih v rámci fondu za knihovníka Vincence Maiwalda

po roce 1945

- předpokládané ztráty nejvzácnějších svazků
- původní řeholníci nedobrovolně klášter opustili a odešli do bavorského Rohru

13.–14. dubna 1950

- zrušení broumovského kláštera v rámci 1. fáze tzv. Akce K

1950–1990

- v klášteře zřízen internační tábor pro řeholníky a řeholnice

1952

- převzetí části kláštera Československou lidovou armádou – transformace ve skladovací objekt (tzv. Dolní klášter); odchod až v 80. letech

1950–1993

- knihovna ve správě Krajské vědecké knihovny (Zdeňka Nejedlého) v Hradci Králové, prvotisky a knihy opatské knihovny spravoval Památník národního písemnictví Praha

od roku 1974

- depozitář Státního ústředního archivu (do 90. let)

1. srpna 1991

- klášter a knihy vráceny břevnovským benediktinům

březen 2016

- začátek projektu *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad*

Stručné dějiny broumovské konventní knihovny

Počátky města Broumova i zdejšího kláštera jsou poněkud zahalené v mlze. Tradiční podání opírající se o staré listiny připomíná několik událostí ze 13. století, panují ovšem pochybnosti o pravosti těchto písemností. Jistější zprávy máme k dispozici až pro 14. století.¹ Na místě dnešního kostela stála na konci 13. století fara, o několik let později byla přestavěná na hrad, k němuž ve 2. polovině 14. století přibyl i trojlodní kostel.² První městská pečeť svědčící o fungujícím městském organismu je doložená k roku 1331.³ Jak město, tak klášter mají svůj původ v kolonizačním působení nejstaršího českého mužského kláštera – tzv. *archisteria* – v Břevnově.

Ač se dá předpokládat, že knihy si pořizovali mniši od prvních okamžiků života zdejší komunity, určitě-

ší zprávy nabízí až první inventární seznam z let 1390 až 1394. Obsahoval soupis knih, listin a kostelních věcí břevnovského opatství i pod něj spadajících proboštvství v Broumově a v Polici nad Metují.⁴ V broumovském klášteře se tehdy vedle Písma svatého nacházely zejména liturgické knihy, misály, graduály, antifonář, dva žaltáře, ale i díla Řehoře Velikého, Huga od sv. Viktora i některá z českých kronik, celkem 37 svazků uložených v sakristii.⁵

Rok 1420 představoval zlom v dosavadním vývoji mateřského kláštera na Břevnově i broumovského proboštvství. V květnu byl klášter v Břevnově přepaden a vypálen.⁶ Břevnovská knihovna byla v té době knihovnou bohatou, dobře vybavenou. Nacházel se v ní i největší středověký rukopis, tzv. Codex gigas, a to zřejmě

1 Jindřich KOLDA, *Minulost broumovských benediktinů*, in: Martina Bolom-Kotari (ed.), *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad*, Hradec Králové 2019, s. 15 a Josef ŠRÁMEK, „Aby události neunikly paměti.“ *Středověká listinná falza a kláštery*, in: *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 2, Ideje, iluze a realita v dějinách, 2009, s. 28–29.

2 Jiří SLAVÍK, *Nové poznatky o stavebním vývoji kláštera v Broumově před barokní přestavbou*, in: Ivo Hlobil – Milan Dospěl (edd.), *Gotické a renesanční umění ve východních Čechách 1200–1500*, Hradec Králové 2014, s. 18–32.

3 Václav VOJTÍŠEK, *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*, Praha 1928, s. 38.

4 Josef EMLER, *Zlomek inventáře kláštera Břevnovského z let 1390–1394*, *Věstník Královské české společnosti nauk* 1888, 1889, s. 281.

5 Tamtéž, s. 301. Ivan HLAVÁČEK, *Příspěvky k starším dějinám knihovny břevnovského kláštera. Od nejstarších dob do roku 1420*, in: Jiří Staněk – Karel Malý (eds.), *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, Praha 1993, s. 64 a TÝŽ, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích. Příspěvek ke kulturním dějinám českým*, Praha 1966, s. 22.

6 I. HLAVÁČEK, *Příspěvky*, s. 53.

už od konce 13. století.⁷ Po zkáze mateřského kláštera se opat i s několika bratry uchýlili právě do zdi broumovského hradu.⁸ Zde se v průběhu 15. století začala psát historie opatství břevnovsko-broumovského, Broumov se stal významným centrem katolictví ve východních Čechách.⁹

V 16. století ovšem i sem dolehla hluboká krize spojená s rozmachem nekatolictví. Představení mnohých klášterů vedli život neřádný, světský, v mnoha ohledech až skandální. V případě břevnovsko-broumovských benediktinů se dokonce uvažovalo o zrušení opatství a využití získaných peněz ke zřízení katolické univerzity v Praze.¹⁰

Zmíněný středověký rukopis Codex gigas přinesl broumovské knihovně velkou slávu. Roku 1477 se v Broumově konal sjezd zástupců slezských knížat a lužických stavů s vyslanci krále Vladislava II. Jagellonského. Navštívili knihovnu a prohlédli si *Gigas librorum*. O půl století později, roku 1527, projížděl Broumovem na své cestě do Slezska nový český král, Ferdinand I. Také jemu byla vzácná kniha představena.¹¹ V dalších letech se zdejší benediktini chlubili obřím rukopisem rádi a často, jak o tom svědčí podpisy návštěvníků přímo v kodexu. Shoda okolností, kdy roli hrály proslulost výjimečné knihy spolu se známou sběratelskou vášní císaře Rudolfa II., i nedobrá situace kláštera v čele s opatem Martinem, toužícím po šlechtickém titulu a přezdívaném pro svou chamtivost Korýtko, vedly nakonec

k tomu, že se Codex gigas ocitl roku 1594 v panovníkových rukou.¹²

Období 17. a 18. století představovalo naproti tomu převážně dobu rozkvětu. Klášter v Broumově byl součástí konglomerátu několika benediktinských řeholních domů. V jeho čele stál opat břevnovsko-broumovský, opatství se skládalo ze dvou samostatných konventů, staršího v Břevnově a mladšího v Broumově. V čele každého konventu stál převor. Opatství spravovalo probošství v Polici nad Metují a od počátku 18. století ještě probošství ve Wahlstattu (Lehnickém poli) ve Slezsku, kde rovněž fungovaly samostatné řeholní komunity.¹³ Knihovna konventu v Broumově musela být velmi reprezentativní, což bylo dáno jeho pohusitskými posílením o uprchlíky z Břevnova i s jejich poklady a skutečností, že po více než dvě století se právě zde nacházelo hlavní sídlo nejstaršího opatství v českých zemích. V první polovině 17. století sice i broumovský klášter stihly některé pohromy, jmenujme jeho vyplnění v časech stavovského povstání, obsazení Švédy i ničivý požár roku 1664, ovšem vůle opatů obnovit a rozhojnit zašlou slávu nakonec vyústila ve famózní barokní přestavbu, skvělé dílo otce a syna, Kryštofa a Kiliána Ignáce, Dientzenhoferů v 1. polovině 18. století. „Pohusitská“ obnova břevnovského kláštera v pravém slova smyslu, tedy i zdejší knihovny, spadá až do 2. poloviny 17. století.¹⁴ Probošství v Polici nad Metují a jeho knihovna sloužily

7 Tamtéž, s. 53–66, zejména s. 60. Dušan FOLTÝN, *Břevnovsko-broumovský klášter – živý svědek tisíce let českých dějin*, in: Jeroným Růžička, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013, s. xxvi.

8 Jeroným RŮŽIČKA, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013, s. 23.

9 D. FOLTÝN, *Břevnovsko-broumovský klášter*, s. xxvii.

10 Tamtéž, s. xxviii.

11 Kamil BOLDAN, *Česká anabáze*, in: Codex gigas, ďáblova bible. Tajemství největší knihy světa, Praha 2007, s. 87.

12 Tamtéž, s. 88.

13 Jindřich KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny v 17. a 18. století*, Folia historica bohemia 34, 2, 2019, s. 323–324 a TÝŽ, *Minulost*, s. 15. Ve sledované době už jen velmi volně bylo s archisteriem spojeno probošství v Rajhradě, které nejpozději od konce 16. století směřovalo k úplnému osamocení, jež přišlo v raném 19. století.

14 Martin MÁDL a kol., *Barokní nástěnná malba v českých zemích*, Praha 2017, s. 256n.

spíše jako uložistiště přebytečných knih opatství,¹⁵ podobně na tom byla knihovna v Lehnickém Poli, která byla jako prázdná uváděna ještě roku 1763.¹⁶

Reprezentativní sál broumovské konventní knihovny vznikl během *dietzenhoferovské* přestavby. Roku 1740 se dočkal nástrovní fresky od Jana Karla Kováře a jeho utváření dokončil roku 1793 opat Jakub II. Chmel. Knihovní sál byl rozšířen o galerii, vybaven číslovanými knihovnicemi skříněmi, galerie byla osázena portréty opata Chmela a členů konventu. Ikonograficky i symbolicky a v souladu s osvícenskou ideou rozšiřování vědění se knihovna stala srdcem kláštera.

Od poloviny 18. století navíc paralelně ke knihovně konventu existoval ještě jeden knihovní soubor umístěný v Broumově, původně zřejmě privátní *Bibliotheca abbatis* – opatská knihovna. Na rozdíl od obvyklé praxe, kdy každý opat (představený kláštera) měl vždy nějaký soubor knih, který po jeho smrti obvykle přecházel do knihov-

ny konventu,¹⁷ broumovská opatská knihovna už zřejmě v první polovině 70. let 18. století přebírala štafetu knihovny systematicky doplňované.¹⁸ (Dosud) nejstarší katalogy, které nám umožňují získat přehled o obsahu obou knihoven, pocházejí z druhé poloviny 18. století z pera knihovníka Ruperta Strahla. Jejich objevení v průběhu katalogizace knižního fondu konventní knihovny v roce 2017¹⁹ v mnoha ohledech změnilo náhled na její vývoj. Devítisvazkový katalog prozrazuje, že knihovna konventu už ve druhé polovině 18. století zaplňovala všech 33 knihovních skříní v knihovním sále a její rozvoj byl v této době prakticky ukončen. Potvrzuje to i aktuálně probíhající katalogizace fondu. Knih pocházejících z pozdější doby zde bylo nalezeno jen minimum.²⁰ Katalog opatské knihovny vzniklý o několik let později, okolo roku 1795, uvádí 5586 zápisů, z nichž nejvíce položek přibýlo v posledních desetiletích 18. století.²¹ Následující katalog opatské knihovny z roku 1824 již čítá více než 6 500 položek.²² Zdá se tedy,

15 Státní oblastní archiv (dále SOA) Zámorsk, fond Velkostatek (dále VS) Broumov, inv. č. 1393, kart. 138.

16 Srov. soupis 28 starých tisků wahlstátské proveniencie, dochovaných v Univerzitní knihovně ve Vratislavi. Drtivá většina z nich pocházela původně z broumovské (či polické) knihovny – *Benedyktyni Legnickie Pole (Św. Krzyż, św. Jadwiga Śl.) – Druki powiązane z klasztorem*, dostupné na <http://pw.kasaty.pl/pl/klasztor/Monastery/462/druki.html> (10. 6. 2020).

17 Tak je tomu např. v Rajhradě, kde je podchycena existence opatské (resp. prelaturní) knihovny dvěma katalogy z 80. let 18. století a z 60. let 19. století – viz Jindra PAVELKOVÁ, *Opatská knihovna rajhradského benediktinského kláštera*, in: Rostislav Krušínský (ed.), *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 19. odborné konference Olomouc, 20. - 21. října 2010*, Olomouc 2011, s. 233-241. Velké nebyly ani rané novověké opatské knihovny starých a bohatých říšských opatství – srov. např. digitalizovaný *Real-katalog der Bibliotheca abbatialis* (cca 1765) cisterciáckého opatství v Salemu: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/salXI48> (10. 6. 2020).

18 Srov. např. Národní archiv Praha, Řád benediktinů Břevnov, nezpracovaná část, *Epistolae an. 1761–85*, Satori Rautenstrauchovi, 14. 4. 1774. Tato skutečnost bude jistě souviset s nástupem Rautenstraucha do opatského úřadu roku 1773. Srov. podtitul názvu 1. dílu druhého nejstaršího zachovaného katalogu této knihovny (*Catalogus Bibliothecae Abbatialis Tom. I.*, 1795): *Catalogus Bibliothecae Abbatialis Braunensis Ex libris A Reverendissimis D.D. Abbatibus Stephano et Jacobo* – Konventní knihovna Broumov (dále KKB), A 154/S.

19 Objev Strahlových katalogů je jedním ze „senzačních výsledků“ projektu *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad*. Podrobně k tématu Zdeněk ZAHRADNÍK, *Fond knihovny benediktinského kláštera v Broumově a jeho evidence na přelomu 18. a 19. století*, *Východočeské listy historické* 37, 2017, s. 87–110. Dosud byl za nejstarší dochovaný soupis opatských knih pokládán katalog převora Romualda Schramma, který vznikl v časové souvislosti s tzv. Růžičkovým katalogem konventní knihovny přibližně v letech 1854–1855. Viz Ludmila VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové 1969, s. 33.

20 Z. ZAHRADNÍK, *Fond*, s. 108.

21 Tamtéž, s. 107.

22 Tamtéž, s. 108.

že po roce 1800 byla opatská knihovna v Broumově živým a studijním fondem, který odsoudil konventní bibliotéku s jejím honosným sálem do pozice reprezentativního exponátu.

Počet knih v broumovských knihovnách narůstal i v průběhu 19. století. Zdejší opati nechtěli ztratit kontakt s ve všech oborech prudce se rozvíjejícím poznáním.²³ V roce 1936 je tak v Broumově v obou knihovnách zdokumentováno 45 000 svazků.²⁴ Ovšem už v následujících letech zasáhly zdejší klášter opět *Dějiny*. Roku 1938 se Broumov stal součástí Říše a břevnovsko-broumovské opatství tak muselo být rozděleno do dvou samostatných jednotek. Důsledkem válečných událostí byl poválečný odsun zdejšího německého obyvatelstva i německých mnichů. Ti se usadili v bývalém augustiniánském klášteře v bavorském Rohru.²⁵ Jejich místo na krátký čas zaplnili z města Lisle ve Spojených státech amerických příšedší čechoameričtí benediktini. Po roce 1948 se rychle schylovalo k další ráně. V dubnu 1950 proběhla Akce K, likvidace mužských řeholních komunit na území Československa. Broumovský klášter se stal internačním střediskem nejprve pro kněze a řeholníky, později pro řeholnice z celé republiky. Část konventu posloužila jako archivní depozitář ministerstva vnitra. Dle vzpomínek některých pamětníků bylo s majetkem kláštera včetně knih zacházeno velmi necitlivě. Jednotlivé informace nelze spolehlivě ověřit, faktem zůstává, většina původního vybavení včetně velkého množství knih byla zničena či odcizena – tu se jednalo takřka výhradně o svazky mimo

historickou konventní knihovnu. Zbylý knižní fond se dostal do správy Krajské vědecké knihovny Zdeňka Nejedlého v Hradci Králové.²⁶ Knihy zůstaly zřejmě na místě v knihovním sále, o čem se lze přesvědčit zhlédnutím populárního seriálu *F. L. Věk*, který pro jednu ze scén využil zdejší prostory.²⁷

Klášter byl benediktinům vrácen roku 1991, v roce 2002 byl prohlášen Národní kulturní památkou. Ač zůstává samostatným opatstvím (sv. Václava), není osazen řeholní komunitou. Prostory má z části pronajaté Agentura pro rozvoj Broumova, která ve spolupráci s majitelem, břevnovským arcipostvím, realizuje postupnou opravu kláštera. Ten dnes funguje jako kulturní centrum regionu. Knihovni sál prošel dílčí renovací, na podstatné nutné opravy zejména podlah a galerie ale stále čeká. V rámci projektu *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad* byl knižní fond konventní knihovny aspoň částečně zkatologizován, zdigitalizován a odborně zpracován. Nejpoškozenější knihy byly restaurovány. Aktuálně se zde v knihovním sále nachází asi 17 000 svazků, dalších několik tisíc svazků opatské knihovny je uloženo v jiných, nepřístupných prostorách kláštera. Proběhlo rozsáhlé monitorování klimatu, které ukázalo určitá rizika poškození fondu v případě nedostatečné péče o knihy a vybavení a chybných postupů při údržbě prostoru, ale zároveň odhalilo genialitu tehdejších stavitelů, kteří dokázali vytvořit klimaticky velmi stabilní prostor, v němž mohou knihy bez úhony přežívat staletí.²⁸

23 J. KOLDA, *Minulostí*, s. 17–18.

24 L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna*, s. 27.

25 J. KOLDA, *Minulostí*, s. 18.

26 Konventní knihovna byla pracovníky Krajské vědecké knihovny částečně zkatologizována, v roce 1989 byl sepsán přírůstkový seznam. Všechny knihy byly opatřeny razítkem SVK a přírůstkovým číslem.

27 Srov. Seriál *F. L. Věk*, 1. díl, čas 46:30–47:20. Dostupné v archivu České televize, <https://www.ceskatelevize.cz/porady/899202-f-l-vek/271310538830001/>. Natáčelo se v roce 1970.

28 Srov. *Analýzu měření v prostoru knihovny v klášteře Broumov*, kterou vypracovali v rámci projektu dr. Aleš Sládek a dr. Oto Sládek z firmy KyberTec s. r. o. v roce 2019. Dostupné na http://branamoudrosti.cz/pages/output/Analýza_mereni_knihovna.pdf.

licronymo, Ambr
stremo à **S**coto, **C**harenfi, **L**yrano, inuolutius & (ut inuoluitur)
non satis pro dignitate tractata. **P**ermagni inquam refert, an è fontibus
bus ipsi, aut uetustissimis illis interpretibus, an è recentiorū sum-
mulis sacram scripturā imbibas. **N**am ut purissimi fontis aqua
sitientem reficere possit, è lacuna sumptus liquor inficiat
potius quàm iuuet, sic quæ ex **E**uangelij & **P**au-
linis epistolis, ac antiquorum illorum com-
mētarijs doctrina comparatur, men-
tem hominis illustrat, cōuer-

tit, in se rapit: ex pertur-

batis neotericorū

glossulis per-

cepta sci-

entia

(nam hęc

soli sibi uendi-

cant) plus inuoluit

quàm expedit. **Q**uo ma-

gis miserādi sunt quidam qui

totam ætatē in quæstiunculis subti-

lissimis & digladiationibus sophisticis

conterunt, ut illis nō uacet uel semel in uita no-

uum instrumentū aut uetus diligenter eoluere. **T**a-

libus nimirum hoc **C**oncordantiarum opere uehemen-

ter opus est. nam cum nihil aliud per omnem uitam legant, nisi

quod in summulam è summula septies transfusum est, si quādo in co-

rona citare quicquā collibuit, ut sunt laudis & gloriæ perquam famelic

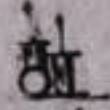
Piexan

Tungchuen M.

Kikiang

Siang M.

Hokiang

Kiang M.

Naki

Hia

Pao M.

Kiangan

Chao M.

Chin

Kukiang

Chang

Chang

anki

sun M.

uen

Cingy Au

Lidé a knihy v broumovském konventu 17. a 18. století

Pokladem kláštera, dražším nad veškeré zlato, je knihovna.¹ Těmito slovy začal roku 1765 příslušnou část nových observancí břevnovsko-broumovského archisteria tehdejší opat Fridrich Grundtmann (1730–1772) a vyjádřil tak odvěký vztah svého řádu k bibliotékám a vědění.² Měl na mysli jistě knihovnu coby soubor svazků (*thesaurus*), jakkoli jejímu významu odpovídá (nejen) v dobách raného novověku i stavební, umělecké a řemeslné ztvárnění klášterních knihovnických sálů.³ Tento „poklad“ – nikdy definitivní a stále doplňovaný – byl výslednicí působení mnoha osob. Následující řádky se pokusí alespoň letmo přiblížit, kdo se na správě a formování klášterní knihovny v době opata Fridricha a jeho souput-

níků ze 17. a 18. století podílel, aby byl obraz postupného vzniku dnešního tvaru co nejúplnější.⁴

Pracovně můžeme osoby, na nichž záviselo formování klášterních knihoven v raném novověku, rozdělit do dvou základních skupin – na obyvatele konventu/tů a na ty, kteří zůstávali za hranicí klausur. V prvním případě se jednalo téměř výlučně o řeholníky, v druhém šlo o světské nákupčí, agenty, knihkupce, řádové vyslance, dovozce knih a další osoby, bez nichž by společenství, do značné míry uzavřená ve světě klášterní každodennosti, byla v otázce rozvoje knihoven výrazně limitována. Toto rozdělení nelze ovšem považovat za striktní, když se v různých dobách obě skupiny vlivem okolností všemož-

1 Národní archiv (dále NA) Praha, fond Řád benediktinů Břevnov (dále ŘBB), kn. 109 (*Observantiae monasticae*).

2 Toto „pokladové“ vidění jde do jisté míry napříč řády – např. k premonstrátům srov. Michaela ŠEFERISOVÁ-LOUDOVÁ, *Ve jménu moudrosti. Ikonografie barokních knihoven na Moravě v 18. století*, Praha 2018, s. 11, nebo k jezuitům úryvek z listu generála Olivy z r. 1677 v Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ – Jarmila HLAVÁČKOVÁ – Hedvika KUCHAROVÁ (edd.), *Knihovna jezuitské koleje v Telči. Katalog výstavy*, Praha, 2020, s. 6, obr. 1.

3 V případě Broumova nejnověji Andreas GAMERITH, *Die Klosterbibliothek von Broumov – Eine ikonologische Analyse*, Konstantínove listy 12, 2019, s. 116–128, doplňující závěry z Martin MÁDL – Radka HEISLEROVÁ – Michaela ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ – Štěpán VÁCHA a kol., *Barokní nástěnná malba v Čechách: Benediktini I–II*, Praha 2016, I, s. 394–399 a II, s. 974–975.

4 Pominuta bude vlastní vydavatelská a autorská činnost benediktinů, která představovala samozřejmě jeden ze zdrojů, z nichž přibývaly knihy na policích konventních biblioték.

ně prolínaly, dublovaly a proměňovaly. Např. v polovině 18. století broumovskou konventní lékárnou načas vedl a tím pádem i její příruční knihovnu obhospodařoval světský lékárník,⁵ častější je ovšem konventní tendence k plné autarkii, vedená v první řadě finančními důvody. Lze předpokládat, že navržené schéma bude v nějaké modifikované podobě platit i pro ostatní řeholní domy české benediktinské rodiny raného novověku.

Opati

Jakýmsi svorníkem mezi světem „vně a uvnitř“ byli představení klášterů/konventů, ať již opati jako hlavy jednotlivých klášterů (v předjosefinských Čechách a na Moravě jich bylo deset⁶), nebo proboštové jako hlavy řeholních domů podřízených opatům (případ Police nad Metují či Wahlstatu), popřípadě převorové, kteří spravovali jednotlivé konventy.⁷ Nebyl to sv. Benedikt, kdo přisoudil představeným péči o knihy a knihovny v konventech (srov. kap. 2 a 63 Řehole), nýbrž praxe, která byla písemně fixována až v 17. století. Roku 1653 se česká provinciální kapitula řádu usnesla, že opat je

povinen své spolubratry zaopatřit na stravě, ošacení, bytu a knihách (*in victu, amictu, habitatione ac libris*).⁸ Snad všichni opati v této roli aktivně vystupovali, jak dokládají krom jiného poznámky (*M[on]n[aste]rij S. Wenceslai Brauna comp[ara]t[us] à ... Thoma Visitatore 1673*⁹ apod.) či tlačená supralibros s monogramy a znaky opatství v některých svazcích, ačkoliv hlavní díl jejich činnosti spočíval především v organizaci správy konventních biblioték (a později péči o vlastní opatskou knihovnu). Tato manažerská činnost se odehrávala především v rovině korespondence a udílení instrukcí. Když dlel opat Fridrich zjara roku 1753 na pozvání pruského trůnu ve Vratislavi, nezmiňuje ve svém podrobném diáriu žádný styk s tamními knihkupci, tiskaři či bibliofily, pouze jednání se svými prelátskými protějšky, hold a slavnostní tabuli s králem či vyřizování wahlstattských záležitostí.¹⁰ Je zřejmé, že si pro rozsáhlé úřední povinnosti nebyl schopen najít „chvilku na knihu/knihy“ ani při relativně dlouhém pobytu ve významném německém intelektuálním a kulturním centru.¹¹ Jeho nástupce Štěpán Rautenstrauch (1734–1785) pak mohl své četné osobní návštěvy knihkupectví nebo knižních aukcí¹² konat jen za cenu toho, že na každodenní řízení svého

5 Zdeňka BOUZOVÁ, *Ústavní lékárny v severovýchodních Čechách v 18. století*, Farmaceutický obzor, 1965, roč. 34, čís. 5, s. 224.

6 Johannes ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha 2007, s. 45.

7 Roku 1730 získali titul převorů i proboštové v Polici nad Metují, čímž byl zdejší konvent definitivně vintegrován jako třetí díl do břevnovsko-broumovského dvojklášteří – Wacław Wladiwoj TOMEK, *Příběhy kláštera a města Police nad Medbují*, Praha 1881, s. 205. Řeholní dům ve slezském Wahlstatu zůstal celou dobu na úrovni jakési řádové rezidence, jejímž hlavním úkolem bylo obstarat duchovní a hospodářskou správu slezských benediktinských panství.

8 NA Praha, ŘBB, kart. 30, sign. A VIII 11/a, *Acta et statuta capitulorum provincialium annis 1631 et 1653*, pag. 17.

9 Klášterní knihovna Broumov (dále KKB), sign. B - XXII. B. 20. Opat Tomáš je zde označen svým „provinciálním“ titulem. Za zpřístupnění všech provenienčních zápisů, užitých v této stati, patří dík Mgr. Anně Holešové a Mgr. Martině Vítkové.

10 NA Praha, ŘBB, kn. 57 (*Diarium seu Annotationes privatae*), 30. 3.–10. 4. 1753. V první polovině 18. století je doložen např. zájem o katalogy tamní jezuitské akademické tiskárny.

11 K milieu Vratislavi v uvedeném období např. Mirosława CZARNECKA, *Breslau*, in: Wolfgang Adam – Siegrid Westphal (Hrsg.), *Handbuch kultureller Zentren der frühen Neuzeit. Städte und Residenzen im alten ddeutschen Sprachraum*, I: Augsburg-Gotttdorf, Berlin – Boston, 2012, s. 197–238.

12 Dokládají četné zápisy v jeho úředních i privátních diariích, např. NA Praha, ŘBB, kn. 88 (*Diarium privatum 1775–1784*), např. 11. 12. 1778.

*Fridrich Grundtmann (1730–1772), od r. 1752 břevnovsko-broumovský opat. Anonymní portrét, galerie v prelaturě broumovského konventu.
Foto: Sixtus Bolom-Kotari.*

opatství fakticky rezignoval.¹³ Provoz řídil na dálku pomocí pravidelných listů, v nichž se věnoval i jmenování různých oficiálů včetně knihovníků.¹⁴ Větší osobní účast opata – tehdy jím byl Jakub II. Chmel (1727–1805) – nelze předpokládat ani při rušení a následné redistribuci konventní knihovny v Polici nad Metují, jejíž větší část se stala základem knihovny čerstvě ustanoveného gymnázia v Broumově.¹⁵

Vedle organizace mimokonventního knižního ruchu opati usměrňovali rovněž péči o knihy v domácích bibliotékách. Sem v první řadě patřilo vytyčení jejich „provozních“ pravidel, která nejsou předmětem úpravy ani v textu řehole, ani v dalších celořádových normálich.¹⁶ V břevnovsko-broumovském opatství jsou nejstarší pravidla (*leges*) zachována z roku 1706. Jejich vydavatelem byl opat Otmar Zinke (1664–1738).¹⁷ O šedesát let později je upřesnil opat Fridrich, který je nadepsal výše uvedenou definicí bibliotéky coby pokladu kláštera.¹⁸ Dodržování těchto předpisů bylo předmětem opatských vizitací v konventech, jež zpravidla doprovázel další dů-

ležitý úkon – uvádění knihovníků do funkce. Probíhalo v rámci obnovy jednotlivých úřadů ve více či méně pravidelných intervalech od nástupu opatů do úřadu.¹⁹ Opatské protokoly obnov obsahují také informace o stavu biblioték: knihovny byly často neúplné, svazky rozptýleny nejen po celách mnichů, ale i mimo kláštery, scházely seznamy vypůjčených knih, které si bratři dokonce půjčovali bez vědomí superiorů atd.²⁰ Nápravu nedostatků vtělovali opati do zvláštních instrukcí, které podtrhávaly působení řádových bibliotekářů coby inventátorů, uklízečů a obsluhy čtenářů.²¹ V pracovně nabitých funkcích byly vizitace dost možná jediné chvíle, kdy opati přicházeli s knihovníky (a knihovnou?) do reálného styku. Není divu, že si cestu k potřebným svazkům zkrátili založením vlastní bibliotéky.

V neposlední řadě pak opati coby hlavy řeholních domů působili v roli stavebníků knihovnických sálů se vším, co se k tomu váže, včetně objednávek a schvalování ideových programů jejich výzdoby.²² V Broumově ve sledovaném období se v této roli vystřídal čtyři opati Tomáš Sartotius

13 V úřadě byl v letech 1773–1785. Nejpozději od roku 1775, kdy byl jmenován šéfem dvorské duchovní komise ve Vídni, ve zdech opatství až do své smrti téměř nepobýval. Srov. Jindřich KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny v 17. a 18. století*, Folia historica bohemia 34, 2, 2019, s. 330. K opatově osobnosti zejm. Beda MENZEL, *Abt Franz Stephan Rautenstrauch von Břevnov – Braunau*, Königstein 1969.

14 NA Praha, ŘBB, kn. 110 (*Ordinationes abbatiales*), 1773–1783.

15 Státní oblastní archiv Zámorsk (dále SOA Zámorsk), fond Velkostatek Broumov (dále VS Broumov), inv. č. 1393, kart. 138.

16 Srov. J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny v 17. a 18. století*, s. 324–327.

17 NA Praha, ŘBB, kart. 29, sign. A VIII 1, *Leges bibliothecarii*. Platila jistě i v ostatních třech konventech, dochována jsou ještě pro Břevnov s identickým obsahem, jen jiným názvem (*Instructio bibliothecarii*, nedat.).

18 Tamtéž, kn. 109 (*Observantiae monasticae*), Pars tertia, cap. VIII o třech člancích (247–251), které shrnují, upřesňují a mírně rozšiřují dosavadní pravidla. Oba dokumenty jsou editovány v kapitole *Pravidla pro novověké broumovské knihovnické*.

19 Netýkala se pouze konventu, nýbrž i řádových učilišť a duchovní správy farností. Její periodicita (a bezprostřední impulz) budiž předmětem dalších výzkumů – např. roku 1762 se uskutečnila obnova v rychlém sledu za sebou v Wahlstattu a Broumově (17. 1. a 3. 2.), zatímco v Břevnově a Polici byl jak v tomto, tak v přílehlých letech 1760–1763, „klid“; Tamtéž, kn. 57, pag. II/33–39. Blíže k této (a další) opatské činnosti J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny*, s. 327n.

20 Viz např. Tamtéž, kart. 213, *Proponenda in capitulo Braunae die 4. Octobris celebranda* či *Braunae A[nn]o 1764*.

21 Tak byl např. roku 1754 nový knihovník Florianus Fux povinen vytvořit nový katalog celé broumovské knihovny, sepsat seznam vypůjčených položek, dohlédnout na vrácení všech svazků z farností a o všem zpravit převora, což se za dosavadního bibliotekáře Benna Peitersberga nedělo – Tamtéž, *Proponenda in capitulo Braunae die 4. Octobris celebranda*.

22 Náznakově viz M. ŠEFERIDESOVÁ-LOUODOVÁ, *Ve jménu moudrosti*, s. 12 s tím, že konkrétní realizace jsou pak rozvedeny v textu publikace.

(† 1700), Otmar Zinke, Benno II. Löbl (1688–1751) a Jakub II. Chmel. Za prvního z nich byl klášter přestavován hned po dvou ničivých požárech (1664 a 1684), kdy se knihovni sál objevil nejprve při křížové chodbě v přízemí a poté v prvním patře severního křídla. O jejich podobě není však téměř nic známo.²³ Své dnešní místo a tvar získal knihovni sál diezenhoferovskou přestavbou na objednávku opata Otmara ve 20. letech 18. století,²⁴ za jeho nástupce Bennona se zde objevuje malířská a štukatérská výzdoba²⁵ a konečně opat Jakub vtiskl tvář nynějšímu knihovnímu mobiliáři a řešení ochozu okolo sálu.²⁶ Nakolik zdejší program výzdoby odráží citění posledně jmenovaných, zůstává prozatím neznámo.²⁷

Převorové

Opatský úřad v sobě zahrnoval správu tak rozličných záležitostí, že krom dozoru nad knihovníky nemohlo na jiné oblasti a vůbec systematický přístup ke knihám přirozeně zůstat více místa. V doplňování knihoven tak k opatům

jako jejich hlavní partneři přistupují konventní převorové, jejichž funkce ostatně nejčastěji nástupu do úřadu hlavy břevnovsko-broumovského kláštera předcházela. Stopy převorského působení v 17. století zachycují ve svazcích knihoven vlastnické vpisy typu *Mon[aste]rii S. Wenceslai Braunae comparat[us est] ex p[at]re vener[a]b[ile] decanat[us] Trut[noviensis] 1660*,²⁸ kde je jako nabyvatel označován zpravidla konvent (*ergo* převor) a nikoliv opat, jak by tomu v případě jeho reálné účasti na nákupu jistě bylo. Partnership mezi představenými mělo patrně podobu, kterou lze postihnout pro 40. a 50. léta 18. století. Tehdejší opat Benno II. soustředil svůj zájem zejména na obstarávání děl, která potvrzovala údajně odvěkou exempci břevnovsko-broumovského opatství vůči zdejším biskupům,²⁹ zatímco „prosté“ doplňování broumovského fondu o běžnou produkci zajišťoval tehdejší převor Grundtmann. Opat tu byl zadavatelem, převor komunikátorem s vykonavateli vně klášterních zdí, s občasným upřesněním např. dle jazykových preferencí hlavy archisteria: *Si in latino idiomate prostat, id potius, si non, in [germanico]*.³⁰ Popsaný vztah jen kopíruje starší nastavení, v němž se Benno staral

23 M. MÁDL a kol., *Barokní nástěnná malba*, II., s. 949–956; Daniela ŠTĚRBOVÁ – Michal PATRNÝ, *Der immerwährende Kaiser. Der Plan für die „Provinzkapitel“ in Braunau in dem sog. Dientzenhofer-Skizzenbuch*, *Umění* 3, 2014, s. 240–243. Starší zprávy o umístění knihovního sálu (a knihovny a jejího fondu) v Broumově jsou zachovány prozatím jen ze 14. století.

24 Milada VILÍMKOVÁ – Pavel PREISS, *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz Benediktinského opatství v Břevnově*, Praha 1989, s. 88n. Stejnou zásluhu má Otmar i na vzniku hlavního sálu knihovny v Břevnově.

25 M. MÁDL a kol., *Barokní nástěnná malba*, I, s. 394–399.

26 Tamtéž, s. 395.

27 U Bennona současnici na mnoha místech zdůrazňovali především jeho péči o knihovní fondy (viz Tamtéž, s. 256–257), proto po jeho boku s vysokou pravděpodobností působil nějaký umělecký poradce.

28 KKB, sign. B - XXI. F. bb. 21,1. Nakupováno bylo porůznu – zde např. z (likvidované?) děkanátní knihovny v Trutnově.

29 Podrobně Beda Franz MENZEL, *Exemptionstreit zwischen den Äbten von Břevnov-Brauna und den Prager Erzbischöfen 1705–1758*, *Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum*, 17, 1976, s. 53–133. Tento spor, táhnoucí se minimálně od poloviny 17. století (a který opatství po pol. 18. stol. prohrálo), přispěl k rozmachu řádového dějepiscectví, jehož představitelé svým kritickým přístupem k písemnostem předjímali dnes zcela samozřejmé metody historického výzkumu. V menším měřítku probíhaly podobné spory i ve východních Čechách kvůli nárokům královéhradeckých biskupů vůči samotnému Broumovu. Zvláštní knihy obstarával také zvláštní „agent“ a řádový historiograf Josef Bonaventura Piter (1708–1764).

30 NA Praha, ŘBB, kart. 73, sign. C V 65, Grundtmann Pitrovi 21. 6. 1750. Ke „knižnímu“ vztahu převora Fridricha s B. Pitrem stručně viz J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny*, s. 331.

Oslavná báseň k narozeninám tehdejšího broumovského převora Grundtmanna r. 1754. Znázorňuje tradiční vidění představených coby pastýřů a ochránců svých stád. NA Praha, ŘBB, kart. 244.
Foto: Jindřich Kolda.

o knihy ještě jako břevnovský převor za opata Otmara,³¹ a přirozeně se přelil s novými převory do časů, kdy Fridrich Grundtmann držel opatský úřad. Dost možná tato zaběhlá symbióza (s převorským administrátorským primátem) vedla roku 1768 řádovou kapitulu k rozhodnutí, že dohled na péči o knihovny v zdejších benediktinských kláštorech má být svěřen právě převorům.³² Podrobnější poznání jejich působení vyžaduje další výzkum, zejména účetního materiálu a korespondence.

Provizoři

Hlavní ekonomickou spojkou klášterů se světem byli jejich provizoři, kteří zodpovídali za celkové hospodaření štiftu. Komplexnost tohoto officia v Broumově raného novověku dokládá skutečnost, že titulárně konventní oficiál zde až do roku 1787 zastával rovněž funkci ekonomického správce panství.³³ V jeho pokladně se shromažďoval veškerý výnos broumovského patrimonium a klášterního majetku a byl z ní financován běžný provoz instituce, od nákupu potravin či šatstva až po různé opravy a stavby.³⁴ Co se týče knih, přes proviziariát představení zajišťovali především dopravu literatury na místo a pří-

padné svázání děl, která byla dodána bez vazby. Vedle toho provizoři obvykle objednávali literaturu určenou přímo pro jednotlivé konventuály a vnitroklášterní instituty, jako bylo v Broumově řádové učiliště (tzv. latinská škola), později přeměněné ve veřejné gymnázium. Roku 1775 tak bylo pro jeho potřeby nakoupeno u vídeňského Josepha Kurzböcka osmnáct titulů,³⁵ z nichž si opat Štěpán pro svou knihovnu vyčlenil Lavaterovo pojednání o fyziognomii velkých osobností dějin.³⁶ Z provizorských peněz bylo rovněž hrazeno předplatné různých periodik, z nichž broumovští v poslední třetině 18. století pravidelně odebírali kupř. *Intelligentz Blätter*,³⁷ *Prager Zeitung* či *Hamburger Zeitung*.³⁸ Provizoři se také podíleli na vyřizování pozůstalostí po zemřelých spolubratřích, jak to roku 1773 ukazuje páter Odilo Aulich (1721–1782): *profesoribus linguae graecae ... post defunctum Patrem Anselmum libros dabo*.³⁹

Úřad provizora si vzhledem své povaze vedl svou vlastní příruční knihovnu jako jeden z mnoha vedlejších konventních knižních souborů, o nichž bude řeč ještě dále. Provizorská agenda vyžadovala např. pojednání o chovu dobytka, péči o zahrady, účetnictví, spojení, nebo aktuální částky rakouského zákoníku. Důraz byl zjevně kladen na aktuálnost, když roku 1787 je zde mezi 34 tituly

31 Magnoaldus ZIEGELBAUER, *Epitome historica regii, liberi, exempti ... monasterii Brevnoviensis ulgo S. Margarethae*, Coloniae 1740, s. 163.

32 NA Praha, ŘBB, kart. 46, sign. A XIV 4. Stejně tomu bylo i v německých kláštorech – srov. např. Magda FISCHER, *Benediktinische Wissens- und Kommunikationsräume. Die Wiblinger Mönche und ihre Bücher im 17./18. Jahrhundert*, Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 121, 2010, s. 253.

33 Jan BARTÁK, *Dějiny fondu*, in: Týž, *Velkostatek Broumov 1547–1948*. Inventář. Státní oblastní archiv v Zámruku – Náchod, 2019, s. LIII.

34 Viz příslušné kartony v zámrukském fondu VS Broumov (pro 17. a 18. stol. č. 588–661).

35 SOA Zámruksk, VS Broumov, kart. 647, inv. č. 3307, *Summarischer Extract aus der Stiffts-Braunauer Provisorat-Ambts-Geld-Rechnung A[nn]o 1775*. J. Kurzböck (1736–1792), provizor vídeňské univerzitní tiskárny, univerzitní knihkupec, překladatel, povýšený roku 1776 do šlechtického stavu – *Allgemeine deutsche Biographie*, XVII, Leipzig 1883, s. 431–432.

36 *Physiognomische Fragmente*. Dílo, usuzující ze vzhledu tváře na mentální kompetence osob, stálo spolu s jinými (a aniž by to autor pocho-pitelně zamýšlel) u kolébky moderního rasismu – srov. např. Richard T. GREY, *About Face: German Physiognomic Thought from Lavater to Auschwitz*, Detroit 2004. Zájmy broumovských řeholníků byly velmi rozmanité, jak vidno.

37 SOA Zámruksk, VS Broumov, kart. 656, inv. č. 3322, *Quartal Schluß der Provisoratsrechnung 1790*.

38 Obé Tamtéž, kart. 658, inv. č. 3325, *Verzeüchnuß deren ... Anticipationen ... 1793*.

39 NA Praha, ŘBB, nezpracovaná část, *Epistolae an. 1761–1785*, Aulich Rautenstrauchovi, 15. 11. 1773.

jako nejstarší položka zachycen Leopoldův *Einleitung zur Landwirtschaft* z roku 1759.⁴⁰

Knihovníci

Knihovník at' je proto mužem moudrým a ve všech oborech znamenitým, a at' má dostatečnou znalost všech knih, stojí v několikrát citovaných břevnovsko-broumovských ordinacích z roku 1765,⁴¹ precizujících pravidla, která – jistě jako výslednici dosavadních zkušeností – předepsal bibliotekářům už opat Otmar o více než půlstoletí dříve. Vedle náležitě péče o pořádek a evidenci, „technický“ stav knih, poskytování výpůjčních služeb a zajišťování knih po zemřelých spolubratřích mají dbát také o doplňování fondu o aktuální položky.⁴² Přesto se zdá, že knihovníci v raně novověkých konventech archisteria hráli spíše vedlejší roli: jejich officium není snad nikdy zmiňováno v soupisech členů konventů⁴³ a sám opat Fridrich ho dokonce v protokolu své břevnovské vizitace z roku 1768

označuje za čestné (*honorificum*).⁴⁴ Když se bratr Placidus Pfeiffer (1706–1781) ujímal roku 1762 svých povinností broumovského bibliotekáře,⁴⁵ působil souběžně také v roli konventního zpovědníka, kazatele a stál v čele zdejší německé kongregace, k čemuž ještě později přibral funkci představeného místního bratrstva P. Marie Bolestné.⁴⁶ Při takovém nasazení je jasné, že správě knihoven nemohla být vždy věnována patřičná péče a že bibliotekář tu ve sledovaném období byl zřejmě jen prostým „držitelem“ klíče od knihovny, registrátorem výpůjček konventuálů⁴⁷ a tím, kdo do nového svazku někdy vepsal povinnou vlastnickou poznámku *Monasterii Braunensis O. S. B.* Výjimku představuje snad jen Rupertus Strahl (1733–1803), který v Broumově v letech 1771(?)–1802 provedl kompletní katalogizaci obou hlavních souborů (konventního a opatského), a tak konečně naplnil požadavky Otmarových knihovnických instrukcí z počátku 18. století.⁴⁸ I on však v tomto období zastával jiné funkce, jimž dal při podepisování hotových katalogů přednost: zatímco ve starších svazcích se označuje obvykle jako *P. T. Suppior*

40 SOA Zámorsk, VS Broumov, kart. 139, inv. č. 1397, *Y: Inventarium über die (...) sowohl in der Prelatur als auch in den Convente befunden Pretiosen (...)*.

41 NA Praha, ŘBB, kn. 109, pars tertia, cap. VIII, art. 247.

42 Vše Tamtéž, kart. 29, sign. A VIII 1, *Leges bibliothecarii*. Uvedené dokumenty jsou editovány v kapitole Pravidla pro novověké broumovské knihovníky.

43 Pro 17. stol. viz např. broumovský, polický a břevnovský soupis z ledna 1689 kde jsou z funkcí zmiňováni opat, převor, podpřevor, provizor, kazatel a faráři *extra conventum*. U zbylých je rozlišeno pouze, jde-li o novice či konvrše – Tamtéž, kn. 54 (*Liber memorabilium ... Anno 1632*), fol. 246r.

44 Tamtéž, kart. 213, *Ad S. Margaretham A[nn]o 1768*. Blíže viz J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny*, s. 328–329.

45 NA Praha, ŘBB, kart. 213, *Ordinatio Monasterii Braunensis 1762*.

46 Srov. *Bio-bibliografická databáze reholníků v českých zemích v raném novověku* (dále BBDR), Pfeiffer, Placidus OSB, 1706–1781, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000129935> (30. 7. 2018).

47 Srov. záznamy týkající se kontroly knihovny v polickém konventu v letech 1704 a 1706 zaznamenané v tamním diáriu (1704–1710) – NA Praha, ŘBB, kart. 49, sign. A VII 1, *Diarium mon[ast]erii Policensis 1707–1711*, 27. 6. 1704 a 23. 3. 1706. Pramenem se nejnověji zabývala Adéla Věra WAGNEROVÁ, *Diarium kláštera Police nad Metují 1704–1710. Sonda do obsahu významného pramene*. Bakalářská práce, Katedra pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2020 (ke knihovně s. 50–52).

48 Ke katalogizaci konventní knihovny viz kapitolu *Evidenc knihovního fondu v broumovské konventní knihovně na přelomu 18. a 19. století*. Dále k této činnosti ve všech jejích aspektech Zdeněk ZAHRADNÍK, *Fond knihovny benediktinského kláštera v Broumově a jeho evidenc na přelomu 18. a 19. století*, *Východočeské listy historické* 37, 2017, s. 87–111. Ani Strahl však, jak se zdá, neměl před svým nástupem do úřadu převora v roce 1799 v otázce obsahu knihovny a jejího doplňování žádné slovo.

teig, reperi, fuerint, seps emendare atq; in melius proficere
non voluerint, sciant nos solum a Prosecutione sacrorum
Ordinum se diutius suspendentes, sed et præterea cum amotione
a studijs ad humiliorem observantia Disciplinam fore de
trudendos.

Bibliothecarius.

Cura Bibliotheca committitur R. B. Bennoni, quam sem-
per mundam, et quantum fieri poterit, bene ordinatam
servabit. Relat ab unoquoq; specificationem librorum, quos
quisq; in sua cella habet, et quos deinceps ~~in~~ uni aut alteri
tractet, pariter consignabit, ut dum de libris sit iniquitas
sciri valeat, apud quem lateant. Libri in cellis superflui
ad Bibliothecam reponantur, et qui ad usum admittuntur
mundi tractentur, et non hinc inde disjecti, pulveribus
maculentur, aut sordibus, et inconditis plicaturis defor-
mentur, utq; incaute destruantur. Viget quo et isti dura-
tiores Cautrales. Dum cellas visitant, vigilem oculum
habeant, et ejusmodi libros destructores, reposito omni
respectu corrigant, et corrigant.

Archivarius.

Archivium Monasterij, quantum ad hunc locum, curatores
R. B. Odiloni, confidens in ejus industriam simul et conscientiam

Jmenování a instrukce pro nového broumouškého knihovníka Bennona z 50. let 18. století (fragment z vizitačního protokolu opata Grundtmanna). NA Praha, ŘBB, kart. 213. Foto: Jindřich Kolda.

ac *Bibliothecario*,⁴⁹ v mladších se označení knihovníka zcela vzdal.⁵⁰ Pro mimoknihovnické zapojení a obsáhlost fondu se Strahlova práce na katalogích protáhla na téměř čtvrtstoletí. Páter Rupertus musel pravděpodobně pracně přemanipulovat jakýsi neznámý tvar knihovny do současné podoby,⁵¹ a byl to možná on, kdo řazení jednotlivých knih na policích podřídil vedle kritérií obsahových a formátových rovněž těm estetickým.⁵² Že podmínka pěkného vzhledu seřazených knih na polici (dle typu/barvy hřbetů/vazby?) byla rychle zapomenuta – vyžaduje totiž od správce knihovny stálé přemýšlení, když fond je průběžně doplňován o nové položky –, dokládá dnešní podoba uložení broumovských knih z poloviny 19. století.

Vedle konventních knihovníků v klášteře působili v roli správců (a doplňovatelů) fondů i držitelé jiných oficií. Koncem 18. století lze vedle výše zmiňovaných knihoven konventní, opatské a miniknihovny provizorské identifikovat v Broumově ještě jeden větší a tři malé samostatné soubory. Konventní profesori a jejich studiosové, kteří své vzdělání získávali nejprve na zdejším učilišti (gymnáziu) a pak na řádových teologických a pedagogických studiích,⁵³ měli roku 1787 k dispozici 110 titulů. Prvním patri-

ly svazky z oboru rétoriky, historie a gramatiky, druhým pak spisy antických klasiků a teoretická pojednání o literatuře či dramatu.⁵⁴ Správa a obstarávání knih byly patrně v gesci prefektů gymnázia a jeho profesorského sboru. Z malých fondů jmenujme na prvním místě klasický soubor liturgických knih při kostele v podobě misálů, pontifikálů, diurnále, agend nebo funerálů, obměňovaných jistě zejména v závislosti na jejich opotřebení a počtu konventuálů zdejšími sakristiány, kazateli a dalšími kněžími.⁵⁵ Druhý z menších souborů vznikl v rámci zdejšího archivu opatství.⁵⁶ V jeho oddělení I (*complectitus historiam domus spectantia*) byla cíleně shromažďována historická literatura, v oddíle K (*scientifica, pharmaceutica, miscellanea*) pak našly své místo některé filosofické, teologické, lékárnické či matematické rukopisy, spisy opata Rautenstraucha, kartografická díla, ale i kuriozity typu řeči pronesené při nástupu cara Petra III. na trůn.⁵⁷ Důvod, proč se nenacházely v konventní knihovně, je patrně nutno hledat v jejich hodnotě „mimoobsahové“ (význační autoři, majitelé apod.), o níž rozhodovali řádoví archiváři. A konečně patnáct titulů měla i konventní lékárna,⁵⁸ jejíž literatura byla stavovsky a později úředně stanovována již od 16. století.⁵⁹

49 *Catalogus librorum ad Theologiam pertinentium, 1771* – KKB, sign. A 291/S.

50 Tak od r. 1800, kdy se označuje již jen za převora – srov. *Catalogua Lexicorum ... , 1800* – Tamtéž, sign. A 297/S aj. Byť je známo, že Strahlke konci života trpěl poruchami paměti, je pravděpodobnější, že své vedlejší oficium do katalogů(!) neuvedl pro jeho nižší prestiž.

51 Ještě v prvních desetiletích 18. století měly broumovské (a břevnovské) knihy jednodušší evidenční znaky v podobě litery s arabskou číslicí (např. E 69) – srov. *Inventarium nostrae domus pragensis ... Anno 1711* v NA Praha, ŘBB, sign. A VIII 8, kart. 29. Signatury za Strahlova působení dostaly tvar typu VII B 7 a knihovna pořádací systém obvyklý pro řádové bibliotéky 18. století. Více v kapitole *Evidence knihovního fondu v broumovské konventní knihovně na přelomu 18. a 19. století*.

52 Z. ZÁHRADNÍK, *Fond knihovny*, s. 95.

53 Timotheus Anton MATAUSCHEK, *Geschichte des Gymnasiums der Benediktiner in Braunau*, Prag 1863, s. 11n. K žákům řádového učiliště patřil např. Bohuslav Balbín.

54 SOA Zámorsk, VS Broumov, kart. 139, inv. č. 1397, *Y: Inventarium über die (...) sowohl in der Prelatur als auch in den Convente befunden Pretiosen (...)*.

55 Tamtéž, *Inventarium über die bey dieser Kirche (...) befunden Präbiosen (...)*. Např. misálů zde bylo 51.

56 *Archivum Brzevnoviense, quod Braunae in Abbatiali Residentia existit* – M. ZIEGELBAUER, *Epitome historica*, s. 163.

57 NA Praha, ŘBB, kn. 141 (*Catalogus Archivi Braunensis anno 1800 confectus*).

58 SOA Zámorsk, VS Broumov, kart. 139, inv. č. 1397, *CC: Abschazung der Braunauer Stiffts Apotheke*.

59 Srov. např. Franciscus Ferdinandus KIRCHMAYR DE REICHWITZ, *Dispensatorium pharmaceuticum pragensis renovatum*, Vetero-Pragae 1750, s. 3–5.

Konventuálové

Knihovna bez čtenářů je jen mrtvým skladištěm. U benediktinů má četba jako jedna z forem kontemplace Boha velký význam, ať už v podobě společného čtení, nebo privátního studia textů.⁶⁰ Sv. Benedikt její zákaz řadí mezi tresty, které mohou stihnout neřádné konventuály.⁶¹ Není jistě přehnané konstatování, že benediktinský mnich se musel svým duchovním životem doslova pročíst. Toto jistě odvěké ukotvení platí pro broumovský konvent i v raném novověku – stačí se začíst do listů Magnoalda Ziegelbauera (1688–1750), který kupř. jen pro základní porozumění Písmu sv. doporučuje znalost zhruba 80 autorů a titulů.⁶²

Ve starších dobách (cca před poslední třetinou 17. století) to byli také řeholníci, koho můžeme označit za hlavní zásobitele bibliotéky, jak připomínají četné vpisy typu *A P. Fulgentio Fidler Monasterio S. Wenceslai Brauna[el] donat[us] & inscript[us] 1671*.⁶³ Převorská a provizorská korespondence nebo účetnictví různých agentů a rezidentů se jen hemží soukromými objednávkami mnichů. V podstatě všichni byli vlastníky privátních knihovniček, které po jejich smrti přecházely do fondu instituce.

Knihy mají nejčastěji vlastnický vpis ve tvaru *Ad usum meum* doplněným jménem konventuála.⁶⁴ O jak zásadní fenomén se jednalo, dokládá soupis vybavení broumovských cel z 80. let 18. století. Roku 1787 v konventu žilo dvaadvacet mnichů v čele s převorem Mattheusem Zechem († 1802) a jeho zástupcem a knihovníkem Rupertem Strahlem.⁶⁵ Knihy byly na všech celách, od pouhých čtyř svazků u kazatele Leopolda Gambergera († 1803) až po 135 položek čerstvého svěcence a studenta řádového gymnázia Hugo Strobacha († 1823). Četbě se dokonce oddával i jediný broumovský laický bratr Cornelius Schmidt, který byl majitelem 25 knih a vedle náboženské literatury studoval rovněž jedno pojednání o matematice Christiana Wolffa. Z celkového počtu 1091(!)⁶⁶ svazků na celách jich klášteru patří pouhých 48 (převážně Biblí, misálů, katechismů či exemplářů Řehole).⁶⁷ Je možné, že od jisté chvíle konventní knihovna nebyla schopna čtenářské zájmy řeholníků plně uspokojovat, nehledě k tomu, že její provoz byl pro soustavné studium poněkud nevhodný. Dle Otmarových předpisů měla být otevřena zvláště v létě a jen pro krátká studia.⁶⁸

60 Řehole se jí v nějaké podobě věnuje v 17 kapitolách z celkového počtu 73 (8.–14., 17., 18., 24., 33., 38., 42., 44., 45., 48. a 49.). Poslední česká edice s překladem: Alžběta FRANCEOVÁ – Vojtěch ENGELHART – Ondřej KOUPIL – Aleš VANDROVEC – Anastáz OPASEK, *Regula Benedicti. Řehole Benediktova*, Praha 1998.

61 Tamtéž, kap. 24.

62 NA Praha, ŘBB, kart. 73, sign. C V 65, Ziegelbauer Grundtmannovi 11. 11. 1739.

63 KKB, sign. B - XXI. A. 11,1. O roli opatů a dalších činovníků nemluvě.

64 Zvláště pro starší dobu (ještě 1. pol. 17. stol.) jsou často vlastnické vpisy jediným dokladem o „existenci“ některých řeholníků.

65 SOA Zámorsk, VS Broumov, kart. 139, inv. č. 1397, AA: *Inventarium deren ... in den Zimmern der Geistlichen befundenen Effecten und Geräthschaften*. K uložení knih v klášteře v inkriminovaném roce blíže J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny*, s. 340–343.

66 A to nejsou započítány všechny, někde je vše víceméně odbyto poznámkou typu „*historische, ascetische, Gebetbüchel, Piezen unbedeutende*“. Příčinou tak velkého množství bude ovšem i fakt, že poslední třetina 18. století je dobou vydavatelské nadprodukce, často realizované v podobě různých brožur.

67 Soupis knihy na celách dělí na *dem Kloster* a *dem Geistlichen eigenthumlich zugehörig*.

68 Srov. bod 248 z kap. VIII Fridrichových observancí. Že jde o jev starého data, potvrzují také všechny relace o broumovských požárech od r. 1664. Např. r. 1757 bylo mezi škodami vypočteno „*37 geistliche Cellen sambt Kleydern, Büchern undt Schrifften, dann Better undt andere Requisiten*“ – NA Praha, ŘBB, sign. A XVIII 5, kart. 50.

Michaelis 1787	1
1788	2
1789	3
1790	4
1791	5
1792	6
1793	7
1794	8
1795	9
1796	10
1797	11
1798	12
1799	13
1800	14
1801	15
1802	16
1803	17
1804	18
1805	19
1806	20
1807	21
1808	22
1809	23
1810	24
1811	25
1812	26
1813	27
1814	28
1815	29
1816	30
1817	31
1818	32
1819	33
1820	34
1821	35
1822	36
1823	37
1824	38
1825	39
1826	40
1827	41
1828	42
1829	43
1830	44
1831	45
1832	46
1833	47
1834	48
1835	49
1836	50
1837	51
1838	52
1839	53
1840	54
1841	55
1842	56
1843	57
1844	58
1845	59
1846	60
1847	61
1848	62
1849	63
1850	64
1851	65
1852	66
1853	67
1854	68
1855	69
1856	70
1857	71
1858	72
1859	73
1860	74
1861	75
1862	76
1863	77
1864	78
1865	79
1866	80
1867	81
1868	82
1869	83
1870	84
1871	85
1872	86
1873	87
1874	88
1875	89
1876	90
1877	91
1878	92
1879	93
1880	94
1881	95
1882	96
1883	97
1884	98
1885	99
1886	100
1887	101
1888	102
1889	103
1890	104
1891	105
1892	106
1893	107
1894	108
1895	109
1896	110
1897	111
1898	112
1899	113
1900	114
1901	115
1902	116
1903	117
1904	118
1905	119
1906	120
1907	121
1908	122
1909	123
1910	124
1911	125
1912	126
1913	127
1914	128
1915	129
1916	130
1917	131
1918	132
1919	133
1920	134
1921	135
1922	136
1923	137
1924	138
1925	139
1926	140
1927	141
1928	142
1929	143
1930	144
1931	145
1932	146
1933	147
1934	148
1935	149
1936	150
1937	151
1938	152
1939	153
1940	154
1941	155
1942	156
1943	157
1944	158
1945	159
1946	160
1947	161
1948	162
1949	163
1950	164
1951	165
1952	166
1953	167
1954	168
1955	169
1956	170
1957	171
1958	172
1959	173
1960	174
1961	175
1962	176
1963	177
1964	178
1965	179
1966	180
1967	181
1968	182
1969	183
1970	184
1971	185
1972	186
1973	187
1974	188
1975	189
1976	190
1977	191
1978	192
1979	193
1980	194
1981	195
1982	196
1983	197
1984	198
1985	199
1986	200
1987	201
1988	202
1989	203
1990	204
1991	205
1992	206
1993	207
1994	208
1995	209
1996	210
1997	211
1998	212
1999	213
2000	214
2001	215
2002	216
2003	217
2004	218
2005	219
2006	220
2007	221
2008	222
2009	223
2010	224
2011	225
2012	226
2013	227
2014	228
2015	229
2016	230
2017	231
2018	232
2019	233
2020	234
2021	235
2022	236
2023	237
2024	238
2025	239
2026	240
2027	241
2028	242
2029	243
2030	244
2031	245
2032	246
2033	247
2034	248
2035	249
2036	250
2037	251
2038	252
2039	253
2040	254
2041	255
2042	256
2043	257
2044	258
2045	259
2046	260
2047	261
2048	262
2049	263
2050	264
2051	265
2052	266
2053	267
2054	268
2055	269
2056	270
2057	271
2058	272
2059	273
2060	274
2061	275
2062	276
2063	277
2064	278
2065	279
2066	280
2067	281
2068	282
2069	283
2070	284
2071	285
2072	286
2073	287
2074	288
2075	289
2076	290
2077	291
2078	292
2079	293
2080	294
2081	295
2082	296
2083	297
2084	298
2085	299
2086	300
2087	301
2088	302
2089	303
2090	304
2091	305
2092	306
2093	307
2094	308
2095	309
2096	310
2097	311
2098	312
2099	313
2100	314
2101	315
2102	316
2103	317
2104	318
2105	319
2106	320
2107	321
2108	322
2109	323
2110	324
2111	325
2112	326
2113	327
2114	328
2115	329
2116	330
2117	331
2118	332
2119	333
2120	334
2121	335
2122	336
2123	337
2124	338
2125	339
2126	340
2127	341
2128	342
2129	343
2130	344
2131	345
2132	346
2133	347
2134	348
2135	349
2136	350
2137	351
2138	352
2139	353
2140	354
2141	355
2142	356
2143	357
2144	358
2145	359
2146	360
2147	361
2148	362
2149	363
2150	364
2151	365
2152	366
2153	367
2154	368
2155	369
2156	370
2157	371
2158	372
2159	373
2160	374
2161	375
2162	376
2163	377
2164	378
2165	379
2166	380
2167	381
2168	382
2169	383
2170	384
2171	385
2172	386
2173	387
2174	388
2175	389
2176	390
2177	391
2178	392
2179	393
2180	394
2181	395
2182	396
2183	397
2184	398
2185	399
2186	400
2187	401
2188	402
2189	403
2190	404
2191	405
2192	406
2193	407
2194	408
2195	409
2196	410
2197	411
2198	412
2199	413
2200	414
2201	415
2202	416
2203	417
2204	418
2205	419
2206	420
2207	421
2208	422
2209	423
2210	424
2211	425
2212	426
2213	427
2214	428
2215	429
2216	430
2217	431
2218	432
2219	433
2220	434
2221	435
2222	436
2223	437
2224	438
2225	439
2226	440
2227	441
2228	442
2229	443
2230	444
2231	445
2232	446
2233	447
2234	448
2235	449
2236	450
2237	451
2238	452
2239	453
2240	454
2241	455
2242	456
2243	457
2244	458
2245	459
2246	460
2247	461
2248	462
2249	463
2250	464
2251	465
2252	466
2253	467
2254	468
2255	469
2256	470
2257	471
2258	472
2259	473
2260	474
2261	475
2262	476
2263	477
2264	478
2265	479

Dalším z mnoha dokladů postavení knihy v řádu je skutečnost, že svazky představovaly jeden z obvyklých darů, jimiž se obšťastňovali řeholníci navzájem, nejčastěji pro připomenutí zásadních okamžiků na jejich duchovní cestě: *Pro memoria obtulit hunc Libellum (pl: tit:) Carissimo Domino Procopio Dientzenhofer proff[esui] Brau[nensis] OSB P[ater] Cyrillus Wagner Rayh[radensis] prof[esus].*⁶⁹ Broumovský profes a pozdější rajhradský probošt Benno Brančavský (1658–1709) pak zastupuje ty mnichy, jež byli na podobném principu obdarovávaní zvnějšku: *Ihro wohleblend[er] P[ate]r Benno Branzowský haben dieses büchlein geschenkt angenohmen von ihren gehorsambten diener Andreas Hadek.*⁷⁰ A knihy s řeholníky – tak trochu proti předpisům – putovaly z místa na místo, což se týče zvláště odborné literatury.⁷¹

Řádoví vyslanci / akvizitoři

Vzhledem k charakteru svého povolání je většina benediktinů připoutána k místu/konventu svého působení (*stabilitas loci*) a jejich možnosti působit pravidelně a na delší čas opouštět jsou omezené. V případě opatů či převorů jsou výpravy *extra clausuram* plně vedeny po-

vinnostmi vůči chodu řeholních domů – na fyzickou realizaci nákupu knih nezbývalo příliš prostoru, bylo tedy nutné zajistit jiné cesty.

Jednou z nich bylo pověření některého konventuála pobývajícího dlouhodobě mimo klášter, aby prováděl konkrétní akvizice. V Praze přelomu 17. a 18. století tento úkol plnil superior zdejší řádové rezidence na Starém Městě.⁷² Opatské instrukce, ale i soukromé objednávky konventuálů, a peníze na nákupy přejímal od řeholníků pendlujících mezi Břevnovem a Broumovem.⁷³ Vedle nákupů „textů“ (archů s tiskem) zajišťoval pražský superior i jejich svázání.⁷⁴ Literaturu odpovídající nabídce tehdejší Prahy – šlo zejména o domácí duchovní a „odborné“ knihy, dále o položky úřední a záležitosti typu kalendářů – obstarával u místních knihkupců.⁷⁵ Před rokem 1720 působil v Praze i budoucí opat Friedrich,⁷⁶ který zde jistě získával první zkušenosti pro pozdější vedení opatství.

Svého rezidenta měli benediktini – tentokrát jako česká kongregace – také ve Vídni. Jeho úkolem bylo stejně jako v případě pražského soupevníka vyřizování různých záležitostí při tamních úřadech, vedle nichž ovšem působil také jako nákupčí knih. Ty byly v čtvrtině 18. století po uherském vínu druhou nejčastější účetní položkou s průměrnými ročními výdaji v rozmezí 50–100 zlatých,

69 KKB, sign. B - XX. F. bb. 71,1.

70 Tamtéž, sign. B - XX. F. bb. 6,1. Neznámý dárcce učinil vpis německy, řádový dar by byl nadepsán samozřejmě latinsky.

71 Tak se např. do broumovské knihovny dostala se svým majitelem jedna medicínská disertace z tereziánských dob (sign. XXIV. A. 39), zařazená do fondu Rupertem Strahlem na konci 18. stol.: *Ad usum P. Hermanni Hostlowsky O.S.B. Caenobii S. Joannis Sub Rupe Professi, nunc Monasterii Braunensis O.S.B.*

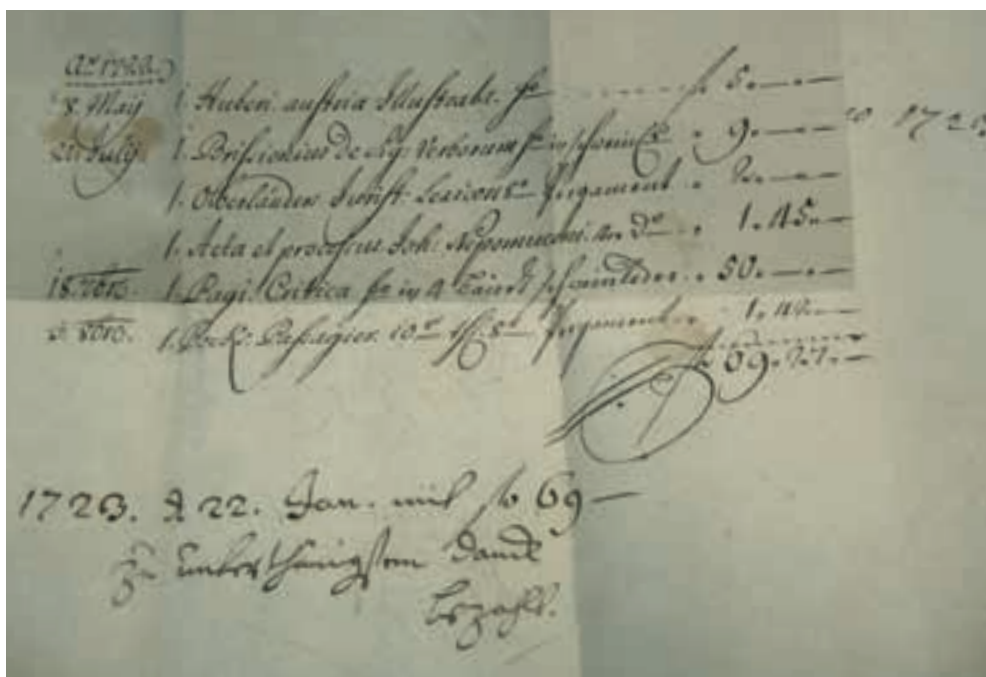
72 Dům v Dlouhé ul., zakoupený v 80. letech 17. století, patřil klášteru až do 70. let následujícího století. Vzal za své roku 1901, kdy byl nahrazen dnešní budovou č. p. 743/1 – viz Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy*, I, Praha 1996, s. 592. K působení řádových vyslanců coby knižních akvizitorů v Praze a Vídni blíže J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny*, s. 333n.

73 NA Praha, ŘBB, kart. 182, sign. G XVIII 3, *Specificationes acceptae et expositae pecuniniam a P. Beda Feistel 1693 a nonnullae quietantiae 1696*, 18. 10. 1693.

74 Tamtéž.

75 Na počátku 18. století jich bylo v Praze šest, v roce 1780 už dvanáct: Zdeněk ŠIMEČEK – Jiří TRÁVNÍČEK, *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích*, Praha 2014, s. 90.

76 Viz např. NA Praha, ŘBB, kart. 182, sign. G XVIII 3 – *Aufsgaab register von A[nn]o 1718 den 5 Novemb.*

Účet z roku 1723 za loňské nákupy literatury u Martina Esslingera ve Vídni.
NA Praha, ŘBB, kart. 181.
Foto: Jindřich Kolda.

kteří vystačili zhruba na 10 až 12 titulů.⁷⁷ *Ad hoc* (tedy toužil-li opat či převor po nějaké knižní položce, kterou chtěl přivést co nejdříve⁷⁸) byli nákupem literatury v hlavním městě monarchie pověřováni i různí zvláštní vyslanci a řádoví delegáti, s nimiž se setkáváme i na klíčovém místě církevní Evropy – v Římě. Odtud se však do broumovsko-břevnovských konventů posílaly zejména oficiální výstupy papežské kurie (bullária aj).⁷⁹ Jak ve Vídni, tak v Římě byli pro dlouhodobější úkoly a působení využíváni externisté.

Řádoví vyslanci se ke slovu dostávají významněji v 70. a 80. letech 18. století, když se po zrušení jezuitského řádu roku 1773 a ještě více pak v souvislosti s josefinským tažením proti klášterům začaly pořádat pravidelné aukce a rozprodeje jejich nepotřebných knih. Akviziční politiku v této oblasti ve Vídni⁸⁰ řídil přímo opat Štěpán, který také mnohé aukce navštívil.⁸¹

77 Srov. např. Tamtéž, kart. 181, sign. G XVII 6, *Registrum accepti et exempsi Anno 1712, 1723, 1724* či 1728.

78 Srov. např. Tamtéž, kart. 73, sign. C V 65, Ziegelbauer Grundtmannovi 11. 11. 1739.

79 Srov. např. Tamtéž, kart. 126, sign. G VIII 20, Grundtmannovi 26. 11. 1745.

80 K zdejším aukcím např. M. DENIS, *Die Merckwürdigkeiten der k. k. Garellischen öffentl. Bibliothek am Theresiano*, Wien 1780, s. 322–323.

81 Srov. např. např. NA Praha, ŘBB, kn. 20, 1777.

Konzultanti a dárci

Téměř každý z břevnovsko-broumovských představených a mnozí vzdělaní konventuálové (např. profesori řádových učilišť) udržovali styky s učenými osobnostmi mimo archisterium. Jejím hlavním otiskem zůstává dochovaná korespondence. Epistolární mnohostranností se tak i obyvatelé okrajového Broumova (a stejně tak Břevnova či Police) nějakým způsobem zařadili do řádové intelektuální sítě opisované jako *res publica literaria benedictina*,⁸² jakkoliv u nás byla spřádána spíše nedomácími zjevy typu Magnoalda Ziegelbauera. Vlákna této sítě spojovala české konventy nejen se zahraničními řádovými domy, ale i s prostředím mimořádným a světským.⁸³

Své názory si broumovští učenci tříbili pochopitelně i vzájemným doporučováním literatury se svými adresáty. Za příklad podobných styků vedoucích mimo církevní prostředí může posloužit korespondence broumovského profesora a pozdějšího břevnovského převora Amada Blahy († 1781) se saským právníkem a primátorem Lipska Christianem Wilhelmem Küstnerem (1721–1785) z 60. let 18. století. Küstner mj. upozorňuje českého řeholníka na teologické spisy (*Bibliotheca theologica*), které může dodat spolu s katalogem své nabídky tübingský knihkupec, v jiném listu hodnotí recentní právnickou literaturu a dokonce děkuje za zaslání knihy (*ipsos libros, quos benevole transmiseras*).⁸⁴ Znamená to tedy, že archis-

terium nebylo jen pouhým příjemcem knih zvnějšku, ale zároveň jejich „dodavatelem“ jiným. Není vyloučeno, že tuto roli – přinejmenším v rovině poradní – mohlo plnit i ve vztahu k dalším prostředím: stačí upozornit na četné kontakty se slezskými jinořádrovými kláštery, jimž byl břevnovsko-broumovský opat v mnohých otázkách jakýmsi patronem a rádcem.⁸⁵

Agenti

Nejpozději od 30. let 18. století – jistě i v souvislosti se stále narůstající byrokracií – si benediktini ve Vídni najímali profesionální světské agenty, kteří pro ně obstarávali veškeré nutné úřední úkony.⁸⁶ Také oni byli průběžně pověřováni pořizováním knih. Vzhledem k poslání převažují publikace úředně-správní povahy,⁸⁷ jsou tu však i knihy, které zřejmě nebyly k mání v Praze (jako *Chronicon Gotteicense* z roku 1735).⁸⁸ Přinejmenším po určitý čas byla role vídeňských profesionálních agentů nezastupitelná. Kvůli postavení habsburské metropole coby středoevropské brány do světa fungovali jako prostředníci „knížní komunikace“ s jihem Evropy. Roku 1732 tak např. sekretář české dvorské kanceláře Stang organizoval objednávku a dovoz *Consilii* z Benátek.⁸⁹

82 Termín Stefana Benze má především vnitrořádné konotace (srov. např. Thomas WALLNIG, *Critical monks. The German Benedictines, 1680–1740*, Leiden-Boston 2019, s. 111 aj.), např. pro jihoněmeckou oblast ho popisuje M. FISCHER, *Benediktinische Wissenschafts- und Kommunikationsräume*, s. 260n.

83 Na své hlubší zpracování stále čeká.

84 NA Praha, ŘBB, nezpracovaná část, *Epistolae exterorum 1767–1841*, Küstner Blahovi 1. 3. 1766.

85 Pravidelné styky byly udržovány s představenými v Křešově, Lubuši, Střehomi či Svidnici.

86 K agentům stručně např. Jiří HRBEK, *Hledat a nalézat: Barokní Valdštejnové a jejich informační síť*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 321–322. K vídeňským osobám ve službách benediktinů J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny*, s. 338–339.

87 NA Praha, ŘBB, kart. 48, sign. A XVI 4, např. *Consignation ... von 17ten Aug. 1731 bieß 22ten Sept. 1732*.

88 Tamtéž, *Expens consignation ... von monath Maii bieß monath Augusti 1735*.

89 Tamtéž.

V Římě měla česká kongregace svého zvláštního (duchovního?, ale zcela jistě neřádového) agenta (*Agens Romanus*), který byl využíván k otevírání cest do nejvyšších pater církevní hierarchie.⁹⁰ Lze předpokládat, že exkluzivnímu prostředí bude odpovídat i role těchto činitelů v rámci sítě nákupčích benediktinského řádu. V 70. letech 18. století (za roční honorář 50 zlatých) sháněl agent pro broumovsko-břevnovské opaty zapovězené knihy (*libros prohibitos*), pro jejichž držení a vývoz z Říma byl schopen obstarat příslušná povolení (*facultate*).⁹¹

Knihkupci

Od nákupčích a agentů vedly nitky akvizičních sítí k obchodníkům s knihami, ať už se jednalo o víceméně konstituovaná knihkupectví (*Buchhandlungen*), rodící se vydavatelství (provozovaná často jako průvodní činnost tiskařských podniků), antikváře nebo obchodníky s kontakty na uvedené instituce.⁹²

S jakými domácími knihkupci obcovali benediktini v 17. století, zůstává prozatím skryto. Superior pražské řádové rezidence Beda Feistl († 1717) je okolo roku 1690 zanašel do svého účetnictví jako *bibliopolae* či pod některým z německých ekvivalentů (*Buchführer* a *Buch-*

träger).⁹³ Je možné, že mezi ně patřil Kašpar Zachariáš Wusín (1664–1747), jehož nabídkový katalog z roku 1713 se dochoval pod signaturou XXVIII. B. 1 na policích konventní knihovny. Od 40. let 18. století se zřejmě hlavním pražským dodavatelem pro opatství stalo knihkupectví rodilého Bavoráka Gregora Mangolda, otevřené roku 1743.⁹⁴ Opatští emisaři odsud pravidelně získávali seznamy knih, které mohl obchodník obstarat. Mangold zprostředkoval i kontakty se zahraničím: pravidelně dodával třeba katalogy saských knihkupců, kteří svou produkci každoročně přiváželi na pražské svatovítské knižní trhy.⁹⁵ Později tato kooperace pokračovala v osobě Feliciána Mangolda, do jehož knihkupectví docházel v dobách svých pražských pobytů osobně sám opat Rautenstrauch.⁹⁶ Vedle Mangoldova obchodu se v 70. a 80. letech 18. století sháněly knihy v pražské filiálce drážďanského korunního knihkupce Georga Konrada Walthera (1710–1778),⁹⁷ zřízené roku 1771.⁹⁸ Saské napojení na „světový“ trh (reprezentované např. lipskými knižními trhy, pořádanými nepřetržitě od počátku 17. století dodnes) vedlo zřejmě k tomu, že nejpозději od poloviny 70. let začínají pražské nákupy u Walthera převažovat.⁹⁹

Jistá okrajovost domácího trhu měla za následek, že nejpозději po roce 1710 začínají být mezi dodavateli masověji zastoupeni prodejci z jiných zemí. Ve Vídni první čtvrtiny

90 K působení jednoho z nich viz např. *Auctarium recentissime repertorum documentorum ad Causam Brzevnoviensis*, Vetero-Pragae s. a., č. 86.

91 NA Praha, ŘBB, nezpracovaná část, *Epistolae an. 1761–1785*, Aulich Rautenstrauchovi, 27. 12. 1773.

92 Základní přehled o osobách účastných v prodeji knih v 17. a 18. století nabízí např. příslušné heslo *Buchhändler* v *Johann Heinrich Zedlers Grosses vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste*, IV., Halle und Leipzig 1733, s. 897–898.

93 Tak např. NA Praha, ŘBB, kart. 182, sign. G XVIII 3, *Specificationes acceptae*. Stejně tomu bylo i za jeho nástupců, srov. např. Tamtéž, *Empfang Register 1718 a 1720*.

94 Heslo Petra Voita Řehoř Mangold, https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Řehoř_Mangold (10. 6. 2019). K akvizicím u pražských knihkupců dále J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny*, s. 331 a 334–335.

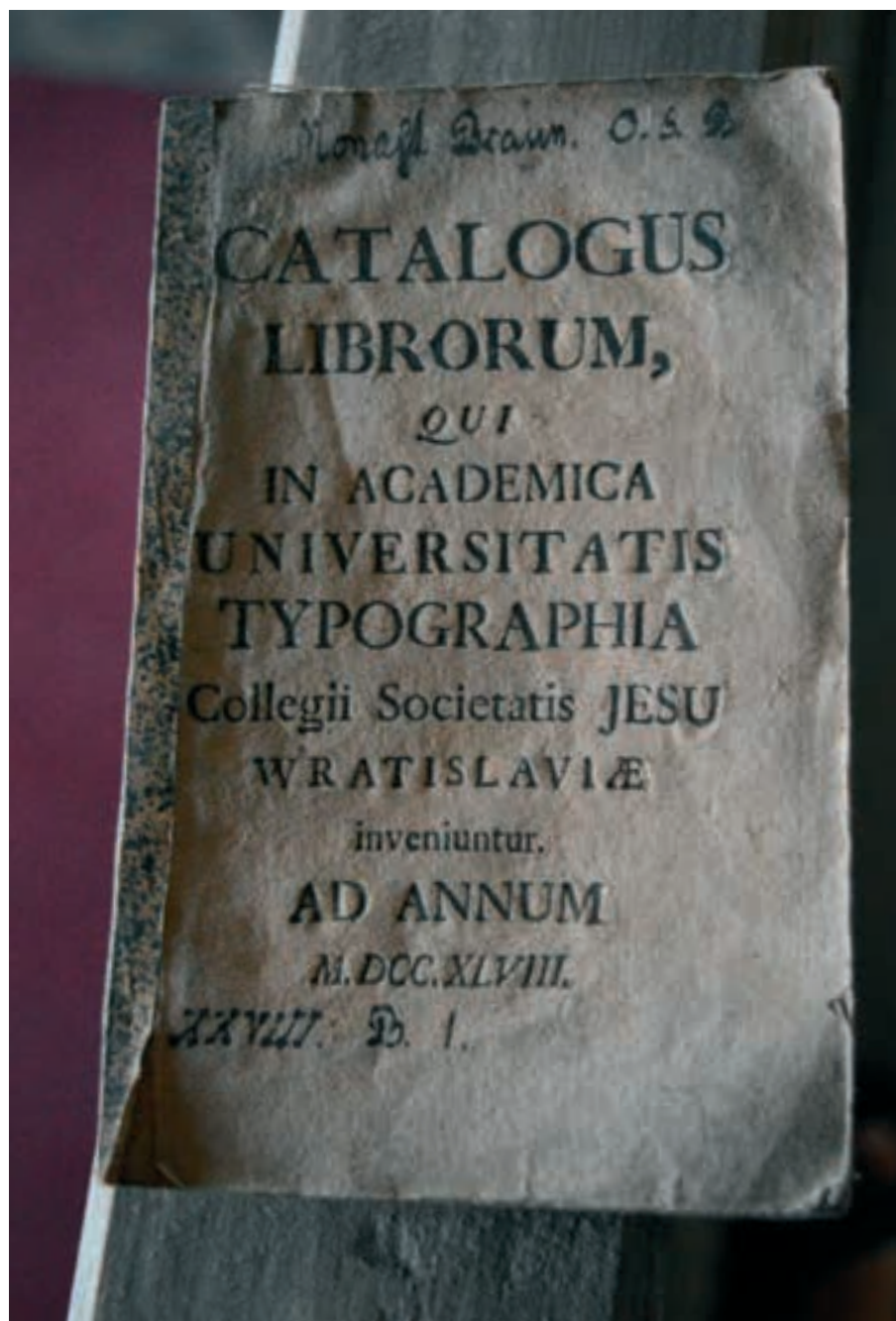
95 NA Praha, ŘBB, kart. 73, sign. C V 65, Reinelt Pitrovi, 21. 6. 1750.

96 Tamtéž, kn. 20.

97 Srov. příslušné heslo z *Sächsische Biografie* na [http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Conrad_Walther_\(1710-1778\)](http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Conrad_Walther_(1710-1778)). Walther byl distributorem knih v Čechách od počátku 40. let 18. stol.

98 Z. ŠIMEČEK – J. TRÁVNÍČEK, *Knihy kupovati...*, s. 87.

99 Srov. např. NA Praha, ŘBB, kn. 146, listy z let 1780 a 1781.

Nabídka knih vratislavské jezuitské (univerzitní) tiskárny pro rok 1748. Nájemci officín působili zároveň coby knihkupci. Knihovna broumovského kláštera, sign. XXVII. B. 1. Foto: Jindřich Kolda.

Auf Vorlegung Ihrer Excellenz
 Herrn P. Benno Secretaire, ob
 obige Rechnung, ist im Einverständ-
 nis folgendermaßen beschloffen worden

1) Chor-directoria in französischer mit
 4 in türkischer a. 24. 21. 1 R. 36. 21.

2) Ein dinsten in türkischer
 mit türkischer Schrift, aber nicht mit
 türkischer a. 12. 21. türkischer 1 R. 36. 21.

3) Ein dinsten in türkischer ordinär - 40. 21.

4) Ein dinsten, gefalt - - - - - 1 R. -

Summa 4 R. 38. 21.

Friedland 7. 12. 1766.

Georg Gottfried Linnemitz
 Bürgermeister

Účet za knihvazačské práce na 72 svazcích Chor-
 directorií (4 ks francouzská vazba, zbylé turecký
 a „jiný“ papír) u frýdlantského měšťanského
 knihvazače Georga Gottfrieda Bennewitze z roku
 1766. SOA Zámorsk, VS Broumov, kart. 642.
 Foto: Jindřich Kolda.

18. století se řádoví rezidenti soustředili zejména na knihkupce Johanna Martina Esslingera († 1728),¹⁰⁰ který disponoval nejen širokou paletou dodavatelů mimo území Říše (Antverpy apod.),¹⁰¹ ale i vlastními *Buchführery* coby dovozci knižního zboží zákazníkům.¹⁰² Po Esslingerově smrti patrně díky kontaktům okolo M. Ziegelbauera převzal na čas roli hlavního zahraničního dodavatele Gotthard Johann Püttner z bavorského Hofu.¹⁰³ Krom mapování středoevropského knižního trhu sloužil opatu Bennonovi II. také jako nákupčí v Lipsku, kde mu byla partnerem zejména firma *Lanckischs Erben*.¹⁰⁴ Püttner posílal knihy do Čech přes Cheb, odkud je dále distribuoval tamní syndik a pozdější primátor Johann Trampeli († 1770).¹⁰⁵ Ten byl navíc i směnárníkem, u něhož si obchodník vyzvedával opatské peníze v saské měně. Ve stejných letech jsou zaznamenány i kontakty s lipským Johannem Friedrichem Gleditschem († 1744), později s vídeňskými Kurzböckem (viz výše) a Johannem Thomasem Trattnerem (1717–1798),¹⁰⁶ který jako dočasný největší knižní dům ve střední Evropě¹⁰⁷ bude hrát svou roli v řádových akvizicích i nadále.¹⁰⁸ Své nabídky zasílali benátské Remondini-

ové, pařížští distributoři Elsevierů, řezenské Peez a Bader, norimberský Rüdiger či vřavslavský Löwe.¹⁰⁹ Obchodování s knihkupci mimo habsburské soustátí bude na čas přerušeno v josefinských dobách, kdy úřady bránily vývodu peněz do zahraničí mj. povolením patisků cizí produkce.

Knihvazači

Pokud byly do konventů zakupovány položky, jež právě opustily tiskárnu, měly často jen charakter seřazených a přeložených archů, jež bylo nutno převést do podoby svazku určeného k četbě. Vydání na knihvazačské služby je tak v konventním účetnictví takřka automatickým doplňkem částek za nákup knih. V mnohých případech jejich cenu převyšuje: roku 1718 si tak pražský rezident poznamenal, že za pořízení uherských dějin Antonia Bonfinia *nacher Braunau* dal včetně odeslání na místo 2 zlaté, zatímco knihvazači víc (*mehr*) – 4 zlaté.¹¹⁰ Zdá se, že svázání často zprostředkovaly přímo tiskařské a vydavatelské officíny, kde byly knihy pořizovány.

100 První nákup *vor das löbl. Closter zu Braunau* je tu doložen v dubnu 1712 – Tamtéž, kart. 181, sign. G XVII 6, *Nro 20*. Ke knihkupci např. Norbert BACHLEITNER – Franz M. EYBL – Ernst FISCHER, *Geschichte des Buchhandels in Österreich*, Wiessbaden 2000, s. 80. K vídeňským nákupům blíže J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny*, s. 336–338.

101 Např. Isabel HEITJAN, *Wolf Moritz Endters Geschäfte mit Balthasar III. Moretus und Nachfolgern, 1675–1723*, in: *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 29, 1978, s. 1462.

102 Srov. např. NA Praha, ŘBB, kart. 181, sign. G XVII 6, *Registrum expensi et accepti Anno 1715*.

103 Německý knihkupec a vydavatel, od r. 1742 privilegovaný *Buchhändler* v Bayreuthu – J. G. HEINRITZ, *Zur Geschichte der Stadt Baireuth*, II, Baireuth 1825, s. 49.

104 Pozdější Tauberts – Hanna WALSDORF – Marie Thérèse MOUREY – Tilden RUSSELL (Hg.), *Tauberts „Rechtschaffener Tantzmeister“ (Leipzig 1717). Kontexte – Lektüren – Praktiken*, Berlin 2019, s. 198n. Jejich prostřednictvím se kupř. roku 1740 prodávala na lipských trzích Ziegelbauera pojednání o dějinách archisteria – NA Praha, ŘBB, kart. 73, sign. C V 65, Püttner Ziegelbauerovi 19. 11. 1740.

105 Vinzenz PRÖKL, *Eger und das Egerland historisch, statistisch und topographisch dargestellt*, Falkenau 1877, s. 330.

106 Petr VOIT, *Johann Thomas von Trattner*, in: https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Johann_Thomas_von_Trattner (ověřeno 14. 7. 2020). Trattner měl své filiálky i v Praze a koncem 18. stol. i v Brně.

107 N. BACHLEITNER – F. M. EYBL – E. FISCHER, *Geschichte des Buchhandels*, s. 138n.

108 Srov. Pitrovy listy ze 40. a 50. let 18. stol. v NA Praha, ŘBB, kart. 73, sign. C V 65.

109 Všechny v KKB pod soubornou signaturou XXVIII.B.1.

110 Tamtéž, kart. 182, sign. G XVIII 4, *Außgab Register von A[nn]o 1718*.

Jména knihvazačů ze 17. a první poloviny 18. století zůstávají neznámá. V následujícím půlstoletí působil přímo v Broumově knihvazač Anton Werner. Zřejmě s ohledem na předpokládanou užitnost jeho podniku¹¹¹ u něj konvent nechal svazovat hlavně úřední knihy a tisky pro potřebu místních institucí, jak světských (zákoníky apod.), tak duchovních (*Directoria* atd.). Pro „lepší“ záležitosti, které byly exponovány přímo na policích některé z vnitrokonventních knihoven¹¹² a často ozdobeny nějakým supralibros, využíval klášter služeb vzdálenějších a možná prestižnějších dílen. V 60. a 70. letech 18. století to byl především *bürgerlicher Buchbinder* Georg Gottfried Bennewitz z Frýdlantu, který dodával klášterní kanceláři rovněž papír.¹¹³ Na konci 18. století a v prvních letech následujícího věku si klášter nechával svazovat své knihy dokonce za hranicemi: ve slezském Lanžhotě (*Landshut*, dnes *Kamienna Góra*) v dílně Josefa Ignaze Scholze.¹¹⁴ O tomto neobvyklém výběru rozhodla zřejmě poloha na půl cesty mezi Broumovem a Wahlstattem – cestující do slezského konventu tak mohl k Scholzovi dopravit zákazku a cestou zpět jí zase pohodlně vyzvednout.

Vedle profesionálních dílen konvent využíval i knihvazačských služeb svého konvrše Barnabase Johna

(1709–1781), jemuž čas od času nakupoval příslušné potřeby a vybavení.¹¹⁵ Je pravděpodobné, že hlavní uplatnění bratr Barnabas našel při opravách poškozených knih, ať již klášterních, nebo nakoupené starší literatury.¹¹⁶ John je pochován v broumovské klášterní hrobce a destička na jeho rakvi exponuje rovněž zastávaná officia: *bibliopega* & *portarius*.¹¹⁷ Podobného vypsání se dostalo jen nemnohým (obvykle je bez ohledu na funkci uvedeno prostě *professus*), což může svědčit o tom, že se bratr Barnabas těšil v komunitě pro své schopnosti jisté vážnosti.

Stavitelé, umělci, řemeslníci a jejich pomocníci

Aby byl výčet osob, které se v 17. a 18. století podílely či podepsaly na tvaru broumovské konventní knihovny, úplný, je nutno pro pořádek zmínit také autory její stavebně-umělecké podoby. Sál konventní knihovny je situován v prvním patře severního křídla, které bylo nově zbudováno v rámci velkorysé stavební činnosti opata Otmara na někdejší hradním ochozu v letech 1727–1733 podle plánů architekta Kiliána Ignáce Dienzenhofera (1689–1751).¹¹⁸ Dvouetážové řešení s ochozem okolo ce-

111 Přestože Werner „uměl“ i honosnější vazby v kůži a s použitím pozlaceného papíru s třídní dodací lhůtou – SOA Zámrsk, VS Broumov, kart. 643, inv. č. 3302, *Sumarischer Extract 1770*.

112 Příkladem budžet Fleuryho *Die Sitten der Israeliten*, vydané v Augsburgu roku 1774, zakoupené a svázané o rok později – Tamtéž, kart. 647, inv. č. 3307, *Sumarischer Extract 1775*. V uvedeném roce využil klášter hromadných knihvazačských služeb minimálně čtyřikrát, vždy po větších nákupech.

113 Tamtéž, kart. 642, inv. č. 3298, *Verzeügnus 1766*.

114 NA Praha, ŘBB, kart. 262, např. *Expensae pro Anno 1800*. Scholzovi patřili k místní honoraci, jeden z jejich příslušníků se stal roku 1829 radním – *Amts-Blatt der Königlichen Liegnitzschen Regierung in Schlesien*, Liegnitz 1829, s. 190. Scholzova knihařská dílna zde působila ještě roku 1855.

115 Např. k roku 21. 11. 1767 – SOA Zámrsk, VS Broumov, kn. 1162 (*Manuale ... apud Provisoratum Braunensem de Annis 1749–1753*).

116 Srov. Rautenstrauchův účetní záznam po jedné vídeňské aukci: *pro libris emptis ex auctione viennensi & comparatura ac reparatione* – NA Praha, ŘBB, kn. 20, 1777.

117 Jiří SLAVÍK, *Pohřbívání v broumovském klášteře*, Stopami dějin Náchodská, 16, 2018, s. 251.

118 Základem k poznání souvislostí budí např. Horynův medailon stavitele v Mojmír HORYNA – Jaroslav KUČERA, *Dienzenhoferové*, Praha 1998, s. 111–149, kde se nacházejí odkazy na nejpodstatnější literaturu a prameny. Stručně k stavbě Jindřich KOLDA, *Stavební vývoj benediktinského kláštera v Broumově*, in: Martina Bolom-Kotari (ed.), *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad*, Hradec Králové 2019, s. 71–74, kde je i základní popis knihovního sálu.

lého sálu a okny směřujícími k severu v zásadě respektuje obvyklé pojetí barokních klášterních biblioték,¹¹⁹ jakkoliv je součástí architektonicky skvěle pojatého (a takřka učebnicově řešeného) řeholního domu. Sál je ukončen valenou klenbou, v jejíž ose běží dlouhé freskové zrcadlo s bohatým obrysovým rámem a trojdílnou malbou, vzniklou za opata Bennona II. Výjevy představují (zleva při pohledu od vstupu) *Proměnění Páně na hoře Tábor*, *Oslavu Boha Otce a Dvanáctiletého Ježíše v Chrámu*. Jejich autorem je pražský malíř Jan Karel Kovář (1709–1749). Štuková výzdoba stropu z víceméně stejné doby je dílem Bernarda Spinettiho (asi 1699–1745).¹²⁰ Uvedení autoři nebyli ovšem pro účely zřízení nového sálu najati *ad hoc* – působili již předtím jako „dvorní“ mistři ve službách břevnovsko-broumovských opatů, kteří jim světovali i další hojné (a rozmanité) realizace. Malířská a štuková výzdoba sálu byla v průběhu let (snad i vlivem požárů, které knihovnu sice nezasáhly, ale poškodily např. střechu nad ní¹²¹) obnovována – v případě štukatury někdy i dosti hrubě,¹²² což samozřejmě svědčí zejména o tom, že schopnosti místních nádeníků¹²³ nemohly dosahovat umu dílny barokního Itala usazeného v Čechách.

Pokud jde o ostatní prvky vybavení knihovny a jejich autory, pohybuje se kvůli mezerovitě dochovaným

pramenům takřka ve vzduchoprázdnu. Stylově (barevné řešení, písmo a tabule inskripcí, malířské ztvárnění figurálních motivů a dekoru) patří dochovaný mobiliář jednoznačně do pokročilého 18. století. Za mezní datum realizace je na základě chronogramové inskripce na římsě ochozu *HUNc In spLenDoreM ereXIt JaCobUs II Abbas BřzeVnoVIensIs & BraUnensIs* pokládán rok 1793.¹²⁴ Provedení zdobných částí připomíná více divadelní kulisy, než obvyklé ustrojení reprezentativního prostoru – přednost byla dána celkovému vizuálnímu vjemu a nenákladnému řešení za použití vyřezávaných malovaných prken.¹²⁵ Balustráda ochozu je zdobena krom jiného anonymními portréty členů konventu,¹²⁶ které v 90. letech 18. století nahradily starší galerii v podobě deseti „malých, téměř neznámých, na plátně malovaných starých filosofů“ v černých lištových rámech.¹²⁷ Pozůstatky této výzdoby neznámého (ale nejspíše i v tomto případě domácího) malíře jsou dochovány v kartuších na klenebních náběžích knihovního sálu. Podpěrný systém ochozu knihovny z 90. let 18. století je zjevně vyroben (rovněž) svépomocí. S největší pravděpodobností tu byly druhotně použity starší dřevěné sloupy, jak napovídají jejich převýšené sokly a nezvykle uspořádaná kladí s neukotveným náběžníkem mezi hlavicemi sloupu a tělem ochozu. Re-

119 Srov. A. GAMERITH, *Die Klosterbibliothek von Broumov*, s. 117 s odkazem na německou literaturu. Knihovní sály/prostory Dienzenhofer vkomponoval i do svých dalších řeholních staveb (u benediktinů to byly např. Kladruby či Svatý Jan pod Skalou), nikde samy o sobě po stránce architektonického řešení (zřejmě) nevybočují.

120 Údaje čerpány z literatury uvedené v pozn. 3.

121 Případ (i) r. 1779, který je popsán v M. VILÍMKOVÁ – P. PREISS, *Ve znamení břevna a růží*, s. 105–107.

122 M. MÁDL a kol., *Barokní nástěnná malba*, I, s. 396.

123 Srov. zápis k listopadu a prosinci 1792 z *Provisorat Rechnung* v SOA Zámrsr, VS Broumov, kart. 657, inv. č. 3324.

124 „Toto velkolepě zbudoval Jakub II. opat břevnovský a broumovský“. Zásah nepochybně souvisí s nádenickou prací z předchozí poznámky.

125 Nástavce s názvy jednotlivých oddělení knihovny byly v uvedené době zřejmě přichyceny na starší regály, které možná přibývaly v několika vlnách: katalog knihovny z roku 1800 hovoří výslovně o 23 skříních na parteru, není zmíněn ochoz s šesti skříněmi dělenými na různé segmenty – srov. Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, s. 98.

126 Jejich interpretaci přináší A. GAMERITH, *Die Klosterbibliothek von Broumov*, s. 121–123.

127 SOA Zámrsr, VS Broumov, kart. 139, inv. č. 1397, *Die in dem Benediktiner Stifte zu Braunau aufgenommenen Inventur und Befassung des Preliminar Systems*, *Beilage Y*. Malířské realizace jsou v Broumově sledovaného období pouze otázkou výzdoby sálu. Neprojeví se v jiných rovinách, např. v autorství nějakých reprezentativních exlibrisových štítků knih apod.

alizace činí neodbytný dojem „recyklace“ známé kupř. ze Strahova, kam roku 1791 zakoupil tamní opat Mayer část vybavení ze zrušeného kláštera v Louce u Znojma a díly bývalé loucké knihovny užil k zařízení Filosofického sálu¹²⁸ – o nákupu promptně svého opata Jakuba do Broumova zpravil břevnovský převor Bonaventura Müller († 1830).¹²⁹ Analogicky tak lze možná zahájit pátrání v některém z benediktinských řeholních domů, které postihlo josefinské rušení a z nichž snad mohly některé díly „nové“ knihovny pocházet.¹³⁰ Je velmi pravděpodobné, že autora takto bizarního celku je třeba hledat v bezprostředním okruhu konventu, oslabeného mj. vlivem

několika válek a všeobecného hospodářského úpadku – jako přirozený tvůrce se nabízí jediný tehdejší konvrš a *arcularius* Cornelius Schmidt († 1800).¹³¹

K roku 1787 je ve výbavě knihovny zaznamenána pětice stolů s židlemi, troje schůdky a obvyklá geograficko-astronomická stafáž, kterou představují tři globusy a *sphera armilaris*. Dodnes je dochován pouze globus zemského povrchu od místního řeholníka Paula Reinelta († 1778),¹³² mlčky předpokládáme, že měl svůj obvyklý pendant v podobě glóbu hvězdné oblohy. Starost konventuálů o „jejich“ bibliotéku se tak neprojevovala pouze v rovině knih.

128 Evermond Gejza ŠIDLOVSKÝ, *Vznik Filosofického sálu Strahovské knihovny*, in: Evermond Gejza Šidlovský (ed.), *Brána vědění – Filosofický sál Strahovské knihovny*. Praha 2010, s. 15n. Stejně si počínali např. novoříší premonstráti nákupem exjezuitské knihovny z Třebíče: Ondřej HNILICA – Dominik MATUS, *Prostory a vybavení telčské knihovny*, in: K. Bobková-Valentová – J. Hlaváčková – H. Kuchařová (edd.), *Knihovna jezuitské koleje v Telči*, s. 55–71, zvláště od s. 61.

129 NA Praha, ŘBB, nezpracovaná část, *Epistolae A[nno] 1791*, Müller Chmelovi 21. 7. 1791.

130 Stopy bohužel zřejmě nepovedou do zatím nepoznané knihovny konventu v Polici nad Metují. Zrušení „navždy“ v polovině 80. let sice degradovalo někdejší polický konvent do role sídla vrchnostenské správy zdejšího velkostatku, které případnou interiérovou architekturu knihovny (?) se sloupovím nepotřebovalo, ovšem dostatečně velký sál (byť nyní třeba druhotně rozdělený) pro jejich hypotetickou přítomnost v Polici patrně nebyl.

131 Za podsunutí této myšlenky děkuje autor PhDr. Zdeňku Zahradníkovi.

132 SOA Zámorsk, VS Broumov, kart. 139, inv. č. 1397, *Die in dem Benediktiner Stifte zu Braunau aufgenommenen Inventur und Befassung des Preliminar Systems, Beilage Y*. Další dva ztracené globusy s ochrannými kryty (*Deckel dazu*) zakoupil roku 1795 opat Jakub – NA Praha, ŘBB, kart. 262, *Expensae pro Anno 1795*.

AFRICA na Reineltově zemském globusu, který byl roku 1787 inventován jako součást broumovské konventní knihovny. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

Evidence knihovního fondu v broumovské konventní knihovně na přelomu 18. a 19. století

Nynější podoba broumovské konventní knihovny se formovala především ve 2. polovině 18. století. Platí to pro všechny její složky, uměleckou počínaje a způsobem uložení fondu či jeho obsahem konče. Posledně věnovaným oblastem byla v minulosti věnována spíše menší pozornost. Nebyly (a dosud ještě zcela nejsou) probádány jednotlivé broumovské svazky a představa o zdejších fondu jako celku je stále nedokonalá. Nebyly spolehlivě zodpovězeny takové otázky, proč se v knihovně nacházejí jen „většinou staré“ svazky,¹ nebo jak (a kde) byl organizován novější fond, uložený v knihovně zdejších opatů. Peripetie poválečného vývoje pak měly za následek, že až do začátku projektu *Brána moudrosti otevřená* nebyly v knižní pozůstalosti zdejších benediktinů ani identifikovány všechny dochované katalogy, o něž by se mohl hlubší výzkum opřít.

Prakticky jedinou publikací, která broumovské klášterní knihovně (resp. knihovnám) věnovala soustavnější pozornost, zůstávala průkopnická monografie z pera královéhradecké knihovnice Ludmily Vlčkové z konce 60. let 20. století.² Vedle chronologického přiblížení dějin knihovny, jejího vzhledu a nejvýznamnějších součástí fondu se věnovala i evidenci zdejších svazků. Uvádí, že v klášteře se zachovalo celkem devět katalogů,³ z toho tři (celkem v pěti svazcích) pro konventní, tři pro opatskou knihovnu⁴ a jeden pro knihovnu klášterního gymnázia.⁵ Pro knihovnu konventu identifikuje třísvazkový katalog Jeronýma Růžičky z poloviny 19. století, který doplňuje samostatný jednoduchý katalog obdobného zaměření pro knihy ve skříních od č. XVIII.⁶ Jako „nejstarší, nedávno znovu nalezený“⁷ pak zmiňuje katalog nadepsa-

1 Tak fond charakterizuje např. Zpráva o svozu klášterních knihoven a archivů v Čechách a na Moravě z 31. března 1952 – NA Praha, fond Státní úřad pro věci církevní, kart. 5, sign. 56. V zásadě jde o to, že v knihovně prakticky absentuje literatura z 2. pol. 19. a z 20. stol.

2 Ludmila VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové 1969, 86 s.

3 Tamtéž, s. 33.

4 Katalogům a fondu opatské knihovny se v kapitole *Fond opatské knihovny broumovského benediktinského kláštera* věnuje Eva Vodochodská.

5 Gymnázium však od svého vzniku v roce 1780 představuje instituci s klášterem sice pevně provázanou, ale v provozních věcech do značné míry autonomní. Školní knihovna (dosud zcela opomíjená) tudíž rovněž nebude předmětem úvah této kapitoly.

6 V dalším textu užíváme označení ukládacích skříní římskými číslicemi I až XXXIII, tak jak jsou v knihovním sále zachovány a označeny od konce 18. století až do současnosti, z toho skříně I až XXIII v přízemí a deset zbývajících na galerii.

7 L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna*, s. 32.

ný na desce jako *CATALOGUS Librorum ad Concilia, Bullas, Ritus, atque ad Ius Utrumque Pertinentium*. Toto označení je na titulním listu doplněno textem *conscriptus a P. Ruperto Strahl, O.S.B. p.t. Priore. Anno 1799*. Svazek je opatřen latinskou předmluvou, kterou v českém překladu ve své práci Vlčková také publikuje.⁸ Pro opatskou knihovnu autorka uvedla jako „pravděpodobně nejstarší“ katalog z doby po polovině 50. let 19. století, dále I. díl katalogu (pro písmena A–L), vedený ve 2. polovině 19. století až do první světové války, a paralelní soupis bohemik *Catalogus Bohemicorum in Abbatia Braunensi* přesahující až do období mezi světovými válkami.⁹

Tento stav pramenné základny pro knihovní fond kláštera byl přijímán jako kompletní přesto, že Rupertus Strahl v citované předmluvě svého katalogu knihovny konventu z r. 1799 odkazuje na „ostatní povšechné údaje, uvedené v předmluvě ke katalogu, týkajícímu se oboru dějepisného“ a předjímá že „veškeré sourodé spisy budou uloženy do společných skříní a že pro ně založíme zvláštní katalog, ačkoli jsou zároveň zapsány i v katalozích toho kterého příslušného oboru“.¹⁰ V podstatě nepovšimnuty, resp. nevyužity zůstaly v této souvislosti informace o složení fondů rukopisů a archiválií broumovského kláštera

v bývalé Univerzitní a zejména ve Strahovské knihovně z počátku 70. let,¹¹ publikované brzy po vydání studie Vlčkové, a to přesto, že na ně krátce poté znovu upozornil i úvod inventáře fondu benediktinského gymnázia v Broumově zpracovaného v Okresním archivu v Náchodě v r. 1973.¹²

Až po roce 1989 bylo kromě značné části knihovního fondu broumovské klášterní knihovny ve fondech Památníku národního písemnictví (dále jen: PNP) identifikováno také 207 svazků zdejších rukopisů, které dle prohlášení P. dr. Anastáze Opaska, OSB, arcipata břevnovského a administrátora broumovského, ze dne 27. února 1997 „byly ke dni 10. dubna 1950 umístěny v tamní [tj. broumovské] klášterní knihovně“.¹³ Těchto více než dvě stě manuskriptů bylo následně 4. března 1997 předáno ze správy PNP zástupci Konference vyšších představených mužských řeholí ČR, v jejímž zastoupení je poté 21. května 1997 předal dr. Karel Dolista P. Norbertu Josefu Zemanovi, OPraem,¹⁴ tehdejšímu správci broumovské farnosti a kláštera. Knihovní fond i sbírka rukopisů byla provizorně uložena v prostorech klauzury broumovského kláštera, kde se (stále ještě neuspořádána) nachází dosud.

8 Tamtéž, s. 47.

9 Tamtéž, s. 33.

10 Tamtéž, s. 47. Překlad z latiny je autorčin.

11 Karel BERÁNEK, *Soupis rukopisů a jiných archiválií v Univerzitní a v Strahovské knihovně v Praze*, Sborník archivních prací 21/1, 1971, s. 185–234.

12 Erik BOUZA – Miroslava ŠTĚPÁNKOVÁ, *Benediktinské gymnázium 1775–1943. Sdružený a skupinový inventář (část)*, Náchod, Okresní archiv 1973, Úvod, s. VIII.

13 Kopie dokumentu uložena v dokumentaci autorů.

14 Tamtéž.

Teprve na počátku roku 2017 se zde podařilo dohledat a nově určit osm dosud nevyužitých katalogů konventní knihovny.¹⁵ Jsou zde nyní identifikovány tyto položky:¹⁶

I.

CATALOGUS SS: BIBLIORUM, CONCORDANTIARUM, AC LIBRORUM HEMENEUTICORUM ITEM SS: PATRUM ET AD PARTOLOGIAM PERTINENTIUM Conscriptus A P. Ruperto Strahl O.S.B p. t. Supprie ac Bibliothecae Praefecto Anno 1780 (dále jen: *katalog 1780*)

Svazek v polokožené vazbě rozměrů 21,5 × 35 cm; 234 papírových listů, původně nečíslovaných s novodobou foliací tužkou v pravém dolním rohu (každý 10. list). Na desce tuší psaný název *Cathalogus Sacrorum Bibliorum, Interpretum & S.S. Patrum*. Na předním příděstí tužkou psaná signatura PNP (A 292/S), v dolním pravém rohu perem značka 1991/R. V katalogu jsou zapsány knihy zařazené do skříní č. I a II.¹⁷

2.

CATALOGUS LIBRORUM AD THEOLOGIA[M]PERTINENTIUM Conscriptus a P. Ruperto Strahl O.S.B p. t. Supprie ac Bibliothecario Anno 1771 (dále jen: *katalog 1771*)¹⁸

- 15 Zde je třeba vyjádřit velký dík za ochotu a pomoc při pátrání v uložených fondech v broumovském klášteře Fr. Gereonu Rudolfo Mária Holému, O. Praem, Lic. Mgr. Přemkovi Sochorovi, tehdejšímu správci broumovského kláštera, a v žádném případě v neposlední řadě i Mgr. Evě Vodochodské, studentce Univerzity Hradec Králové. Pátrání dále odhalilo čtyři dosud neznámé katalogy z tzv. opatské knihovny kláštera (*CATALOGUS BIBLIOTHECAE ABBATIALIS BRAUNENSIS*, *CATALOGUS BIBLIOTHECAE ABBATIALIS TOM. I.*; *CATALOGUS librorum in BIBLIOTHECA ABBATIALI BRAUNAE, usque in annum 1824*; *Bücher-Catalog der Braunauer Abtei-Bibliothek II. M–Z*), které byly rovněž od 50. let 20. stol. dislokovány v PNP. K nim více kapitola Evy Vodochodské *Fond opatské knihovny broumovského benediktinského kláštera* v této publikaci.
- 16 Jednotlivé svazky jsou zde citovány dle hlavního názvu na titulních stranách a seřazeny z důvodů přehlednosti v pořadí dle číslování skříní, pro které jsou sestaveny, a které odpovídá – až na výjimku katalogu pro skříně III–VI – i vlastní dataci jednotlivých svazků.
- 17 Tematické označení jednotlivých skříní uvádí L.VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna*, s. 31.
- 18 Jakkoli je katalog datován na titulní straně rokem 1771, jedná se zjevně o chybné označení. Sám Strahl v úvodu katalogu pro skříně I a II uvádí, že tento byl sestaven jako první (*primus sit confestus*), a na stejném místě, v pasáži, kde vypočítává již sepsané katalogy, ho označuje také tak (*in catalogo I. praesenti*) – viz Katalog 1780, fol. 1r. Je pravděpodobné, že katalog pro skříně III až VI byl sepsán záhy po katalogu 1780, možná již v roce 1781, čemuž by odpovídalo i Strahlovo vlastní prohlášení, že následující katalog pro skříně VII – XI dokončil až v r. 1794, po dlouhé časové prodlevě, kdy byl povolán do jiného kláštera a jeho nástupce v započaté práci nepokračoval – viz Katalog 1794, fol. 12r./l. Přestože katalog pro skříně III až VI zjevně nebyl sepsán r. 1771, ponecháváme pro účely tohoto příspěvku jeho pracovní označení *katalog 1771*, přičemž použitá závorka naznačuje nepřesnost této datace.

Svazek v polokožené vazbě rozměrů 21 × 35 cm; 130 papírových listů, původně nečíslovaných s novodobou foliací tužkou v pravém dolním rohu na každém desátém listu. Na desce tuší psaný název *Cathalogus Theologorum & Moralistarum*. Na předním přideštlí je tužkou psaná signatura PNP (A 291/S), v pravém dolním rohu perem jiná značka 1990/R. V katalogu jsou zapsány knihy s teologickým obsahem zařazené do skříní č. III, IV, V a VI.

3.

CATALOGUS LIBRORU[M] AD CONCIONES, CATECHESIM, AC ASCESIM PERTINENTIUM, Conscriptus a P. Ruperto Strahl, O.S.B. p. t. Suppiorie et Bibliothecae Praefecto Anno 1794 (dále jen: *katalog 1794*)

Svazek v polokožené vazbě rozměrů 21 × 35 cm; 186 papírových listů, původně nečíslovaných, nyní novodobá foliace tužkou v pravém dolním rohu (každý 10. list). Na desce tuší psaný název *CATHALOGUS Librorum ad Conciones, Catechesim atque Ascetim Pertinentium*. Na předním přideštlí tužkou psaná signatura PNP (A 293/S), v dolním pravém rohu perem značka 1992/R. V katalogu jsou zapsány knihy zařazené do skříní č. VII, VIII, IX, X a XI.

4.¹⁹

CATALOGUS LIBRORUM AD CONCILIA, BULLAS, RITUS ATQUE AD IUS UTRUMQUE PERTINENTIUM Conscriptus A P. Ruperto Strahl O.S.B. p. t. Anno 1799 (dále jen: *katalog 1799a*)

Svazek v polokožené vazbě rozměrů 20 × 35 cm; 138 papírových listů, nefoliováno. Na štítku na desce nápis tuší *CATALOGUS Librorum ad Concilia, Bullas, Ritus atque Ius Utrumque Pertinentium*. V katalogu jsou zapsány knihy zařazené do skříní č. XII až XVI.

19 Onen svazek, který jako údajně nejstarší (a jediný z této skupiny) uvádí L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna*, s. 32. Tento katalog jako jediný nebyl po roce 1950 převzat do sbírek PNP.

5.
**CATALOGUS LIBRORUM PHILOSOPHICORUM, MATHEMATICORU[M],
POLITICORU[M] ATQUE ARTIUM Conscriptus A P. Ruperto Strahl O.S.B.
p. t. Priore et Bibliothecario Anno 1799** (dále jen: *katalog 1799b*)

Svazek v polokožené vazbě rozměrů 21 × 35 cm; 176 papírových listů, původně nečíslovaných, nyní novodobá foliace tužkou v pravém dolním rohu (každý 10. list). Na desce tuší psaný název *CATALOGUS Librorum Philosophicorum, Mathematicorum, Politicorum Atque Artium*. Na předním přídeští tužkou psaná signatura PNP (A 294/S), v dolním pravém rohu perem značka 1993/R. V katalogu jsou zapsány knihy zařazené do skříní č. XVII a XVIII.

6.
**CATALOGUS LIBRORUM AD HISTORIA[M] ET ERUDITIONEM
PERTINENTIUM Conscriptus A P. Ruperto Strahl O.S.B. p. t. Priore, atque
Bibliothecae Praefecto Anno 1800.** (dále jen: *katalog 1800a*)

Svazek v polokožené vazbě rozměrů 22 × 35 cm; 241 papírových listů, původně nečíslovaných, nyní novodobá foliace tužkou v pravém dolním rohu (každý 10. list). Na desce tuší psaný název *CATALOGUS Librorum ad Historiam et Eruditionem Pertinentium*. Na předním přídeští tužkou psaná signatura PNP (A 295/S), v dolním pravém rohu perem značka 1994/R. V katalogu jsou zapsány knihy zařazené do skříní č. XIX, XX, XXI a XXII.

7.
**CATALOGUS LEXICORUM, ENCYCLOPAEDIARUM,
BIBLIOTHECARU[M], POLYANTHEARUM, INDICUM etc. ITEM
COLLECTIONU[M] AC LIBRORUM REI LITTERARIAE Conscriptus
A P. Ruperto Strahl O.S.B p. t. Priore Anno 1800.** (dále jen: *katalog 1800b*)

Svazek v polokožené vazbě rozměrů 22 × 35 cm; 223 papírových listů, původně nečíslovaných, nyní novodobá foliace tužkou v pravém dolním rohu (každý 10. list). Na desce tuší psaný název *CATALOGUS Lexicorum, Encyclopediarum, Bibliothecarum, Polyanthearum, Indicum etc. Item Collectionum ac Librorum Rei Litterariae*. Na předním přídeští tužkou psaná signatura PNP (A 297/S), v dolním pravém rohu perem značka 1996/R. V katalogu jsou zapsány knihy zařazené do skříně č. XXIII.

8.

CATALOGUS LIBRORUM PROHIBITOR[UM], ITEM AD MEDICINAM, OECONOMIAM PERTINENTIU, NEC NON CHORALIUM ac RITUALIU EXTRA USUM REPOSITORUM, DENIQUE CALENDARIA, NOVELLAS, CATALOGOS, RES QVADAM LITTERARIAS, VARIAQVE MISCELLANEA CONTINENTIU Conscriptus A P. Ruperto Strahl O.S.B. p. t. Priore Anno 1801 (dále jen: *katalog 1801*)

Svazek v polokožené vazbě rozměrů 24 × 35 cm; 282 papírových listů, novodobá foliace tužkou v pravém dolním rohu (každý 10. list). Na desce tuší psaný název shodný s textem na titulním listu bez označení sestavitele. Na předním přیدهští tužkou psaná signatura PNP (A 296/S), v dolním pravém rohu perem jiná značka 1995/R). V seznamu zapsány knihy zařazené do skříní č. XXIV, XXV, XXVI, XXVII a XXVIII na horní galerii knihovny (*quinque armariorum ab introitu portae superioris ad dextram positorum*).²⁰

9.

CATALOGUS LIBRORUM Grammaticalium, Poeticorum, et Rhetoricorum item Thesium, Conclusionum etc. Miscellaneorum, atque Manuscriptorum conscriptus a P. Ruperto Strahl O.S.B. p. t. Priore Braunae in Martio Anno 1802 (dále jen: *katalog 1802*)

Svazek v polokožené vazbě rozměrů 21 × 35 cm; 379 papírových listů, novodobá foliace tužkou v pravém dolním rohu (každý 10. list). Na desce tuší psaný název shodný s textem na titulním listu bez označení sestavitele. Na předním přیدهští tužkou psaná signatura PNP (A 298/S), v dolním pravém rohu perem jiná značka 1997/R). V seznamu jsou zapsány knihy zařazené do skříní č. XXIX, XXX, XXXI, XXXII a XXXIII (*pro quinque armariis ab introitu, seu porta ad sinistram erectis, quae in fronte inscriptos exhibent Numeros XXIX – XXX – XXXI – XXXII – XXXIII*).²¹

²⁰ Katalog 1801, fol. /3r./.

²¹ Katalog 1802, fol. /2r./.

Těchto devět katalogů tvoří celek, který zahrnuje soupis knih ve všech 33 ukládacích skříních v prostoru knihovního sálu broumovského konventu. Všechny katalogy sestavil P. Rupert Strahl,²² zpočátku superior, později převor broumovského kláštera, jak sám sebe tituluje od roku 1799,²³ a knihovník (*Bibliothecae Praefectus* či *Bibliothecarius*). Jeho dílem je celý základní soupis i prvotní opravy, což jednoznačně dokládá jediná písařská ruka ve všech svazcích. Pouze pozdější doplňky a změny jsou dopisovány jinými písaři-knihovníky. Soubor katalogů byl pořízen (podle datací na titulních listech jednotlivých svazků²⁴) v rozpětí více než dvou desetiletí mezi roky 1780 až 1802. První dva svazky byly sepsány v roce 1780 a pravděpodobně bezprostředně po něm. Po dlouhé pauze přibližně čtrnácti let dokončil Strahl další katalog pro skříně VII–XI až v roce 1794.²⁵ Naopak posledních šest svazků bylo pořízeno po krátké pětileté přestávce za pouhé čtyři roky mezi lety 1799 až 1802, v letech 1799 a 1800 dokonce po dvou svazcích ročně (v r. 1799 pro skříně č. XII–XVI a XVII–XVIII a v r. 1800 pro skříně č. XIX–XXII a skříně č. XXIII). Jako poslední byly zpracovány katalogy z r. 1801 pro skříně XXIV až XXVIII a z r. 1802 pro skříně XXIX–XXXIII, které jsou umístěny na galerii knihovního sálu.

Uspořádání katalogů

Jednotlivé svazky mají rozdílný rozsah: od 130 listů v katalogu /1771/ až po téměř čtyři sta v posledním katalogu z r. 1802. Srovnatelný počet kolem 180 listů mají svazky z let 1794 a 1799, ostatní – z let 1780, 1800 a 1801 – mají více než dvě stě folií. Přestože ukládací plocha jednotlivých skříní v knihovně je obdobná, není rozsah jednotlivých katalogů adekvátní kapacitě skříní v něm zachycených. Např. katalog 1800b obsahující knihy jediné skříně č. XXIII má rozsah 223 listů, srovnatelný katalog 1780 zahrnuje skříně dvě a katalog 1800a dokonce čtyři. Naopak tři katalogy zachycující po pěti skříních (1794, 1801 a 1802) mají od 186 přes 280 až po 379 listů. Jednotlivé katalogy i přes rozdílný objem zápisů jsou všechny (snad s výjimkou posledního katalogu z r. 1802) v podstatě rovnoměrně zaplněny zápisy. To odráží praxi naznačenou v předmluvě katalogu 1780,²⁶ že katalogy byly původně zřejmě psány na volné archy a svázané teprve následně.

Všechny katalogy mají velmi podobnou formální úpravu. Užívají černou tuš perem linkovaný formulář s rubrikami: *Armarium* (případně *Armare*) – *Auctorum Nomina, ac Tituli Libroru[m]* – *Impressionis* (od katalogu 1799 *Editionis*) členěnou na *Locus a Annus* – *Forma* – *Compactura* – *Cista et Series* (v katalogu 1794 variantně *Cista ac numerii*). Tímto pojetím katalogy zřejmě nijak nevybočují z tehdejší knihovnické praxe, jejíž ideální podoba byla jako jedna z prvních v našem kulturním prostoru popsána někdejším břevnovským řeholníkem a his-

22 Rupertus Strahl, nar. 17. 4. 1733 v Litoměřicích, zemřel 14. 11. 1803 v Broumově. Srv. Bio- bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku, heslo: *Strahl, Rupertus OSB, 1733–1803*, <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000130114>, stav k 3. 10. 2017.

23 Katalog 1799a, fol. /1r./.

24 Ke katalogu /1771/ viz pozn. 20.

25 *Confectio Catalogi hujus longiore tempore interrupta permansit...* – srov. katalog 1794, fol. /2r./.

26 Katalog 1780, fol. 1r. i pozn. č. 40 zde.

torikem Oliverem Legipontem (1698–1758).²⁷ Máme tak co do činění s jedním ze dvou základních typů tehdejších katalogů – tematickým (*in quacunq̄ue materia, & disciplína melius possis habere exploratas*²⁸). V jeho rámci jsou jednotlivé položky řazeny alfabetycky, buď dle příjmení autorů, nebo dle *incipitů*, pod nimiž byly v tomto případě chápány počáteční části titulů. Obvyklý formulář²⁹ rozšířil ovšem Strahl o typ vazby, často s uvedením její barvy. Tato „estetická“ položka nalezla své uplatnění v jeho pravidlech uložení jednotlivých svazků na policích, o nichž bude řeč dále.

Formulář zabírá vždy dvě sousední strany. Původní zápisy jsou řazeny s různými, místy poměrně velkými mezerami mezi řádky. Např. v oddíle K v katalogu 1780 jsou dokonce uvedeny pouze dva zápisy na jedné straně.³⁰ Pravděpodobně tak byl vytvářen prostor pro dodatečné vpisy. Této možnosti bylo zhusta využíváno jednak samotným Strahlem v době jeho působení, ale i jeho pokračovateli. Poměrně časté jsou změny signatur, a to zejména pořadového čísla v rámci jedné police a občas i změna písmene při přeražení z jedné police na druhou. Mnohem méně časté jsou změny římské číslice při přesunu do zcela jiné skříně. Mimoto jsou vpisovány nové akvizice, a to nejen nově vydávané knihy, ale i svazky se starším datem vydání. V místech, kde je dostatek prostoru, je dodatečný zápis vepsán mezi řádky – někdy i na místo, kam podle abecedního pořadí přesně nepatří. Pokud není na příslušném místě dostatek prostoru pro dodatečný zápis, je zde

uvedena zkratka *NB* a nový záznam je proveden s tímž označením např. na konci strany, nebo za poslední knihu toho kterého písmenného oddílu jako *Appendix*. Tehdy je na místě, kam by měl svazek správně příslušet, vloženo upozornění *App*.

Přestože jsou jednotlivé katalogy věnovány vždy příslušným skříním, obsahují v různé míře i zápisy knih jiného uložení. První dva nejstarší katalogy z let obsahují téměř výlučně zápisy knih ze skříní, kterým jsou vyhrazeny, a to i v případě dodatečných záznamů. V dalších katalogích se pak postupně začínají objevovat knihy uložené v následujících skříních již jako součást původních zápisů (nikoli jen jako dodatečné záznamy). Jedná se především o případy, kdy jsou rozepisovány jednotlivé části konvolutů a tyto jsou vřazovány též do jiných katalogů příslušného tematického zaměření. Často jsou tak do katalogů s nižšími čísly zařazeny záznamy části svazků, které jsou předmětem katalogů zpracovaných až o několik let později.³¹ Lze tedy předpokládat, že uložení knih v rámci knihovny bylo již v době sepisování prvních katalogů poměrně stabilní a v podstatě završené. Proto Strahl např. již na přelomu 70. a 80. let věděl, že knihy s historickou tematikou jsou uloženy ve skříních č. XIX či XX (*Regulae ... in Praenotatione catalogo ad historiam pertinenti, atque in armario vel XIX. vel. XX. retento anteposita, traduntur...*)³² Podobně v katalogu 1780 odkazuje: „*et datum fuit executioni in catalogo, qui extare solet in XIX. vel XX. armario ad historiam pertinente.*“³³

27 Oliverus LEGIPONT, *Dissertationes Philologico-Bibliographicae, in quibus de Adornanda, & ornanda Bibliotheca ... disseritur*, Norimbergae 1747, s. 1–87. Uvedené dílo však v Strahlových katalogích zaznamenáno není. Odkud tedy knihovník čerpal podklady pro svou práci, nelze prozatím spolehlivě říci.

28 Tamtéž, s. 73. Druhý typ byl prostý *catalogus alphabeticus*.

29 Tamtéž, s. 74–75.

30 Katalog 1780, fol. /115v./.

31 K tomu srov. *Praenotatio*, bod X v katalogu 1800a, fol. 3r. a násl.

32 Katalog /1771/, fol. 1v.

33 Katalog 1780, fol. 1v.

Struktura knihovního fondu broumovské klášterní knihovny bude jistě postupem času předmětem detailní analýzy. Pro účely tohoto příspěvku byl proveden pouze dílčí rozbor časového složení knih ve třech katalozích – v jednom z prvních dvou, přibližně prostředním a jedním ze závěrečných. Těžištěm knih zařazených v katalogu /1771/ je produkce 16., 17. a části 18. století. Kromě toho je zde zaznamenáno 33 prvotisků z let 1478–1500. Katalog obsahuje v naprosté většině knihy vydané před r. 1780. Po tomto datu sem bylo zapsáno pouhých 43 položek vydaných v 80. letech, sedm pak z let devadesátých a jedna vydaná po rok 1801. Z celkového počtu 237 položek pocházejících z druhé poloviny 18. století představují knihy z 50. až 70. let téměř osmdesát procent, knihy vydané v 80. letech necelou pětinu a vydané po r. 1791 tvoří již jen zanedbatelný podíl přibližně třech procent. Katalog 1794 obsahuje také 33 prvotisků. Produkce druhé poloviny 18. století (celkem 263 položek) je zastoupena z jedné třetiny knihami vydanými po r. 1750, dále pak z jedné pětiny až jedné čtvrtiny knihami z let šedesátých a sedmdesátých, zatímco zastoupení produkce 80. a 90. let klesá k deseti, resp. šesti procentům. V katalogu je zapsána jediná kniha po r. 1801. V katalogu 1800a (skříně XIX až XXII) je evidováno celkem 275 položek vydaných ve druhé polovině 18. století, z toho téměř devadesát procent tvoří produkce do konce devadesátých let, více než polovinu pak knihy vydané mezi roky 1771 až 1790.

V těchto třech vybraných katalozích představuje produkce 50. až 80. let vždy přibližně osmdesát procent objemu knih druhé poloviny 18. století, v katalogu 1800a stejného procenta dosahuje až včetně produkce let deva-

desátých. Poté již má počet nových akvizic vždy výrazně klesající tendenci. Posledně jmenovaný trend byl ověřen průzkumem všech devíti katalogů, který zjistil, že mezím rokem akvizic Strahlových dob je 1793. Po roce 1793 sem bylo pořízeno jen 55 knih, což je při tradiční masové poptávce konventu a jeho členů po nových knihách množství vpravdě stopové.³⁴ Na základě těchto dat – a průběžných katalogizačních prací – se lze domnívat, že uvedené tendence budou zřejmě platit pro knihovnu jako celek.

Pořádací systém konventní knihovny

Broumovská konventní knihovna je od konce 18. století rozdělena na 27 tematických „oddělení“. V pořadí skříní v sále, kterých je 33, jsou to: I. *S. scripturae et interpretes*, II. *SS. patres et scriptores ecclesiastici*, III. *Theologi mixti*, IV. *Theologi scholastici*, V. *Theologi dogmatici polem. et varii argumenti*, VI. *Theologi moralesi et pastor*, VII.–IX. *Concionatores*, X. *Ascetae christiani*, XI. *Ascetae monastica*, XII. *Concilia, bullae et libri rituales*, XIII. *Ius canonicum*, XIV. *Ius mixtum*, XV. *Ius civile commune*, XVI. *Ius civile particulare*, XVII. *Philosophia generalis*, XVIII. *Philosophia partialis*, IX. *Historia universalis et ecclesiastica*, XX. *Topographia sacra et acta sanctorum*, XI. *Historia mixta*, XII. *Historia profana*, XIII. *Encyclopaediae, lexica et cetera*, XIV. *Medici*, XV. *Libri prohibiti*, XXVI. *Breviaria*, XXXI. *Grammatica*, XXXII. *Poetica* a XXXIII. *Rhetorica*.³⁵ Takto jsou oddělení vymezena nápisy v nástavech jednotlivých skříní – jejich bližší, pestřejší obsah je rozepsán v názvech příslušných katalogů. Uvedená

34 Za vyhledání příslušných položek patří dík Mgr. Evě Vodochodské.

35 Skříně XXVII.–XXX. jsou bez názvu. Jejich obsah přibližují části titulů katalogů 1801 a 1802.

skladba víceméně odpovídá tehdejší obvyklé organizaci velkých (benediktinských) řeholních knihoven,³⁶ jak to v teoretické rovině rozepisuje i výše zmiňovaný Oliverus Legipont.³⁷ Toto „předosvícenské“ dělení, kladoucí důraz zejména na co možná nejširší zastoupení teologické, filozofické, historické a právní literatury,³⁸ bylo respektováno v knihovně i všemi pozdějšími správci, bez náznaku jakékoliv reorganizace např. ve směru exaktních věd.³⁹ Můžeme jen spekulovat, zdali dal tento tvar broumovské konventní knihovně při její katalogizaci až Strahl, nebo odráží nějaký starší (či prastarý?) stav.

Na základě tohoto tematického a zároveň prostorového rozsahu muselo být Strahlovi zřejmé, že pořádací systém knihovny je nutno popsat pokud možno co nejpregnantněji. Přirozeně by se očekávalo, že v úvodu celého souboru katalogů, pokud možno hned v prvním svazku, bude zařazena předmluva, která by vysvětlovala, jak by měly být katalogy užívány, jak je knihovní fond ukládán, co znamenají jednotlivé značky apod.⁴⁰ Ale v prvním ka-

talogu (*in catalogo I. praesenti*),⁴¹ ani ve druhém, třetím a čtvrtém nebyl údajně prostor. V pátém (1799b) prostor byl, ale katalog byl – podobně jako všechny čtyři předchozí – již svázán.⁴² Takže bylo možné vložit taková pravidla až do katalogu pro skříně XIX a XX pro obor historie.⁴³ Právě sem byla předřazena rozsáhlá předmluva, která obsahuje všeobecná pravidla (*regulae generales*),⁴⁴ která v jedenácti článcích upravují zásady ukládání a evidence knih v konventní knihovně i užívání knihovních katalogů a knihovního fondu.⁴⁵

První článek pravidel uvádí v dolní části knihovny (*ex parte inferiore*)⁴⁶ 23 skříní označených římskými číslicemi od I do XXIII. Tematický obsah jednotlivých skříní je dle článku II označen nadpisem na čelní straně každé skříně nad římskými číslicemi.⁴⁷ Každá skříň obsahuje dle čl. III sedm polic (lat. *cista*), kterým jsou odzdoła nahoru přiřazena písmena A, B, C, D, E, F a G. Tato písmena nejsou navenek znatelná, lze si je však představit.⁴⁸ Znamená to pravděpodobně, že původně police označe-

36 Srov. např. dobový popis konventní knihovny benediktinského opatství v německém Münsterschwarzachu v Friedrich Karl Gottlob HIRSCHING, *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Deutschlands*, I., Erlangen 1786, s. 189. Pro jinořádové prostředí (telčští jezuité) nejnověji Hedvika KUCHAROVÁ – Kateřina VALENTOVÁ-BOBKOVÁ, *Knihovní fond, jeho struktura a proměny*, in: Tytěž – Jarmila Hlaváčková (eds.), *Knihovna jezuitské koleje v Telči. Katalog výstavy*, Praha 2020, s. 36–45.

37 O. LEGIPONT, *Dissertationes*, s. 63–64.

38 Tamtéž, s. 51.

39 Vodítka pro pilné knihovníky dalších období by tu byla. Např. přímo z řádového prostředí 1. poloviny 19. stol. pochází knihovnická příručka rajhradského kazatele Richtera, který dosavadní tematickou paletu rozšiřuje mj. o *Antropologiae Psychicae, Physicae* či *Artium* – Benedikt RICHTER, *Kurze Anleitung eine Bibliothek zu ordnen und in der Ordnung zu erhalten*, Augsburg 1836, s. 7–12.

40 Srov. katalog 1780, fol. 1r.

41 Tamtéž.

42 Z uvedeného je patrné, že v r. 1780, kterým je datován nejstarší katalog, byly již sepsány a svázány též katalogy pro skříně III–VI, VII–XI, XII–XVI, XVII–XVIII.

43 Srov. katalog 1780, fol. 1r.

44 Srov. katalog 1800a, fol. /2r./–/4r./

45 Za velkorysou pomoc při překladech latinských textů je třeba poděkovat P. prof. JUDr. Ignáci Antonínu Hrdinovi, DrSc., OPraem. a doc. PhDr. et Mgr. Jakubovi Zouharovi, Ph.D.

46 Katalog 1800a, fol. /2r./ – zjevně myšleno přízemí knihovního sálu.

47 Toto členění viz L.VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna...*, s. 31.

48 *Eae autem non designatur numeris, sed alphabeti litteris, quae quidem exterius non patent; imaginatione tamen ita concipi debent...* – srov. katalog 1800a, fol. /2r./.

ny písmeny nebyly a že dnešní viditelné papírové štítky byly instalovány na police až dodatečně.

Článek IV stanoví, že u mnoha polic – pokud to vyžaduje množství knihy – může být instalována po celé délce její zadní stěny též pomocná mělčejší police – „polička“ (lat. *loculus*), pro kterou platí stejné písmeno, jako pro příslušnou polici. Tak se stává, že v prostoru jedné police je dvojí řada knih se stejným písmenným indexem. Na zadní poličku bývají umísťovány obvykle menší formáty knih, které však jsou alespoň částečně viditelné přes horní okraj větších svazků v první řadě police. Je pravděpodobné, že tyto poličky byly v mnoha případech instalovány až dodatečně, což naznačuje jejich někdy pouhé podložení např. kusem dřeva, jindy poněkud méně profesionální upevnění k boční svislé stěně knihovního regálu, obvykle pouze položením na nosný hranolek, zatímco základní police jsou provedeny truhlářským spojením (čepováním).

Na policích a poličkách jsou dle čl. V knihy umístěny nikoli nahodile, ale v určitém pořádku tak, aby bylo docíleno pěkného vzhledu (*ut ad decorem conciliandum*),⁴⁹ minimálně aby byla alespoň respektována podobná velikost svazků. Toho bylo možné prakticky dosáhnout pouze za předpokladu, že knihy nebyly na police řazeny průběžně, ale až poté, co jich bylo k dispozici větší množství či dokonce všechny – k tomu srov. článek IX níže. Je pochopitelné, že dodatečným vřazováním knih mohl být původní záměr narušován. Čl. VI zdůrazňuje zásadu, že knihy identifikované římskou číslicí, písmenem abecedy a arabskou číslicí, nelze přenášet z jejich místa, které je jim touto kombinací dáno a podle níž jsou zapsány v katalozích. Dle čl. VII označuje římská číslice skříň, do níž kniha patří, písmeno abecedy polici, v němž má kniha své místo, arabská číslice pak pořadí, které má

knihy v řadě na polici či poličce. Čl. VIII upravuje situaci, kterou předjímá čl. IV, totiž existenci dvou řad knih v jedné polici, kde byla doplněna pomocná polička. Pro rozlišení knih umístěných na vnitřní (tj. zadní) vyšší řadě je arabská číslice nebo alespoň předchozí písmeno podtrženo krátkou čárkou (*brevi lineola seu stria*).⁵⁰ Ta v knihách patřících do přední řady není; s výjimkou těch, které z důvodu nedostatku byly umístěny na poličce vzadu za nižší řadou.

Podle článku IX nejsou knihy do katalogu zapisovány průběžně, ale hromadně po uplynutí jisté doby. Stává se tak, že arabská číslice neodpovídá počtu (pořadí) knih, ale více různých knih je signováno stejně (stejným číslem) bez rozlišující značky či poznámky. To se týká pouze skříní I až IX, kde se jen zřídka objevuje arabská číslice vyšší než 8. Z tohoto důvodu není nezbytně nutné striktně dodržovat pořadí knih se stejnými číslicemi v téže řadě (polici či poličce) za podmínky, je-li mezi knihami zachována symetrie a systematický pořádek a neoddělují se od sebe jednotlivé svazky téže knih. ...*ut propterea parum referat, si libri ejusdem numeri inter se in eadem serie commutentur, dum modo symmetria inter eosdem, aut ordo systematicus, ubi is habetur, observetur, et plura ejusdem libri volumina ab invicem non separentur.*⁵¹

Naopak ve skříních od čísla X má podle čl. X každá kniha své jedinečné pořadové arabské číslo, takže někdy jich je na polici i více než čtyřicet. Pokud přibýly další nové knihy, které bylo z různých důvodů nutné vřadit mezi původní (již průběžně očíslované) knihy, nové knize byla přiřazena stejná číslice, která však byla doplněna krátkou čárkou (lat. *stria*). Další případná nová kniha byla opatřena stejnou číslicí, ke které byly připojeny dvě či více čárek.

49 Katalog 1800a, fol. /2r./ –/ 2v./.

50 Katalog 1800a, fol. /2v./.

51 Katalog 1800a, fol /3r./.

Poslední, jedenáctý článek popisuje způsob vedení zápisů v knihovních katalogích. Ten je rozdělen do sedmi sloupců. První obsahuje římskou číslici, která odpovídá číslu skříně; v posledním sloupci je písmeno označující polici a arabské číslo pořadí na této polici či poličce. Nejširší je druhý sloupec, kde je uvedeno jméno autora knihy nebo/i název knihy. Jako příklad je zde uvedena kniha *Dubravii Historia Bohemica*, kterou je třeba ve druhém sloupci hledat pod písmenem „D“, tj. jméno Dubravius /Jan/; zde pak titul *Historia Bohemica*. V první sloupci na tomto řádku je římská číslice XXII, jež označuje skříň, v posledním sloupci na téže řádce se nalézá písmeno B a bezprostředně po něm arabská číslice 22, které označují polici a pořadí knihy. K snazšímu vyhledání knihy může posloužit i pátý a šestý sloupec zápisu, který označuje formát a druh vazby. Podobně Bossuetova kniha *Geschichte von den Veränderungen der Protestantischen Kirche* je zařazena ve druhém sloupci příslušného katalogu pod písmenem B (=Bossuet). V řádku, kde je kniha hledaného názvu, je v prvním sloupci římská číslice XIV (tj. číslo skříně), v posledním sloupci pak písmeno C, jež odkazuje na třetí polici odzdola, a arabská číslice 13, která je podtržena krátkou čárkou (*stria*), což označuje pořadí na vnitřní poličce. Knihu lze tedy nalézt ve skříni XIV, na polici C (tj. ve třetí odzdola) na vnitřní horní poličce, třináctou odleva. V pátém sloupci je uveden formát knihy (osmerka), v šestém druh vazby (*brau-band*).⁵² V případě této knihy je zde připojena i číslice 2, která znamená dva svazky téhož titulu, jež oba mají stejnou signaturu.

52 Katalog 1800a, fol./3v./.

53 Za laskavou pomoc při překladech jednotlivých textů náleží dík překladatelům Jazykového centra Correct, s.r.o., Brno.

54 Katalog 1794, fol. /2r./.

55 Tamtéž.

Katalogy versus skříně a jejich obsah

Jednotlivé svazky katalogů jsou uvedeny různě obsáhlými latinskými úvody,⁵³ které obsahují především informace o tom, pro jaké skříně je dotýčný katalog pořízen, mladší katalogy pak též odkazy na zásady všeobecných pravidel z úvodu katalogu 1800a, která konkretizují, případně upřesňují jejich aplikaci v dotýčných skříních. Pro katalog 1780 tak platí ustanovení čl. IX všeobecných pravidel týkající se praxe, kdy na jedné polici a pomocné poličce může být více knih se stejným arabským pořadovým číslem, naopak obsah ustanovení čl. X (tj. číslování každé individuální knihy, případně označování nově vřazovaných knih stejným číslem opatřeným rozlišovací čárkou, případně čárkami) se zde, tj. ve skříních I a II, neuplatňuje. V katalogu jsou zapsány i knihy sem příslušného oboru, které však jsou umístěny z různých důvodů i v jiných skříních (např. takové, které jsou svázány s jiným dílem v jediném svazku). Naopak knihy jiných témat uložené v těchto prvních dvou skříních by měly být zapsány i do dalších katalogů příslušných témat.

Také v katalogu /1771/ knih z oboru teologie uložených ve skříních III, IV, V a VI je použito „starší“ číslování (*Hinc catalogus hic partim antiquioribus partim recentioribus est adnumerandu.*)⁵⁴ dle ustanovení čl. IX generálních regulí, takže se zde objevuje více knih uložených na jedné polici označených stejnými arabskými čísly. Pro ně platí výjimka dle č. IX z obecného pravidla sub VI. Teprve pozdější přírůstky jsou zařazovány nejen podle tohoto pravidla, ale i pravidla X. I v tomto katalogu jsou zapsány knihy s tematikou, které jsou umístěny z různých příčin i v jiných skříních.

Katalog 1794 byl sepsán po dlouhé časové prodlevě způsobené Strahlovou nepřítomností v Broumově. Snad proto zde užívá dvě odlišné formy číslování knih. V prvních třech skříních (VII, VIII a IX), které byly zpracovány dříve (*De istis prima tria tempore priore, ... fuere elaborata*),⁵⁵ tj. pravděpodobně před Strahlovým povoláním mimo broumovský klášter, jsou mnohé knihy na jedné polici označeny tímž číslem podle pravidla č. IX. Ve zbývajících skříních X a XI, zpracovaných později (*posteriore vero ultima duo fuere elaborata*),⁵⁶ až po návratu Strahla do Broumova a po obnovení jeho prací na katalogu knihovny, má již každá kniha své jedinečné číslo. Pokud zde bylo třeba, aby další novější kniha měla totéž pořadové číslo, je toto označeno krátkou čárkou dle ustanovení pravidla X.

Zbývajících šest katalogů je pak datováno v poměrně krátkém intervalu let 1799 až 1802, což by nasvědčovalo tomu, že katalogy byly již rozepsány dříve, popřípadě že byly psány souběžně. Katalog 1799a se týká knih z oblasti církevních sněmů, papežských listin, náboženských úkonů a obojího práva, uložených ve skříních XII, XIII, XIV, XV a XVI. Katalog byl sepsán jednoznačně až po návratu Strahla do Broumova, protože knihy v těchto skříních již mají výhradně jedinečnou číselnou signaturu, nebo jsou alespoň označeny pro rozlišení čárkou (*quia libro proprius unicuique suus attributus fuit numerus, aut post hunc stria saltim adject*)⁵⁷ Proto zde jednoznačně platí zásada čl. VI, že se tyto knihy rozhodně nesmějí nikam přerazovat. A to ani ty, ve kterých se pojednává i o některém jiném oboru a které nebylo možno oddělit, neboť byly vevázány spolu s jinými do jednoho svazku. Veške-

ré takové konvoluty bylo zamýšleno uložit ve zvláštních společných skříních a založit pro ně zvláštní katalog, přestože jsou zároveň zapsány v jednotlivých katalogích toho kterého oboru.⁵⁸

Katalog 1799b pro skříně XVII a XVIII je určen pro filozofické spisy, k nimž jsou přiřazena díla matematická a politická, včetně knih o umění. Zahrnuje i knihy této tematiky umístěné v jiných skříních a naopak knihy, které obsahují jinou látku než filozofickou, nejsou v tomto katalogu uvedeny. Také v tomto katalogu je použit výlučně „novější“ způsob číslování v souladu se zásadami čl. X.

V úvodu katalogu 1800a jsou uvedena výše rozebraná všeobecná pravidla pro celý knihovní fond. Dále obsahuje knihy věnované dějinám a vzdělávání, uložené ve skříních XIX, XX, XXI a XXII včetně spisů s touto tematikou zařazených v jiných skříních. Mimo to jsou zde zapsány také knihy s jinou tematikou, které odtud nemohly být vyděleny, neboť jsou svázány do jednoho společného svazku. Pro veškeré zápisy platí ustanovení článku č. X všeobecných pravidel.

Protože katalog 1800b určený pro skříně XXIII byl zhotoven „nedávno“ (*praesens catalogus sit recentius confectus*),⁵⁹ neuplatňuje se zde hromadné (totožné) číslování podle pravidla IX. Naopak je výhradně dodržováno pravidlo značící, že každému svazku je přiřazeno individuální arabské číslo, případně doplněné čárkou (*stria*) u novější knihy stejné signatury. V katalogu jsou uvedeny i mnohé encyklopedie a slovníky umístěné jinde, protože v této skříně pro ně nebylo místo, a proto byly uloženy jinde.

56 Tamtéž.

57 Katalog 1799, fol. /1v./.

58 ...*quia constitutum erat, libros omnes in eisdem armariis contentos, etiam ad catalogum pro eis proprium inserere; quamvis pariter in propriarum materiarum catalogis reperiantur illati, sicut quoque alii ad materiam praesentem pertinentes, qui alibi dispersi sunt, huc, ut materia eadem maneat collecta, inferendi ducebantur.* Katalog 1799, fol. /1v./.

59 Katalog 1800b, fol./2v./.

Dva poslední katalogy datované roky 1801 a 1802⁶⁰ jsou určeny pro knihy uložené v regálech XXIV až XXXIII na galerii knihovny uzavřené mříží (*cancellis circumseptam*).⁶¹ Také zde jsou knihy inventovány podle pravidla X. Do jednotlivých tematických oddílů je zaneseno jen minimum položek, které se fyzicky nacházely jinde. To je dáno zřejmě jistou úzkou tematickou profilací, zahrnující medicínské, hospodářské, hudební (ale nechorální) či beletristické položky. Ještě v generálních regulích v předmluvě ke katalogu 1800a ovšem Strahl uvádí výslovně pouze 23 regálů v přízemí knihovny a o jakýchkoli dalších skříních na ochozu knihovního sálu se vůbec nezmiňuje. Buď se jedná o prosté opomenutí, nebo regály na ochozu nebyly v době sepsání katalogu 1800a ještě coby prostor pro knihovní skříně užívány. Je možné, že ochoz sálu byl věnován knihovním účelům teprve dodatečně, až po sepsání pravidel v tomto katalogu. To může odrážet i situace na galerii, kde si umístění skříní vyžádalo jisté konstrukční zásahy – např. skříní XXIV svou levou bočnicí zasahuje do štukové výzdoby římsy stropu, podobně jako pravá bočnice skříně XXVI. Horní police obou trojitých sestav (XXIV–XXVI a XXXI–XXXIII) kopírují tvar klenby stropu, čímž vznikají u skříní XXIV, XXVI, XXXI a XXXIII vrchní atypické trojúhelníkovité police. Zjevně dodatečné přízdívky po stranách a za těmito čelními trojdílnými soustavami zasahují výrazně do figurálních kartuší na klenbách stropu.

Umístění skříní XXVII až XXIX v nikách mezi klenebními náběhy (kde rovněž částečně zakrývají svými bočnicemi původní štukovou výzdobu) se odrazilo v jejich uspořádání. Mají po stranách boční pomocné sloupce poliček, které jsou spojeny se středovými policemi do jednoho celku. Jejich takto vzniklé trojdílné

police jsou označeny stejným písmenem odleva až doprava a knihy na nich jsou průběžně číslovány. Ve skříní XXVII navíc na druhou polici odzdola (B) navazují vlevo i vpravo dvě nižší poličky. Knihy na nich jsou označeny také písmenem B, ale nikoli průběžným číslováním, nýbrž nulou, která je dle pozice té které poličky doplněna či nedoplněna čárkou (*stria*). Dispozice ochozu má rovněž za následek, že se zde (nepřesně) neuplatňuje pravidlo III. Strahlových instrukcí o sedmipolicových skříních. Obě čelní trojskříně na ochozu mají pouze šest polic (A–F), naopak skříní XXVIII nalevo od vchodu na galerii má navíc osmou polici označenou písmenem H.

* * *

Na základě nově zjištěných katalogů a jejich prvotního posouzení je možné konstatovat, že nejpozději na konci 18. století byla broumovská konventní knihovna plně konstituovaná a z hlediska „zaplněnosti“ v podstatě uzavřenou záležitostí. Svazky obsadily v té době všech 33 skříní ukládacího mobiliáře v knihovním sále, jejich doplňování přestalo nejpozději na počátku 90. let 18. století. Způsob uložení konventní knihovny v knihovním sále byl v hlavních rysech vytvořen (dle obecných vzorů?) již před rokem 1780, kdy byl sepsán první katalog pro skříně I a II. Vzhledem k tomu, že respektuje prostorové řešení di-entzenhoferovské novostavby severního křídla z přelomu 20. a 30. let 18. století a byl trvale akceptován všemi knihovními katalogy vzniklými po r. 1780, není vyloučeno, že pochází už z první poloviny 18. století. Celý soubor katalogů konventní knihovny kláštera v Broumově z konce 18. století (a ještě min. 3 další k tomu – viz dále) je z velké části olbřímím dílem jediného muže – P. Ruperta Strahla.

60 Katalog 1802 označuje Strahl jako vyslovně „poslední“ (*Catalogus hic omnium ultimus*) – Katalog 1802, fol. /2r./.

61 Katalog 1802, fol. /2r./.

Poslední katalog konventní knihovny je datován *Braunae in Martio Anno 1802*.⁶² Strahl ho tedy dokončil krátce před svou smrtí, protože zemřel v Broumově 14. listopadu 1803 ve věku 70 let.⁶³ Vedle schopnosti zachytit podobu knihovny, vtělenou do generálních instrukcí, musel mít autor katalogů záhy též poměrně přesnou představu o složení celé knihovny i rozmístění knih, včetně např. velmi podrobných znalostí o obsahu jednotlivých konvolutů. Jedině tak bylo možné, aby dílčí části byly rozepisovány podle tematické a abecední příslušnosti do jednotlivých katalogů, a to i se značným časovým předstihem mnoha let.⁶⁴

V oblasti nejstarších soupisů broumovských knih jistě nepadlo ještě poslední slovo. Nezodpovězena zůstává např. otázka obsahu údajného katalogu broumovské knihovny z roku 1787, uloženého ve vídeňském Státním archivu (ÖSA),⁶⁵ přičemž by se mělo jednat o obšírný katalog (*umfangreicher Bücher-Katalog ex 1787*). Bohužel tento rukopis je podle sdělení archivu⁶⁶ již delší dobu neznámý. Uvedený fascikl tu byl ale zařazen mezi rušenými kláštery, což však Broumov nebyl. Zda se jednalo

o nějakou formu soupisu polické klášterní knihovny při předání do Broumova a z toho vyplývající omyl při evidenčním zpracování v archivu (např. nepřesným označením a záměnou Broumova a Police nad Metují), dnes nevíme. Jakkoli existuje zjevná časová souvislost mezi datem zrušení kláštera (1786) a datací údajného katalogu jeho knihovny rokem 1787, o jeho obsahu můžeme pouze spekulovat.⁶⁷

Katalogy zaznamenávající uložení knih nemusely být jedinými pomocnými knihami broumovských knihovníků. Zajímavým pramenem, naznačujícím způsob výběru knih k zařazení do fondu broumovských knihoven, by mohl být tzv. *kritický katalog knih* z let 1778 až 1785, uložený ve fondu Řádový archiv benediktinů v Národním archivu.⁶⁸ Ten obsahuje poměrně obsáhlý soubor kritických rozborů nejrůznějších knih, včetně doporučujících či nedoporučujících poznámek. Konkrétní vztah tohoto zajímavého pramene, ačkoli je ve fondu ŘBB zařazen ve skupině tzv. broumovských rukopisů, právě k zdejší knihovně se však dosud jednoznačně prokázat nepodařilo.

62 Katalog 1802, fol 1r.

63 Srov. zde, pozn. 29.

64 Snad z obdivu k Strahlově péči a důslednosti si některý z jeho následovníků uprostřed podobné namáhavé práce povzdechl později na jedné z volných stran jistého mladšího katalogu: *Ach Gott! Wann gehen meine Leiden zu Ende? – BÜCHER-CATALOG der Braunauer Abtei – Bibliothek*, nestr.

65 Österreichisches Staatsarchiv Wien, Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), oddělení Alter Kultus, fond Stiftungshofbuchhaltung, fasc. 440. Za kolegiální upozornění na tento pramen děkuji Mgr. Jindřichu Koldovi, Ph.D.

66 Sdělení Dr. Susanne Kühberger z Allgemeines Verwaltungs-, Finanz- und Hofkammerarchiv Wien z 7. září 2016 v dokumentaci autorů.

67 Problematika knihovního fondu zrušeného kláštera v Polici nad Metují, který měl být na základě dekretu ze 14. února 1786 přenesen do Broumova, byla ostatně zkoumána zatím jen náhodnými mikrosondami v rámci výstavy *Brána moudrosti otevřená* v polickém klášteře r. 2020. Podle Vlčkové neměla tato knihovna svůj katalog, ale podle jejího názoru se pravděpodobně nejednalo o rozsáhlý soubor, protože by jinak jen těžko mohl podpřevor Bonaventura Müller přislíbit sepsání seznamu knihovny do osmi dnů – L.VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna*, s. 22.

68 Národní archiv, fond: Řádový archiv benediktinů 16.–18. století (dále jen: ŘBB), poř. č. 472, kniha č. 30.

Handwritten: *Handwritten:*
CONSPECTVS
ERAPIAE
GENERALIS,

CVM NOTIS *M.P. 1. 25*
IN

RIAM MEDICAM

TABVLIS XX.

MODO STAHLIANA *11. 6.*

CONSCRIPTVS *18.*

IN SECUNDA CORRECTOR.

A

ANNE IVNCKERO,

ORD. ET MED. PRACTICO ORPHANO-
TROPHEI HALENSIS.

ALAE MAGDEBURGICAE,
ORPHANOTROPHEI, M DCC XXXVI

17.

Knižku pocházející z benediktin-
ské knihovny ve sv. Janu pod Skalou
zařadil Rupert Strahl do broumovské
konventní bibliotéky pod signatu-
rou XXIV.B.17. Od konce 18. století
změnila své umístění ještě minimál-
ně třikrát. Foto: Jindřich Kolda.

Příloha

Předmluva ke katalogu 1799a (CATALOGUS LIBRORUM AD CONCILIA, BULLAS, RITUS ATQUE AD IUS UTRUMQUE PERTINENTIUM), nefol. (1v). Překlad: Ludmila Vlčková. Text je příkladem vodítek, jimiž se Strahl obrací na své nástupce. Blíže v podkapitole *Pořádací systém knihovny*.

Cum catalogus praesens pro Conciliis, Bullis, ritibus, atque utroque Iure sit, ut patet ex tituli inscriptione, confectus, consequitur: eundem praecipue ad armaria quinque videlicet: XII–XIII–XIV–XV–XVI esse destinatum, quia ista illas materias complectuntur. Inde quoque colligitur: catalogum eundem esse recentiore, ut propterea praeter residua generalia in praenotatione, quae catalogo ad Historiam pertinente praefixa fuit, praecipue attendendum sit id, quod sub num. X. animadversum fuit; quia libro proprius unicuique suus attributus fuit numerus, aut post hunc stria saltim adjecta. Quapropter locum heic non obtinet exceptio sub num. IX. ante finem in eadem praenotatione facta, sed in vigore suo omnino integra perseverat regula sub num. VI. ibidem tradita: ne libri ullo modo transponantur; ne quidem illi, qui aliam pertractant materiam, quia isti utpote cum aliis uno eodemque operculo vestiti non poterant separari, neque propterea in inscriptione erant omittendi: quia constitutum erat, libros omnes in eisdem armariis contentos, etiam ad catalogum pro eis proprium inserere; quamvis pariter in propriarum materiarum catalogi reperiantur illati, sicut quoque alii ad materiam praesentem pertinentes, qui alibi dispersi sunt, huc, ut materia eadem maneat collecta, inferendi ducebantur.

Ježto byl tento katalog pořízen pro knihy z oblasti církevních sněmů, papežských listin, náboženských úkonů a obojího práva, jak je zřejmo z titulní stránky, vyplývá z toho, že se vztahuje zejména na pět skříní, totiž XII., XIII., XIV., XV. a XVI., neboť právě ty obsahují literaturu z oněch oborů. Již z této okolnosti lze také vysoudit, že tento katalog pochází z doby novější, takže je – nehledě na ostatní povšechné údaje, uvedené v předmluvě ke katalogu týkajícímu se oboru dějepisného – obzvláště třeba věnovat pozornost tomu, co bylo připomenuto pod č. X [pořádacích pravidel], poněvadž každická kniha byla opatřena samostatnou číselnou signaturou, anebo takovou, která je doplněna zvláštní čárkou (stria). A proto zde nejde o výjimku, o jaké se zmiňujeme v řečené předmluvě pod č. IX ke konci, nýbrž v naprosté platnosti setrvává zásada vyslovená tamtéž pod č. VI: že se rozhodně nesmějí knihy nikam přerazovat, a to ani ty, ve kterých se pojednává i o některém oboru jiném, protože je nebylo možno oddělit, když přece byly spolu s jinými svázané do jedné desek; a nemohli jsme tedy jejich název opomenout ani v seznamu, neboť bylo stanoveno, že veškeré sourodé spisy budou uloženy do společných skříní a že pro ně založíme zvláštní katalog, ačkoliv jsou zároveň zapsány i v katalozích toho kterého příslušného oboru – právě tak jako jsme pokládali za účelné zaznamenat sem knihy jiné, spadající zase do oboru tohoto, pokud jsou porůznu řazeny jinam, a to aby zůstal ucelený soupis všeho, co svým obsahem patří k sobě.

Knihovní skříň číslo 31 nacházející se na galerii knihovniho sálu. Uloženy jsou zde různé jazykové učebnice a gramatiky. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

CATALOGUS

LIBRORUM

AD

CONCILIUM

TECHESIAE

ASCENSUM

PER R. T. L. M.

Anno 1

CATALOGUS
LIBRORŪ
AD
CONCIONES, CA
ECHESIM, AC
ASCESIM
ERTINENTIUM

Conscriptus
a

1792.
G. Ruperto Strahl
O. S. P. p. I. Suppior.
et Bibliotheca Praefecto

Jeden ze svazků dosud nejstaršího
doloženého katalogu broumovské
knihovny objevený roku 2017 v prů-
běhu řešení projektu Brána moud-
rosti otevřená Zdeňkem Zahradní-
kem a Evou Vodochodskou.
Foto: Eva Vodochodská.

CATALOGUS

LIBRORUM

AD

CONCILIUM

TECHESIAE

ASCENSIAE

PERITIAE

tempore
mationum
fectus ad
tus, eius
Res ergo
tracta fuit
reliquorum
sumptum
quod hic
est adnun
formam
dam vari
Alque qui
cionalore
tilulo. h
ad horum
dem per
postero
oribus h
dem num
candum
fixa cal
una cur
munem

Confectio Catalogi hujus longiore
ininterrupta permansit, quia, dum tūc ac-
m quorundam conscriptis Bibliotheca Pra-
Monasterium aliud fuisse stabiliti avoca-
Successor laborem coeptum non continuavit.
intervallo temporis sal Longo interim pro-
uit, donec prior tandem redire, librorum etiā
um pro eodem catalogo conscribendorum re-
n laborem consummasset. Hinc catalo-
partim antiquioribus, partim recentioribus
merandus, et quia in his ab illis circa
non nihil recedebatur: ideo in eodem que-
riatio circa signa numerorum deprehenditur.
idem cum catalogo hic complectatur Con-
res, Catechetas, et Ascetas, ut ex ejus colligitur
hinc sane apparet ex inscriptione orationū
m quinque videlicet VII-VIII-IX-X-XI. eun-
tineret. De istis prima tria tempore priorē,
vero ultima duo fuisse elaborata. In pri-
libri cista fere cujusvis plures plerumque eo-
mero sunt signati, pro quibus proinde adpli-
n est id, quod in Translatione generali pra-
atalogo ad historiam pertinente sub num. XX
um exceptione contra regulam alias com-
r jam antea sub num. VI positam facta.

Úvodní pasáž Strahlovy předmluvy
ke katalogu 1794, kde vysvětluje řa-
zení knih (viz podkapitola Pořádací
systém konventní knihovny).

Foto: Eva Vodochodská.

Tomare

Auctorum Nomina et Tituli Librorum

X Andree (Joannis) Summa super Quarto Decretalium

vid in Vol. Quarto

X Andree (Ludovici) e. s. b. Crux Propetua sive Passio Jesu Christi, et Propetua: Opla
X Item

aus B. Mariae V.

X Angeli Silsii (Joan.) Geistliche Historien Lieder
X Kœpliche Evangelische Psal
X Christliche Wanders-Mann

XXVII Angelorum (De Septem) Principum Orationes, eorumque Imagines

XI Animae Devotae Requies, seu Meditationes in Dominicis

XXIII Anna (De S.) Laudibus Tractatus Friderici
X Anna (S.) Genitricis Virginis Mariae Matris et Jesu Christi Aviae Legenda
X Annus Marianus seu Marianos Sabbathorum . . . Dies
XXIX Annus Benignitatis Dei, seu De B. Maria V. Annuntiatione, Visitatione, et

vid in Vol. Quarto

Partitione

X Ansalonis (Petri) S. J. Marianus: Tractat

XX Antonii a Burdigunda Emblemata Moralia

IX s. Antonii a Padua Sermones de Sanctis, et Quadragesima
Schönre Hirsauler - Olanz

Ms. Folia sunt 4

	Editionis		forma	Compactura	Cipriani Series.
	Locus	Annis			
x. novissima			7.	Lehr. G.	B. 10-
X. 9. 2. 26.	Coloniae Anversiac.	1650 1651	12. maj. 12.	Progammul-G. Progammul-G.	G. 51 D. 12.
	II. Br. Lau	1668	8.	Progammul-G.	G. 45.
	Olitz	1670	8.	Progammul-G.	G. 12.
	Olitz	1675	12.	Progammul-G.	G. 47.
			8.	Progammul-G.	F. 34.
VIII. 5. p. 43.	Binsidensis	1689.	8.	Progammul-G.	G. 40.
	Lipsk		2.	Ant. Keller	F. 7.
	Zyplik	1707	2.	Lehr. G.	B. 12.
or novissima X. 6. 2. 26.	Viermas Aulæ	1678.	22.	Progammul-G.	G. 42.
	Scriptus.	1677.	2.	Progammul-G.	D. 17.
			8.	Progammul-G.	G. 55.
	Anversia		2.		G. D. 30.
transposita	Parisus	1521.	8.	Lehr. G.	G. 14. G.
	Byplau	1677.	12.	By Wl. Copuri	G. 5.
negotio fecerit	III. 5. p. 14.	1758.	2.	Avall. Laguna	G. 2.

Strahlova forma zápisu katalogo-
vých položek, zde v katalogu 1794
(viz podkapitola Pořádací systém
konventní knihovny).

Foto: Eva Vodochodská.

Pravidla pro novověké broumovské knihovníky

Výkon officia konventního knihovníka vycházel v dobách, kdy se konstitoval dnešní tvar broumovské knihovny, z dlouhé tradice formované mnoha řádovými předpisy. Rámcově vymezovala fungování knihoven a všeho, co s nimi souviselo, v první řadě Benediktova řehole. Uvádí, že z konventní knihovny má být bratřím k volnočasové četbě vybírána vhodná kniha (kap. 48). Předpokládá, že půjde o jediné úložiště knih v klášteře, když je mnichům zakázáno držení soukromého majetku (kap. 33). Stanovuje vhodný čas k četbě v rámci denních povinností a liturgického pořádku. Jako jedinou funkci z této oblasti uvádí lektora, jehož má komunita každý týden vybrat, aby ostatním předčítal „u stolu“ (kap. 38). O vysokém postavení knih a textů v řádu svědčí i to, že zákaz četby je uváděn mezi tresty, které mohou stihnout neřádné konventuály (kap. 24).¹

Toto obecné východisko muselo být nutně pro potřeby každodenního života komunit dále rozváděno, interpretováno a modifikováno ve shodě s momentální situací a podmínkami. Na úrovni klášterních rodin, sdružených nejčastěji do jednotlivých kongregací či provincií, prováděla tuto revizi obvykle shromáždění zástupců jednotlivých řeholních domů. V českých zemích raného novověku to byly provinční kapituly, svolávané pravidelně od 30. let 17. století hlavami českých benediktinů, břevnovsko-broumovskými opaty.² Účastníci kapitul pravidelně řešili nejdůležitější otázky vnitřního fungování zdejší odnože řádu a následně schvalovali „česká“ provinciální statuta jako jakási rozšíření řeholních ustanovení, jimiž se jednotlivé kláštery v rámci dané skupiny řídily. Na této úrovni byla problematika knih řešena opět v obecnější rovině, jak ukazují např. statuta z roku 1631,

- 1 Dle poslední české edice s překladem: Alžběta FRANCEOVÁ – Vojtěch ENGELHART – Ondřej KOUPIL – Aleš VANDROVEC – Anastáz OPASEK, *Regula Benedicti. Řehole Benediktova*, Praha 1998. Výrazy „četba“ či „kniha“ jsou zmiňovány v sedmnácti z celkového počtu 73 kapitol a dokládají tak skutečnost, že knižní kultura (ať už si pod tímto pojmem představíme v 5. století cokoliv) hrála v řádovém prostředí od počátku významnou roli – viz kap. 8–14, 17, 18, 24, 33, 38, 42, 44, 45, 48 a 49.
- 2 Milada VILÍMKOVÁ – Pavel PREISS, *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*, Praha 1989, s. 144n. Akta provinčních kapitul z let 1631–1768 jsou shromážděna zejm. v ŘBB, kart. 30, sign. A VIII 11.

podle nichž mají superioři vést k četbě a studiu zejména mladé řeholníky,³ či kapitulní protokol z roku 1676, kdy zasedání povolilo výpůjčky z konventních knihoven duchovním správcům řádových farností pouze na první tři roky jejich působení v terénu.⁴ Provinciální kapitula z roku 1768 svěřila dozor nad bibliotékami převorům konventů, čímž byl zřejmě potvrzen dosavadní úzus.⁵ Zároveň vypočítala 29 trestů za provinění proti duchovnímu pořádku v konventu. Za četbu obscénních (*obscenos*), kacířských (*haereticos*), čarodějných (*magicos*) a dalších protináboženských knih měl být každý profes ponechán o chlebu a vodě, novice pak čekal odchod z kláštera.⁶

Vzhledem k tomu, že benediktinský řád není centrálně organizovanou institucí, probíhalo konkrétní vymezování většiny konventních funkcí na úrovni jednotlivých řeholních domů. Vytyčení jejich vnitřního pořádku (*observantia*) náleželo patrně odpradáva (a nepsaně) do gesce představených, nejčastěji opatů. V případě břevnovsko-broumovského kláštera jsou pravidla pro knihovníky zachována patrně až z roku 1706, kdy na začátku svého opatování vydával Otmar Zinke – jistě na základě

starších ustanovení – sérii instrukcí pro jednotlivá klášterní officia.⁷ Knihovníkům nakazoval v deseti bodech v první řadě udržování pořádku v knihovně, ať už se projevilo péčí o poškozené svazky, vedením několika typů katalogů či implementací přísného výpůjčního režimu. Popsané povinnosti se přelily do příslušné hlavy (*De officio Bibliothecarii*) rozsáhlých observancí, které archisteriu (tehdy o čtyřech konventech v Břevnově, Broumově, Polici nad Metují a Wahlstattu) vydal roku 1765 opat Fridrich Grundtmann. Tento trojdílný text o 38 kapitolách a 262 (!) člancích⁸ pak zůstal v platnosti zřejmě až do násilného rozprášení břevnovské komunity v roce 1950. Od Otmarova textu se pětice Fridrichových článků liší především vymezením samotné knihovny jako pokladnice vědění a charakteristikou jejího správce, který by měl být především mužem moudrým a vzdělaným. Ustanovení bývala v rámci pravidelných konventních vizitací a obměny oficiálů doplňována konkrétními instrukcemi pro nově nastupující bibliotékaře, podobnými těm z roku 1782: *Bibliothecae curam R. P. Tobiae committo, qui juxta normam a me scripto datam, cunctam instruere et ordina-*

3 Tamtéž, kart. 117, sign. G VI 3.

4 Tamtéž, kart. 30, sign. A VIII 11.

5 Tamtéž, kart. 46, sign. A XIV 4.

6 Tamtéž, *Pro certis defectibus sequentes poenae statuta sunt*, 16ta. Doba *in pane et aqua* není ovšem blíže specifikována.

7 Tamtéž, kart. 29, sign. A VIII 1, *Leges bibliothecarii*. Platila jistě i v ostatních třech konventech, dochována jsou ještě pro Břevnov s identickým obsahem, jen jiným názvem (*Instructio biliothecarii*, nedat.) – Tamtéž.

8 Tamtéž, kn. 109, *Observantiae monasticae in monasterio Březnoviensi ejusdemque quatuor conventibus in vim legis introductae*. Text řeší prakticky všechny myslitelné oblasti vnitřního fungování řeholního domu. Je dělen na oddíly I.: *Quandoquidem inter opera, quae a nobis sacra exigat regula facile praecipuum sit*, II.: *De disciplina claustrali*, III.: *De officiis regularibus*. V jejich rámci jsou následující články: I.: *De tempore surgendi et significanda hora operis Dei*, *De modo pulsandi et numeris tractuum observandis*, *De disciplina psallendi vel cantandi officium divinum*, *De certis regulis cantando*, *De vitandis quibusdan abussibus in choro sub Sacro officio*, *De corrigendis et expiandis erroribus in divino officio commissis*, *De modo standi, sedendi, flectendi et se inclinandi in choro*, *De capite tegendo vel detegendo*, *De floccis seu cucullis portandis*, *De ingressu ad chorum*, *De officio presidentis in choro*, *De servitio juniorum fratrum vel novitiorum in choro*, *Quibus choro abesse liceat*, *De sacro tam conventuali quam alio*, *De vespis et litanis*, *De psalmo miserere et planctu Stabat mater*, *De cursu seu officio B. Virginis*; II.: *De distributione temporis*, *De sacro silentio*, *De legibus refectorii*, *De discursu*, *De observandis extra monasterium seu in itinere*, *De vestibis*, *De cassa privata*, *De cura infirmorum*, *De mortificationibus publicis*, *Miscellanea S. observantiae punctae*; III.: *De officio prioris*, *De officio supprioris*, *De magistro novitiorum*, *De parochis*, *De sacrista*, *De oeconomu monasterii*, *De profesoribus literarii*, *De officio biliothecarii*, *De patre infirmorum*, *De praefecto refectorii*, *De janitore religioso*. Vše doplněno ještě Grundtmannovou tříbodovou *Paraenesis abbatialis ad religiosos*.

*re suppellectilem librariam, inceptumque catalogum porro continuare diligenter pergat.*⁹ Všechny uvedené předpisy, počínaje řeholí a zápisy z vizitačních protokolů konče, se pravidelně četly shromážděným konventuálům,¹⁰ a tak se uváděly v platnost a následně udržovaly „v chodu“. Každý z řeholníků tak věděl, jak si má on i jeho spolubratři počínat, jaká jsou práva a povinnosti jednotlivce i komunity.

Základním obsahem se břevnovsko-broumovská, resp. benediktinská pravidla pro knihovníky nijak neliší od podobných normálí z českého řádového (a předpokládejme, že i neřádového) prostředí. Nedosahují takové podrobnosti jako pravidla strahovská (1672), která se v identických oblastech na ploše 34 článků rozepisují třeba o tom, jak šetrně zacházet s knihami, aby se nepoškodily, jaké psací potřeby mají být čtenářům v knihovně k dispozici nebo jakým inkoustem má bibliotékař psát katalogy a seznamy výpůjček.¹¹ Zde jistě hrála roli dlouholetá kultivace knihovní tradice na Strahově, která letité zkušenosti překula v rozsáhlý „provozní řád“ bibliotéky včetně protipožárních a klimatických opatření, jež jsou

v našem případě zmíněna jen letmo, nebo zcela pominuta. Zřejmě pro svou lakoničnost (a dostatečnou zapamatovatelnost pro všechny) nebyla břevnovsko-broumovská pravidla pro knihovníky ani vyvěšována v knihovnách konventu, jak to bylo povinné např. u českých františkánů.¹² Od františkánských předpisů (1685), ale i kupř. pravidel Tovaryšstva Ježíšova (1705)¹³ se břevnovsko-broumovská leges liší i v důrazu na určité fenomény. Zatímco benediktinští opati pravidla začínají od udržování pořádku na „pracovišti“, představení jezuitů a menších bratří akcentují v prvních bodech svých regulí omezení volného nakládání s knihami, doprovázené v druhém případě trestem exkomunikace.¹⁴ Unikátním je pak zřejmě 8. bod břevnovsko-broumovských pravidel z roku 1706, který nabádá knihovníka, aby aktivně doplňoval fond o nové položky – v tom byl kupříkladu jeho strahovský kolega zcela odkázán na svého představeného. Dochované prameny však tuto knihovnickou roli u zdejších benediktinů nijak nedokládají,¹⁵ a proto ji možná renovovaná pravidla z roku 1765 pominula.

9 Tamtéž, kn. 110, *Observanda in Monasterio Braunensi*, 10. 10. 1782.

10 Srov. např. zápis k 19. 7. 1677 z *Liber memorabilium* broumovského kláštera (1632–1700) – Tamtéž, kn. 54.

11 Pravoslav KNEIDL (ed.), *Řád strahovské knihovny 1672*, Praze 1971, s. 11–16.

12 Jan KAŠPAR, *Leges Bibliothecae z roku 1685 Bernarda Sanniga (1637–1704) v knihovně kláštera františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze*, in: Alena Císařová Smitková – Andrea Jelínková – Milada Svobodová (red.), *Libri magistri muti sunt. Pocta Jaroslavě Kašparové*, Praha 2013, s. 195–213, edice pramene o 10 článcích na s. 206 a 207. Centralizovaná struktura řádu ovšem leccos umožňuje.

13 Dvanáctibodové *Regulae Praefecti Bibliothecae v Institutum Societatis Jesu Ex Decreto Congregationis Generalis...*, Prae 1705, vol. I, s. 388 – blíže v Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Knihovny jezuitských řádových domů ve světle řádových předpisů*, in: K. Bobková-Valentová – J. Hlaváčková – H. Kuchařová (edd.), *Knihovna jezuitské koleje v Telči*, s. 9–14.

14 U jezuitů šlo o libri pronibiti, u františkánů o svévolné vynášení svazků z knihovny.

15 Srov. kapitolu *Lidé a knihy v broumovském konventu 17. a 18. století*.

STATUTA
CONGREGATIONIS
BOHEMO-MORAVICÆ
ORDINIS
SANCTI BENEDICTI

EX

*Omibus anteriorum temporum
capitularibus Actis in unum corpus
redacta, ordinata serie juxta materi-
am Capitibus Sacra Regulae respon-
dentem digesta.*

In Capitulo Provincia

li.
Annō MDCCVI.

Per XI XII & XIII. Octobris

Pragæ ad Sanctum Nicolaum habito

*Omibus Reverendissimis Dnis Dnis
Prelatis Presentibus*

*Communem totius Congregationis no-
stra usum recepta & acceptata.*

*Titulní list Statut českomoravské řá-
dové kongregace, schválených na zase-
dání provinční kapituly v Praze roku
1706. NA Praha, ŘBB, kart. 30.
Foto: Jindřich Kolda.*

Leges bibliothecarii (1706) / Pravidla pro knihovníky (1706)

Národní archiv Praha, fond Řád Benediktinů Broumov, kart. 29, sign. A VIII 1, dvoulist s opisem staršího dokumentu vřítý do nedatovaného (asi 1726) konvolutu broumovských Observancí (Observantiae monasticae); ve stejném oddíle fondu zachováno pod názvem Instructio bibliothecarii identické znění pravidel určené pro Břevnov (nedat.). Orig. latinsky, český překlad Ignác Antonín Hrdina.

1. *Illiis Officium est curare, ut Bibliotheca munda sit et composita, quam propterea saepius mundabit pulveres de libris excutiet, curabitque, ne Libri humiditate, aut alia re laedantur.*

2. *Habeat accuratum Catalogum omnium Librorum, qui in Monasterio habentur, diversarum facultatum auctoribus ordine Alphabetico in diversas Classes distributis.*

3. *Libri omnes eo ordine collocentur, ut authoribus ad unam et eandem facultatem pertinentibus certus sit locus proprio titulo inscriptus.*

4. *Nulli externo Librum aliquem accomodabit sine facultate Superioris, qua praehabita ad notam accipiat, cui qualem Librum, ad quale tempus concesserit, imo et reversales de certo secutura restitutione a Mutu[t]ario exigat, cum Libri, anni, diei annotatione, ac deinde restituere tardantem obligationis suae admoneat.*

5. *Omnes Libros Bibliotheca, quicunque per Monasterii cellas, aut etiam Parochias sparguntur, separatim adnotatas habeat, quem etiam indicem frequenter percurrendo sibi familiarem reddat, ut de quocunque Libro interrogatus, si desit, mox rationem reddere valeat, ubinam nunc detineatur.*

6. *Nullus Fratrum Libris Bibliothecae, qui quidem de illius corpore et Cathalogo inscripti sunt, furtim sublegere audeat, aut certe gravi poenitentia ferietur.*

1. *Jeho povinností je pečovat, aby knihovna byla čistá a uspořádaná, proto ji musí častěji uklízet, utírat prach z knih a pečovat, aby knihy nebyly poškozovány vlhkostí či jinak.*

2. *Ať má přesný katalog všech knih, které se v klášteře nacházejí, a ať jej má abecedně uspořádaný podle jednotlivých oborů autorů, rozdělených do různých skupin.*

3. *Knihy ať jsou uspořádány tak, aby pro autory z jednoho a téhož oboru bylo vyhrazeno určité místo, nadepsané vlastním nadpisem.*

4. *Nikomu cizímu nebude půjčovat knihu bez svolení představeného, a po jeho předchozím obdržení zanese, komu jakou knihu a na jakou dobu půjčil, a také ať vyžaduje od vypůjčitele kvůli jistému vrácení knihy revers s poznamenáním knihy, roku a dne, a poté ať upomíná toho, kdo by prodléval se splněním povinnosti.*

5. *Knihovna ať má odděleně poznamenány všechny knihy, které jsou roztroušeny po klášterních celách nebo i po farnostech, a tento seznam ať také často prochází, aby se s ním důvěrně seznámil, aby tak mohl podat informaci na dotaz po jakékoliv chybějící knize, kde se nyní nachází.*

6. *Žádný z bratří ať se neopovažuje nějakou z knih v knihovně, které patří k jejímu fondu a jsou zapsány v katalogu, potají odnést, jinak jistě bude potrestán těžkým pokáním.*

7. *Indicem Librorum prohibitorum habeat in Bibliotheca, et videat ne forte ullus sit in ea ex prohibitis nendum expurgatis, quorum usus promiscue cuivis indulgendus non sit, tales enim seorsim includantur, et soli illorum usui pateant, quibus est facultas indulta prohibitos legendi. Idem a fortiori servandum quoad libros haereticorum, superstitionarum artium et contra bonos mores pugnantium, quos praestat, in abdito inclusos tenere, et a curiosis oculis submovere.*

8. *Det operam ut noviter editi scriptores, si sint viri illustres sapientia, tractent[que] materiam viro literato Religioso neccesariam, utilem aut scita dignam, pro incremento Bibliothecae de novo comparentur.*

9. *Sollicitus sit super Librorum debita conservatione, hinc si annositate, vel frequenti usu, vel ex alio capite vitientur, in compacturis aut clausuris provideat, ut in tempore reparentur.*

10. *Dum sacerdos aliquis diem obit, qui fuitim vita lectioni, aut scriptioni deditus, non sinat scripta ab alio curiose lustrari, aut temere distrahi, sed in ordinem redacta, et titulis suis insignita, pro usu posteritatis, idoneo loco in Bibliotheca reponat, ne inter manus haec non curantium, aut saltem minus aestimantium, indignum pereat, prout saepissime factum.*

Sic omnia ad unguem adimpleantur.

Subscripsi die 19 Januarii 1706.

Othmarus Abbas mp.

7. *At má v knihovně seznam zakázaných knih a hledí na to, aby v ní snad nebyly ze zakázaných knih ty, které ještě nebyly očištěny, a jejich užívání at všeobecně není komukoliv dovoleno; takové totiž mají být uzamčeny odděleně a mají sloužit jen těm, jimž je dovoleno číst zakázané knihy. To platí tím spíše o knihách heretiků, knihách pověrečných nauk a bojujících proti dobrým mravům, jež mají být uchovávány ve skrytosti a schovány tak před všetečnými zraky.*

8. *At se stará o to, aby nově vyšlí autoři, jsou-li muži vyznačujícími se moudrostí a pojednávají-li o látce, která je pro vzdělané řeholníky nezbytná, užitečná nebo znalosti hodná, byli k užítku knihovny nově opatřeni.*

9. *At se pečlivě stará o potřebné zachování knih, proto ty knihy, které by byly poškozeny v důsledku stáří, častého používání nebo z jiných důvodů, at ukládá a uschovává, aby ve svůj čas mohly být opraveny.*

10. *Zemře-li nějaký kněz, který byl za života oddán četbě či spisování, at nedovolí, aby jeho písemnosti byly zvědavě probírány nebo opovážlivě rozchváčeny, ale at je – uspořádané a opatřeny nadpisy – pro užitek budoucích [bratří] uloží na vhodném místě v knihovně, aby smutně nezanikly v ruce těch, kteří o ně nebudou pečovat nebo si jich alespoň tak neváží, jak se tomu velmi často stává.*

Tak at je všechno přesně zachovááno.

Podepsal jsem dne 19. ledna 1706.

Otmar, opat, v. r.

De Officio Bibliothecarii (1765) / O úřadu knihovníka (1765)

Národní archiv Praha, fond Řád Benediktinů Broumov, kn. 109 (Observantiae monasticae in monasterio Břevnoviensi, ejusdemque quatuor conventibus in vim legis introductae). Vymezení knihovnickova officia je zařazeno jako hlava VIII. (caput VIII^a) III. části observancí, aprobovaných 24. 12. 1765 opatem Fridrichem Grundtmannem. Platnost observancí byla potvrzena znovu roku 1802. Orig. latinsky, český překlad Ignác Antonín Hrdina.

247. *Thesaurus Monasterii omni auro potior est Bibliotheca, quae senioribus vitae taedium lenit, solatiumque substituit, junioribus eruditionem statui neccesariam tradit, et singulis honestae non minus quam sanctae occupationis argumenta obiicit. Bibliothecarius itaque sit vir prudens, et omni eruditionum genere conspicuus, habeatque sufficientem librorum omnium notitiam, ut religioso subsidium petenti libros et apta in his argumenta possit exhibere, quem in finem libri sint in suas classes distributi, et bono ordine collocati, ac in dorso suis titulis instructi, sitque ad manum librorum omnium cathalogus, ut author, volumen ac locus illico reperiri possit.*

248. *Praeter cathalogum seu indicem totius Bibliothecae, etiam aliud volumen obvium sit, cui inscripti sint libri, qui particulari Religiosorum usui acommodati in cellis asservantur, idcirco dum religiosus e Bibliotheca librum petit, suum et libri seu authoris nomen inscribat, et finito usu illico restituat, ne aut alios eo usu privet, aut librum cellae pulveribus conspergi sinat. Porro ne sit necesse libros ad brevem usum statim ad cellas abstrahi, Bibliotheca praesertim in aestate sit semper aperta, et custode suo Patre Bibliothecario occupata ac mensulis separatis provisa, ut religiosi libere frequentare argumenta e libris excerptare ac annotare, atque sub omni tamen silentio eruditionem suam quaerere valeant.*

249. *Libri ab Ecclesia prohibiti, aut de superstitionibus vanis artibus ac perversis moribus ad legentium scandalum*

247. *Pokladem kláštera, dražším nad veškeré zlato, je knihovna, která zmírňuje útrapy starým [bratřím], poskytuje útěchu, předává [vědomí], že pro mladé [bratry] je nutné vzdělávání, a všem staví před oči důvody, proč je třeba věnovat se počestnému a neméně svatému povolání. Knihovník ať je proto mužem moudrým a ve všech oborech znamenitým a ať má dostatečnou znalost všech knih, aby řeholníkovi, jež jej o to žádá, mohl poskytnout pomoc a mohl podat vhodné vysvětlení; za tímto účelem ať jsou knihy rozděleny do svých oddílů a uspořádány podle vhodného řádu a na hřbetu opatřeny nadpisy a nechť je po ruce katalog všech knih, aby bylo možno na místě vyhledat autora, svazek i místo [uložení].*

248. *Kromě katalogu neboli seznamu celé knihovny ať je po ruce také jiný svazek, v němž by byly zapsány knihy, které jsou uchovávány v celách pro zvláštní potřebu bratří; proto když řeholník žádá o knihu z knihovny, ať napíše jméno své a knihy nebo autora po skončení užívání ať ji vrátí, aby nezbavoval jiné možnosti jejího užívání a nedopustil, aby v cele na knihu sedal prach. A tak, aby nebylo nutno brát do cel knihy pro krátké použití, ať je knihovna obzvlášť v létě vždy otevřená, ať je v ní přítomen její strážce otec bibliotékář a ať jsou v ní vymezené doby, aby si řeholníci mohli z poznatek získaných z knih svobodně činit výpisky a poznamenávat si je a věnovat se – ovšem ve vší tichosti – svému vzdělávání.*

249. *Knihy církvi zakázané anebo pojednávající o pověrečných naukách a zvrácených mravech k pohoršení*

tractantes, inter alios non prostent, sed sint in separato loco bene custoditi, ut non nisi illis, qui facultatem legendi habeant ac justam causam ad obsequia sint, et aliorum noxiae curiositati subtrahantur.

250. Saecularium vel extraneorum nemini librum concedere vel extradere ausit, nisi superioris expressa sit licentia, quo casu ab eodem commodatario reversales litteras accipiat, et absoluto usus tempore librum repetat, suoque loco restituat. Similiter dum religiosum ab uno monasterio ad aliud migrare contingit, sollicitus sit ut libri ad usum in cellam translati, ad Bibliothecam illico referantur, ne de loco ad locum distrahantur. Pari modo post mortem alicujus religiosi non tantum libros Bibliothecae jam jam inscriptos suis locis restitui faciet, sed et alios a defuncto comparatos uti et manuscripta ipsius cum consensu superioris ad bibliothecam transferat, diligenter perquirat, in ordinem redigat et pro usus posteritatis inscribat, ne per manus minus aestimantium distrahantur et pereant.

251. Denique in Bibliotheca munditiam colat, pulveres a libris frequenter abstergat, fenestras praesertim aestatis et serenitatis tempore aperiat et librorum conservationi cura[m] qua potest maxime studeat.

čtenářů ať nejsou umístěny mezi ostatními, nýbrž ať jsou dobře stráženy na odděleném místě, aby sloužily jen těm, kteří mají dovolení a spravedlivý důvod je číst, a byly vzdáleny škodlivé zvědavosti ostatních.

250. Ať se neodvažuje poskytovat nebo vydávat knihu nikomu ze světských nebo cizích osob, leda na výslovné dovolení představeného, v kterémžto případě a od téhož vypůjčitele ať obdrží prohlášení o vrácení po vypršení lhůty ať požaduje knihu zpět a uloží ji na její místo. Podobně v případech, kdy řeholník přejde z jednoho kláštera do druhého, ať se stará o to, aby knihy donesené pro užívání v cele byly do knihovny vráceny, aby nebyly přenášeny z místa na místo. Stejným způsobem po smrti některého z řeholníků ať nejen knihy náležející knihovně neprodleně vrátí na jejich místo, nýbrž ať se souhlasem představeného uloží do knihovny i jiné knihy získané zesnulým a jeho rukopisy, ať je pečlivě prohlédne, patřičně zařadí a zapíše pro potřebu budoucích [bratří], aby se neztratily a nezanikly v rukou těch, kteří si jich méně cení.

251. A konečně necht' v knihovně udržuje čistotu, z knih často utírá prach, otevírá okna obzvláště v létě a za pěkného počasí a hledí všemožně věnovat knihám co největší péči.

Fond opatské knihovny broumovského benediktinského kláštera

V broumovském benediktinském klášteře se v minulosti nacházely tři knižní fondy, které od sebe byly oficiálně oddělené, ale přesto vzájemně provázané. Vedle nejznámější a doposud nejvíce prozkoumané konventní knihovny¹ zde existovaly ještě opatská knihovna a knihovna klášterního gymnázia. K těmto dvěma knihovnám není prozatím známo mnoho informací, většinu závěrů lze formulovat na základě dochovaných

catalogů a stručných zpráv, většinou mimochodem zmíněných u popisu konventní knihovny. Cílem této kapitoly je poodhalit vznik, vývoj a složení fondu opatské klášterní knihovny.

Výzkum v oblasti klášterních knihoven je bohatý,² ale prací, které by se týkaly přímo knihoven opatů, mnoho nenajdeme. Pravděpodobně je to z toho důvodu, že se ve většině klášterů jednalo pouze o menší soukromou

- 1 Základními pracemi, věnující se broumovské konventní knihovně, jsou: Ludmila VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové 1969; Zdeněk ZAHRADNÍK, *Fond knihovny benediktinského kláštera v Broumově a jeho evidence na přelomu 18. a 19. století*, *Východočeské listy historické* 37, 2017, s. 87–111; Jindřich KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny v 17. a 18. století*, *Folia Historica Bohemica* 34, č. 2, 2019, s. 231–344; Andreas GAMERITH, *Die Klosterbibliothek von Broumov – eine ikonologische Analyse*, *Konštantínove listy* 1, 2019, s. 116–128 a Martina BOLOM-KOTARI (ed.), *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad: katalog k výstavě*, Hradec Králové 2019.
- 2 V českém i zahraničním prostředí převládají spíše popisné práce jednotlivých knihoven, postupně však přibývají také studie, zaměřující se na knižní kulturu a úlohu knihoven v řeholním prostředí. Např.: Milan HLINOMAZ, *Knihovna kláštera premonstrátů Teplá*, in: K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. = Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles, České Budějovice 2000, s. 205–213; Tomáš ČERNUŠÁK, *Knihovna dolanských kartuziánů jako historický pramen*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 6. odborné konference Olomouc, 8.–9. října 1996*, Brno 1997, s. 30–34; Jindřich ŠPINAR, *Knihovna kláštera cisterciáků ve Zlaté Koruně. Nástin vývoje klášterní knihovny a pokus o její rekonstrukci*, České Budějovice 1997; Rafał WITKOWSKI, *Rekonstrukce tří řádových knižních fondů – benediktinského v Lubinu, kamaldulského v Bieniszewu a jezuitského v Poznani*, in: *Bibliotheca Antiqua 2012: sborník z 21. konference 7.–8. listopadu 2012 Olomouc*, Olomouc 2012, s. 161–168; Václav BARTŮŠEK, *Úloha knihovny v řádové každodennosti v baroku*, *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd* č. 24, s. 122–130; J. KOLDA, *Buchkultur des Ordens der Barmherzigen Brüder im 18. Jahrhundert am Beispiel Kukus, Neustadt an der Mettau, Prag und Felsberg*, in: Petr Jelínek (ed.), *Germanische Provinz des Hospitalordens des Hl. Johannes von Gott bis 1780 I, Teschen 2018*, s. 127–162.

příruční knihovnu opata, a proto byla pozornost opodstatněně věnovaná spíše reprezentativním a bohatým knihovnám konventním. Zároveň je zde ale nutné zmínit problematiku nejednoznačné terminologie – opatskou knihovnou bývá často označována i knihovna celého opatství, nikoliv osobní knihovna představených klášte- ra (a naopak). Vždy je tedy nezbytné sledovat jednotlivé klášterní fondy a na základě dostupných pramenů, evi- denčních pomůcek a literatury posoudit, o jakou sbírku se jedná.

Existence opatské knihovny byla doložena i v dalších klášterech českých zemí nepatřících do břevnovsko-brou- movského archisteria, a sice v benediktinském klášteře v Rajhradě³ nebo v cisterciáckém klášteře Zlatá Koruna.⁴ V dalších zemích je možné sledovat soukromou knihov-

nu opatů například v německém cisterciáckém klášteře v Salemu, v benediktinském opatství sv. Matěje v Trevíru nebo v říšském opatství sv. Jimrama v Řezně.⁵

K samotné opatské knihovně broumovského klášte- ra existuje jen velmi málo informací z pramenů a literatury. První zmínka o opatské knihovně broumovského klášte- ra se nachází ve zprávě Vincence Maiwalda pro Adresář knihoven v rakousko-uherské monarchii z roku 1907.⁶ O rok později se stručná informace objevuje v příspěv- ku Alberta Hübla o rakouských klášterních knihovnách v letech 1848–1908.⁷ Krátce je knihovna zmíněna také ve studii Bohumíra Lifky o klášterních knihovnách v Čechách.⁸ Prozatím nejvíce pozornosti věnovali této knihovně Ludmila Vlčková⁹ a Zdeněk Zahradník.¹⁰

- 3 Rajhradský klášter byl založen v polovině 11. století jako probošství břevnovských benediktinů. Od 17. století se rajhradští představení snažili klášter osamostatnit, k čemuž došlo v roce 1813 povýšením klášte- ra na samostatné opatství. Prelaturní, později opatská, knihovna rajhradského klášte- ra byla založena před rokem 1786 pravděpodobně tehdejší proboštem Otmarem Conradem. Viz Jindra PAVELKOVÁ, *Opatská knihovna rajhradského benediktinského klášte- ra*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 19. odborné konference Olomouc, 20.–21. října 2010, Olomouc 2011, s. 233–241.
- 4 Opatská knihovna klášte- ra ve Zlaté koruně se formovala ze soukromé sbírky knih opata Bohumíra Bylanského a obsahovala přes sto svazků. Viz J. ŠPINAR, *Knihovna klášte- ra cisterciáků*, s. 41.
- 5 Vedle knihovny klášte- ra a soukromých sbírek knih v celách jednotlivých konventuálů existovala opatská knihovna, vytvořena ze sbírky knih říšského opata Frobenia Forsterse (opatem v letech 1762–1791). Ke knihovně a katalogu opatské knihovny více viz Maria ROTTLER, *Catalogus Bibliothecae abbatialis S. Emmerami*, in: Bernhard LÖFFLER – Maria ROTTLER (Hg.), *Netzwerke gelehrter Mönche. St. Emmeram im Zeitalter der Aufklärung*, München 2015, s. 297–304.
- 6 Soupis klášterních knihoven vypracovali na základě podkladů od jednotlivých knihovníků Johann Bohata a Michael Holzmann. Johann BOHATTA – Michael HOLZMANN, *Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie*, Mitteilungen des Österreichischen Vereins für Bibliothekswesen 11, 3, 1907, s. 137–138.
- 7 Albert HÜBL, *Die österreichischen Klosterbibliotheken in den Jahren 1848–1908*, Mitteilungen des Österreichischen Vereins für Bibliothekswesen, 12, 4 1908, s. 201–216. O rok později vyšlo také jako separát – Albert HÜBL, *Die österreichischen Klosterbibliotheken in den Jahren 1848–1908*, Wien 1909.
- 8 Bohumír LIFKA, *Die Klosterbibliotheken in Böhmen*, Sankt Wiborada: ein Jahrbuch für Bücherfreunde 3, 1936, s. 49–60.
- 9 Ludmila Vlčková věnovala svůj zájem především historii konventní knihovny, popsala také katalogy konventní, opatské i gymnaziální knihovny, které byly v 60. letech v broumovském klášteře. Větší část katalogů však byla od 50. let ve sbírce Památníku národního písemnictví (dále jen PNP) v Praze a L. Vlčkové byly pravděpodobně neznámé. Ke katalogům opatské knihovny zejm. L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, s. 33–34.
- 10 Zdeněk Zahradník popsal také katalogy knihoven, které byly v 90. letech navraceny z PNP a které byly L. Vlčkové neznámé. Popisuje také systém evidence a uložení knih v konventní a opatské knihovně. K opatské knihovně zejm. Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, 104–108.

*Opat Friedrich Grundtmann.
Foto: archiv Kláštera Broumov.*

Historie fondu

Je možné předpokládat, že opati měli od pradávna vlastní příruční knihovnu, o čemž svědčí také některé provenienční zápisy.¹¹ Kdy přesně začala být tato pravděpodobně malá sbírka knih chápána jako samostatný fond, bohužel není jasné, obě knihovny se ale vedle sebe objevily nejpozději v době vlády opata Friedricha Grundtmanna.¹² Existenci opatské knihovny v této době potvrzuje prozatím nejstarší nalezená rukopisná provenienční poznámka, jež se nachází v pátém svazku desetidílného díla francouzského biskupa Antoine Godeau *Algemeine Kirchengeschichte*, vydané v Augšpurku v roce 1770.¹³

V závěru 18. století byly broumovským převorem a knihovníkem Rupertem Strahlem¹⁴ vytvořeny nejstarší dochované katalogy opatské knihovny.

Pravděpodobně nejstarším dochovaným soupisem knih je svazek nesoucí označení na hřbetu *CATALOGUS BIBLIOTHECAE ABBATIALIS BRAUNENSIS*.¹⁵ Knihu o velikosti 22 × 36 cm pokrývá papírová vazba s tkanicemi,¹⁶ které jsou částečně poškozeny. Katalogu absentuje titulní list, ihned začíná abecedním soupisem knih v rozsahu A–Z. Knihy jsou řazeny buď dle jména autora, nebo dle názvu samotného díla.

- 11 Např. Rukopisná provenience opata Martina II. Ratibořského z Pravdovic (opatem v letech 1575–1602) „*Euis Martin prawda pan opath Brzewnowsky a Braumowie wladne tiemito knihami*“ se nachází v knize *Decretum*, vydané v Basileji v roce 1482 (kniha nese signaturu broumovské konventní knihovny XIII. A. 11, a signaturu z PNP S. LXI. b. 5.). Rukopisnou provenienci opata Wolfganga Selendera z Prošovic (opatem v letech 1608–1619) „*Ex Bibliotheca M. W. Selend: a Prossowiz*“ lze nalézt v knize Tita Livia *Rhömische Historien, jetzundt mit gantzem fleiß besichtigt, gebessert und gemehret*, vydané v Mohuči v roce 1541 (signatura XXII. A. 4).
- 12 Friedrich Antonín Grundtmann (1696 Broumov–1772 Broumov) byl břevnovsko-broumovským opatem v letech 1752–1772. Je znám především pro podporu církevní hudby a také pro jeho diária, která zachycují události let 1740–1772. Více např. Rudolf KLINKHAMMER, *Die Figuralmusik in Břevnov und Braunau zur Zeit des Priors und Abtes Friedrich Grundtmann (1730–1772)*, in: Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr, St. Ottilien 1993, s. 401–495. nebo Vavřinec Jan Křtitel WINTERA, *Archiv města Broumova*, Český časopis historický 4, č. 3, 1898, s. 189–193.
- 13 Rukopisná provenience *Bibliotheca Abbatialis Mon[aste]rij Braunen[sis] A[n]no 1770* se objevuje v díle *Antons Godeau Bischofs, und Herrn von Vence in Frankreich algemeine Kirchengeschichte. Fünfter Theil, enthält die Kirchengeschichte des vierten Jahrhunderts vom Jahre 300 bis 336 / aus dem Französischen ins Italienische übertragen, und mit Anmerkungen begleitet von Don Arnald Speroni der Cassinensischen Benedictiner-congregation Dechanten, und dermaligen Bischofe zu Adria, anitzo aus dem Italienischen ins Deutsche übersezt von P. Bernard Hyper, des befreiten Benedictinerstifts, und Klosters Wessobrun Kapitulär*. Soubor knih byl však o dva roky později z fondu opatské knihovny vyňat (*Ex Bibliotheca Abbatiali Braunensi comparatus A[n]no 1772 a F. A. B.*) a včleněn do fondu knihovny konventní, zde jsou dnes po mnohých přesunech v rámci regálu XIX uloženy pod signaturou XIX. D. aa. 10.
- 14 Rupert Strahl (1733 Litoměřice–1803 Broumov) byl nejprve broumovským a polickým podpřevorem, později broumovským převorem a knihovníkem. Mimo katalogů opatské knihovny vytvořil mnohasvazkový katalog pro konventní knihovnu a sepsal také pravidla nového uspořádání tohoto fondu. Více viz Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, zde zejména s. 94–96.
- 15 Kniha, dnes uložená v klauzuře broumovského kláštera, nese označení signaturou PNP A155/S a přírůstkovým číslem PNP 151/R. V této kapitole bude dále označován jako Katalog 1A.
- 16 Pokryv vazby poukazuje na možnost, že byl tento svazek vytvořen jako koncept pro další katalog. Pro potvrzení je však nutné provést důkladnou analýzu obou svazků.

Ručně psaný formulář obsahuje rubriky *Armare, Auctorum Nomina ac Tituli Librorum, Editionis* – vnitřně dělenou na *Locus* a *Annus, Forma, Compactura, Cista ac Series*.¹⁷ Shodné rubriky jsou uvedeny také v soudobých katalozích pro konventní knihovnu.¹⁸

Celý katalog je napsán jednou písařskou rukou, zápisy německých knih jsou napsány německou novogotickou kurzívou, díla s latinským názvem humanistickým písmem. Autor použil dvě barvy inkoustu – černým inkoustem jsou psány původní zápisy včetně některých dodatků. Ty jsou dopisovány do připravených mezer mezi původní zápisy nebo do oddílů *Appendix*, které jsou za každým písmenem. Na *Appendix* je také odkazováno v abecedním soupisu v místě, do kterého by v případě volného místa byly akvizice zapsané. Knihy, které byly do fondu získány až po uzavření druhého Strahlova katalogu (katalog 1B, viz níže), a také některé změny signatur byly dopisovány červeným inkoustem.¹⁹

Katalog neuvádí přesný počet svazků knih konkrétního díla. Neobsahuje ani informaci o počtu přívazků, tedy knih přivázaných za hlavní dílo konvolutu a spojených knižní vazbou. Po důkladném prozkoumání jednotlivých zápisů by mohlo být také zřejmější, zdali byly knihy řazeny i s ohledem na estetičnost – zejména na základě

informací o velikosti a vazbě knihy. Zároveň by bylo možné rozklíčovat, zdali byly knihám přiděleny signatury také na základě tematického obsahu, či nikoliv.

Katalog obsahuje knihy vydané v letech 1441²⁰–1803. Je tedy evidentní, že do katalogu byly nadále dopisovány i akvizice získané až po vzniku dalšího katalogu z roku 1795. To se však zřejmě dělo jen do smrti autora obou katalogů Ruperta Strahla, který v roce 1803 zemřel.

Druhým, již zmíněným soupisem je katalog **CATALOGUS BIBLIOTHECAE ABBATIALIS TOM.I.**²¹ Tento svazek obsahuje titulní list s textem „*Catalogus Bibliothecae Abbatialis Braunensis Ex libris A Reverendis-simis D.D. Abbatibus Stephano et Jacobo, potioram partem comparatis, adornatus Ab Admodum Rev: ac Religioso Patre Ruperto Strahl O.S.B. Monasterii Braunensis p.t. Priori [Anno] MDCCXCV*“.²²

Svazek má oproti předchozímu katalogu vazbu potaženou usní z hovězíny a nemá ani látkové tkanice, ani kovové spony.²³ Formulář a podoba katalogu se shoduje s předchozím soupisem, stejným způsobem jsou také dopisovány akvizice a opravy.

Jak již název napovídá, jedná se o první svazek, který obsahuje záznamy knih od autorů, jejichž jméno začíná písmeny A–L. U děl, u kterých není znám autor, je určo-

17 V kolonce *Armare* je uvedeno číslo skříně, označené římskou číslicí v rozsahu I–VII, jež je zároveň také první částí signatury knihy. Pole *Auctorum Nomina ac Tituli Librorum* obsahuje abecední soupis autorů a titulů knih, řazeno dle autorů, pokud autor knihy není znám, abecedně dle názvu knihy. Část *Editionis* (vydání) je dále dělena na *Locus* (místo vydání) a *Annus* (rok vydání). Následují kolonky *Forma*, ve které je uveden formát knihy (4°, 8°, 12° atp.) a *Compactura*, kde je uvedena barva nebo látka vazby knihy (např. bílá a hnědá barva, papír, pergamen). Poslední část formuláře *Cista et Series* obsahuje majuskulní písmena A–P a arabskou číslici. Stejný tvar signatury měly i knihy v konventní knihovně, např. VII. A. 8.

18 Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, s. 106–107.

19 Tamtéž, s. 107.

20 Jedná se o knihu Tomáše Kempenského (1379–1471) *Canonici regularis ordinis s. Augustini de Imitatione Christi Libri quator*. Z katalogu není zřejmé, zda se jedná o rukopis, či byl chybně zapsán rok vydání tištěné knihy.

21 [Katalog opatské knihovny sv. I] se signaturou z PNP A 154/S. Dále bude označován jako Katalog 1B.

22 Viz Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, s. 107.

23 Na zadní straně vazby se v horním pravém rohu nachází bílý štítek se signaturou PNP A 154/S.

jící název knihy.²⁴ O existenci druhého dílu katalogu nejsou dochované žádné informace, můžeme jeho existenci pouze předpokládat. Během vzniku katalogu 1B došlo i k jisté revizi fondu, což je možné sledovat na změně signatur některých děl v soupisu 1A, které jsou vyznačeny červenou barvou. V katalogích se u signatur objevuje další značení – například podtržítka za číslem nebo podtržená číslovka. Mezi další užité značky patří majuskulní M, které označovalo rukopisy (manuskripty), majuskulní W, hvězdička anebo křížek u teologických spisů a Písma. Jak již bylo řečeno výše, akvizice do obou katalogů dopisoval autor Rupert Strahl, po jeho smrti již nové přírůstky sepsány nebyly.

Pohled na fond opatské knihovny z první poloviny 19. století nám přináší další katalog. Jedná se o soupis *CATALOGUS librorum 6591 in BIBLIOTHECA AB-BATIALI BRAUNAE, usque in annum 1824*.²⁵ Kniha o velikosti 21 × 33 cm má papírové desky s nalepenou ozdobnou kartuší s názvem knihy.

Stejný název, který je uveden na vazbě knihy, je uveden také na titulním listu. Číslo 6591 bylo v obou případech dopsané pravděpodobně později, patrně autorem soupisu,²⁶ broumovským knihovníkem Eduardem Itzem

von Mildenstein.²⁷ Ten katalog věnoval 54. břevnovsko-broumovskému opatovi Placidu Benešovi.²⁸ Tento soupis obsahuje jako jediný ze sedmi svazků katalogů opatské knihovny autorovu předmluvu. Oproti předmluvám ve Strahlových a Růžičkových katalogích pro konventní knihovnu²⁹ zde však nejsou uvedeny žádné informace k uspořádání či historii tohoto fondu, pouze poděkování a dedikace opatu Benešovi. Katalog je opět veden v podobě formuláře, tentokrát s oddíly *Auctorum Nomina et tituli librorum*, *Locus editionis*, *Annus editionis* a *Armarium cista et series*. Oproti předchozím svazkům nezasahuje formulář do obou stran a je pouze jednostránkový. Chybí formulářové rubriky *Forma* a *Compactura*, což opět znemožňuje posouzení, zdali byly knihy v knihovně uspořádány dle estetické formy (podle velikosti svazku, typu a barvy vazby).

Katalog je psán souvisle bez mezer pro další přírůstky jednou písařskou (Mildensteinovou) rukou zběžným písmem. Začátek názvu díla nebo jméno autora je pro větší přehlednost podtržen. Zápisy jsou abecedně řazeny, nejsou však děleny do částí s jednotlivými počátečními písmeny, což výrazně znesnadňuje orientaci v soupisu. Na konci soupisu na foliích 74r–80r byly autorem dopsány nové akvizice z let 1825–1828.³⁰

24 Samotné řazení knih v katalogu je velmi problematické – autor mnohdy vybral náhodnou část z názvu díla, většinou vyjadřující konspekt, vzácně zvolil počátek názvu knihy. Z tohoto důvodu je mnohdy obtížné konkrétní dílo v abecedním soupisu nalézt, a naopak i přiřadit správné dílo k zápisu v katalogu.

25 Signatura z PNP A300/S, v této kapitole bude označován jako Katalog 2.

26 Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, s. 106.

27 Eduard Itz, šlechtic z Mildensteinu (1789–1875) byl doktorem filozofie, nejprve vyučoval řečtinu na gymnáziu v Klatovech. Po příchodu do Broumova zastával krátce post kurátora v Broumově, poté působil jako knihovník v Broumově. Nejpozději od roku 1837 zastával stejný post v Břevnově, také pro tamější knihovnu sestavil v roce 1852 knižní katalog. V letech 1856/1857 byl děkanem pražské filozofické fakulty, později také břevnovským podpřevorem. Viz Romuald SCHRAMM, *Memoria abbatum et fratrum monasteriorum Břevnoviensis et Braunensis ord. S. Benedicti in Domino defunctorum*, Prag 1888, s. 81; Jakub ZOUHAR, *Přehled benediktinského dějepisectví v českých zemích*, Konštantínove listy 9, č. 2 2016, s. 67.

28 Placid Beneš (1775 Praha–1851 Břevnov) byl profesorem dogmatiky. Po vstupu do benediktinského řádu působil nejdříve jako kaplan v Metličanech, později jako podpřevor břevnovského kláštera. V letech 1818–1844 byl opatem břevnovsko-broumovského archisteria.

29 Více viz Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, zejm. s. 94–99 a L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, s. 32–33 a 48–51.

30 Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, s. 106.

CATALOGUS.

*Bibliotheca Abbatialis
Braunensis*

Et libris

*A Reverendissimis D.D. Abbatibus
Stephano et Jacobo*

*potioram partem comparatis
adornatus*

*Ab Admodum Rev. ac Religioso Patre
Ruperto Strahl O. S. B. Monasterii
Braunensis p. t. Priori. A. C. V.*

MDCXCIV.

*Titulní list katalogu opatské
knihovny z roku 1795.
Foto: Anna Holešová
a Eva Vodochodská.*

Pravděpodobně samotným Mildensteinem byla knihovna před vyhotovením soupisu výrazně reorganizovaná – oproti předchozím katalogům se téměř u všech knih zcela změnila signatury. Ty byly do knih nově zapisovány do pravé horní poloviny titulního listu vedle názvu díla. Je s podivem, že staré Strahlovy signatury, uvedené na předním přideštlí, nebyly přeškrtnuty ani jinak zneplatněny. Je vysoce pravděpodobné, že k revizi fondu existovala pomocná kniha či jiná pomůcka.

Tvar signatury zůstává neměnný, členění knih v knihovně však bylo rozšířeno o minuskulní řecké písmeno α .³¹ Oproti předchozím katalogům jsou však čísla, která zřejmě značí pořadí knih v polici, výrazně vysoká.³²

Stejně jako předchozí soupisy obsahuje i tento katalog nejvíce děl z 2. poloviny 18. století, knih z 19. století je necelých 200. Takové číslo zřejmě není adekvátní knižní produkci dvaceti let na počátku 19. století. Není také zřejmé, jakým způsobem se zaznamenávaly a řadily akvizice, získané od roku 1804 do uzavření katalogu roku 1824. Lze pouze předpokládat, že pro tyto knihy mohla existovat nějaká přírůstková kniha, případně soupisy v jiné formě.

Podobu fondu opatské knihovny z poloviny 19. století přináší katalog *Bücher-Catalog der Braunauer Abtei-Bibliothek*,³³ sepsaný v roce 1854.³⁴ Soupis byl vyhotoven v návaznosti na Růžičkovy³⁵ katalogy konventní knihovny ze stejného roku.³⁶ Dle předmluvy Růžičkova katalogu byl převeden značný počet méně důležitých děl do klášterní knihovny a bylo proto zapotřebí revize obou fondů.³⁷ Při této reorganizaci zřejmě došlo k definitivnímu vymezení jednotlivých fondů dle obsahu a jejich využití. Je pravděpodobné, že konventní knihovna byla vnímána jako výstavní prostora, případně studovna klasických a teologických děl, ale nové akvizice byly doplňovány téměř výhradně do opatské knihovny, která se zaměřila na regionální a bohemikální tisky a periodika.³⁸

Do této doby byli autory katalogů opatské knihovny Romuald Schramm a Eduard Itz von Mildenstein, řeholníci, kteří dle řádových schematismů zastávali post klášterního knihovníka.³⁹ Po vymezení obou fondů došlo k výrazné změně. Nově byli evidenci a pravděpodobně i samotnou správou opatské knihovny pověřeni sekretáři opata, jimž připadla také správa klášterního archivu.⁴⁰ Tento úzus byl porušen na počátku 20. století, kdy se obě

31 Minuskulní řecká písmena α , β a γ se objevují i v konventní knihovně. Toto označení unifikoval Jeroným Růžička v předmluvě katalogu z roku 1854. Malé poličky v rámci polic popsal v předmluvě katalogu z roku 1800 i Rupert Strahl, v jeho soupisech však byly označeny stejným písmenem jako hlavní police. Viz Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, s. 94.

32 Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, s. 106.

33 Dále jako Katalog 3.

34 Ze samotných zápisů je zřejmé, že knihy vzniklé do roku 1854 včetně jsou řazeny abecedně a psané postupně.

35 Jeroným Růžička (1794 Týniště nad Orlicí–1884 Broumov) byl od roku 1841 broumovským knihovníkem a historiografem, později broumovským převorem. Byl literárně činný, z jeho pera pochází mj. *Dějepis kláštera břeunovského a broumovského* (ed. Ondřej Koupil, Praha 2013.) nebo *Chronicon breve Břevnoviense et Braunense* (Praga, 1845). Je také autorem posledního dochovaného katalogu broumovské konventní knihovny z roku 1854.

36 Katalog Jeronýma Růžičky pro konventní knihovnu se skládá ze tří svazků, rozdělených dle abecedy A–F, G–O a P–Z a jeden svazek, zachycující pouze obsah skříní XVIII. Jedná se o poslední (a zároveň poslední dochovaný) knižní katalog konventní knihovny.

37 L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, s. 51.

38 J. KOLDA, *Osudy broumovské konventní knihovny*, in: Martina Bolom-Kotari (ed.), *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad: katalog k výstavě, Hradec Králové 2019*, s. 29.

39 Více k oficiu knihovníka viz J. KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny*, s. 327–330.

40 Sekretář opata (*secretarius abbatialis*) míval mimo opatovy agendy na starost také klášterní archiv a zpravidla i vyučoval na klášterním gymnáziu.

knihovny ocitly pod správou jednoho řeholníka – knihovníka a ředitele gymnázia Vincence Maiwalda.⁴¹

Po komparaci signatur u vybraných děl je evidentní, že došlo k opětovné reorganizaci knižního fondu. V jednotlivých svazcích jsou tyto nové signatury zpravidla uvedeny pod impresem na titulním listu, přičemž předchozí signatury v knize nebyly přeškrtnuty či jinak upraveny.

Samotný katalog má rozměry 25 × 39 cm a je vázán v usni z hovězíny. Na hřbetu se nachází nápis *Catalog*, přední i zadní deska vazby obsahuje supralibros opata Jana Nepomuka Rottera.⁴² Katalog neobsahuje titulní list, jméno autora zde také není uvedeno. Jedná se o jeden svazek, který obsahuje zápisy A–Z. Formulář knihy je dvoustránkový, obsahuje rukou psané rubriky s německými názvy *Name des Autors und Tittel des Werkes*, *Zahl der Bände*, *Druckort*, *Jahr*, *Drucker*, *Standort* a *An-*

merkung. Díla byla opět řazena abecedně dle autora, nebo dle názvu knihy. Oproti předchozím soupisům se nově objevuje informace o počtu svazků a o tiskařské dílně, ve které bylo dílo vytištěno. Co se týče systému uložení knih, které lze sledovat pomocí signatur, zůstává označení římskou číslicí I–VII, objevují se písmena A–P, nadále se vyskytuje řecké písmeno α .

Katalog sepsal v roce 1854 sekretář opata Amandus Watzke,⁴³ jenž zapisoval i akvizice v letech 1855–1858.⁴⁴ Od roku 1858 nové přírůstky zapisoval také Romuald Schramm,⁴⁵ který v doplňování pokračoval do uzavření katalogu v roce 1861. Kniha neobsahovala prázdné mezery na dopisování nových akvizic, přesto však byly některé zápisy R. Schrammem dopsány mezi jednotlivé řádky. Nové přírůstky byly za rok 1855 připisovány na konec jednotlivých písmen chronologicky. Poté se objevuje nad-

- 41 Vincenc Maiwald (1862 Hostinné–1951 Rožďalovice) vystudoval teologii a přírodní vědy na pražské univerzitě. Po ukončení studií začal vyučovat na klášterním gymnáziu, kde se stal následně i ředitelem. Mimo tuto funkci zastával od roku 1901 post knihovníka. Během jeho působení v této pozici vznikl v obou klášterních knihovnách nový – lístkový – katalog. Vedle těchto postů byl také výrazně literárně činný, mezi jeho nejznámější díla patří *Geschichte der Botanik in Böhmen* (Wien und Leipzig 1904) nebo *Geschichte des öffentlichen Stiftsgymnasiums in Braunau* (Wien 1912). Vyjma monografií pochází z jeho pera několik desítek studií a drobných článků především s regionální tematikou.
- 42 Jan Nepomuk Rotter (1807 Broumov–1886 Broumov) absolvoval broumovské gymnázium a studia filozofie a teologie na pražské univerzitě. Po získání titulu profesora dogmatiky působil jako děkan filozofické fakulty pražské univerzity, na které byl v letech 1853–1854 rektorem. V letech 1844–1886 byl břevnovsko-broumovským opatem. Během jeho vlády byly výrazně rozšířeny klášterní knihovny. Viz Stanislav CHALOUPKA, *Dr. Johann Nep. Rotter, der 55. Abt der Benedictinerstifter Břevnov und Braunau*, Braunau 1886; Laurentius WINTERA, *Stift Braunau im Dienste der Kultur*, Braunau 1904, s. 65–66.
- 43 P. Amand Watzke (1821 Broumov–1859 Břevnov) působil po složení slavných slibů v roce 1847 jako kooperátor v broumovské farnosti, suplující učitel na broumovském gymnáziu. Poté zastával funkci sekretáře opata Jana Nepomuka Rottera. Zemřel ve věku 38 let v břevnovském klášteře na tuberkulózu.
- 44 Rukopis Amand Watzka, stejně jako i všech následujících pisatelů, byl určen po důkladné analýze údajů v řádových katalogích *Catalogus religiosorum ordinis S.P. Benedicti intra et extra archisterium Břevnoviense et monasterium Braunense commorantium*. Písmo řeholníků, kteří zastávali post sekretáře opata nebo působili v letech vzniku zápisů v Broumově, bylo následně komparováno s rukopisem jejich slibů v řádové matrice *Matricula confratrum qui ordinem S.P. Benedicti in Archisterio Břevnoviensi ad St. Margaretham simulque in Monasterio Braunaviensi ad. St. Wenceslavum solenniter professi sunt*. Národní archiv v Praze (dále jen NA), Řádový archiv benediktini Břevnov, kn. 118.
- 45 P. Romuald Schramm (1838 Broumov–1902 Břevnov) absolvoval broumovské gymnázium a pražskou teologickou fakultu, poté se v roce 1858 stal kooperátorem broumovské farnosti. Po smrti Amand Watzka v roce 1859 získal post sekretáře opata J. N. Rottera. Později působil jako novicmistr, provizor a převor v Břevnově. Mimo to byl také historiograficky činný – jeho nejznámějším dílem jsou *Regesten zur Geschichte von Břevnov-Braunau* (Studien und Mittheilungen a. d. Benedictiner-Orden, 1882, roč. 3, s. 66–83 a 292–309 (I); 82–95 a 312–322 (II); 1883, roč. 4, s. 30–41 a 250–254; 1890, roč. 11, s. 432–447) a *Memoria abbatum et fratrum monasteriorum Břevnoviensis et Braunensis ord. S. Benedicti in Domino defunctorum* (Prag 1888).

pis 1856, pod který byly postupně dopisovány akvizice v tomto roce – není zde však dodržováno abecední pořadí. Dále navazuje část s nadspisem 1857, jež obsahuje nové akvizice až do roku 1861. Poslední přírůstky byly zaneseny obyčejnou tužkou a nejsou u nich mimo názvu díla uvedeny bližší údaje, mnohdy ani signatura.

Kniha nejenže sloužila jako přírůstková kniha, ale pravděpodobně byla také pomůckou při revizi fondu v polovině 60. let 19. století. Mnoho signatur bylo přeškrtnutých a vedle nich nebo ve vedlejší kolonce *Anmerkung* byly uvedeny změněné signatury. Některé knihy byly modrou nebo červenou barvou škrtnuté, případně jsou u nich uvedeny značky (přeškrtnutá nula, značka zaškrtnutí – „fajfka“ a tak podobně).

Co se týče nových akvizic, je možné pouze předpokládat, že většina knih byla nakoupena, některé byly možná i získány darem.⁴⁶ Mezi přírůstky se objevují především soudobá díla, ale i staré tisky z 16.–18. století. Obsahově je zřejmé, že se jednalo o knihy nejrůzněji tematicky zaměřené, ale vztahující se k území rakousko-uherské monarchie či konkrétně k broumovskému regionu. Převládají historické či historiografické práce, ale je možné zde nalézt také knihy o přírodních vědách nebo teologická díla. Výjimkou nejsou ani hagiografické studie o českých

světcích (sv. Vojtěchovi, Václavovi, Ludmile) ale i mnohé práce popisující život a dílo zakladatele benediktinského řádu sv. Benedikta.

Po uzavření tohoto katalogu (po r. 1861) byl vytvořen poslední prozatím známý soupis děl opatské knihovny *Bücher-Catalog der Braunauer Abtei-Bibliothek*.⁴⁷ Ten je rozdělen do dvou svazků *Catalogus I. A–L* a *Catalogus I. M–Z*. Oproti předchozím soupisům poprvé obsahuje tištěný formulář, oddíly formuláře jsou téměř totožné s rubrikami katalogu 3.⁴⁸

Katalog vznikl nejpozději v roce 1866 a byl vytvořen Romualdem Schrammem. Při vzniku soupisu bylo zřejmé, že budou přibývat nové akvizice. Pro nové zápisy byly připraveny mezery mezi jednotlivými zápisy. Do těch byly nové přírůstky po r. 1866 zapisované. Nově získané knihy, pro které již nebyl volný prostor v abecedním soupisu, byly dopisovány do oddílu *Nachtrag*. Pro ten byl připraven prostor za každým písmenem, v některých případech pokračoval i na konci daného svazku katalogu.

Po Schrammovi v zápisech pokračoval jeho následovník na postu sekretáře opata Robert Riedl.⁴⁹ V roce 1873 zapisoval nové akvizice konventuál Bernard Kleeman,⁵⁰ jehož vystřídal nový sekretář opata, pomocný knihovník a budoucí opat Bruno Čtvrtečka.⁵¹ Poté, co se stal

46 U starých tisků by (po důkladné analýze jednotlivých svazků) informace o předchozích majitelích a o způsobu nabytí knihy mohly podhalit vlastnické poznámky – především rukopisné provenience, exlibris nebo i supralibros.

47 Dále jako Katalog 4.

48 Více viz Z. ZAHRADNÍK, *Fond knihovny*, s. 105.

49 Robert Christian Riedl (1838 Ruprechtice–1909 Vídeň) absolvoval pražskou teologickou fakultu a klasickou filologii na vídeňské univerzitě. Po absolvování studií působil v letech 1866–1873 jako profesor klášterního gymnázia v Broumově a také jako sekretář opata. V roce 1873 byl jmenován profesorem na gymnáziu v Terstu. Viz L. WINTERA, *Stift Braunau*, s. 68 a Marie MACKOVÁ, *Fenomén středoškolský profesor druhé poloviny 19. století v habsburské monarchii*. Robert Christian Riedl (1838–1909), *Theatrum historiae* 8, 2011, s. 163–186.

50 Bernard Eduard Kleeman (1845 Řehlovice–1894 Verněřovice) složil slavné sliby v roce 1872, poté byl kooperátorem ve Verněřovicích a Martínkovicích, v roce 1876 byl konventuálem v klášteře. Poté se opět navrátil do farnosti Verněřovice, následně vypomáhal s duchovní správou v Broumově a Heřmánkovicích. Zemřel v roce 1894 na verněřovické faře v následku mozkové příhody.

51 Bruno Hermann Čtvrtečka (1843 Albeřice–1922 Broumov) absolvoval studia na broumovském klášterním gymnáziu, po vstupu do řádu a absolutoriu teologických studií působil jako profesor náboženství a německého jazyka na gymnáziu, zároveň jako sekretář opata Jana Nepomuka Rottera. Následně se v roce 1886 stal ředitelem gymnázia a o rok později byl zvolen břevnovsko-broumovským opatem. Úřad zastával až do své smrti v roce 1922. Viz L. WINTERA, *Stift Braunau*, s. 68.

*Ředitel klášterního gymnázia a knihovník
Vincenc Maiwald. Foto: archiv Kláštera
Broumov.*

Čtvrtečka v roce 1886 ředitelem gymnázia a o rok později břevnovsko-broumovským opatem, převzal agendu neznámý benediktin. Posledním pisatelem byl Vincenc Maiwald, který jako knihovník obou klášterních knihoven dopisoval nové akvizice minimálně do roku 1927.

Oba svazky o velikosti 25 × 40 cm jsou vázány v papírové vazbě s usňovým hřbetem. Formulář je tištěný, ale obsahuje stejné rubriky jako katalog 3. K původním římským číslicím I–VII se v signatuře nově objevuje také číslice VIII–XVIII. Zde lze opět pouze předpokládat, že se jedná o označení skříní stejně jako u konventní knihovny. Pravděpodobně během Maiwaldova působení vznikl také lístkový katalog, do kterého byla většina záznamů převedena. O tom svědčí mnohé poznámky v katalogu (*Zt., Im Zettelkatalog eingetragen, Zum Zettelk. teilweise*). Je tedy pravděpodobné, že nové akvizice po roce 1927 mohly být evidovány pouze v novém lístkovém katalogu.

Po uzavření posledního katalogu došlo ve fondu k další změně. Pravděpodobně v roce 1873⁵² vznikl soupis *Catalogus Bohemicorum in Abbatia Braunensi* – tedy katalog bohemikálních knih.⁵³ Soupis byl vytvořen Bernardem Kleemanem a postupně do něho psali stejní řeholníci jako do předchozího katalogu. Původně obsahoval také mezery na nové akvizice, opět však zřejmě místo nestačilo. Na konci jednotlivých písmen se znovu objevuje dodatek – *Nachtrag*, do kterého byly knihy dopisovány chronologicky. Některé akvizice, které se nevešly ani do dodatku, byly připisovány na konec kata-

logu pravděpodobně do roku 1935, kdy vznikl lístkový katalog i pro tento soupis.⁵⁴ Po jeho vzniku došlo také ke změnám některých signatur.

Po roce 1886 byla tato bohemikální sbírka knih opatské knihovny znovu částečně reorganizována.⁵⁵ To je zřejmé ze změněných signatur, které byly napsané do kolonky *Anmerkung* vedle původní signatury (v rubrice *Standort*). Nově získané bohemikální knihy byly zapisovány pouze do tohoto katalogu, nebyly již zaznamenávány do Katalogu 4. Signatura knih se skládala z římské číslice I–III, majuskulního písmene A–P a arabské číslice a v knihách je zpravidla uvedena v pravém dolním rohu předního přičeští. Signatura nedochovaného lístkového katalogu byla uváděna na stejném místě nebo na straně proti titulnímu listu. Arabská číslice ze signatury byla také na štítku, nalepeném v levém horním rohu přední strany vazby knihy. Není však zřejmé, proč zde však není uvedena celá signatura.

Po skončení války v roce 1945 se začala situace v broumovském klášteře komplikovat. Většina zdejších řeholníků byla německé národnosti, a proto musela zdejší komunita Československo opustit. Zůstalo zde několik německých benediktinů, kteří žádali o československé občanství a několik českých benediktinů. Pomoci se správou farností přijeli také čechoameričtí benediktini z kláštera sv. Prokopa v Lisle v Chicagu. Správou knihoven, archivu a uměleckých a historických památek byl v roce

52 Autorem rukopisu je B. Kleemann, ten působil v klášteře pouze v roce 1873.

53 Bohemika jsou díla, která byla vydána v Čechách nebo na Moravě. Případně i na jiném území, ale jsou psána česky, týkají se české problematiky nebo mají českého autora.

54 L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, s. 34. O čemž svědčí také poznámka na předsádce katalogu, zapsaná Ansgarem Schmidtem (1910 Heřmánkovice–1945 Šonov).

55 Časové období lze vyvodit na základě písarské ruky, která nové signatury zapisovala. Je shodná s rukou neznámého benediktina, který zapisoval nové akvizice do Katalogu 4 po r. 1886.

1945 jmenován P. Salesian Sommernitz,⁵⁶ s knihovnamu měl pomáhat P. Atanáš Reissmüller.⁵⁷

Události dubna 1950 však vše změnil. Během tzv. Akce K byl klášter obsazen armádou, řeholníci odvezeni do internačních klášterů. Z broumovského kláštera se následně stal „centralizační klášter“ pro řeholnice mnoha řádů.

Cenné vybavení sálu opatské knihovny bylo dle inventáře v osudném roce 1950 následující: vykládaná skříň z 18. století, stojací hodiny, dva stoly s mramorovou deskou, dvě židle, rozkládací stůl, dva lustry, betlém z 18. století, obrazy církevních hodnostářů, globus a další.⁵⁸ Dle zápisků Jana Čerovského byla knihovna situována v blízkosti cel v hořejším patře, vedle cely P. Romana Utze. V této době byly v opatské knihovně uloženy také některé archiválie a jiné písemnosti.⁵⁹ Sál a fond konventní knihovny byl komisí Státního úřadu pro věci církevní prohlášen za kulturně historicky cennou památku a knihy díky tomu zůstaly v původní prostoře. Knihovna se v roce 1953 dostala do správy Státní vědecké knihovny v Hradci Králové. V její správě zůstala (s přestávkou 1958–1960) až do roku 1992.⁶⁰ Archiválie převzal Archiv ministerstva vnitra, který však údajně odvezl i staré iluminované rukopisy, které nepatřily do archivu, ty měly být následně předány na Strahov.

Fond opatské knihovny měl být v dubnu–srpnu 1950 převezen přibližně deseti nákladními auty do kláštera redemptoristů v Obořišti u Příbrami. Na schůzce zmocněnce ministerstva vnitra a zmocněnce kláštera bylo určeno, aby všechny tyto knihy byly dodatečně prohlédnuty a vyňaty z nich knihy opata Štěpána Rautenstraucha. Za jakým účelem není z protokolu zřejmé.⁶¹ Následně byly knihy převezeny do františkánského kláštera v Kadani, odkud byly v únoru 1951 odvezeny na Strahov a umístěny ve zdejší kostele sv. Rocha.⁶² Na Strahově však zůstaly jen rukopisy, inkunábule a některé vybrané staré tisky. Většina knih z fondu opatské knihovny byla uložena v depozitáři v Kladrubech u Stříbra.⁶³ V roce 1952 byl v prostorách strahovského kláštera zřízen Památník národní kultury, jenž nese od roku 1953 název Památník národního písemnictví. Tato paměťová instituce převzala správu nad strahovskou klášterní knihovnou a také nad svozovými knihami, které byly do depozitářů přivezeny ze zrušených klášterů. Rukopisy svezené na Strahov z klášterů byly z katalogizovány Marií Válkovou a získaly nové signatury. Tyto signatury se skládaly z velkého písmene A–F, arabských číslic a lomítka s majuskulním S – svoz.⁶⁴

56 Salesius Josef Sommernitz (1880 Jaroměř–1964 Broumov) působil jako profesor na klášterním gymnáziu, poté jako sakristán a lesní inspektor. Na podzim 1939 odjel do břevnovského kláštera, ale kvůli jeho židovským kořenům byl v letech 1943–1945 internován nacisty ve františkánském klášteře v Zásmykách. Po roce 1945 působil jako provizor broumovského kláštera, kde i v roce 1964 zemřel.

57 Atanáš Richard Reissmüller (1913 Vrchová–?) byl sakristánem, ceremoniářem a učitelem na německé protektorátní škole v Břevnově. V poválečné době se staral o břevnovský archiv a knihovnu a také pomáhal s duchovní správou v Broumově a přilehlých farnostech.

58 Státní okresní archiv Náchod, Okresní národní výbor Broumov, kart. 519, inv. č. 761, Soupis cenného inventáře ze dne 26. 4. 1950.

59 NA, Čerovský Jan, kart. 9, Úkoly v Broumově; Tamtéž, Úpravy v klášteře.

60 NA, Státní úřad pro věci církevní, kart. 5, Zápis z jednání v klášteře Broumov 10. 8. 1950.

61 Tamtéž, Zápis z jednání v klášteře Broumov 18. 8. 1950.

62 Tamtéž, Zpráva o svozu klášterních knihoven ke dni 19. 2. 1951.

63 Za informace o svozových fondech, dříve ve správě Památníku národního písemnictví, a jejich restituování autorka velmi děkuje Bc. Janu Kašparovi z knihovny Památníku národního písemnictví.

64 Karel BERÁNEK, *Soupis archivních rukopisů a jiných archiválií v Universitní a v Strahovské knihovně v Praze*, Sborník archivních prací XXI, 1971, č. 1, s. 217.

Na základě restitučního zákona měly být fondy vráceny zpět původním majitelům, mnohdy však ve výrazně nižším stavu.⁶⁵ Břevnovské opatství, které administrovalo také broumovský klášter, zastupoval v těchto věcech ředitel Náboženské matice Karel Dolista. Vracené knihy byly umístěny do prostor klauzury, kde jsou uloženy dodnes. Zde byly v roce 2017 znovuobjeveny katalogy konventní a opatské knihovny. Jelikož přivezené knihy nebyly doposud uspořádány, nebylo prozatím možné najít další dva doposud nevyužité rukopisy, které by dějiny opatské knihovny jistě více poodhalily. Jedná se o *Knihu výpůjček z opatské knihovny 1855–1873* a *Účet za knihy koupené u Rivnáče 1862–1872*.⁶⁶

Dnes lze knihy z broumovské opatské knihovny nalézt téměř po celém světě. Jedná se především o knižní produkci 19. století, ale mnohdy i o staré tisky. Ve většině případů však nelze zrekonstruovat cesty, kterými se knihy z Broumova do těchto institucí dostaly. Pravděpodobně se jedná jak o transakce benediktinů před rokem 1945, tak i převody pozdější.⁶⁷ Jednotliviny lze nalézt například v knihovně kanadské University of Victoria, v drážďanské Saxon State Library, ve fondech Muzea Náchodska, Biskupské knihovny Biskupství královéhradeckého a dalších.⁶⁸

Vlastnické poznámky: exlibris, supralibros, rukopisné provenience

V knihách, které byly – byť i jen krátký čas – součástí fondu opatské knihovny, lze sledovat mnohé vlastnické poznámky břevnovsko-broumovských opatů či jejich knihoven, ze kterých se „velká“ opatská knihovna formovala. Mimo nejstarší rukopisné provenienční poznámky opatů Martina z Pravdovic a Fridricha Grundtmanna, které byly již popsány výše,⁶⁹ se v knihách objevuje také rukopisná provenience opata Štěpána Rautenstraucha *Bibliothecae Stephani Abb Brzevnoviensis O. S. B.*⁷⁰ Tu však záhy vystřídalo razítko I.N.R. A.B.B. opata Jana Nepomuka Rottera, obsahující jeho iniciály a zkratku opatské knihovny – *Abbatialis bibliothecae Braunensis*, případně *Abtei Bibliothek Braunau*.

Nové akvizice byly označeny i razítky s iniciálami opatů Bruna Čtvrtečky či Dominika Prokopa. Iniciály opatů Štěpána Rautenstraucha a Placida Beneše lze sledovat i u supralibros na vazbách knih.

65 Zákon 298/1990 Sb. ze dne 19. července 1990. Duplikáty byly mnohdy rozprodávány do zahraničí nebo dány do stoupy.

66 Jedná se o signatury C 358/S a B 143/S. Informace o existenci těchto rukopisů a jejich signatur podává soupis ve Sborníku archivních prací, s. 226 a předávací protokol o navrácení těchto svazků do broumovského kláštera ze dne 21. 5. 1997, jež je uložen v archivu Benediktinského opatství sv. Václava v Broumově.

67 Například kniha *Lexikon ueber die Formen*, dnes ve fondu drážďanské knihovny, obsahuje i přírůstkové číslo 2153/S Památníku národního písemnictví. Dle razítka v knize se do tohoto fondu dostala pravděpodobně v roce 1966. U dalších knih lze alespoň přibližně určit dobu, ve které byly stále součástí broumovského fondu, a to na základě jednotlivých signatur v knize (viz výše).

68 Za informace o knihách autorka děkuje Nadine Kulbe z knihovny Saxon State Library, Davidu Boudinotovi z knihovny University of Victoria, PhDr. Zdeňku Zahradníkovi z Biskupské knihovny Biskupství Královéhradeckého a v neposlední řadě také řediteli Muzea Náchodska PhDr. Sixtovi Bolom-Kotari, Ph.D.

69 Viz pozn. 11.

70 Rukopisná provenience se nachází na titulním listu knihy Nicolase Venetta *Abhandlung von den Steinen, welche in der Erde und in den Thieren erzeugt werden darin man die Ursachen genau untersucht, welche sie in den Menschen hervorbringen* z roku 1763. Kniha byla součástí fondu opatské knihovny patrně až do konce 19. století, poté byla převedena na galerii konventní knihovny k medicínským knihám. Dnes je zde uložena pod signaturou 24 C α 46.

*Razítko opata Dominika Prokopa.
Foto: Eva Vodochodská.*

Nejstarší dochované tištěné exlibris opatské knihovny pochází z roku 1903 a mělo sloužit také jako signaturový štítek. Kamenotiskové exlibris je tvořeno motivem pergamenové listiny s nápisem *BIBLIOTHECAE ABBATIAE BRAUNENSIS*. Sign: a s přivěšenou pečetí se znakem břeňnovsko-broumovského opatství včetně vročení 1903.

Exlibris navrhl profesor klášterního gymnázia Antonín Krása.⁷¹ Souběžně s tímto vznikla také exlibris pro konventní knihovny broumovského a břeňnovského kláštera se stejným vyobrazením, lišícím se pouze v nápisu na listině.⁷²

⁷¹ Antonín Josef Krása (1868 Brno–1923 Břeňnov) byl profesorem klášterního gymnázia – vyučoval matematiku, fyziku a češtinu.

⁷² Cyril STRAKA, *O Ex libris klášterů českomoravských*, in: Sborník pro exlibris a jinou užítkovou grafiku II, 1923, s. 44; Jiří HLINOVSKÝ – Jan PIŠNA, *Vzal jsem tu knihu z rukou anděla: výstava duchovních exlibris ze sbírky Strahovské knihovny: katalog výstavy 28. 8.–30. 9. 2018*, Praha 2018, s. 35.

Tištěné exlibris opatské knihovny z roku 1903. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

Broumovské provenience a jejich majitelé

V broumovských knihách jsou uchovávány cenné informace k historii knižní kultury, k přesunu knižních sbírek, k dějinám každodennosti a vztahu čtenáře ke knize. Záznamy nejsou omezeny jen na oblast Čech, Moravy a Slezska, ale překračují hranice do oblastí dnešního Polska, Německa a Rakouska. Za necelé čtyři roky, kdy probíhá katalogizace knihovního fondu broumovské konventní knihovny, vznikla poměrně rozsáhlá sbírka provenienčních prvků a různých vlastnických záznamů.¹ Uvedený výběr čtyř osobností a jejich proveniencí zachycuje tuto geografickou pestrost alespoň na příkladu dvou osob, které ve stejném počtu doplní postavy z místního prostředí. Žádná provenience nestojí sama, ale odkazuje na osobní příběh svého majitele. Proto se i v této kapitole vybraná vlastnická znamení „oživí“ skrze osobní příběh jejich majitelů a ukotví se v časoprostoru. Opominout nelze ani knihovní celek, jehož byly kdysi součástí, a proto je namístě pokusit se zmapovat původní mateřskou knihovnu, ze které provenienční prvky pocházely, a tím alespoň virtuálně spojit to, co dříve tvořilo jeden celek. Pořadí odpovídá časové-

mu období, ze kterého vlastnické prvky pochází, a době, ve které žili jejich majitelé.

První osobou, se kterou je spojen první provenienční prvek – heraldické supralibros, je Johann Hess (1490–1547). Vzdělaný teolog a luterský pastor působící ve Vratislavi, který sehrál významnou úlohu při vývoji protestantismu ve Slezsku. Na něj navazuje příběh jeho současníka z českého prostředí, a to Jana staršího Hodějovského z Hodějova (1496–1566), humanisticky vzdělaného šlechtice a významné postavy na poli literárního a kulturního života ve 2. a 3. čtvrtině 16. století. Jeho vlastnické provenienční prvky jsou pokládány za nejstarší prvky tohoto druhu vniklé na našem území. Třetí osobou je Franz Ehrenreich von Trauttmansdorff (1662–1719), rakouský šlechtic, diplomat a velký bibliofil, který shromáždil rozsáhlou knihovni sbírku. Skupinu uzavírá královéhradecký kanovník a později kapitulní děkan Jan Vokoun († 1796) se svým mědirytinovým heraldickým exlibris s dvěma okouny ve znaku, jehož početná osobní knihovna se pravděpodobně jako celek stala součástí broumovského klášterního knižní fondu.

¹ Katalogizace probíhá od září 2016 v rámci projektu NAKI DG16PO2R047 *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad.*

Johann Hess (1490–1547)

Vratislavský luterský reformátor se narodil v září roku 1490 v Norimberku do rodiny obchodníka Johanna Hesse. V roce 1503 odešel na studia do Zwickau v Sasku a později do Lipska, kde studia zakončil bakalářskou zkouškou. Magisterské teologické vzdělání získal ve Wittenberku, kde se potkal s Martinem Lutherem (1483–1546), seznámil se s jeho teologickými názory a zůstal s ním v celoživotním kontaktu.² V roce 1513 přijal nabídku vratislavského biskupa Jana Turza († 1520), aby zastával funkci jeho tajemníka. Brzy se dostal do přízně knížete Karla I. Minsterberského (1476–1536) a stal se vychovatelem jeho dětí.³ S knížecím synem Jáchymem Minsterberským podnikl studijní cestu po evropských univerzitách, kde studoval mimo jiné i právo. Cestu zakončil v italské Ferrare v roce 1519 získáním titulu doktor teologie.⁴ V tomto období ve Wittenberku navázal celoživotní přátelství s Philippem Melanchthonem (1497–1560), s nímž ho pojily podobné teologické názory.

V roce 1520 byl vysvěcen na kněze a díky svému ochránci a podporovateli biskupu Turzovi se stal kanovníkem vratislavské kapituly. Jan Turzo však brzy poté zemřel a jeho nástupce Jakub ze Salzy (1481–1539) neměl pro Johanna Hesse, udržujícího kontakt s představiteli německé reformace, pochopení.⁵ Johann Hess se tedy vrátil do rodného Norimberku a pravděpodobně v tomto

období u něho došlo jeho duchovní přesvědčení a přidal se k reformačnímu teologickému proudu. Již jako luterského kazatele ho v roce 1523 oslovila městská rada ve Vratislavi a zvolila ho prvním luterským pastorem při kostele sv. Máří Magdalény. Zde 23. října 1523 pronesl své první evangelické kázání ve Slezsku. Toto datum bylo považováno za symbolický začátek vratislavské reformace. Ve spolupráci s městskou radou pozvolna a smířlivě zaváděl reformační myšlenky a stal se jednou z hlavních postav protestantismu ve Slezsku. Patřil k představitelům umírněného reformačního proudu a snažil se hledat cestu k vytvoření respektujícího vztahu mezi ním a vratislavským biskupem. Byl oblíbený a uznávaný pro svoji výřečnost, celkovou vzdělanost a argumentační zdatnost. Svým nenásilným náboženským postojem, který sdílel se svým přítelem Philippem Melanchthonem, si získal mnoho podporovatelů, mezi které patřila například minsterbersko-olešnická knížata.⁶

V srpnu roku 1526 se Johann Hess oženil s dcerou člena vratislavské městské rady Sárrou Jopner, se kterou měl čtyři děti. Po její smrti se v roce 1533 oženil podruhé, a to s Hedvikou Wahle, s níž přivedl na svět také čtyři děti. Z obou manželství se dospělosti dožilo šest dětí.⁷ Johann Hess zemřel 6. ledna 1547 a byl pochován před hlavním oltářem kostela sv. Máří Magdalény ve Vratislavi. Smuteč-

2 Neil R. LEROUX, *Martin Luther as comforter*, Leiden–Boston 2007, s. 225, https://books.google.cz/books?id=g-SvCQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ViewAPI&redir_esc=y#v=onepage&q&cf=false (ověřeno 29. 9. 2020).

3 Radek FUKALA, *Jan Hess a počátky slezské reformace*, in: Śródmijska katedra. Kościół św. Marii Magdaleny w dziejach i kulturze Wrocławia. = Katedrála uprostřed města. Kostel sv. Marie Magdalény v dějinách a kultuře Vratislavi. = Dom der Innerstadt. Magdalenskirche in Breslaus Kultur und Geschichte, Wrocław 2010, s. 351.

4 N. R. LEROUX, *Martin Luther*, s. 226.

5 Richard ŠÍPEK, *Jauerer Schlossbibliothek Otto des Jüngeren von Nostitz*, disertační práce, Filozofická fakulta Ústav informačních studií a knihovnictví Karlovy univerzity, Praha 2013, s. 167.

6 R. FUKALA, *Jan Hess*, s. 351.

7 N. R. LEROUX, *Martin Luther*, s. 226.

ní řeč pronesli Ambrosius Moiban (1494–1554), luterský kazatel při kostele sv. Alžběty ve Vratislavi, a Johannes Crato (1519–1585), Hessův žák a později známý humanistický vzdělanec a lékař.⁸ Vratislavští měšťané jako výraz díků a sympatií podnítili vznik dřevěného epitafu,⁹ který v současnosti patří mezi cenná umělecká díla 16. století.¹⁰ Jeho autorem je neznámý umělec, který použil kompozici s luterským principem stavícím do souvztáhnosti Zákon a Milost. Toto téma umělecky ztvárňoval Lucas Cranach starší (1472–1553).¹¹ Johann Hess je zde vyobrazen ve spodní části, klečící a modlící se v okruhu své rodiny, v blízkosti rodového erbů, který použil jako hlavní motiv pro svou vlastnickou knihovni značku.

Jeho knihovna byla oceňována již jeho současníky, ale bohužel se jako celek nezachovala a původní rozsah dnes není dobře znám.¹² Své knihy si Johann Hess označoval heraldickým supralibros s devízou: „ARMA HESSICA ANNO 1525“, případně rukopisným vlastnickým záznamem. Velká část jeho knih se pravděpodobně na počátku 17. století dostala do Olešnického knížectví, ke kterému měl Johann Hess vazbu. Odtud knihy s celou zámeckou knihovnou putovaly do Drážďan, jako dědictví saského krále Albrechta, a byly začleněny do Královské veřejné knihovny,¹³ jejíž knihovní fond v současné době spravuje

Saská státní a univerzitní knihovna (SLUB). Tam se také nachází rukopis Hermanna Arthura Liera (1857–1914), knihovníka drážďanské Královské veřejné knihovny, nazvaný „*Bibliotheca Hessica*“.¹⁴ Rukopis nese ve svém podnázvu informaci, že se jedná o knihovnu lékaře Johanna Hesse z fondu Olešnické zámecké knihovny. Obsahuje 635 položek tisků, vydaných ale i po smrti vratislavského reformátora. Je možné se domnívat, že soupis přináší seznam knih Hessova syna z druhého manželství, Paula Hesse (1536–1603),¹⁵ jenž se stal osobním lékařem olešnických vévodů. Ten mohl otcovy knihy začlenit do své knihovny a díky tomu dnes Saská státní a univerzitní knihovna v Drážďanech uchovává patrně největší část původní knižní sbírky jeho otce.

Další exempláře knih, označené Hessovým supralibros „ARMA HESSICA ANNO 1525“, nalezené na území Německa se nacházejí v knihovně mnichovského kněžského semináře (Die Bibliothek des Herzoglichen Georgianums).¹⁶ Mohly se tam dostat díky Fridrichu Staphylusovi († 1564), manželovi jedné z Hessových dcer, který působil na univerzitě v Ingolstadt. Tam přednášel i Martin Eisengrein († 1578), do jehož vlastnictví se knihy později dostaly a jehož knižní sbírka se po jeho smrti stala součástí knihovny kněžského semináře.¹⁷

8 Richard FOERSTER, *Die Bildnisse von Johann Hess und Cranachs „Gesetz und Gnade“*, in: Jahrbuch des Schlesischen Museums für Kunstgewerbe und Altertümer 5, 1909, s. 118.

9 Epitaf se původně nacházel ve vratislavském kostele sv. Máří Magdaleny zavěšený na sloupu proti kazatelně. Dnes je součástí sbírky Národního muzea ve Vratislavi.

10 <https://culture.pl/pl/dzielo/epitafium-johanna-hessa> (ověřeno 29. 9. 2020).

11 R. FOERSTER, *Die Bildnisse von Johann Hess*, s. 119.

12 <https://reformation.slub-dresden.de/autograph/widmungsband-philipp-melanchthons-fuer-johannes-hess/> (ověřeno 29. 9. 2020).

13 Tamtéž.

14 <https://kalliope-verbund.info/de/ead?ead.id=DE-611-HS-2954290> (ověřeno 29. 9. 2020).

15 R. ŠÍPEK, *Knihovny raně novověkých lékařů ve fondu Nostické knihovny v Praze*, Sborník Národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie, roč. 57, č. 1–2, Praha 2012, s. 32.

16 Knihovna je v současné době spravována Univerzitní knihovnou Ludvíka Maxmiliána v Mnichově.

17 https://www.universitaetsarchiv.uni-muenchen.de/ausstellungen/erasmus_von_rotterdam/index.html (ověřeno 29. 9. 2020).

*Výřez z epitafu Johanna Hesse. Vratislavský luterský pastor zobrazen se svým rodovým znakem, který si zvolil jako hlavní motiv své knižní značky, Národní muzeum ve Vratislavi.
Foto: Národní muzeum ve Vratislavi.*

Část Hessových knih zůstala pravděpodobně ve Slezsku. V katalogu vratislavské univerzitní knihovny¹⁸ se pod heslem „Arma Hessica“ nachází 44 titulů knih. U všech exemplářů jsou uvedeny ještě další vlastnické záznamy, které odkazují na místa, kam se knihy postupem času dostaly. Největší počet (23) byl součástí knihovny při kostele sv. Máří Magdalény, kterou Johann Hess založil. U 15 knih je poznamenáno vlastnictví vratislavského teologa Samuele Goltschmida a 6 tisků se později nacházelo v knihovně lehnického prince Jerzeho Rudolfa (1595–1653). Většina uvedených knih je doplněna Hessovým rukopisným přípisem, který obsahují ještě tři tisky vratislavské univerzitní knihovny. Obsahově se převážně jedná o teologickou literaturu a polemické spisy. Nacházejí se zde jak díla známých reformátorů, mimo jiné i Lukáše Pražského (1462–1528),¹⁹ tak v poměrně hojném počtu i práce od katolického kněze a velkého odpůrce Martina Luthera, Johanna Cochlaea (1479–1552), jenž byl od roku 1539 kanovníkem ve Vratislavi.

Na českém území jsou Hessovy knihy popsány ve fondu Nostické knihovny, kde se dochovalo osm knih. Ty se do této knižní sbírky dostaly díky Ottovi mladšímu z Nostic (1608–1665), jenž zastával v letech (1642–1651) úřad vratislavského a v letech (1651–1665) svídnicko-javorského hejmana.²⁰ Jeho knihovna se později stala základem nové rodové knihovny, vytvořené jeho bratrem Janem Hartvíkem.²¹ V Nostické knihovně se kromě knih Johanna Hesse nachází i tisky pocházející z knihovny jeho (výše uvedeného) syna Paula Hesse. To by mohlo být odrazem jistého spojení s knihami z drážďanské

Supralibros Johanna Hesse. Kolem heraldického znaku v kulatém rámci nápis: „ARMA HESSICA ANNO 1525“, knihovna broumovského kláštera, B - XXI. C. aa. 1. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

knihovny a jejich osudem. Jeden prvotisk s rukopisným provenienčním přípisem Johanna Hesse se nachází v křižovklátské zámecké knihovně.²² V broumovské klášterní

18 https://katalog.bu.uni.wroc.pl/search/query?term_1=Arma+Hessica&theme=system (ověřeno 29. 9. 2020).

19 *Apologia Sacre scripture*, Norimberk 1511 (sign. 551054).

20 R. ŠÍPEK, *Cesty knih vratislavských duchovních v raném novověku*. in: J. Radimská, *Knihy v proměnách času. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2015*, s. 184–185.

21 Tamtéž, s. 176.

22 <http://provenio.net/documents/42690?back=http%3A%2F%2Fprovenio.net%2Fauthorities%2F74926&group=42690,36667> (ověřeno 29. 9. 2020).

Epitaf prvního luterského pastora ve vratslavském kostele sv. Máří Magdalény, Johanna Hesse, s básní Philippa Melanchthona, Národní muzeum ve Vratislavi. Foto: Národní muzeum ve Vratislavi.

knihovně se zatím podařilo nalézt dva exempláře,²³ které nesou rukopisný provenienční záznam a Hessovo supralibros „*ARMA HESSICA ANNO 1525*“. Jeden tisk obsahuje na zadních knižních deskách dosud nepopsaný typ Hessova supralibros s motivem jeho rodinného znaku. Cesta těchto knih do broumovského kláštera není známa. Jedna kniha obsahuje rukopisnou provenienci řeholníka Andrease Schwartze († 1658), který ji mohl získat při svém působení v Kladsku.²⁴ Ale to je zatím nepotvrzená domněnka. Kontakt mezi broumovským klášteřem a oblastí dnešního jihovýchodního Polska, potažmo přímo s Vratislaví, je patrný nejen z rukopisných provenienčních poznámek obsažených v broumovských knihách. A jelikož se v broumovské klášterní knihovně nachází i několik tisků, pocházejících z knihoven vratislavských kostelů, je také možné, že se Hessovy knihy sem dostaly spolu s nimi. Existuje možnost, že broumovská knihovna ukrývá Hessových knih mnohem více. A některá z knih může obsahovat i další stopu k sestavení mozaiky. To však ukáže až další výzkum.

Jan starší Hodějovský z Hodějova (1496–1566)

Humanistický vzdělanec a mecenáš se narodil 6. ledna 1496 na rodové tvrzi Kotýřina v dnešním Plzeňském kraji. Jeho rodiči byli Rous z Hodějova a Anna Korkyňka. Ke studiu se rozhodl v pozdějším věku a zvolil humanisticky zaměřené zahraniční univerzity. Nejprve studoval v Nise a později ve Svídnici. Šířící se morová epidemie ve Slezsku pravděpodobně zapříčinila jeho odchod

Slepotiskový heraldický znak Johanna Hesse použitý na zadních deskách knihy, knihovna broumovského kláštera, B - XIX. C. bb. 6. Foto: Anna Holešová a Eva Vodochodská.

na univerzity v Německu. Tam se nejprve stal posluchačem na univerzitě ve Freibergu a následně na univerzitě ve Wittenbergu, kde byl zapsán na začátku října roku 1517.²⁵ Ovlivněn humanistickým proudem snažil se Jan Hodějovský kolem sebe sdružovat skupinu latinsky a česky píšících básníků a literátů, která se postupně rozrostla

²³ Haimo z Halberstadtu, *ENCHIRIDION, DE CHRISTIANarum rerum memoria, siue Epitome, histori[a]e Ecclesiastic[a]e per Eusebiu[m] descript[a]e*, Haguenau 1531 (B - XIX. C. bb. 6); Diogenés Laertios, *DIOGENIS LAERTII CLARISSIMI HISTORICI de uita, & moribus philosophorum libri decem* [...], Basilej 1524 (B - XXI. C. aa. 1).

²⁴ <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/lat/l.dll?hal-1000129396> (ověřeno 29. 9. 2020).

²⁵ Jan MARTÍNEK, *Jan Hodějovský a jeho literární okruh*, in: Dana Martínková, *Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře*, Praha 2012, s. 139–143.

Pamětní deska Jana Staršího Hodějovského z Hodějova z roku 1555 zasazená v průjezdu domu čp. 106 na Palackého náměstí ve Strakoněch. Foto: Tomáš Cimler.

až na okruh čítající přibližně 60 osob. K tomuto literárnímu okruhu patřili mimo jiné kronikáři Václav Hájek z Libočan († 1553), Martin Kuthen ze Šprinsberku (asi 1510–1564) a vysokoškolský pedagog Matouš Collinus z Chotěřiny (1516–1566), který je pokládán za předního představitele této skupiny.²⁶ Jan Hodějovský jim dodával témata k tvorbě, poskytoval jim ochranu i hmotnou podporu. Díky funkci místosudího Království českého, kterou vykonával v letech 1537–1555, měl přístup také k historickým pramenům a mohl jim zprostředkovávat jejich využití.²⁷ Zároveň také vlastnil rozsáhlou knihovnu, kterou svým chráněncům nabízel k dispozici a seznamoval je tak s novými literárními vzory. Jan Hodějovský se stal jejich podporovatelem, inspirátorem a vydavatelem jejich děl. Souborné tiskem vydané dílo *Farragines poematum*, pocházející z této skupiny, vzbudilo ve své době velký ohlas a ovlivnilo další humanistickou tvorbu na našem území. Jeho záměrem bylo, aby latinsky i česky, veršem i prózou byly zpracovány české dějiny. A byl to právě Jan Hodějovský, u kterého se poprvé zrodila myšlenka k sepsání Hájkovy *Kroniky české* a kdo do jejího vydání vložil velké úsilí i finanční prostředky.²⁸

Jeho knihovna mu sloužila jako zdroj inspirace a informací ke korekturám textů básníků a literátů, které podporoval. K dílům svých svěřenců přistupoval kriticky a při osobních rozhovorech nebo formou písemné komunikace se vyjadřoval k obsahu i formě. Knihy, které se z jeho osobní bibliotéky dochovaly, nesou zprávu o tom, že byly často používány, a uchovávají v sobě Hodějovského vpisky, poznámky či různá zamyšlení.²⁹

První knihovnu začal Jan Hodějovský budovat na svém pražském sídle a už v době před jeho jmeno-

26 Zdeňka TICHÁ, *Cesta starší české literatury*, Praha 1984, s. 192.

27 Jako místosudí Království českého se účastnil úřadu desek zemských nebo zasedání menšího zemského soudu, kde řešil spory nižší šlechty.

28 J. MARTÍNEK, *Jan Hodějovský*, s. 126–134.

29 Tamtéž, s. 216–220.

Detail kolorovaného exlibris Jana staršího Hodějovského z Hodějova z roku 1541, knihovna broumovského kláštera, B - XXII. A. 12. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

váním do funkce zemského úředníka nabyla značného rozsahu. V roce 1536 nechal pro své knihy zhotovit dřevorezové heraldické exlibris s datací, což byla do té doby pro české prostředí neobvyklá věc.³⁰ Autorem tohoto graficky ztvárněného vlastnického prvku mohl být Jan Severin ml., ilustrátor z okruhu pražské Tiskárny severinko-kosořské.³¹ Exempláře toto exlibris se dochovaly ve dvou různých provedeních.³² Pražskou knihovnu zasáhl požár, který vypukl 2. dubna 1541. Řada knih a rukopisů byla nenávratně zničena a zchovala se pouze část, již měl Jan Hodějovský na svém venkovském sídle v Kotýřině, a ta část, která byla v zápůjčce v okruhu jeho přátel.³³

Díky rukopisným poznámkám a datovaným vlastnickým značkám se ale dovídáme, že Jan Hodějovský začal svou knihovnu obnovovat bezprostředně po požáru. Již toho roku nechal zhotovit nové, tentokrát kolorované dřevorezové exlibris, datované ke dni 10. srpna 1541, které bylo obohacené o erby členů jeho rodové větve a verše, jejichž autorem byl Simon Fagellus Villaticus (asi 1473–1549).³⁴ Z tohoto roku pochází i Hodějovského heraldické

- 30 Exlibris s touto datací obsahují knihy: Plato, *Opera, Latinae a Marsilio Ficino*, Florencie 1494 (Augustin ČEŘOVSKÝ, *Knihy Jana Hodějovského z Hodějova v klášteře Broumovském*, Český bibliofil 1937, s. 26); Augustinus, *De civitate Dei*, Basileae 1479 (Maltéžská knihovna 02060), <http://provenio.net/authorities/37690> (ověřeno 29. 9. 2020); Hartmann Schedel, *Liber chronicarum*, Norimberk 1493 (Pavel R. POKORNÝ, *Supralibros knihovny Jana Hodějovského z Hodějova*, in: Pocta dr. Emmě Urbánkové. Spolupracovníci a přátelé k 70. narozeninám, Praha 1979, s. 471).
- 31 Petr VOIT, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006; <http://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Exlibris&oldid=16230> (ověřeno 29. 9. 2020).
- 32 Na odlišnosti u dochovaných nejstarších exlibris upozornil Pavel R. Pokorný; P. R. POKORNÝ, *Supralibros knihovny Jana Hodějovského z Hodějova*, s. 460–461.
- 33 J. MARTÍNEK, *Jan Hodějovský*, s. 201.
- 34 Toto exlibris se nachází ve starém tisku z broumovské knihovny: Johannes Naclerus, *MEMORABILIVM OMNIS AETATIS ET OMNIVM GENTIVM CHRONICI COMMENTARIJ*, Tübingen 1516 (B - XXII. A. 12).

supralibros, zachované na dvou tiscích.³⁵ Knihovnu se mu dařilo obnovovat také díky knižním darům³⁶ a skupování částí knižních celků. Pravděpodobně na konci roku 1544 rozšířil, prostřednictvím Hynka Krabice z Weitmile (asi 1500–1578?), svou knižní sbírku o zbytky tisků a rukopisů z pozůstalosti Jana Šlechty ze Všehrd.³⁷ V roce 1546 nechal vyhotovit pozměněnou variantu exlibris z roku 1541, na němž jsou vynechány Fagellovy verše a v osobní titulatuře chybí rodný statek Kotýřina, který prodal v roce 1542.³⁸ Protože se stal správcem pozůstalosti dvorského sudího Jana Kolského z Kolovsi, podařilo se mu roku 1552 získat jeho knihovnu.³⁹ Knižní sbírku postupně rozšiřoval také skrze dobrou síť zahraničních kontaktů, díky nimž měl přístup ke knižním novinkám. Pravděpodobně v dubnu roku 1553 přestěhoval své knihy na nové sídlo v jihočeské Řepici. Podle očitého svědectví jednoho z členů Hodějovského literární skupiny byly knihy na Řepici náležitě uspořádané v jedné z klenutých místností.⁴⁰

V roce 1555 Jan Hodějovský rezignoval na úřad místosudího a pobýval již převážně na svém venkovském sídle, které zveleboval. Zámek postupně renezančně přestavoval a založil zde rozlehlou zahradu se vzácnými

botanickými unikáty. Stále udržoval kontakt s okruhem svých přátel a i nadále se věnoval rozšiřování knihovny sbírky. Z Hodějovského závěti, sepsané na Řepici dva roky před jeho smrtí, 26. června 1564, se dozvídáme, že osud jeho knihovny mu ležel na srdci.⁴¹ Knihovně je věnovaná značná její část a Jan Hodějovský v ní žádá své dědice,⁴² aby o knižní sbírku pečovali, snažili se ji udržet v její celistvosti, neodváželi ji a zapůjčovali z ní nanejvýše dva svazky. Tomu, co se stalo s jeho bibliotékou, však nemohl zabránit. Jan Hodějovský zemřel 11. února 1566 a byl pohřben v řepickém kostele sv. Maří Magdalény. Po jeho smrti řepický statek měnil rodinné majitele, někteří upadli do finančních problémů a rodinné vlastnictví podléhalo zástavám. V letech 1618–1620 se Hodějovští účastnili stavovského povstání a jejich majetek jim byl konfiskován. Řepici zabral císařský generál don Martin de Hoeff Huerta (1580–1637), vojsko zámek vypálilo a zpusťovalo.

Již tehdy byla pravděpodobně velká část knihovny požárem zničena a do dnešní doby se zachoval jen zlomek z kdysi početného knižního fondu. Hodějovského knihovna nebyla pouze bibliofilská, ale odpovídala uživatelským nárokům svého majitele. Hodějovský

35 P. R. POKORNÝ, *Supralibros knihovny Jana Hodějovského z Hodějova*, s. 463–470.

36 10. září 1544 daroval Janu Hodějovskému dvě knihy Jan Opit zvaný Peřina z Maličina, známý jako velitel čtvrté kumpanie z boji proti Turkům v roce 1529, uložené v broumovské klášterní knihovně a Městském muzeu v Klatovech; Hunc librorum Johannes Perzina a Maliczina in Stebuzewes donauit Johanni seniori ab Hodieioua Viceiudici regni Bohemiae. Decima die mensis Septembris. Anno domini 1544 (B - VII. A. α 9).

37 Hunc Laertij Diogenis codicem de Vitis et sentencijs philosophor[um] ex Bibliotheca Joha[n]nis Schlecti Costelecij ex Wssehrd [c]u[m] quibusda[m] alijs Libris Johannes senio[r] Hodieowsky ab Hodieioua Viceiudex regni Boemiae nactus est ab Hincone C[ra]bic[i]o a Weyttmil in Rostoky eusde[m] regni Vicenotario pro rustico quodam Georgio Crausa 28. Nou[em]bris die Anno a deiparae puerperio 1544 (Diogenés Laertios, *Vitae et sententiae philosophorum*, Venezia 1475; B - XXI. A. 2); Podobná rukopisná provenience se též nachází v prvotisku z Pražské univerzitní knihovny (Philippus Beroaldus, *Declamatio lepidissima ebriosi, scortatoris, aleatoris de viciositate disceptantium*, Bologna 1499; GW 4130).

38 P. R. POKORNÝ, *Supralibros*, s. 463.

39 J. MARTÍNEK, *Jan Hodějovský*, s. 202.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž.

42 Dědici byli dcera Alena, Smil z Hodějova a jeho syn Bernard.

Arma et Insignia D. Joannis Senioris Hob. ab Hodičowa. in Choterina
 Viceiudicis Regni Bohemiae. Et eius quattuor Clypej.
 Impressa. 10. Augusti. Anno 1541

Maiorum meritos signant hec Stemmata honores.
 Et vetus eximia nobilitate genus.
 Quis Hodičia domus iuxta ratione superbit.
 Nobile et his stimulis quodlibet audet opus.

Smile ab
 Hodičow

Marquardus Kors
 Lynic. a Drahtow.

Helena.
 a Craslow.

Agnes.
 a Radow.

Detail kolorovaného exlibris Jana staršího Hodějovského z Hodějova z roku 1541 s vývodem z předků, knihovna broumovského kláštera, B - XXII. A. 12. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

kladl důraz na obsah a na vnitřní hodnotu tisků. Zlomem dochovaných knih částečně poodhaluje Hodějovského zájmy a preference. Na policích jeho knihovny byla především díla antických klasiků, křesťanská literatura (díla sv. otců a zejména sv. Augustina), odborné knihy (matematické, hvězdářské a především lékařské) a v neposlední řadě současná humanistická produkce.⁴³ Do svých knih si vpisuje citace z knih podobného obsahu, informace o autorovi, opravuje nepřesné údaje a také zanechává osobní stopu v podobě poznámek o své rodině i rodu, o své četbě a svých názorech. Knihovnu neměl pouze pro svou potřebu, ale zpřístupňoval ji i svým přátelům a blízkým. Knihy na požádání půjčoval pro studijní účely, a to i na velmi dlouhou dobu. Knížními novinkami nebo i knihami ze své knihovny rád obdarovával své přátele.

Největší počet Hodějovského knih se dostal do polic broumovské klášterní knihovny. Jejich možnou cestu popsál Jan Čeřovský (1913–1980).⁴⁴ Ten našel údaje o tom, že Jan Placentius († 1638),⁴⁵ rodák ze slezské Hlivoce, jehož jméno obsahují všechny Hodějovského knihy v Broumově, byl před svým vstupem do benediktinského řádu farářem v Radomyšli, v městečku vzdáleném od Řepice jen několik kilometrů. Jan Placentius se pohyboval

ve velmi úzkém kruhu kolem Hodějovského knih a mohl využít příležitosti k získání vzácných tisků. Jan Martínek (1924–2014)⁴⁶ objevil v jedné z Placentiových knih rukopisnou poznámku, která uvádí, že knihu z Hodějovského knihovny věnoval výše uvedený císařský generál don Martin de Hoeff Huerta (1580–1637) knězi Václavu Švihovskému. Existuje více možností, jak se knihy k Janu Placentiovi dostaly. Tisky mohl obdržet přímo od správce řepického zámku nebo zprostředkovaně od jiné osoby, například od svého farářského kolegy Václava Švihovského. Jisté však je, že v roce 1626⁴⁷ se knihy stávají součástí broumovské klášterní knihovny a patřily k reprezentativním tiskům z jejího knižního fondu.

Jako první upozornil na Hodějovského exlibris a jeho knihovnu Jaromír Malý (1885–1955).⁴⁸ Ten objevil ve sbírce českých exlibris strahovského kláštera Hodějovského kolorované exlibris datované ke dni 10. 8. 1541 a dále pak popsál ještě tři tisky patřící původně do Hodějovského bibliotéky.⁴⁹ O šest let později Bohumír Lífka (1900–1987) poukázal na konvolut z břevnovské klášterní knihovny, nesoucí Hodějovského supralibros a exlibris, a zakoupil z prvotisku sejmuté exlibris datované ke dni 4. 2. 1546.⁵⁰ Zakrátko počet dochovaných Hodějovského knih vzrostl o dalších devět, které v brou-

43 Tamtéž, s. 216–220.

44 A. ČEŘOVSKÝ, *Knihy Jana Hodějovského*, s. 17–30.

45 Přijal řeholní jméno Maurus, vyučoval na broumovském klášterním gymnáziu a později se stal rajhradským převorem.

46 J. MARTÍNEK, *Jan Hodějovský*, s. 204; *Supplementum chronicarum fratrum Iacobi Philippi Bergonensis*, Benátky 1586 (B - XXII. A. 13)

47 Toto datum je uvedené všech broumovských knihách spolu s rukopisným provenienčním záznamu klášterní knihovny.

48 Jaromír MALÝ, *Exlibris českého humanisty Jana Hodějovského z Hodějova ze XVI. století*, Praha 1928.

49 Augustae Johannes Schönsperger, *Stellarium Stellarium corone benedictae virginis Marie*, 1502 (Muzeum Klatovy, sign. RZ 44); konvolut vydaný v Basileji roku 1532 obsahující Boccaciův spis *De genealogia deorum* a Diodorovu řeckou historii (Pražská univerzitní knihovna, sign. 37 B 51); Hartmann Schedel, *Liber chronicarum*, Norimberk 1493 (Osud knihy zachytil Pavel R. Pokorný. Na počátku 90. let 19. století koupil knihu V. Vítek, farář v Předslavicích na Strakonicku, za 30 zl. Později se dostala do majetku archiváře Františka Teplého – tam ji viděl i J. Malý. Fr. Teplý se tisk pokoušel prodat, ale to se mu nepodařilo, tak ho v roce 1931 věnoval dr. Fr. Roubíkovi, který ji v roce 1962 prodal Státní knihovně ČSR.)

50 Bohumír LÍFKA, *Nově objevený kodex se supralibros Jana Hodějovského*, *Marginálie* 8, 1934.

Arma et Insignia D. Joannis Senioris Hobelii Hobeliani, in Chotemina
 Vicaria Regni Bohemae, Et eius quatuor Uxorij.
 Impressa. 10. Augusti. Anno 1541

Matorum meritos signant hec Stemmata honores.
 Et vetus omnia nobilitate genus.
 Quis Hobelia domos iusta ratione superbit.
 Tibi et his stimulis quodlibet adest opus.

Smile ab
 Hobeliano

Marquardus Boer
 hyme. a Drahtow.

Helena.
 a Craslow.

Agnes.
 a Radow.

Kolorované exlibris Jana staršího Hodějovského z Hodějova z roku 1541 s verši Simona Fagella, knihovna broumovského kláštera, B - XXII. A. 12. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

movské klášterní knihovně popsal Jan Čerovský.⁵¹ Tento seznam pak ještě rozšířil Jan Martínek,⁵² který na počátku 50. let našel v Broumově další dvě Hodějovského knihy.⁵³ Popsal rovněž další tři tisky, ve kterých nenašel Hodějovského provenienci ani jeho rukopisné poznámky, ale které nesou provenienci Jana Placentia a které by podle data i impresa mohly pocházet rovněž z řepického fondu.⁵⁴ Jan Martínek dále popsal ještě dva Hodějovského tisky a jeden rukopis z pražské univerzitní knihovny,⁵⁵ jeden prvotisk z knihovny pražské metropolitní kapituly⁵⁶ a jeden tisk z Náprstkova muzea.⁵⁷ Celkem je tedy v literatuře popsáno 22 tisků z bývalé knižní sbírky Jana Hodějovského a k tomuto počtu je nutné ještě přiřadit jeden rukopis i dva exempláře sejmutých exlibris.

V broumovské klášterní knihovně se díky Janu Placentiovi zachovala nejpočetnější část Hodějovského knih, v literatuře popsaných 14 titulů. Při katalogizaci knih v letech 2016–2020 byly v broumovské knihovně

nalezeny a zkatalogizovány dva prvotisky a jeden tisk, již dříve popsané Janem Čerovským.⁵⁸ V těchto exemplářích jsou zachovaná exlibris z roku 1541 a 1546. Dohledání všech uvedených knih z Hodějovského bibliotéky, které se kdysi v Broumově nacházely, však není jednoduché. V literatuře se objevují nepřesné signatury, případně je pravděpodobně uvedena některá ze starých signatur. V pozůstalosti Jana Čerovského se zachovaly jeho zápisky, které si poznamenával k plánovaným aktivitám v broumovské knihovně.⁵⁹ Není patrné, z jakého období poznámky pocházejí. Je možné, že byly sepsány v období, kdy byly zavřeny vysoké školy a Jan Čerovský působil v břevnovském klášteře jako knihovník a archivář. Nebo pochází z poválečného období, kdy byl pověřen v broumovském klášteře dohledem nad movitými památkami.⁶⁰ Jan Čerovský si poznačil, že pro plánovanou výstavu o kulturní činnosti českých benediktnů, chystanou pravděpodobně v Břevnově, je potřeba počítat s knihami

51 Horatius Flaccus, *Opera cum commentariis A. Mancinelli*, Benátky 1492 (B - XXX. A. 4); Diogenes Laetius, *Vitae et sententiae*, Benátky 1475 (B - XXI. A. 2); Bernardinus de Bustis, *Rosarium sermonum praedicabilium*, Hagenau 1508 (B - VII. A. a 9); Hostiensis, *Summa*, Benátky 1480 (B - XIII. A. 12); Suetonius, *Vitae*, Benátky 1510 (B - XXI. A. 3); Nauclerus, *Memorabilium omnis aetatis et omnium gentium chronici commentarii*, Tübingen 1516 (B - XXII. A. 12); Plato, *Opera*, Florencie 1494 (XVII. A. 10); *Epigrammatum Graecorum libri VII*, Basilej 1549 (B - XXXII. A. 12); Alexander de Ales, *Summa*, Norimberk 1482 (B - I V. A. 7)

52 J. MARTÍNEK, *Jan Hodějovský*, s. 190–192.

53 První kniha obsahující díla křesťanských básníků vytištěná v Benátkách v roce 1502 (B - XXXII. J. 15); druhá obsahující díla básníka Elisia Calentia vytištěná v Římě roku 1503 (B - XXXII. A. 18).

54 Statii Silvarum libri V, Benátky 1519 (B - XXXII. E. 5); Silii Italici, *opus de bello Punico secundo* (B - XXXII. G. 4); Claudius Claudianus, Florencie 1519 (chybná signatura).

55 Appianus, *Historia Romana*, Benátky 1477 (UK 39 E 36); Philipus Beroaldus, *Declamatio lepidissima ebriosi, scortatoris, aleatoris de viciositate disceptantium*, Bologna 1499; rukopis obsahuje Pulkavovu a jiné kroniky, výpisy z kronik a jiné spisy historického a právního osahu (I C 24).

56 Konvolut děl *Guilelmus Caorsin, opera*, Ulm 1496 a Beda Venerabilis, *Historia ecclesistica gentis Anglorum* (F 29).

57 *Plutarci Cheroni, Graecorum Romanorumque illustrium vitae*, Basilej 1542 (VII J 257).

58 Jedná se o starý tisk: Johannes Nauclerus, *MEMORABILIVM OMNIS AETATIS ET OMNIVM GENTIVM CHRONICI COMMENTARII*, Tübingen 1516 (B - XXII. A. 12) a dva prvotisky: Quintus Horatius Flaccus, *Opera cum co[m]mentariis Ant. Mancinelli, Acronis, Porphyriionys: Christophori Landini*, Benátky 1492 (B - XXX. A. 4); Diogenés Laertios, *Vitae et sententiae philosophorum*, Benátky 1475 (B - XXI. A. 2).

59 Národní archiv (dále NA) Praha, Čerovský Jan, kart. 9; jedná se o nezpracovaný fond. Za zpřístupnění děkuji Mgr. Janu Kahudovi, Ph.D.

60 Helena ČIŽINSKÁ, *Sté výročí narození Jana Čerovského*, Staletá Praha 29, 2013, č. 1, s. 150.

Jana Hodějovského z Broumova: „*Z Broumova – knihy Jana Hodějovského*“.⁶¹ Část vzácných tisků a prvotisků byla po roce 1950 převezena do strahovského kláštera, kde byla později zařazena do fondu Památníku národního písemnictví (PNP). Již Jan Martínek na počátku 50. let 20. století některé tituly ve fondu broumovské knihovny nenašel a uvádí, že jsou na Strahově. Jeden tisk se mu však nepodařilo nalézt ani tam.⁶² Po roce 1990 se tisky z PNP postupně vracely do Broumova, ale v předávacích protokolech se opět vyskytuje problém s uvedením různých signatur. Svítá však naděje, že při úplném zpracování broumovského a břevnovského knihovního fondu by mohly být tisky Jan Hodějovského opět zceleny.

Franz Ehrenreich von Trauttmansdorff (1662–1719)

Sběratel a diplomat se narodil 21. ledna 1662 jako desáté dítě do rodiny Adama Maxmiliana von Taruttmansdorff (1661–1670) a Reginy Kathariny Windisch-Graetz (1626–1701). Pocházel ze štýrské rytířské rodiny, z její rakouské linie, starší Davidovy větve a podvětve Johanna Hermanna († 1596). Na rozdíl od svých bratrů, kteří zvolili vojenskou kariéru, se rozhodl pro dvorskou službu a stal se diplomatickým velvyslancem tří císařů (Leopolda I., Josefa I., Karla VI.). V roce 1701 byl císařem Leopoldem I. poslán do Badenu na zasedání se zástupci kantonů. Byla mu projevena velká důvěra ze strany habsburské monarchie, do které se odrážely její velké zájmy

na území Švýcarska.⁶³ Taruttmansdorffovo velvyslanecké působení spadá do neklidné doby švýcarských náboženských válek, které vyvrcholily druhou Villmergenskou válkou, a bojů o španělské dědictví. V roce 1700 vymřela španělská větev Habsburků a Rakousko promítalo do vzniklé situace jisté naděje. Postava Franze Ehenreicha se ukázala v těchto sporech být klíčovou, ale jeho diplomatické kroky se neseťkaly s kladným přijetím. Komplikovaný vztah měl také s francouzskými diplomaty, se kterými se dostával do osobních střetů. Určité nezdary na diplomatickém poli měly nakonec za následek, že byl hrabě Trauttmansdorff vyloučen z mírových rozhovorů, konaných v roce 1714 v Badenu. Tam pobýval až do roku 1715, kdy byl povolán zpět do Vídně, a zastával již nevýznamné funkce u panovnického dvora. Za svého života se mu podařilo nashromáždit rozsáhlou knihovnu, která odrážela jeho rozmanité zájmy.

O knihovní sbírce Franze Ehrenreicha se dlouho nevědělo, jelikož se nezachovala v kompaktním stavu. Po jeho smrti byly knihy rozprodávány, draženy a rukopisy se jako celek dostaly do Dvorské knihovny (Hofbibliothek), jejíž sbírky jsou v současné době spravovány Rakouskou národní knihovnou ve Vídni (ÖNB). Až s objevením rukopisného inventáře ve Štýrském zemském archivu (Das Steiermärkische Landesarchiv),⁶⁴ pořízeného v dražbě, se ukázalo, o jak velkou sbírku se jednalo. Knihovna měla obsahovat více než 8000 tisků, přes 500 rukopisů, stovky map, a navíc sbírku minerálů a zkamenělin.⁶⁵ Sbírká tohoto rozsahu patřila k největším sbírkám v habsburské monarchii 17. a 18. století. Na základě informací uvede-

61 NA Praha, Čěřovský Jan, kart. 9.

62 Mělo se jednat o tisk: Suetonius, *Vitae*, Benátky 1510 (B - XXI. A. 3).

63 Werner STANGL, *Der kaiserliche Gesandte Franz Ehrenreich Graf von Trauttmansdorff und die Eidgenossenschaft – eine schwierige Beziehung im Spiegel der Trauttmansdorffschen Bibliothek*, Schweizerische Zeitschrift für Geschichte 63, 2013, č. 1, s. 118–119.

64 Za podpory HLK (Die Historische Landeskommission für Steiermark) vznikl v roce 2012 projekt na vytvoření digitální edice inventáře Franze Ehrenreicha Trauttmansdorffa; http://www-gewi.uni-graz.at/kn/Projekt_trauttmansdorff.html. (ověřeno 29. 9. 2020).

65 W. STANGL, *Der kaiserliche Gesandte Franz Ehrenreich*, s. 118.

Heraldické supralibros, jehož majitelem byl Franz Ehrenreich von Trauttmansdorff (1622–1719), knihovna broumovského kláštera, B - XX. F. bb. 27. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

1. typ mědirytinového exlibris Franze Ehrenreicha von Trauttmansdorffa s heraldickým znakem a nápisovou páskou u horního okraje s devízou: Thuerecht, Förchte Gott, Scheue Niemandt, knihovna broumovského kláštera, B - XX. F. bb. 27. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

ných v inventáři se ukazuje, že kníže Trauttmansdorff vlastnil mnoho knih potřebných k všeobecnému přehledu a k jeho diplomatické práci. Pořizoval si díla o mezinárodním právu, o švýcarském právním řádu a o dějinách evropských národů. Knihovna se také do určité míry stala odrazem jeho zájmů, přátelských vztahů a mecenášských aktivit. Franz Ehrenreich měl velmi úzký vztah ke katolickému intelektuálnímu životu a kultuře ve Švýcarsku. Jeho náklonnosti se těšily benediktinské kláštery v Sankt Gallen a Muri, s jehož opatem byl v přátelském vztahu, a pro klášter dokonce vyjednal status knížecího opatství a ochranu císaře Leopolda I.⁶⁶ Není proto zvláštností, že vlastnil i literaturu vztahující se ke klášterům, také knihy z vlastnictví kláštera v Muri a mnohé knihy o životě světců. Jan Nepomucký patřil mezi jeho oblíbence a kníže Trauttmansdorff vynakládal značné úsilí a prostředky k tomu, aby se jeho kult v oblasti Švýcarska rozšířil. Financoval zhotovení čtyř soch tohoto světce nacházejících se na různých místech Švýcarska.⁶⁷ Mezi další okruhy témat, které byly v knížecí knihovně zastoupené, patří oblast botaniky, lékařství, okultních věd, čarodějnictví nebo hledání kamene mudrců. Svým obsahem patřila knížecí knihovna do skupiny univerzálních privátních barokních knihoven. S přihlédnutím ke skutečnosti, jakou její maji-

tel zastával funkci v diplomatických službách, je knihovna odrazem jeho vztahu ke Švýcarsku, švýcarské kultuře a k osobnostem tehdejší doby.

V současné době je možné pozůstatky této knižní sbírky nalézt v knihovnách různých institucí v rámci Evropy, ale i v soukromých sbírkách na území Spojených států Amerických.⁶⁸ V databázi ostříhomské metropolitní knihovny⁶⁹ jsou zveřejněny fotografie dvou typů mědirytinových exlibris s legendami⁷⁰ a jednoho supralibros.⁷¹ V českých zemích jsou Trauttmansdorffova vlastnická znamení známa z několika sbírek. Národní muzeum vlastní fotografie dvou typů mědirytinových exlibris a dvou typů supralibros, které jsou zveřejněny v databázi Provenio.⁷² Žel není známo, odkud pocházejí.⁷³ Zatímco první provedení exlibris je na první pohled totožné s tím z Ostřihomi, druhé provedení je patrně mladší, jelikož obsahuje rozšířený popis Trauttmansdorffových dvorských funkcí.⁷⁴ Obě zveřejněná ztvárnění supralibros jsou nová a s ostříhomským exemplářem nekorrespondují.⁷⁵ Další tisky s Trauttmansdorffovými vlastnickými znameními se vyskytují v kroměřížské zámecké knihovně⁷⁶ a jeden tisk se nachází v databázi starých tisků PNP,⁷⁷ jehož supralibros se shoduje s prvním typem z databáze Provenio. Kniha se do PNP dostala společně se sbírkou

66 Tamtéž, s. 128.

67 Tamtéž, s. 126.

68 http://www-gewi.uni-graz.at/kn/Projekt_trauttmansdorff.html (ověřeno 29. 9. 2020).

69 http://bibliotheca.hu/possessores/362_traut.htm (ověřeno 29. 9. 2020).

70 1. typ s devízou: *Frantz Ehrenreich graff und Herr zu Trauttmansdorff Freiherr zum Tozenbach der Röms. Kays. Mays. Würcklicher Camerer;* 2. typ s devízou: *Franciscus Honorius Comes de Trauttmansdorff liber Baro in Tozenbach Sacrae Cesareae Maiestatis actualis Camerarius.*

71 Supralibros s devízou: *Francis: Honorius Comes: de Trauttmansdorff.*

72 <http://provenio.net/authorities/52262?locale=cs> (ověřeno 29. 9. 2020).

73 Za doplňující informaci děkuji PhDr. Petru Maškovi.

74 [...] *nec non J: A: Camerae Consiliari[us].*

75 1. typ: FRAN: HON: COM: DE TRAVTMANSDORF; 2. typ: FRANCISCVS HONORIVS COMES DE TRAVTMANSDORF.

76 Cyril MĚŠÍČ, *Ex libris v knihovní sbírce zámecké knihovny v Kroměříži*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: lidé okolo knih*. Sborník z 13. odborné konference Olomouc, 23.–24. listopadu 2004, Brno 2005, s. 214.

77 Nicolaus POMPEIUS, *PRAECEPTA CHIROMANTICA* [...], Hamburg (sign. S33e20).

2. typ mědirytinového exlibris Franze Ehrenreicha von Trauttmansdorffa s heraldickým znakem a nápisovou páskou u horního okraje s devízou: *Vitae Socia Virtus, mortis comes Gloria*, knihovna broumovského kláštera, B - XX. F. bb. 27. Foto: Anna Holešová a Eva Vodochodská.

divadelního historika a zakladatele Divadelního oddělení Národního muzea Jana Bartoše (1893–1946).⁷⁸

V broumovské klášterní knihovně jsou zatím popsány dva tisky s mariánskou tematikou, které kdysi byly součástí Trauttmansdorffské sbírky.⁷⁹ Oba obsahují supralibros korespondující s exempláři z PNP a Národního muzea a dva typy mědirytinových exlibris nalepených na předním a zadním přideští. První typ exlibris je pravděpodobně mladší variantou exemplářů známých ze sbírek Národního muzea a Ostřihomi, obohacenou o novou titulaturu,⁸⁰ a druhý typ se shoduje s provedením zveřejněným v databázi Provenio. Z výše uvedeného vyplývá, že zatím jsou známy dva typy mědirytinových exlibris, které se vyskytují ve starším a mladším provedení, a tři typy ztvárnění heraldického supralibros. Jejich porovnáním se ukazuje, že by provedení, které se objevuje v Broumově, PNP a Národním muzeu, mohlo být tím nejstarším. Díky dataci na předních deskách víme, že si tisk Franz Ehrenreich pořídil v roce 1693, tedy v době, kdy ještě nebyl povolán k diplomatickým službám ve Švýcarsku.

78 Za poskytnuté informace a fotografie tisku děkuji Mgr. Ivaně Prokešové a Bc. Janu Kašparovi.

79 Jedná se o čtyřdílné dílo ve dvou svazcích: Wilhelm GUMPPENBERG, *Marianischer Atlasß von Anfang und Ursprung zwölfhundert wunderthätiger Maria-Bilder*, München 1673. (B - XX. F. bb. 27,1; B - XX. F. bb. 27,2).

80 [...] vndt J. O: Hoff Cammer Rath.

Jan Vokoun († 1796)

Osobnost královéhradeckého kanovníka a děkana nebyla zatím popsána. V literatuře jsou lépe zpracováni Janův strýc Antonín Jan Václav Vokoun (1691–1757), vodňanský děkan, později generální vikář a světící biskup pražský,⁸¹ a mladší bratr Petr Vokoun (1740–1805),⁸² který se později stal císařským radou a přisedícím purkrabského soudu. Již na začátku katalogizace broumovských knih se v některých knihách začalo objevovat mědirytinové heraldické exlibris s kanovnickým kloboukem, třemi třásněmi na obou stranách a dvěma okouny v erbu. Tento krásný provenienční prvek však dlouhou dobu zůstával nezobněn. Až jednoho dne se spolu se známým grafickým provenienčním prvkem objevila i rukopisná poznámka „*Ex Libris Joannis Nepomuceni Wokoun Canonici Resident. Reginae Graecij*“. Bylo tedy zřejmé, že knihy patřily hradeckému kanovníkovi Janu Vokounovi.

Z informací, které jsou známy o jeho strýci Antonínu Janu Václavu Vokounovi, se dozvídáme o Janovi jen málo. V době svých studií na semináři u jezuitů byl strýcem pověřen, aby mu pořizoval různé výpisky z literatury.⁸³ V knihovně strahovského kláštera se dochoval rukopisný záznam přednášek Amada Dvorského z roku 1740, signovaný: „*pertinens ad me Joannem Wokaun Parvistä*“.⁸⁴ Písmo je velmi podobné rukopisným záznamům v broumovských knihách, které Jan Vokoun psal později jako hradecký kanovník, a mohlo by se jednat o jeho autograf. Knihovník broumovské knihovny Jeroným Růžička († 1884) v předmluvě ke katalogu⁸⁵ z let 1851–1854

Rukopisná provenienční poznámka Jana Vokouna, knihovna broumovského kláštera, B - XXIII. G. bb. 30.

Foto: Anna Holešová a Eva Vodochodská.

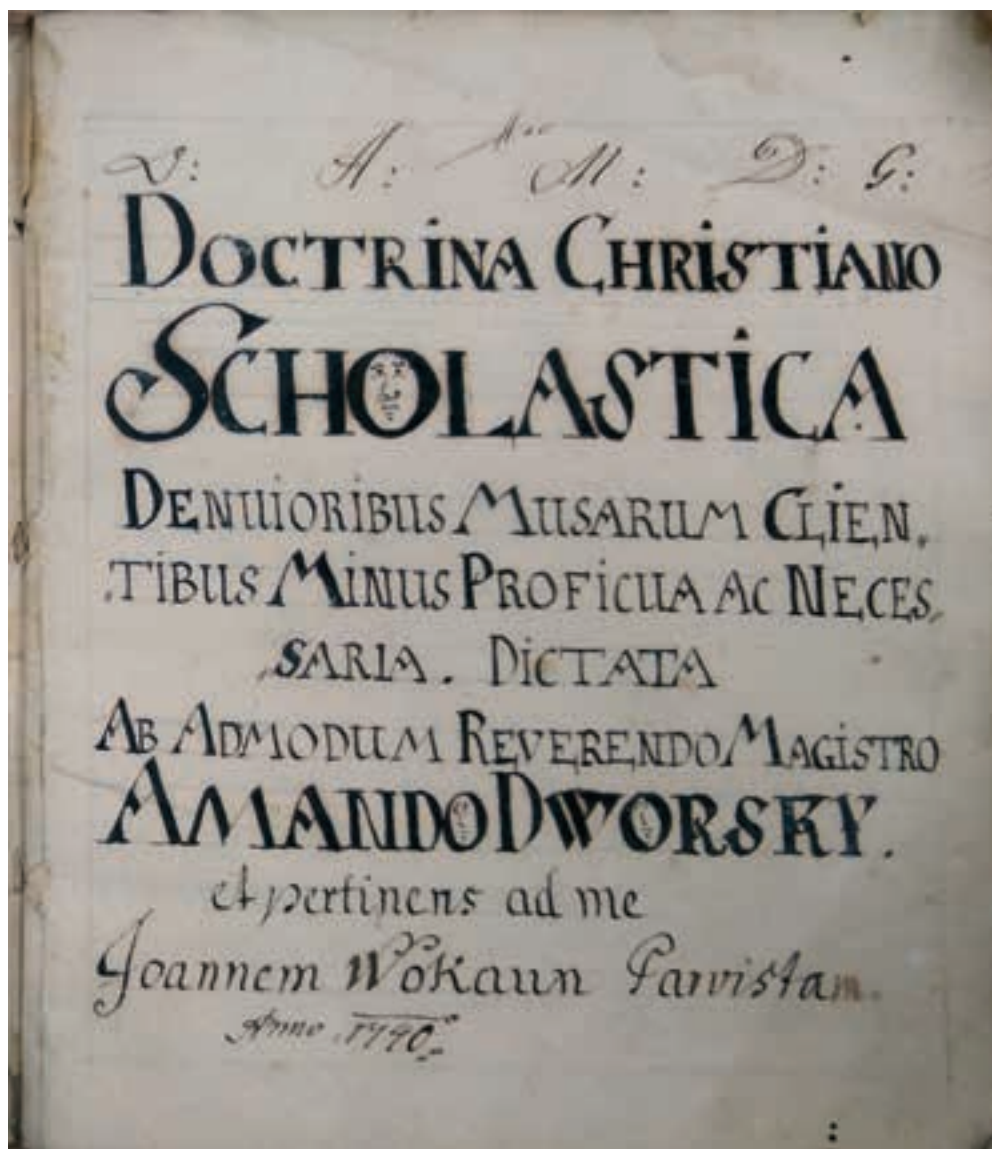
81 Pavla STUHLÁ, *Antonín Jan Václav Vokoun (1691–1757) a církevní správa jeho doby v Čechách*, Sborník příspěvků z odborného semináře, konaného dne 11. září 2007 v Městské galerii ve Vodňanech, Vodňany 2008.

82 Václav PUMPLA, *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16.–18. století*, Praha 2010, s. 1187–1188.

83 P. STUHLÁ, *Antonín Jan Václav Vokoun*, s. 12 (poznámka č. 32).

84 Knihovna strahovského kláštera, sign. DD IV 67.

85 Ludmila VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové 1969, s. 50.

Rukopisný záznam přednášek Amanda Dvorského signovaný Janem Vokounem, knihovna strahovského kláštera, DD IV 67. Foto: Martina Vítková.

Pečet Jana Vokouna z období před příchodem do Hradce Králové, nacházející se na dopisu z 23. července 1755 adresovaném Johannu Andreasi Kayserovi, pozdějšímu královéhradeckému biskupovi, Státní okresní archiv Hradec Králové. Foto: Martina Vítková.

uvedl, že opat Jakub Chmel (opatem v letech 1786–1805) pořídil pro broumovskou knihovnu velkým nákladem knihovní pozůstalost hradeckého kanovníka Vokouna.⁸⁶ K osobě Jana Vokouna však nebylo uvedeno nic bližšího. Bylo tedy nutné hledat v archívních pramenech.

Trochu osobnější zprávu zanechaly druhý díl Kalašovy děkanské kroniky⁸⁷ a druhý díl Hanlovy pamětní knihy biskupství královéhradeckého.⁸⁸ Tam jsou zpracovány krátké medailony, které přináší k osobě Jana Vokouna nepatrně více informací. Dozvídáme se, že Jan Vokoun působil před příchodem do Hradce Králové jako kooperátor v duchovní správě. K tomuto období jsou ve státním okresním archivu v Hradci Králové zachovány tři dopisy,⁸⁹ které Jan Vokoun psal ještě za svého působení v Praze. Jsou adresovány Johannu Andreasi Kayserovi (1716–1776), v té době frýdlandskému děkanovi a později nově pražskému metropolitnímu kanovníkovi. Na dopise z 23. července 1755, ve kterém Jan Vokoun gratuluje Johannu Andreasi Kayserovi k jeho zvolení metropolitním kanovníkem, se zachovala Vokounova pečeť.

Hanlova pamětní kniha dále zanechala informaci, že Jan Vokoun byl na kanovnické místo do Hradce Králové

přiját na žádost svého strýce, světícího biskupa Antonína Jana Václava Vokouna. Slavnostní instalace, kterou vykonal biskup Antonín Petr Příchovský z Příchovic (biskupem v letech 1753–1763), proběhla 17. srpna 1755. Jan Vokoun byl instalován na řečickou (strnadskou) prebendu⁹⁰ a získal k užívání kanovnický dům č. 46. V Kalašově kronice je dále poznamenáno, že v roce 1757 byl po smrti svého strýce (pravděpodobně z matčiny strany) Jiřího z Ullersdorfu zvolen na prebendu ullersdorfskou.⁹¹

86 NA Praha, Čeřovský Jan, kart. 9.

87 Státní okresní archiv (dále SOKA) Hradec Králové, Děkanský úřad a vikariátní úřad Hradec Králové, inv. č. 3, kniha č. 2, s. 95–96.

88 Karel Boromejský HANL, *Memorabilien-Buch der königgrätzer Bisthums-Herrschaft Chrast und des königgrätzer Bisthums II. Theil Das königgrätzer Bisthum betreffend*, Hradec Králové 1847 (Biskupská knihovna Hradec Králové sign. RKP004).

89 SOKA Hradec Králové, Biskupský archiv Hradec Králové, inv. č. 1171, sign. II. D 62, kart. 48.

90 Tato prebenda vznikla díky hmotné podpoře, kterou zajistil holohlavský děkan Jan Řečický. Prvním kanovníkem tohoto nadání se 9. července 1747 stal Jan Václav Strnad, děkan v Náchodě.

91 SOKA Hradec Králové, Děkanský úřad a vikariátní úřad Hradec Králové, inv. č. 3, kniha č. 2, s. 95. Tato prebenda byla založena díky Anně Magdaleně von Ullersdorf, která složila kapitál 17 000 zl. a zakoupila dům čp. 37. Učinila tak z toho důvodu, aby se její syn Georg von Ullersdorf mohl stát prvním držitelem tohoto kanonikátu.

*Dům kapitulního děkana
čp. 50 na Velkém náměstí
v Hradci Králové, kde pobý-
val i Jan Vokoun.
Foto: Martina Vítková.*

O čtrnáct let později, po smrti děkana Johanna Josefa Saxe, došlo k volbě nového kapitulního děkana a Jan Vokoun se „*k mrzutosti ostatních*“⁹² stal jeho následníkem a sedmým královéhradeckým kapitulním děkanem.⁹³ Byl nejmladší z kandidátů a předpokládalo se, že volbu nepřijme. Jan Vokoun se však nenechal odradit a Ka-lašova kronika zaznamenala jeho odpověď: „*A proč ne, když páni mají ke mně důvěru.*“⁹⁴ Se změnou funkce ho čekalo i přesídlení do děkanské rezidence, dnešní čp. 50, a nelehké administrování diecéze v době nepřítomnosti biskupů.⁹⁵ Tuto funkci zastával až do své smrti 26. ledna 1796. V Hradci Králové Jan Vokoun strávil většinu svého života, za jeho působení se na biskupském postu vystří-dalo šest biskupů.

Jak již bylo uvedeno výše, Jan Vokoun po sobě zanechal knihovní sbírku, která se pravděpodobně v celistvém stavu dostala do broumovského kláštera. Tam knihy dostaly signatury, byly opatřeny klášterními provenienčními prvky⁹⁶ a následně byly zařazeny do tematických oddělení knihovny, kde pravděpodobně zůstaly až do začátku 2. světové války. Ludmila Vlčková uvádí, že v této době měly být Vokounovy tisky Janem Čerovským vyjmuty z broumovského knižního fondu a převezeny do kláštera v Břevnově.⁹⁷ Tuto informaci by mohla potvrzovat poznámka Jana Čerovského: „*shromáždit knihovny opata Selendera [a] Rautenstraucha, vokounovskou knihovnu, knihovnu Jana Placentia*“.⁹⁸ Ludmila Vlčková dále uvádí,

že knihy Jana Vokouna byly v Břevnově později vyčleněny z knihovního fondu a tvořily samostatnou část, „*tzv. vokounina*“ o 966 svazcích.⁹⁹ Touto informací stopa mizí. Některé tisky zůstaly pravděpodobně v Broumově. Ludmila Vlčková uvádí čtyři.¹⁰⁰

Při katalogizaci v letech 2016–2020 bylo zaevidováno 36 tisků, které zdobí heraldický znak se dvěma okouny. Téměř čtvrtinu tvoří bohemikální tisky a tematické složení odpovídá obsahovým okruhům z názvů knihovních skříní, které byly doposud zkatalogizovány. Nejčastěji se jedná o díla filozofická, náboženská, dějepisná, geografická nebo místopisná. Nalezneme zde i slovníky a všeobecná příručková díla. Otázkou je, zda se jedná o tisky, které v broumovské knihovně zůstaly, nebo o tisky, jež se z Břevnova do Broumova vrátily.

Všechny dosud nalezené Vokounovy tisky obsahují kromě grafického exlibris ještě provenienční prvky broumovského kláštera a Studijní vědecké knihovny v Hradci Králové. V blízkosti exlibris nebo v některých případech přímo na něm se vyskytuje tužkou psané číslo, patrně pořadové číslo, které se ojediněle objevuje i na knižním hřbetu. Nelze určit, zda čísla jsou psaná přímo kanovníkem Vokounem či někým jiným, například knihovníkem broumovské knihovny. Varianta, že by tisky očísloval Jan Čerovský při kompletaci Vokounovy sbírky, se zdá nepravděpodobná. Ze čtyř tisků, které Ludmila Vlčková uvedla, že zůstaly v Broumově a nebyly převe-

92 SOkA Hradec Králové, Děkanský úřad a vikariátní úřad Hradec Králové, inv. č. 3, f. 96.

93 SOkA Hradec Králové, Biskupský archiv, inv. č. 839, sign. IV i14 (B21), kart. 36; Protokol o zvolení kanovníka Jana Vokouna kapitulním děkanem.

94 Tamtéž, *Děkanský úřad a vikariátní úřad Hradec Králové, inv. č. 3, kniha č. 2, s. 96.*

95 Petr ADAM, *Statuta Katedrální kapituly při chrámu Svatého Ducha v Hradci Králové*, Hradec Králové 2004, s. 27.

96 Rukopisný záznam nejčastěji v podobě *Monasterii Braunensis O.S.B.* a razítka *S.A.B. BRAUNAU*.

97 L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Praha 1963, s. 18.

98 NA Praha, Čerovský Jan, kart. 9.

99 L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Praha 1963, s. 19.

100 Táž, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové 1961, s. 23.

Mědirytinové exlibris Jana Vokouna s heraldickým znakem a rukopisným číslem v levém dolním rohu, knihovna broumovského kláštera, B - XIX. F. aa. 11. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

zeny do Břevnova, byl při katalogizaci objeven jeden.¹⁰¹ A i v něm se nacházelo očíslované exlibris.

Ve fondu PNP jsou zaevidovány tři bohemikální tisky,¹⁰² které také pochází z Vokounovy osobní knihovny a jsou tematicky i rokem blízké tisku, který v broumovské knihovně popsala Ludmila Vlčková. Grafická exlibris jsou rovněž očíslovaná a kromě Vokounova vlastnického znamení tisky obsahují i provenienční záznam břevnovského kláštera a tamní signaturu. Do Památníku národního písemnictví byly v roce 1974 zakoupeny z antikvariátu.¹⁰³

V antikvariátu byla v nedávné době (v roce 2019) objevena ještě jedna kniha,¹⁰⁴ jež také obsahuje očíslované mědirytinové exlibris, rukopisný provenienční záznam, razítko i signaturu broumovského kláštera a signaturu břevnovského kláštera.

Poslední nalezený exemplář očíslovaného Vokounova exlibris, sejmutého z nějaké z Vokounových knih, se nachází ve sbírce exlibris strahovského kláštera, kde je vedeno spolu s exlibris broumovského kláštera.¹⁰⁵

Odhalit osud Vokounovy knižní sbírky v poválečném období by mohl důkladnější výzkum, ke kterému by bylo nutné zmapovat i knižní fond břevnovské klášterní knihovny. Bylo by také zajímavé zjistit osud knižních sbírek jeho bratra Petra a strýce Antonína Jana Václava Vokouna a jejich možné propojení.

Heralické exlibris Petra Vokouna, popsané již Bohumírem Lifkou a známé ze sbírek Národního muzea,¹⁰⁶

101 Josef DOBROVSKÝ, *Fragmentum Pragense Evangelii S. Marci Vulgo Autographi*, Praha 1778. (B - I. D. 7,1).

102 J. DOBROVSKÝ, *Revision de böhmischen Litteratur auf das Jahr 1779*. I. heft, Praha 1779 S XXXVII f 22); J. DOBROVSKÝ, *Böhmische und Mährische Litteratur auf das Jahr 1780*. Des zweyten Bandes Erstes Stück, Praha 1780 (S XXXVII f 21); Karel Rafael UNGAR, *Böhmische Litteratur auf das Jahr 1779*. Ersten Bandes Erstes Stück, Praha 1779 (S XXXVII f 20).

103 Za informace děkuji Bc. Janu Kašparovi.

104 Louis JOBERT, *NOTITIA REI NVMMARIAE, Ad Erudiendos eos, Qui NVMMORVM VETERVM & MODERNVM inteligentiam studere incipiunt*, Lipsko 1695 (Univerzitní knihovna Hradec Králové sign. 102185).

105 Strahovský klášter, sbírka exlibris, inv. č. 3027; Jiří HLINOVSKÝ – Jan PIŠNA, *Vzal jsem tu knihu z rukou anděla. Výstava duchovních exlibris ze sbírky Strahovské knihovny*, katalog výstavy 28. 8.–30. 9. 2018, Praha 2018, s. 36.

106 B. LIFKA, *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*, Praha 1982, s. 131–132; <http://provenio.net/authorities/37503> (ověřeno 29. 9. 2020).

bylo nalezeno ve fondu broumovské opatské knihovny.¹⁰⁷ Nachází se nalepené na předním přideštit v knize, kterou vydal jeho strýc Antonín Jan Václav Vokoun ve Vodňanech v roce 1731.¹⁰⁸ Jan Čeřovský ve svých poznámkách k břevnovské a broumovské knihovně uvádí: „*Jakub Chmel získal sbírku král. hradeckého kanovníka Petra Vokouna z Vokounisu*“. Tato informace se objevuje i v textu k dějinám břevnovské klášterní knihovny na internetových stránkách databáze Provenio. Pravděpodobně došlo k záměně jmen dvou bratrů, jejichž knihy se sešly v broumovském knižním fondu.

Knihy světícího biskupa Vokouna zatím nejsou popsány. Z jeho závěti víme, že svou knižní sbírku odkázal arcibiskupskému semináři v Praze.¹⁰⁹ Část svého jmění

odkázal synovci Petru Vokounovi a synovec Jan Vokoun se měl stát kurátorem jeho pozůstalosti. Bylo by zajímavé prozkoumat, zda se některé jeho knihy nestaly součástí knihoven jeho synovců.

Některé otázky zůstávají nezodpovězeny. Je možné, že s dalším výzkumem a s postupující katalogizací, a to nejen v broumovské klášterní knihovně a tuzemských knižních fondech, ale i v zahraničí, budou tyto otázky osvětleny. Zároveň bude možné lépe zmapovat původní knihovny, které se jako celek nezachovaly, a lépe popsat cestu, kterou některé knihy absolvovaly, než našly nový domov v policích broumovské klášterní knihovny.

107 Za upozornění děkuji kolegyni Mgr. Evě Vodochodské, která se opatské knihovně věnuje v rámci doktorského studia.

108 Antonín Jan Václav VOKOUN, *QUADRIENNALIS TRIUM FILIORUM IN PATREM & MATREM PIETAS: SEU SEPTUAGINTA SEPTEM, GENETHLIACI, ONOMASTICI, & GRATULATORII SERMONES; ET VERBO SOLEMNIORI, PRAEFATIONES: QUIBUS OPTIMOS PARENTES SUOS, Illustrissimum Dominum Dominum JOANNEM CHRISTOPHORUM BARONEM DE FREYENFELS, Haereditarium Dominum in Krzizinka, Bossenitz, Borotin, & Lesch; S.C. & R.C. Majestatis Actualem Aulicum Consiliarium, ad Excelsam Cancellariam Boëmicam Aulicam Assessorem, &c. &c. Illustrissimam Dominam Dominam ISABELLAM DE FREYENFELS, Natam Comitem de Oteschaw; Illustrissimam Dominam Dominam JOSEPHAM DE FREYENFELS, Natam Comitem ab Hartig, Illustrissima Fratrum, ac Filiorum Trias D.B. WENCESLAUS, D.B. THADDAEUS, D.B. CAJETANUS, Subinde honoraverunt, celebraveruntque, Vodňany 1731 (č. 2232).*

109 Za informace ze závěti děkuji PhDr. Pavle Stuchlé, Ph.D. z Městského muzea a galerie ve Vodňanech.

Výzdoba cizojazyčných bohemik ve fondu broumovské benediktinské konventní knihovny

Bohemikální produkcí tiskáren fungujících na území dnešního českého státu se zabývaly již starší souhrnné publikace v kontextu dějin českého knihtisku¹ a projekty retrospektivních bibliografií z minulého století, *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století a Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků do roku 1800*. V současnosti se pozornost soustředí na inkunabulistiku, dějiny českého knihtisku, jednotlivé tiskárny, osobnosti tiskařů, provenienční znaky a knižní vazbu. Sledována je i čtenářská recepce nebo vývoj

knížního obchodu.² Nové možnosti zkoumání v oblasti knihovny dnes nabízejí vědecko-výzkumné elektronické databáze.³

Poněkud méně probádané téma představuje výzkum výtvarné podoby tištěných bohemik. Doposud vyšlo několik studií pojednávajících o typografické výzdobě jednotlivin či souborů bohemikálních tisků vymezených tematicky, geograficky, tiskárnou, knihovním fondem nebo osobami umělců, kteří se podíleli na tvorbě ilustrací.⁴ Detailnější práce se orientují převážně na morav-

- 1 Ze starších prací o českém knihtisku např. Mirjam BOHATCOVÁ, *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990; František HORÁK, *Pět staletí českého knihtisku*, Praha 1968; Týž, *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*, Praha 1948; Zdeněk Václav TOBOLKA, *Knihy. Její vznik, vývoj a rozbor*, Praha 1949.
- 2 Nejnověji např. Petr VOIT, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí*, Praha 2017; Týž, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2008; Kamil BOLDAN, *Počátek českého knihtisku*, Praha 2018; Zdeněk ŠIMEČEK – Jiří TRÁVNÍČEK, *Knihy kupovati...: dějiny knižního trhu v českých zemích*, Praha 2014; Kamil BOLDAN – Bořek NEŠKUDLA – Petr VOIT, *The Reception of Antiquity in Bohemian Book Culture from the Beginning of Printing Until 1547*, Turnhout 2014 apod.
- 3 Nejrozsáhlejším projektem je portál Knihověda.cz, který propojuje databázi Knihopis českých a slovenských tisků s Bibliografií cizojazyčných bohemikálních tisků a Databází rukopisů a bibliografie kodikologické literatury. Pomocí specializované mapy zpřístupňuje českou tiskařskou produkci do roku 1800. Více <https://www.knihoveda.cz/> (ověřeno 26. 5. 2020).
- 4 Např. P. VOIT, *Albrecht Dürer a počátky české ilustrace*, Acta Musei nationalis Pragae. Historia litterarum 64, 2019, s. 45–55; Hana BERÁNKOVÁ, *Doctor subtilis v chrámu Moudrosti aneb příklad migrace ilustrací v bohemikálních tiscích barokního období*, in: Anežka Baďurová – Kamil Boldan – Andrea Jelínková – Marta Vaculínová (edd.), *Humanismus v rozmanitosti pohledů. Farrago Festiva Iosepho Hejnic Nonagenario Oblata*, Praha 2014, s. 297–326; Jan ROYT, *Grafický list s luteránským námětem Alegorie zákona a milosti ve vydáních Melantrichovy Bible*, HOP 5, 2013, s. 45–62; P. VOIT, *Počátky renesanční typografie v Čechách a na Moravě*, Listy filologické 132, 2009, s. 125–135.

ské prostředí, konkrétně na knihovnu benediktinského kláštera Rajhrad.⁵ Studium bohemik v benediktinské konventní knihovně v Broumově je teprve na počátku.⁶ Celkově lze považovat výzkum tištěných bohemik a jejich výzdoby za nedostačující.

Téma typografické výzdoby knihy vyžaduje mnohem hlubší a komplexnější zkoumání. V současnosti chybí analýza a vzájemná komparace českojazyčných a cizojazyčných bohemikálních tisků. Je třeba hledat odpovědi na otázky, nakolik se od sebe tyto dvě větve domácího knihtisku odlišují či shodují. Dále jaké prvky typografické výzdoby tiskárny používaly, zda se jednalo o jedinečnou typografickou výstavu charakteristickou pro daný podnik nebo naopak o přejaté prvky. Otázkou je, zda se tiskárny podřizovaly dobové módě a používaly aktuální prvky výzdoby či pro ně byla zásadnější jejich finanční situace. Budoucí výzkum by mohl objasnit, do jaké míry souvisel druh literárního žánru s užitím konkrétní výzdoby a srovnat úroveň domácích tiskáren se zahraničím.

Historický fond konventní knihovny benediktinů v Broumově

Benediktinská konventní knihovna v Broumově oplývá rozmanitostí oborů lidského vědění a literárních žánrů. Benediktini se jakožto nejstarší mnišský řád vyznačovali velice kladným vztahem ke knihám a šíření vzdělanosti. V duchu regule sv. Benedikta se vyjma práce a modlitby pod heslem *ora et labora* věnovali opisování antic- kých děl, každodenní četbě či sepisování vlastních knih.⁷ Vedle převažujících teologických a náboženských spisů zahrnujících biblistiku, kázání, morální a praktickou teologii, zakázané knihy tzv. *libri prohibiti*, poutnické příručky, hagiografická díla, knihy věnující se církevním řádům a klášterům,⁸ církevním osobnostem a správě, byla v knihovně hojně zastoupena církevní a světská historie, filozofie (metafyzika, logika) a právní díla, rovněž světská a církevní. Velkou část fondu tvořila specializovaná literatura shromažďovaná pro získání znalostí potřebných k obhospodařování klášterního movitého i nemovitého majetku, ale i pro každodenní život.⁹ Za tímto účelem využívali benediktini poznatky ze zemědělství (agrono-

- 5 Lucie HEILANDOVÁ, *Grafická výzdoba právních tisků ve fondu rajhradské klášterní knihovny*, in: Bibliotheca Antiqua 2015. Sborník z 24. konference, 4.–5. listopadu 2015 Olomouc, Olomouc 2015, s. 21–26; Táž, *Tištěná produkce moravikální proveniencie ve fondu rajhradské klášterní knihovny*, in: Bibliotheca Antiqua 2018, Olomouc 2018, s. 105–109; Jindra PAVELKOVÁ, *Výzdoba moravských tisků raného novověku z fondu klášterní knihovny v Rajhradě*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: architektura knihy (forma, obsah a jejich tvar). Sborník ze 14. odborné konference Olomouc, 22.–23. listopadu 2005, Brno 2006 s. 17–29.
- 6 O výzdobě bohemikálních barokních poutních příruček z fondu broumovské knihovny pojednává Anna HOLEŠOVÁ, *Decoration Of Printed Pilgrimage Guides From The 17th And 18th Century Stored In The Benedictine Library in Broumov* [v tisku]. Práce o bohemikálních tiscích a jejich výzdobě v broumovské knihovně doposud chybí. Výčet nejvýznamnějších bohemik uvádí Ludmila VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové 1969, s. 35–42.
- 7 Václav BARTŮŠEK, *Úloha knihovny a řádové každodennosti v baroku*, in: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd 24, Brno 2010, s. 124.
- 8 Benediktini shromažďovali i literaturu vážící se k ostatním církevním řádům, jako byli např. cisterciáci, voršilky, jezuité, františkáni, augustináni, servité, milosrdní bratři, bartolomité, premonstráti nebo poustevníci.
- 9 Milan M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích III/III: mnišské řády*, Praha 2004, s. 147.

Vyobrazení italského benediktinského kláštera Montecassino v knize Jean MABILLON, *Annales Ordinis S. Benedicti Occidentalium Monachorum Patriarchae*, Paříž: Charles Robustel 1704, knihovna broumouvého kláštera, signatura B - XX. C. aa. 1,2. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

mie, lesnictví, včelařství), architektury (stavební inženýrství, sakrální stavby, mosty), matematiky, účetnictví, statistiky, fyziky a podobně. Zálibu nalézali i v humanitních a přírodních vědách, o čemž svědčí dochované knihy z oblasti medicíny,¹⁰ psychologie, botaniky, zoologie, meteorologie, astronomie, matematiky, mineralogie, malířství a dokonce astrologie. Mezi oblíbenou literaturu patřily v 17. a 18. století heraldické a genealogické práce zaměřené na panovnické a šlechtické rody, časté byly publikace z oboru vojenství, pomocných věd historických a archivnictví (numismatika, metrologie, chronologie, sfragistika), knihovnictví, etiky (společenská zábava, hry, chování), filologie (lingvistika, poezie, pověsti) a univerzitní teze. Benediktinští opati udržovali knihovnu „živou“, zajišťovali objednávky nejnovější literatury prostřednictvím sítě agentů, kteří cestovali po Evropě a obstarávali požadované tituly.¹¹ Do knihovního fondu tak přibývaly cestopisy, geografické a etnografické tisky, periodika a kalendáře.

Knihy sloužily jak pro osobní potřebu řeholníků, tak pro účely profesorů a studentů benediktinského gymnázia,¹² o čemž svědčí provenienční poznámky na předśádkách a příděstích v dochovaných gramatikách, slovnících, encyklopediích, učebnicích matematiky, zeměpisu, přírodních a technických věd nebo v dalších školských příručkách.

Podle zpráv z roku 1936 čítal fond konventní knihovny na 45 tisíc svazků knih, zahrnujících rukopisy, prvotisky a staré tisky. Následkem poválečných událostí 20. století, které otráslы dějinami kláštera včetně knihovny, se počty knih výrazně snížily. Mnohé vzácné exempláře byly zničeny či odcizeny.¹³ Do dnešní doby se ve fondu dochovalo odhadem na 17 tisíc svazků knih, které jsou od roku 2016 postupně katalogizovány, částečně digitalizovány a zpřístupňovány formou elektronického katalogu uveřejněného na webových stránkách Moravské zemské knihovny v Brně.¹⁴ Pozornost je věnována především bohemikálním tiskům, pro které vzniká specializovaná databáze typografických prvků¹⁵ zaměřená na knižní výzdobu.

Cizojazyčné bohemikální tisky¹⁶ a jejich výzdoba

Tisky české a moravské provenience jsou v knihovním fondu hojně zastoupeny vedle děl tištěných latinsky a německy, které pocházejí z evropských tiskáren převážně ze 17. a 18. století. Soubor bohemikální literatury netvoří jednotný celek vyčleněný od ostatních svazků, ale je rozprostřen po fondu a zařazen dle tématiky do regálů spolu se zahraniční produkcí. Během čtyř let projektu prošla katalogizací část knihovny. Z celkového počtu 33 skříní

¹⁰ Např. lékařské spisy o hygieně, zdraví, nemocech, lidském tělu, léčivých vodách.

¹¹ Podrobně Jindřich KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny v 17. a 18. století*, Folia Historica Bohemica 34, 2019, s. 321–345.

¹² Klášterní školu v Broumově založil roku 1305 opat Bavor. Vincenc MAIWALD, *Geschichte des öffentlichen Stiftsgymnasiums in Braunau*, Wien 1912, s. 5. Od 80. let 18. století bylo gymnázium změněno reformou na veřejnou vyšší chlapeckou školu. Timotheus Anton MA-TAUSCHEK, *Geschichte des Gymnasiums der Benediktiner in Braunau*, Prag 1863.

¹³ L. VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna*, s. 27–28.

¹⁴ <https://www.mzk.cz/> (*Katalog knihovny benediktinů v Broumově*), (ověřeno 26. 5. 2020).

¹⁵ <http://dtp.branamoudrostri.cz/index.html> (ověřeno 26. 5. 2020).

¹⁶ Za cizojazyčná bohemika se považují jazykově nečeské tisky vydané v tiskárnách na historickém území dnešní České republiky, dále jazykově nečeské tisky od autorů pocházejících z území dnešní České republiky vydané v zahraničí a zahraniční cizojazyčné tisky spjaté obsahem, osobnostmi dedikanta, rytce, ilustrátora a územím dnešní České republiky (tzv. obsahová bohemika). M. BOHATCOVÁ, *Verzeichnisse gedruckter Bohemika von 1501 bis 1800*, in: Gutenberg-Jahrbuch 43, 1968, s. 137–138.

bylo kompletně zpracováno šest, několik dalších skříň-
ní částečně.¹⁷ Z tohoto důvodu nyní nelze učinit závěry
o přesném počtu dochovaných tisků včetně bohemik, to
bude možné až po dokončení katalogizace celého fondu.¹⁸
Výsledky dosavadního průzkumu však ukazují, že cizo-
jazyčná bohemika kvantitativně převažují (v řádu tisíců)
nad českojazyčnými tisky (řádově stovky), které tvoří
malou část fondu a jejichž zpracování čeká na budoucí
badatele. Necelá tisícovka dosud zkatalogizovaných ci-
zozajazyčných bohemikálních tisků¹⁹ pochází přibližně ze
114 tiskařských dílen fungujících na historickém území
dnešní České republiky od 16. do 2. poloviny 19. století.²⁰
Prvenství v Čechách patřilo Praze, poté Litomyšli, Che-
bu, Litoměřicím, Českým Budějovicím, Čáslavi a Hradci
Králové. Mezi moravskými městy dominoval v produkci
knih Prostějov, Olomouc, Brno, Opava a tiskárna pre-
monstrátů v Louce u Znojma.

Pro účely výzkumu bylo zvoleno 12 tiskáren z úze-
mí Čech a Moravy jako reprezentativní vzorek, z jejichž
činnosti pochází nejvíce svazků knih ve fondu z oboru
přírodních věd, obecné a české historie, církevních dě-

jin, teologie a náboženství, filozofie, historické geografie,
církevní architektury, techniky, zemědělství, nevyjímaje
slovníky, encyklopedie a disertace. Mezi vybrané zástup-
ce z řad tiskařů patří Josef Jiří Trassler (223 svazků knih),
Tiskárna jezuitská (87 svazků), tiskárna Diesbach (54
svazků), Jan Nepomuk Ferdinand Schönfeld (40 svazků),
Jan Karel Hraba (40 svazků), Tiskárna normální školy
(26 svazků), Wolfgang Wirckhart (25 svazků), Jan Jiří
Gastl (17 svazků), Jan Mangold (17 svazků), František
Jeřábek (15 svazků), tiskárna Haase (14 svazků) a Arnolt
starší z Dobroslavína (11 svazků). Výzkum nezohledňuje
množství dalších tiskáren, ze kterých se dochovaly tisky
v počtu 10 svazků a méně.²¹

Jazykové hledisko v bohemikálních tiscích určovaly
politické, náboženské a kulturní aspekty, které se na úze-
mí Čech a Moravy v průběhu staletí měnily. Zatímco
tiskárny působící v Čechách se do 16. století pod vli-
vem humanismu zaměřovaly na českojazyčnou produkci
a cizozajazyčné tisky vydávaly sporadicky,²² na Moravě se
knižní produkce až do 19. století orientovala převážně
na cizozajazyčné tisky. Důvodem byly užší vazby na za-

17 Mezi zpracované regály patří: XVIII (Philosophia generalis), XIX (Historia universalis et ecclesiastica), XX (Topographia sacra et acta sanc-
torum), XXI (Historia mixta), XXII (Historia profana), XXIII (Enciclopaediae, lexica ac.). Částečně byl zkatalogizovaný regál II (SS. patres
et scriptores eccles.), XII (Concilia, bullae et libri rituales), XXXI (Grammatica). Stav k počátku roku 2020.

18 Podobu knihovny v minulosti zachycují katalogy knihovníka Jeronýma Růžičky z poloviny 19. století. Evidenci fondu se podrobně zabýval
Zdeněk ZAHRADNÍK, *Fond knihovny benediktinského kláštera v Broumově a jeho evidence na přelomu 18. a 19. století*, *Východočeské listy*
historické 37, 2017, s. 87–111.

19 Ke konci ledna 2020 bylo zkatalogizováno 982 bohemik.

20 Nejvíce knih pochází z 2. poloviny 18. století (489), následuje 1. polovina 19. století (13), 1. polovina 18. století (122), 2. polovina 17. sto-
letí (86), 1. polovina 17. století (11), 2. polovina 19. století (8), 16. století (3).

21 Tiskaři Avinger, Barth, Behr, Bennek, Beringer/ová, Bilina, Bohmann, Bohutský z Hranic, Buchler, Calve, Čerchoch/ová, Černý, Elsenwan-
ger/ová, Emler, Enders, Ettel, Fický, Franz, Gerle, Goliáš, Gröbel, Günther, Hammerschmidt, Hampel, Haas, Hagen, Hirnle/ová, Hladký,
Höger, Höchenberger, Hubálek, Kamenický, Kirchner/ová, Klauser, Krauss, Kronberger, Kylián, Laboun, Laube, Lehmann, Leopolt, Loch-
ner, Klášterní tiskárna Louka u Znojma, Mayregg, Medau, Meissner, Milichthaler, Neumann, Neureutter, Polt, Postřihač, Pospíšil, Preiss,
Průša/ová, Reinhard, Rohrer, Rosenmüller, Rüdiger, Sedlčanský/á, Sessius, Siedler, Schillhart, Schöll, Schweiger, Sinapi, Sommer, Spurný,
Straširypka, Suchý, Svoboda, Tabor, Tempsky, Tiskárna arcibiskupská, Tiskárna dvorská, Trattner, Tybely/ová, Ungar, Valenta, Adam z Ve-
leslavína, Daniel, Vetterlová z Wildenbrunnu, Widtmann, Zdarssa.

22 První knihu v latině vytiskl Mikuláš Konáč z Hodiškova roku 1516. Jiřík Štyrsa vytiskl roku 1531 českobratrský kancionál v němčině.
P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 166.

hraničí, export tisků do Německa, Rakouska, Polska či Uher, tisk pro církve a šlechtu a celkově odlišný vývoj moravského knihtisku.²³ Od vydání Obnoveného zřízení zemského pro Čechy roku 1627 a pro Moravu roku 1628, kdy došlo k zrovnoprávnění češtiny s němčinou, volili tiskaři pro cizojazyčná bohemika dva nejpoužívanější jazyky tehdejší doby, a to latinu nebo němčinu. Výhodou byl větší finanční profit z prodeje knih tištěných v jednom z uvedených jazyků, protože čtenářskou obec tvořili zpravidla vzdělanci pocházející z církevních kruhů, ovládající latinu nebo německy hovořící inteligence z řad měšťanů či šlechty. Navíc tyto knihy mohly být exportovány a prodány v zahraničí. Množství českojazyčných tisků postupně ubývalo, zejména v 18. století se jednalo o levné lidové tisky na méně kvalitním papíru.²⁴ Dosavadní výzkum prokázal na 322 latinsky a 660 německy tištěných bohemik nacházejících se ve fondu konventní knihovny v Broumově. Většina cizojazyčných bohemik pochází z 18. a 19. století, méně je tisků ze 17. století, zatímco z 16. století jsou evidována pouze tři díla.

Výzkum typografické úpravy tištěné knihy zahrnuje zkoumání tří základních prvků českého knihtisku, a to tiskového písma, ilustrace a dekoru, jež zásadním způsobem ovlivňují grafickou podobu tisku a působí na estetické chápání díla.²⁵

Styly tiskových písem užívané v cizojazyčných bohemikálních tiscích podléhaly volbě jazyka. Pro latinské texty se od 16. století používala antikva.²⁶ Německé texty byly sázeny německým novogotickým písmem švabach se širokým písmovým obrazem, naproti tomu se nadpisy někdy zvýrazňovaly užší frakturou.²⁷ Kombinování majuskulních, minuskulních a kurzívních písem spolu s druhy písma a střídáním červené a černé barvy se nejen hojně uplatňovalo na titulních listech barokních tisků, ale také pro odlišení názvů kapitol a podkapitol.

Výrazný estetický i orientační prvek v textu představovaly iniciály. Tiskaři měli v zásobě několik typů, které používali jak v německých, tak latinských tiscích bez ohledu na oborový žánr literatury. Podle písma se rozlišují iniciály antikvové, švabachové a frakturové. Zatímco verzálky vyvedené antikvou působí spolu s iniciálami tištěnými švabachem prostým a vzdušným dojmem, bývají frakturové iniciály výraznější díky kaligrafickému provedení s prvky pletence. Oblíbenou variantu tvoří konturové iniciály v rámci nebo bez na florálním, ornamentálním či figurálním pozadí, kdy se v bříškách iniciál objevují maskaroni, postavy, často mudrci z orientu, květiny a rohy hojnosti. Jiným typem jsou různě tvarované a stínované ozdobné iniciály.

Grafická úprava většiny titulních listů byla „standardizovaná.“ Mezi nejčastější prvky výzdoby se řadily jed-

23 Z. ŠIMEČEK, *Knihkupecké a nakladatelské vztahy Brna a Moravy k Vídni v 18. století*, in: A. Baďurová – K. Boldan – A. Jelínková – M. Vaculínová (edd.), *Humanismus*, s. 327–328.

24 Tentýž, *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*, Wiesbaden 2002, s. 26, 36, 61.

25 P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 952.

26 Písmo napodobující latinské humanistické rukopisy, které na počátku 16. století vytěsnilo rotundu. Vyznačuje se okrouhlými tvary, kolmými dřívky se serify, dvoubříškovými minuskulními „a, g“ a světlým písmovým obrazem. Majuskuly vycházejí ze starořímské kapitály, zatímco minuskuly z karoliny. P. VOIT, *Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století*, *Bibliotheca Strahoviensis* 1, 2011, s. 160–161.

27 Švabach se vyznačoval zaoblenými bočními tahy, okrouhlostí, jednobříškovým „a“, ostrým „s, f“, spojitým koncovým tahem okrouhlého majuskulního „S“ s levým obloukem písmene. Jeho nevýhodou byl široký písmový obraz. Od 16. století se začalo objevovat novogotické písmo (fraktura), které se pro svůj užší a vyšší písmový obraz uplatňovalo nejvíce jako písmo vyznačovací v nadpisech či iniciálách. Fraktura má jednobříškové „a“, hrotité „o“, nespojitý levý oblouk písmene „S“, obloučky a smyčkami zakončené dřívky „b, h, k, l“, sloní choboty. Tamtéž, s. 140–155.

Konturová iniciála P na florálním pozadí v knize Tomáš PĚŠINA Z ČECHORODU, *Phosphorus Septicornis, Stella aliàs Matutina*, Praha: Jan Karel Hraba – dědici – Matěj Štátný 1673, knihovna broumovského kláštera, signatura B - XX. F. aa. 21, s. 15. Foto: Anna Holešová & Eva Vodochodská.

noduché nebo ozdobné linky. Signet²⁸ používali tiskaři zřídka. Například u tiskaře Trasslera měl podobu vyobrazení oráče s orlem, který nese v pařátech medailon s nápisovou páskou, na které jsou iniciály tiskaře JGT a text „*Industria allius*.“²⁹ Signet od českého rytce Jana Berky s motivem antického boha Herma s caduceem³⁰ a dítěte držícího desku s iniciálami JM, užil tiskař Jan Mangold v nábožensko-filozofickém díle od Erasma Rotterdamského.³¹ K vyplnění prostoru mezi impresem a titulním názvem volili tiskaři dekorativní prostředky v podobě vinět³² nebo jezuitský emblém IHS. Kromě tradičních vinět s florálními, figurálními, ornamentálními motivy, maskarony či vinětami pletencovými i složenými z typografických ozdůbek, se vyskytovaly viněty informativního charakteru. Jednalo se například o vinětu s říšským orlem a insigniemi moci v tisku pojednávajícím o novém způsobu počítání dukátů na základě císařsko-královského nařízení.³³ Od 18. století byly v oblibě tzv. *viněty*

ilustrační, jejichž vzhled se nesl v duchu rokoka a klasicismu. Při popisu se snáze zaměňují s mědirytinovou ilustrací, protože se nejedná o pouhý dekorační element, ale o miniaturní ilustraci.³⁴

28 Signet je grafická značka tiskaře nad impresem opatřená devízou, obsahující jeho monogram, erb nebo znamení. Tiskaři užívali i tzv. mluvící signety prozrazující jejich příjmení (Jeřábek, Hraba, Rösenmüller, Baumgarten).

29 Signetem je opatřena *Oeconomische Encyklopädie* od Johanna Geoga Krünitze, jež vyšla v Brně v letech 1787–1814. Autorem byl rakouský mědirytec Ignaz Alberti (1760–1794).

30 Tj. Hermova/Merkurova hůl.

31 Erasmus ROTTERDAMSKÝ, *Ratio seu methodus compendio perveniendi ad veram theologiam*, Praha: Jan Mangold 1785, sign. B - XIX. C. bb. 47,1,B,přív.

32 Viněta z fr. vignette (vinný list) je druh knižního dekoru původem z Francie z 16. století. Umísťovala se na titulní list, na konce odstavců a kapitol. Kromě dekorační funkce vyplňovala horror vacui (= strach z prázdnoty). P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 991–992.

33 [S. n.], *Neueste Dukatenberechnung mit Anfang Februar nach der kaiserlich königlichen Verordnung vom zwölften Jenner 1786*, Praha: Schönfeld – dílna 1786, sign. B - XVIII. C. bb. 32.

34 Např. viněty s vyobrazením antických staveb, včelími úly jako symbolem lidské píle. P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 994.

Mědirytinová ilustrace zobrazující lva s korunou a žezlem jako symbol Českého království, signováno Jo. Berka Sc., titulní list knihy Josef František Jaroslav SCHALLER, Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag, Praha: František Jeřábek 1794, knihovna broumounského kláštera, signatura B - XX. C. bb. 9. Foto: Anna Holešová & Eva Vodochodská.

Témata a žánry literatury se často, ovšem ne vždy promítaly do ilustrací zdobících titulní listy. Mědiryty³⁵ byly buď pojaty alegoricky, nebo zobrazovaly přibližnou realitu. Pramenem pro studium historické geografie jsou veduty českých měst uveřejněné v místopisném díle *Topografie Království českého*.³⁶ Symbolický význam obsahují tisky zaměřené na geografii, dějiny, zemědělství, fyziku, matematiku nebo biblistiku. Ve spisech pojednávajících o topografii Čech je časté vyobrazení lva s korunou a žezlem,³⁷ naopak v dílech o světové geografii je vyobrazen Atlas podpírající svět.³⁸ Náznornější ilustrace zahrnují některé příručky z oboru matematiky (rýsovací potřeby, knihy)³⁹ nebo astronomie (žena sedící na zeměkouli a hledící dalekohledem na měsíc).⁴⁰ Alegorické scény bývají v dílech o české historii, kde je obvykle zobrazena romantická krajina s prvky antické i běžné architektury, v níž jsou přítomny postavy, putti, andělé, ležící lev s korunou na hlavě, různé předměty i pracující lidé na poli v pozadí.⁴¹ Hlubší mystický smysl lze nalézt v knihách s teologickým zaměřením, kde například *Moudrost* je alegoricky ztvárněna v podobě ženy držící zrcadlo, do kte-

rého se dívá muž, u jehož nohou leží knihy a Asklépiova hůl jako symbol uzdravení.⁴²

Nejen výzdoba titulních listů, ale zvláště kvalitní provedení frontispisů⁴³ a rytých patitulů,⁴⁴ měly za cíl upoutat pozornost potencionálních kupců na knižním trhu. U významnějších děl vznikala obrazový doprovod na zakázku v dílnách proslulých českých i zahraničních ilustrátorů a rytců 17. a 18. století, jako byl Jan Berka, Antonín Birckhart, Karel Škréta, Jan Hiller nebo Nizozemec Jan Adrien Gerhart de Groos, což jistě zvyšovalo atraktivitu díla. Obě části tištěné knihy, frontispis i patitul, umožňovaly zájemci vytvořit si představu o díle prostřednictvím obrazového ztvárnění ideje nebo obsahu ve formě celostránkového mědirytu. Námět často tvořily portréty dedikantů, církevních osob i panovníků, kteří figurovali v úloze mecenášů konkrétního díla a jimž tiskař tímto způsobem vyjadřoval úctu a vděčnost za finanční podporu. Někdy se jednalo o frontispis samotného autora nebo tiskaře.⁴⁵ V náboženských spisech se objevovala vyobrazení světců a zemských patronů, nejčastěji sv. Václava a sv. Jana Nepomuckého. V jistém

35 Mědirytem se označuje technika tisku z hloubky. Rozšířila se od 15. století a používala spolu s dřevořezem. Tamtéž, s. 574.

36 Josef František Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen*, Praha – Vídeň: Schönfeld – dědici 1790-1791, sign. B - XX. C. bb. 28. Dílo vydával i Höchenberger. Více Lenka BÁRTOVÁ – Anežka BAĐUROVÁ, *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky)*, *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800*, Praha 2008.

37 J. F. J. SCHALLER, *Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag*, Praha: František Jeřábek 1794–1797, sign. B - XX. C. bb. 9.

38 [S. n.], *Neueste Länder-und Völkerkunde. Ein geographisches Lesebuch für alle Stände*, Praha: Diesbach – dílna 1807–1823, sign. B - XX. D. aa. 9.

39 Stanislav VYDRA, *Sätze aus der Mechanik*, Praha: Tiskárna normální školy 1795, sign. B - XVIII. G. aa. 34.

40 Giovanni Battista RICCIOLI, *Apostata Copernicanus*, Brno: Trassler – dílna 1790, sign. B - XVIII. E. bb. 34.

41 Např. [S. n.], *Chronologische Geschichte Böhmens*, Praha: Jan Karel Hraba – dědici 1770–1801, sign. B - XXII. E. aa. 3; Aleš Vincenc PAŘÍZEK, *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*, Praha: Tiskárna normální školy 1789, sign. B - XXII. F. bb. 12,1,A.

42 Wilhelm Friedrich HEZEL, *Biblisches Real-Lexicon*, Praha: Jan Mangold 1787, sign. B - XXIII. F. aa. 3.

43 Jako frontispis se označuje protilehlá strana k titulnímu listu. M. BOHATCOVÁ, *Česká kniha*, s. 295.

44 Tamtéž, s. 295. Patitul může být textový obsahující zkrácený název díla, nebo obrazový. Nacházel se na začátku díla, předcházel frontispisu, od něhož se odlišoval zakomponovanými nakladatelskými a autorskými údaji spolu s titulním názvem.

45 Frontispis s portrétem autora Kašpara Royka od ilustrátora Jana Jakuba Quirina (1739–1802) a rytce Jana Jiřího Balzera (1738–1799) se nachází v díle *Einleitung in die christliche Religions-und Kirchen-Geschichte*, Praha: Jan Josef Diesbach – dílna 1788, sign. B - XIX. G. aa. 2.

smyslu frontispis sloužil jako propagační prostředek k šíření katolické víry⁴⁶ i mariánské zbožnosti, a to zvláště v době náboženských barokních poutí, kdy zobrazoval poutní chrámy, zázračné sošky a obrazy. Zvláště v barokní době získaly na oblibě komplikované alegorické kompozice s množstvím biblických, historických symbolů a emblémů.⁴⁷ Složitě alegorie se uplatňovaly především v dílech s tematikou profánní a církevní historie i ve vědeckých spisech. Takovým příkladem je komplikovaný barokní frontispis v tisku *Imago principum Bohemiae*⁴⁸ zobrazující v alegorickém pojetí soutok Labe s Vltavou v podobě dvou nahých mužů s pokrývkami hlavy z listů, kteří nesou nádoby označené jako „*Albis fl. Muldava fl.*“ Vedle nich jsou dvě písíci postavy *Poezie* a *Historie*, znázorněn je i čas v zastoupení Měsíce a Slunce.⁴⁹ Frontispisy reflektovaly i aktuální politické dění, zejména v 17. století, kdy probíhaly války s Turky. V českém prostředí se v nebezpečí upíraly veškeré naděje k zemským patronům, což líčí alegorický frontispis v díle *Abominatio desolationis Turcicae*,⁵⁰ kde na bitvu s Turky před Pražským hradem a katedrálou sv. Víta shlíží z nebes čeští patroni sv. Václav, sv. Vít, sv. Vojtěch, sv. Zikmund, sv. Norbert, sv. Prokop,

sv. Ludmila a sv. Jan Nepomucký, v popředí je znázorněna klečící postava duchovního Kristiána Augusta Pfaltze modlícího se slovy „*Dissipa Gentes, quae Bella Volunt.*“⁵¹ Mezi další náměty frontispisů patřily korunovace králů, portréty panovníků i antické postavy (bohyně Athéna). Pestrou škálu frontispisů obsahuje naučné vlastivědné periodikum *Jurende's Mährischer Wanderer*⁵² vydávané pro široké měšťanské vrstvy. Jednotlivé díly jsou opatřeny většinou složenými frontispisy s desítkami dřevořezů architektonických světových památek, vedut měst, zvířat, rostlin, lidských vynálezů, předmětů i témat z oboru astronomie, které doplňují portréty slavných osobností i kolorované mapy.

Obohacující prvky výtvarné podoby knihy tvořily i dřevořezové a mědirytinové ilustrace v textu spolu s obrazovými nebo typografickými přílohami ve formě tabulek.⁵³ Nejrozmanitější skladbu různých typů ilustrací a příloh zahrnují encyklopedie, geografické a technické příručky. Názorným příkladem je Krünitzova encyklopedie⁵⁴ zaměřená na techniku, čítající v každém svazku desítky až stovky příloh s vynálezy, přístroji, způsoby měření, stavitelstvím, světovými památkami, flou,

46 Příkladem je alegorický mědirytinový frontispis znázorňující brněnskou církev plavící se na plachtenci pod ochranou Madony, signováno Ignacius Zeidler sc. M. Neüstadt. [S. n.], *Gemma Moraviae Thaumaturga Brunensis*, Brno: Jakub Maxmilán Svoboda 1736, sign. B - XX. G. aa. 41.

47 Např. alegorie *Přírody* jako žena sedící v zahradě pod skálou u potoka s otevřenou knihou „Buch der Natur“ (Jacob EBBERT, *Ebberts Naturlehre*, Opava: Josef Jiří Trassler – Kompagnie 1784, sign. B - XVIII. F. aa. 44), nebo alegorie *Humanitních věd* v podobě žen zahalených v antických řízách s atributy teologie, medicíny, etiky, rétoriky, umění, poetiky, matematiky, filozofie a práva, které vzhlížejí k nebesům k Bohu. (Kašpar KNITTEL, *Via regia*, Praha: Tiskárna jezuitská 1682, sign. B - XXIII. G. bb. 3).

48 Michael Franz Ferdinand von ALTHANN, *Imago principum Bohemiae*, Praha: Tiskárna jezuitská 1673, sign. B - XXII. D. aa. 22.

49 M. BOHATCOVÁ, *Česká kniha*, s. 305.

50 Christian August PFALZ, *Abominatio Desolationis Turcicae*, Praha: Tiskárna jezuitská 1672, sign. B - XXI. G. aa. 1.

51 Žalm 68:31. V překladu „*Rozpraš národy válkychtivé.*“

52 Kalendář Karla Josefa Jurendeho vydával Jan Jiří Gastl v Brně a Olomouci v 1. polovině 19. století.

53 Přílohou se označuje samostatný list většinou nečíslovaný s celostránkovou ilustrací, který knihař dodatečně vlepoval do knihy. Oproti tomu ilustrace není tištěna izolovaně, ale je součástí textu. M. BOHATCOVÁ, *Česká kniha*, s. 295–296.

54 Johann Georg KRÜNITZ, *Oeconomische Encyclopädie*, vydávaná od 73. dílu pod názvem *D. Johann Georg Krünitz ökonomisch-technologische Encyclopädie*. Ve fondu knihovny je dochováno 99 svazků knih vydaných v Brně v letech 1787–1814 v dílně Josefa Jiřího Trasslera.

Mědirytinový alegorický patitul s vyobrazením vojáka rozbíjejícího kopím znak Moravy, který drží smrtka, nad nimi letí putto s nápisovou páskou v ruce s textem Nulla salus bello, signováno RD. Ant. Lublinskij Can: Reg: del: Wenceslaus Wagner Scul., v knize Tomáš, PĚŠINA Z ČECHORODU, Mars Moravicus, Praha: Jan Arnolt st. z Dobroslavína 1677, knihovna broumovského kláštera, signatura B - XXII. B. 8. Foto: Anna Holešová & Eva Vodochodská.

*Mědirytinový alegorický kolorovaný frontispis s vyobrazením dvou putti studujících zoologii v knize Georges-Louis Leclerc BUFFON, Herrn von Buffons allgemeine Naturgeschichte. Vierter Band, Opava: Josef Jiří Trassler – Kompagnie 1785, knihovna broumovského kláštera, signatura B - XVIII. E. aa. 6,4,A.
Foto: Anna Holešová & Eva Vodochodská.*

*Typografické ozdůbky a vlys s výjevy ze života a smrti sv. Jana Nepomuckého v knize *Geschichts-Beschreibung Von dem Leben, Marter-Peyn, und Wunder-Wercken*, Praha: Jan Karel Hraba 1730, knihovna broumovského kláštera, signatura B - XX. G. aa. 29, s. 37. Foto: Anna Holešová & Eva Vodochodská.*

faunou, přírodními atraktivitami, etnografií, mapami a vyobrazeními z dalších vědních disciplín. Obecně lze říci, že obrazová výzdoba je nejbohatší ve vědeckých naučných kompendiích a učebních pomůckách.

Na výtvarné podobě tištěné knihy se významnou měrou podílel dekor, jenž čtenáři poskytoval snadnou orientaci v textu a zároveň umocňoval estetický dojem díla. Ozdobné prvky se používaly již ve středověkých rukopisech, odkud se přenesly do tištěné knihy. K vyhranění a rozšíření forem dekoru došlo na počátku 16. století v důsledku ustálení struktury tištěné knihy.⁵⁵ Dekor se používal na volných místech v textu, aby se zabránilo strachu z prázdnoty tzv. *horror vacui*. Tiskaři tak často v záhlavích umísťovali typografické ozdůbky, linky a vlysy.⁵⁶ Kapitoly nebo části textu oddělovali jednoduchými i ozdobnými linkami a typografickými ozdůbka-

mi. Prostor v zápatích, na koncích odstavců nebo kapitol vyhradili vinětám. Grafická podoba dekoru podléhala módním trendům, zejména rokoka. Jeho vliv se projevil v rokokovém orámování vinět a vlysů, ve vzhledu rokokových tyčí a v zavedení nového typu knižní výzdoby, klišé.⁵⁷ Tento rokokový ornament připomínající lasturu byl formovaný ve tvaru písmene C a situovaný zleva u iniciály. Doplnovat jej mohly typografické ozdůbky, drobné florální motivy, architektonické prvky nebo figury putti a andílků.⁵⁸

Na oborový žánr literatury neměl většinou výběr dekoru vliv. Tiskaři hojně využívali florální a ornamentální dekorační elementy, které doplňovali figurálními, zoolomorfními a dalšími motivy. Jen několik náboženských a teologických spisů obsahuje výzdobu vztahující se bezprostředně k tématu. Tiskárna jezuitská užívala jezuit-

55 P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 202.

56 Podlouhlý knižní dekor s ústředním motivem, z něhož se symetricky na obě strany odvíjí ornament. P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 996.

57 Jan BALEKA, *Výtvarné umění: výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997, s. 310–311.

58 Klišé hojně používala Tiskárna jezuitská, dále tiskař Diesbach a Hraba.

ský emblém IHS označující Ježíše Krista jako Spasitele v signetu, vinětách a vlysech. Tiskař Hraba zase uplatnil v díle o sv. Janu Nepomuckém vlysy a viněty se světcovým portrétem nebo scénami z jeho života.⁵⁹

Největší rozmanitosti ve způsobu grafického provedení dosahují právě viněty a vlysy, které lze z typologického hlediska roztrždit do několika skupin obsahujících: *typografické ozdůbky* (ornamenty, interpunkční znaménka, hvězdičky, křížky, korunky, linky, žaludy, květy, svačkové listy), *florální motivy* (váza/koš s květinami a ovocem doplněnými maskarony či ptáčky, roh hojnosti, mrkev, růže, lilie, vinné hrozny, puklé granátové jablko, palmová a olivová ratolest, vavřínový věnec, stromy, girlanda, palmeta), *ornamentální motivy* (arabeska, pletencová viněta),

Viněta v podobě koše s květinami, ovocem a dvěma hrdličkami v knize Johann Adam HÖFFELE, Ein Baum Gepflanzet an den Wasser-Bächen, Praha: Tiskárna jezuitská 1747, knihovna broumovského kláštera, signatura B - XX. F. bb. 43, s. 143. Foto: Anna Holešová & Eva Vodochodská.

maskarony (andělský obličej s křídly, maskaron), *zoomorf- ní motivy* (pták v hnízdě s rozepjatými křídly, z jehož zobáku tryská voda, mořské nestvůry, příšery, včely vylétávající z úlu nebo rokaj, ornament odvozený od lastury), *figurálními motivy* (nahá postava s knihami/s pruhem látky/rohem hojnosti, andělé, postavy světců), *kombinace motivů* (putto letící na ptáku a hrající přitom na harfu, putto aranžující květiny ve váze), *náboženskou symboliku* (papežská tiára, klíče sv. Petra, berla, kříž, kotva, bible), *světskou symboliku* (císařský orel, zemské znaky), *předměty* (hudební nástroje, loutna, trubka), *architekturu* (balustráda, konzole, voluta, římsa, sloupy, domy v krajině, fontána v zahradě).

Na rozdíl od ilustrací se dřevořezové štočky dekoru otiskovaly levně zároveň se sazbu, takže výsledný obraz nepůsobil tak jemně jako mědiryt, ale byl výraznější. Některé dřevěné štočky se následkem dlouhodobého používání opotřebovaly, což se projevilo méně kvalitními otisky. Pro tiskaře bylo mnohdy výhodnější zapůjčit si sady dekoru z jiné tiskárny nebo části dřevěného štočku trochu pozměnit než vyrobit množství nových štočků.⁶⁰ Zmiňovaný Hraba disponoval sadou vlysů, u kterých obměňoval ústřední motiv, zatímco výplň v podobě akan- tových listů zachoval.⁶¹

59 [S. n.], *Geschichts-Beschreibung Von dem Leben, Marter-Peyn, und Wunder-Wercken*, Praha: Jan Karel Hraba 1730, sign. B - XX. G. aa. 29.

60 P. VOIT, *Encyklopedie knihy*, s. 202.

61 Viz výše sign. B - XX. G. aa. 29.

* * *

Historický fond benediktinské klášterní knihovny v Broumově zahrnuje tisíce svazků cizojazyčných bohemik pocházejících z produkce tiskáren působících na našem území v rozmezí od 16. do 19. století. Jedná se o publikace tištěné latinsky a německy, které sloužily ke vzdělávání zdejší řeholní komunity a studentů broumovského benediktinského gymnázia. O pansofickém charakteru konventní knihovny svědčí rozmanitost oborů a žánrů literatury, počínající teologií, církevní a světskou historií, filozofií, právem až po nejrůznější vědní obory včetně odborných příruček a slovníků. Na grafickou úpravu tisků však žánry měly minimální vliv. Prostor nad impresem na titulním listu vyplňovaly linky, viněty, ilustrace a zřídka signet. Reprezentativní úlohu zastávaly mědirytinové patituly a frontispisy z dílen význačných umělců, kteří do nich zakomponovali alegoricky pojatou náboženskou nebo historickou symboliku. Oproti tomu

díla zaměřená na přírodní, technické a humanitní vědy zobrazovaly přirozeně reálnou podobu věcí a osob. Kromě ilustrace ovlivňovaly vizuální podobu cizojazyčných bohemik tiskové písmo a dekor, které sloužily ke snadnější orientaci v textu a současně zvyšovaly estetický dojem díla. Toho tiskaři dosahovali střídáním velikostí, druhů, typů tiskových písem, různým provedením iniciál, střídáním červené a černé barvy a používáním opakovatelných dekoračních prvků. Viněty, vlysy nebo typografické ozdůbky umísťovali do volného prostoru *horror vacui*, linky a klišé patřily do textu. Tyto dekorační elementy byly bohatě zdobeny florálními, ornamentálními, figurálními, zoomorfními a dalšími motivy. Většinou se používaly bez ohledu na žánr literatury a jejich vzhled podléhal dobovým trendům. Výhodou bylo, že tiskaři mohli tiskové štočky upravovat, čímž dosáhli větší variability dekoru a rovněž úspory financí.

Učebnice hebrejštiny ve fondu broumovské konventní knihovny

Benediktinské klášterní knihovny měly sloužit jako pokladnice lidského vědění, uchovávající knihy z mnoha oblastí lidské činnosti. Také v té broumovské byly v průběhu staletí soustředěny knihy z různých vědních oborů, napsané v mnoha jazycích. V konventní knihovně doposud katalogizace odhalila padesát dva svazků, zahrnující knihy obsahující jak pouze jednotlivá hebrejská slova či dílčí pasáže v hebrejštině, ale také tisky a jeden rukopis, v nichž hebrejský text převažuje.¹ Prozatím se jedná o knihy vyskytující se v církevních knihovnách běžně: hebrejské bible, Pařížská polyglota, biblický lexikon a komentáře biblického textu, výkladový slovník pojmů z Vulgáty, komentáře k evangeliím, právní pojednání, v neposlední řadě hebrejské gramatiky a jazykové

učebnice.² Právě učebnice hebrejštiny, z nichž některé členové konventu skutečně využívali ke studiu jazyka, vedou k otázkám, zda a jak velký byl zájem broumovských konventuálů o starozákonní jazyk, jaké měla hebrejšтина místo ve vzdělávání členů řádů.

Objeveny byly také dva hebrejské zlomky, které ovšem nebyly doposud blíže zkoumány.³

Studium hebrejštiny v křesťanském světě

Probuzený a postupně stoupající zájem o hebrejštinu úzce souvisí s ideou humanismu, příchodem renesance, možnostmi, které poskytl knihtisk, později s rozvojem

- 1 Vedle tisků katalogizovaných systematicky podle zvoleného postupu katalogizace byly zkatalogizovány také hebraika dohledaná při průzkumu knižního fondu konventní knihovny metodou sondy. Jedná se o tisky uložené ve skříních XXVIII – XXXI na galerii, jejichž celková katalogizace na pořadu dne v průběhu několika příštích let nebude.
- 2 Průběžně aktualizovaný seznam hebraik z broumovské konventní knihovny je k dispozici v katalogu Moravské zemské knihovny, zde: https://vufind.mzk.cz/Search/Results?type=AllFields&page=6&filter%5B%5D=base_txtF_mv%3A%22facet_base_MZK03_broumov%22&filter%5B%5D=language%3A%22Hebrew%22. [Ověřeno 7. listopadu 2020.]
- 3 Identifikace a rozbor hebrejských zlomků nejsou v rámci české historické vědy běžným tématem. Soustavněji se tématu věnuje Daniel Polakovič z Židovského muzea v Praze. Viz jeho text Daniel POLAKOVIČ, *Hebrejské rukopisné zlomky na vazbách inkunábulí a starých tisků knihovny františkánského kláštera v Chebu*, in: K. Boldan – J. Marek (eds.), *Libri catenati Egrenses. Knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku*, Praha 2013, s. 85–110, který může posloužit jako výchozí pro zkoumání broumovských zlomků.

reformace.⁴ Za prvního významnějšího křesťanského hebraistu můžeme označit Petra Nigera,⁵ dominikána původem z Čech. Součástí jeho polemických prací byly úvody do hebrejštiny.⁶ První hebrejská gramatika *De rudimentis hebraicis* vzešla roku 1506 z pera Johanna Reuchlina, německého předreformačního humanisty a učitele řečtiny a hebrejštiny. Jeho dílo nastartovalo vědecké studium hebrejštiny a podpořilo snahy studovat Starý zákon v originále.⁷ Výsledkem zkoumání dějin tradice Bible a jejích překladů byla její vícejazyčná vydání, tzv. polygloty. V průběhu 16. a 17. století jich byla vydána celá řada.⁸ Do první poloviny 16. století vycházela křesťanská hebraika zejména v Itálii, Německu a Francii.⁹ V Čechách byl zájem o hebrejštinu podpořený především biblistikou a biblickou exegezí v podání Jednoty bratrské. Práce na novém překladu Písma svatého se opírala rovněž o znalost a práci s originálními hebrejskými a řeckými texty. Překladaelé prošli studiem na zahraničních univerzitách,

základy řečtiny a hebrejštiny mohli studovat i v bratrské škole v Ivančicích. Vybudovali rozsáhlou odbornou knihovnu, zřídili vlastní tiskárnu. Členové Jednoty studovali základy řečtiny a hebrejštiny už v Ivančicích, ale jazykovou výuku prošli i v zahraničí.¹⁰ K překladatelům Starého zákona náležel rovněž hebraista Mikuláš Albert z Kaménka, od roku 1611 první řádný profesor hebrejštiny na pražské univerzitě.¹¹ V následujících staletích bylo studium hebrejštiny již naprosto obvyklou záležitostí náležející k dobrému vzdělání učenců, zejména teologů. Znalost biblického jazyka náležela k předpokladům pro výklad Bible.¹² Za klíčovou osobnost oboru je považován Johannes Buxtorf st., hebraista, profesor hebrejštiny na univerzitě v Basileji a autor proslulé učebnice *Praeceptiones Grammaticae Hebraicae* z roku 1605, jež se dočkala mnoha vydání. Následovalo několik slovníků a lexikonů, např. *Lexicon Hebraicum et Chaldaicum* z roku 1607 či *Concordantiae Bibliorum Hebraicae* z roku 1632.¹³ Žád-

- 4 Lenka VESELÁ, *Hebrejská typografie v českých nežidovských tiskárnách 16. a 17. století*, in: Olga Sixtová (ed.), *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*, Praha 2012, s. 165.
- 5 Také Petrus Nigri či Peter Schwarz (1434–1483). Podrobněji viz heslo *Nigri, Petrus* in Jewish Virtual Library, dostupné zde: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/nigri-niger-petrus>. [Ověřeno 7. listopadu 2020.]
- 6 Otakar KLÍMA – Stanislav SEGERT, *Mluvnice hebrejštiny a aramejštiny*, Praha 1956, s. 16.
- 7 Tamtéž. Johannes Reuchlin (1455–1522) byl také průkopníkem studia klasické řečtiny, mnoho děl přeložil. O hebrejštinu se začal zajímat v posledním desetiletí 15. století. Podrobněji viz heslo *Johannes Reuchlin, German humanist* v internetové verzi encyklopedie Britannica. Dostupné zde: <https://www.britannica.com/biography/Johannes-Reuchlin#ref141036>. [Ověřeno 3. listopadu 2020.]
- 8 Günter STEMBERGER, *Úvod do judaistiky*, Praha 2010, s. 12. K nejznámějším polyglotám náležejí Komplutenská polyglota vydaná ve Španělsku v letech 1513–1517, Antverpská polyglota, jejíž vydání se časově kryje s léty přípravy Bible kralické a Pařížská polyglota, vydaná roku 1629, kterou se nachází také v broumovské konventní knihovně.
- 9 L. VESELÁ, *Hebrejská typografie*, s. 165.
- 10 Vladimír KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha 1997, s. 182–183.
- 11 Tamtéž, s. 185. Překladatelský tým dále tvořili Lukáš Helic – pokřtěný žid z Poznaně, Jan Eneáš – senior Jednoty, Izaiáš Cibulka a Jiří Strejc – konsenioři, Jan Efraim, Pavel Jessen a Jan Kapito – pomocníci, ovšem s vysokoškolským vzděláním. Více viz Mirjam BOHATCOVÁ a kol., *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990, s. 230–231. Prvním, zatím neoficiálním učitelem hebrejštiny na Pražské univerzitě byl však už kolem roku 1570 působící Jan Fortius. Viz L. VESELÁ, *Hebrejská typografie*, s. 168.
- 12 Srov. Pavel VRTÍLKA, *Spinozovo kompendium gramatiky hebrejského jazyka*, in: Benedikt Spinoza, *Kompendium gramatiky hebrejského jazyka*, Praha 2015, s. 12.
- 13 Johannes Buxtorf (1564–1629). Podrobněji viz heslo *Johannes Buxtorf* in Jewish Virtual Library. Dostupné zde: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/buxtorf-johannes-i-x00b0>. [Ověřeno 7. listopadu 2020.] Osobnosti Johanna Buxtorfa a výuce hebrejštiny v 17. století je rovněž věnována podrobná monografie Stephena Burnetta, viz Stephen G. BURNETT, *From Christian Hebraism to Jewish Studies. Johannes Buxtorf*

Johannes Buxtorffius. (1564–1629), proslulý hebraista a profesor hebrejštiny na univerzitě v Basileji.

nou ze zmíněných knih jsme sice dosud fyzicky v broumovské konventní knihovně neobjevili, jeho *Lexicon* však zdejší konventuálům znám byl, o čemž ještě bude řeč níže. V 18. století se o metodický posun ve studiu semitských jazyků, tedy i hebrejštiny, zasloužili zejména holandsští učenci Albert Schultens a Nikolaus Wilhelm Schröder.¹⁴ Schultens i Schröder byly autory řady známých děl, z Schultensova pery vzešly např. *Institutiones ad fundamenta linguae Hebraeae* z roku 1737 nebo dvou-svazkové *Origines Hebraeae*, jež spatřily světlo světa v letech 1724 a 1738, Schröderovo stejnojmenné dílo *Institutiones ad fundamenta linguae Hebraeae* vycházelo mezi léty 1766 a 1792.¹⁵ V 19. století hráli v rámci hebraistiky rozhodující úlohu němečtí učenci.¹⁶ K nejproslulejším náležel Heinrich Friedrich Wilhelm Gesenius, orientalista, starozákonník a hebraista, autor gramatiky hebrejského jazyka s názvem *Hebräische Grammatik* z roku 1813, která se v revidované formě používá dodnes a jež započala novou éru studia hebrejštiny.¹⁷

Broumovští benediktini a studium hebrejštiny

Zprávy a o studiích a znalostech hebrejštiny u broumovských benediktinů jsou velmi kusé. Příslušníci řádu, který klade důraz na četbu – *ora et labora et lege* – si velmi dobře uvědomovali důležitost vzdělání jako takového. V Broumově fungovala už ve 14. století latinská klášterní škola vzdělávající chlapce, kteří sloužili v kostele. Studoval zde také pozdější arcibiskup pražský Arnošt z Pardubic.¹⁸ Další zprávy o škole pocházejí až ze 17. století. Opat Johannes Benno po svém zvolení roku 1621 projevil zájem o její obnovu. Úkolem byl pověřen David Gregor Körner z Jelení Hory, jehož zanedlouho vystřídal Jan Placentius (Johannes Maurus Plazentius).¹⁹ Těmito událostmi počíná život broumovského benediktinského gymnázia, které po mnoha proměnách přetrvalo dodnes.

Placentius byl v klášteře výraznou a významnou figurou. Působil zde od roku 1626, kdy složil v Broumově profesi. Zřejmě jeho zásluhou se do fondu konventní knihovny dostaly knihy českého šlechtice a humanisty Jana staršího Hodějovského z Hodějova.²⁰ Uměl výborně latinsky, řecky i hebrejsky.²¹ Mezi knihami, které se sebou do Broumova přinesl, měla být i učebnice hebrej-

(1564–1629) and Hebrew Learning in the Seventeenth Century, Leiden – New York – Köln 1996. Částečně dostupné zde: https://books.google.cz/books?id=PT1qp_FGYJ0C&pg=PA96&clpg=PA96&dq=johannes+buxtorf&source=bl&ots=ZBztwLP07H&sig=ACfU3U2YAbapUhg3zRPfFIW8PXGW_EmUDA&hl=cs&sa=X&ved=2ahUKewjNhJ3nzo_tAhUJ3hoKHTMuCKcQ6AEwBHoECAUQA#v=onepage&q&f=false. [Ověřeno 5. listopadu 2020.]

14 O. KLÍMA – S. SEGERT, *Mluvnice*, s. 16.

15 Schröderova publikace je k dispozici zde: https://books.google.cz/books?id=mgiovgEACAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. [Ověřeno 5. listopadu 2020.]

16 O. KLÍMA – S. SEGERT, *Mluvnice*, s. 16.

17 Heinrich Friedrich Wilhelm Gesenius (1786–1842). Podrobněji viz heslo *H. F. W. Gesenius* v *Deutsche Biographie*. Dostupné zde: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz42392.html>. [Ověřeno 5. listopadu 2020.]

18 *Benediktinisches Leben in Böhmen, Mähren und Schlesien. Eine Gedenkschrift zum 1400jährigen Jubiläum von Monte Cassino*. Warnsdorf 1929, s. 77 a Johannes HOFMANN, *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr*, München 1993, s. 547.

19 *Benediktinisches Leben*, s. 77.

20 Podrobněji viz kapitola *Broumovské provenience a jejich majitelé*.

21 *Benediktinisches Leben*, s. 77.

*Sv. Robert Bellarmine
(1542–1621), kardinál,
jezuita, teolog, výrazná
postava římsko-katolické
církve přelomu 16.
a 17. století.*

štiny *Institutiones Linguae Hebraicae* sepsaná jezuitou sv. Robertem Bellarminem,²² vydaná v Antverpách roku 1606, a to dokonce s osobním věnováním od Pavla Pistoria z Lucka, vyšehradského kapitulního děkana, s vročením 1622.²³ Jan Placentius odešel později do Rajhradu, kde se stal převorem zdejší komunity a kde také roku 1638 zemřel.²⁴

Gymnázium v Broumově ve vyučování pokračovalo, profilovalo se jako standardní instituce tohoto typu. Pro region bylo mimořádně důležité, studovali zde žáci z nejbližšího i širšího okolí, z Broumova, Kladska, Svídnice, Jelení Hory, z Police, Náchoda, Trutnova, Hostinného, Vrchlabí i z Hradce Králové. Opati jeho činnost dozorovali a podporovali, vyučující se rekrutovali z řad broumovských konventuálů. Opat Otmar Zinke se snažil, neúspěšně, dosáhnout povýšení na lyceum. K mecenášům gymnázia můžeme započítat rovněž opaty Benno Löbla a Fridricha Grundtmanna.²⁵ Roku 1779 byl statut gymnázia redefinován, v následujícím roce se stalo (tak jako jiná klášterní gymnázia) veřejnou *c. k.* institucí. V čele stál prefekt, podřízený královskému direktorovi, jenž z časových důvodů měl k dispozici zástupce, vice-direktory, mezi nimiž je roku 1806 jmenován broumovský opat.²⁶ Reorganizace fungování gymnázií v rámci monarchie byla součástí balíku reform, které tvrdě dopadly

na řadu klášterů, pro něž znamenaly ukončení staleté existence. V rámci broumovsko-břevnovského archisteria postihlo rušení probošství v Polici nad Metují, Broumova ani Břevnova se nedotklo. Gymnázium tak navzdory změně statutu zůstalo úzce propojeno s klášteřem. V této době se prefektem stal Celestin Scholz, znalec i učitel hebrejštiny, kterou studoval ve Vídni a později vyučoval teology v Broumově. Jako prefekt působil dlouhých devatenáct let mezi roky 1783–1801. Hebrejštinu ovládal také jeho spolubratr, v letech 1802–1803 následovník v úřadu prefekta, Augustin Kretschmayer, od roku 1782 první učitel řečtiny na gymnáziu.²⁷ Z dalších je nutné zmínit Leandra Schiffera, profesora broumovského gymnázia a učitele hebrejštiny, kterou ovšem vyučoval zřejmě ne studenty gymnázia, ale spolubratry v rámci domácího řádového studia.²⁸ Posledním ze zdejších vyučujících, u jehož jména se vyskytují explicitní zmínky o znalosti a výuce hebrejštiny, byl Stanislav Klimann, jenž byl povolán na gymnázium od školního roku 1795/1796 a působil zde do roku 1801. Hebrejsky se naučil během svých studií v Břevnově.²⁹ Ač tito vzdělaní mužové ovládali biblické jazyky, při svém pedagogickém působení na gymnáziu je mohli využít jen stěží. I poté, co byla zavedena výuka řečtiny, nebylo mezi učiteli mnoho těch, kteří by jazyk ovládali.³⁰ Hebrejštiny už vůbec nenáležela tomuto

22 Roberto Bellarmine (1542–1621). Podrobněji viz heslo *Robert Bellarmin* na webových stránkách České provincie Tovaryšstva Ježíšova, dostupné zde: <http://www.jesuit.cz/osobnost.php?id=30>. [Ověřeno 10. listopadu 2020.]

23 Vincenc MAIWALD, *Geschichte des öffentlichen Stifitsgymnasium in Braunau*, Wien – Leipzig 1912, s. 14 a 68. Maiwald dokonce zmiňuje signaturu knihy – XXXI. G. 6.

24 Tamtéž, s. 15.

25 *Benediktinisches Leben*, s. 79–81.

26 Tamtéž, s. 81–82.

27 V. MAIWALD, *Geschichte*, s. 212; *Benediktinisches Leben*, s. 83.

28 Tamtéž, s. 215 a Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku, *heslo Schiffer, Leander*, OSB. Dostupné online zde: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/>. [Ověřeno 31. října 2020.]

29 Stanislav Klimann (1761–1803). Tamtéž, s. 216 a Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku, heslo *Klimann, Stanislaus*, OSB. Dostupné online zde: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/>. [Ověřeno 31. října 2020.]

30 V. MAIWALD, *Geschichte*, s. 212.

stupni vzdělávání. To se snad částečně změnilo po roce 1848, kdy bylo nařízením poprvé stanoveno, že vzdělání na gymnáziu slouží jako příprava na univerzitní studia. Proto studenti, kteří chtěli dále studovat teologii, se v závěrečných dvou ročnících měli učit také hebrejštině.³¹

Jiná byla situace ve věci vlastního vzdělání členů kláštera. Zprávy o něm jsou jen dílčí. Mnohé lze usuzovat na základě paralel jiných blízkých benediktinských klášterů. Benediktini měli možnost studovat buď v rámci svých domovských institucí, nebo vně klášterních zdí na univerzitách. Univerzitní vzdělání bylo předpokladem pro dosažení vyšší hodnosti či úřadu nejen v rámci domovského kláštera, ale i jiných řádových institucích.³² Dobře zdokumentovaný příklad benediktinů v Melku osvětluje, jak vypadala praxe konkrétního řádového domu. Katolickou reformu zde zahájil opat Caspar Hofmann na počátku 17. století jako protireformační akt. Důraz položil na kvalitní vzdělání.³³ Vybraní melčtí benediktini studovali nejprve na univerzitách v Boloni a Římě, později zejména ve Vídni a Salzburku.³⁴ Na konci 17. století proběhla reorganizace studia, zavedeno bylo domácí vzdělávání v klášteře. Zde konventuálové studovali filozofii, se studiem teologie v závislosti na aktuál-

ní personální a hospodářské situaci kláštera pokračovali *doma*, eventuálně na vídeňské univerzitě. V průběhu 18. století se povedlo celý systém vylepšit a harmonizovat tak, že domácí i univerzitní studium se vhodně doplňovaly. Absolventi tohoto vyššího studia byli povinni krátce vyučovat v přípravných třídách na gymnáziu, aby získali praxi, již potom absolventi teologie uplatnili v duchovní péči nebo ve vlastní výuce filozofie a teologie.³⁵ Objevují se také příklady mobility studentů i vyučujících mezi jednotlivými kláštery v Monarchii.³⁶

Podobný systém fungoval i v Broumově. Zdejší nadějní bratři mohli studovat na univerzitách v Praze i ve Vídni, do úvahy by snad připadaly ještě Olomouc a Vratislav,³⁷ ale o tom nemáme doposud informací. Dobře dokumentován je vzdělávací proces budoucího opata Štěpána Rautenstraucha. Začínal domácím studiem filozofie v Broumově, kde se dle platného studijního řádu věnoval rovněž přírodním vědám, matematice, fyzice a astronomii. Ve studiu filozofie pokračoval na Břevnově. Zde po roce navázal studiem teologie v podobě obdobné kurzu na univerzitě. Studium teologie bylo rozděleno do dvou tříd, morální teologie připravovala na praktické úkoly duchovní péče, teoretická teologie pro vědecké pů-

31 J. HOFMANN, *Tausend Jahre*, s. 712.

32 Srov. Gottfried GLASSNER OSB, *Melker Benediktiner an den Universitäten in Wien, Salzburg, Bologna, Rom und Prag (1600–1745)*, in: Tomáš Černušák – Karl Kollermann – Irene Rabl (Hgg.), *Kommunikation zwischen Kloster und Welt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, *Monastica Historia* 3, St. Pölten – Prag 2018, s. 109.

33 Tamtéž, s. 100 an. Paralelní příklad nabízí například prostředí premonstrátů. V jejich případě generální kapitula již roku 1579 nařídila, že v každé kanonii musí být zřízeno studium gramatiky nebo teologie. Kanovníci měli být přiměni k návštěvě přednášek. Viz Hedvika KUČAŘOVÁ, *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze: Alternativy univerzitního vzdělávání v 17. a 18. století*, Praha 2011, s. 25.

34 Vídeňská univerzita byla v rukou jezuitů, ta v Salzburku byla založena roku 1623 benediktiny. Přesto upřednostňovali Melčtí Vídeň. Viz Gottfried GLASSNER OSB, *Die theologische Ausbildung der Melker Konventualen zwischen Hausstudium und Universität (ca. 1600 bis 1745)*, in: Gottfried Glasner OSB – Meta Niederkorn-Bruck (Hgg.), *Melker las Hort der Wissenschaftspflege im Bannkreis der Universität Wien – fruchtbarer Austausch seit 650 Jahren*, Melk 2016, s. 153.

35 G. GLASSNER, *Die theologische Ausbildung*, s. 161–162.

36 G. GLASSNER, *Melker Benediktiner*, s. 112 an.

37 Univerzita ve Vratislavi byla založena jezuiti roku 1702. Studenti z jiných zemí i řádů se zde vyskytovali běžně. Srov. Ulrich G. LEINSLE, *Studium im Kloster. Das philosophisch-theologische Hausstudium des Stiftes Schlägl 1633–1783*, Averbode 2000, s. 211–214.

Štěpán Rautenstrauch (1734–1785), opat
broumovsko-břevnovského kláštera v letech
1773–1785.

sobení. Na Břevnově po čtyři roky vzdělávali studenty v morální teologii, teoretické studium zajišťovala univerzita. Už v rámci domácího studia na Břevnově byl součástí výuky výklad Starého zákona, kterému měla být denně věnována hodina po dobu dvou let. V první půlhodině se procvičovala znalost hebrejštiny spolu s analýzou hebrejského textu, ve druhé půlhodině následovala interpretace textu v originálním znění.³⁸ Na pražské univerzitě dlel nadějný student v letech 1756–1758, kde se také učil řečtině i hebrejštině.³⁹ Poté, co se Štěpán Rautenstrauch stal roku 1773 trochu překvapivě opatem,⁴⁰ reorganizoval studium teologie, které zůstalo na Břevnově a bylo rozšířeno.⁴¹ Hebrejštinu a hermeneutiku zde učil Jeroným Frída, spolubratr, svého času broumovský podpřevor, který působil také na univerzitě.⁴² Výuka hebrejštiny v Broumově probíhala patrně na stejném principu, s jistotou o ní však můžeme hovořit až na přelomu 18. a 19. století, kdy byla spojena s osobou výše zmiňovaného prefekta Celestina Scholze. Nešlo již o oficiální domácí studium, to bylo v klášterech v rámci josefínských reforem zrušeno, ale zřejmě o vzájemné bratrské vzdělávání.

O průběhu studia hebrejštiny není mnoho zpráv. Důsledkem vlny humanistického nadšení, podpořeného protestantským důrazem na znalost biblických jazyků, vydáváním nových originálních překladů Bible či polyglot, bylo etablování hebrejštiny jako standardní součásti studia teologie. Hebrejšтина jako jazyk radikálně odlišný svým písmem, gramatikou, vycházející z naprosto jiného

způsobu uvažování o světě, byla tvrdým oříškem, vyžadujícím soustavnou a intenzivní práci. K jejímu speciálnímu studiu byli kandidáti pečlivě vybíráni, vzdělávání trvalo několik let.⁴³ I když znalosti hebrejštiny křesťanských učenců v raném novověku výrazně zlepšily, k dispozici měli kvalitní učebnice vycházející v opakovaných vydáních v dostatečném množství, nelze si dělat iluze, že všichni, kteří tímto jazykovým vzděláváním prošli, si svou znalost udrželi dlouhodobě.⁴⁴ Počet broumovských benediktinů, o nichž se dochovaly zprávy, že hebrejštinu studovali, a poté aktivně vyučovali, nebo se aspoň pokoušeli studovat, aniž by o stavu jejich znalostí existovaly přesnější zprávy, překvapí. Snad v souladu s idejemi osvícenství lze tento zájem o jazyk doložit ve druhé polovině 18. století např. konkrétními jmény studentů, učitelů i informacemi o vlastnictví a nákupech knih.

Učebnice hebrejštiny a gramatiky hebrejského jazyka ve fondu broumovské konventní knihovny

Přehled o učebnicích hebrejštiny, jež dodnes jsou, či v minulosti byly, součástí fondu konventní knihovny, lze získat třemi způsoby. Jednak máme k dispozici dochované exempláře. Jedná se celkem o šest svazků, většina byla objevena při náhodném průzkumu skříní na galerii, jenž měl původně zcela jiný účel. Na rozdíl od systematické kata-

38 Beda Franz MENZEL, *Abt Franz Stephan von Břevnov-Braunau. Herkunft, Umwelt und Wirkungskreis*, Königstein 1969, s. 93–94.

39 Tamtéž, s. 95.

40 Očekávanějším aspirantem, na nějž však rovněž nakonec došla řada, byl Jakub Chmel, od Rautenstraucha o sedm let starší. Dokonce jej v rámci domácího studia vyučoval základy teologie.

41 Po zrušení jezuitského řádu, který hrál většinu univerzit ve středoevropském prostoru určující roli, převzal opat Rautenstrauch navíc funkci děkana vídeňské teologické fakulty a zdejší studium výrazně reformoval.

42 B. F. MENZEL, *Abt Franz Stephan*, s. 114, 116 a pozn. 133 na s. 271.

43 Reginald O. MOKRÝ, *Strahovský opat Václav Mayer (1734–1779–1800)*, Bibliotheca Strahoviensis 3, 1997, s. 90–91.

44 Tamtéž.

Rukopisná poznámka Ježíš Nazaretský, král židovský v hebrejštině a řečtině na titulním listě Bellarmineho učebnice z roku 1580. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

logizace knih uložených ve skříních v přízemí knihovního sálu, jejichž uložení v podstatě odpovídá signaturám, knihy ve skříních v horním patře jsou aktuálně více zpřeházené a podle (i několika) přeškrtnutých signatur je zřejmé, že se jejich uložení proměňovalo. Můžeme předpokládat, že další svazky se objeví, postrádáme zatím např. konkordance, publikace týkající se hermeneutiky a exegeze Starého zákona. Srovnávací materiál představuje poslední svazek Strahlova katalogu z roku 1802, mapující knihy uložené ve skříních XXIX–XXXIII.⁴⁵ Cenný doplněk představuje soupis vybavení cel mnichů z roku 1787 umožňující nahlédnout do jejich soukromí a každodennosti.⁴⁶

Nejstarší hebrejskou učebnicí je už dříve zmíněný tisk *Institutiones linguae habraicae, ex optimis quibusque auctoribus collectae, et quanta fieri potuit brevitate, ac perspicuitate in commodissimum ordinem digestae* Roberta Bellarmina, vydaný roku 1580 v Kolíně. Tuto učebnici podle všeho užíval již Jan Placentius, který ji dostal darem od vyšehradského děkana Pavla Pistoria

z Lucka. Jednalo se však o jiné vydání, vytištěné roku 1606 v Antverpách.⁴⁷ Bellarminova učebnice vycházela velmi často, v různých městech, není nepravděpodobné, že se v knihovně církevní instituce sešly dvě či více různých vydání. Matoucí jsou ovšem signatury knih. Strahl ve svém katalogu antverpskému vydání přidělil signaturu XXX. E. 41,⁴⁸ o starším kolínském vydání mlčí. Vincenc Maiwald o více než století později znovu popisuje Placentiovo antverpské vydání, ovšem už se změněnou signaturou XXXI. G. 6. Dochované kolínské vydání nese signaturu XXXI. G. 5,⁴⁹ není to ovšem první signatura. Ta byla zrušena a přepsána, ale není již čitelná. Dá se předpokládat, že po objevení kolínského vydání byly obě knihy ze skříně č. 30 bez označení přesunuty do skříně č. 31 s označením Grammatica, kam také věcně náležejí. Je možné, že Placentiův výtisk není nenávratně ztracen, ale pouze uložen na nesprávném místě. Kolínské vydání nese na titulním listu provenienční poznámku *Caesarei Collegii Societatis Jesu Pragae* a v dolní části pak *Inscriptus*

45 Rupert STRAHL, *Catalogus Librorum Grammaticalium, Poeticorum et Rhetoricorum item Thesium, Conclusionem etc., Miscellaneorum atque Manuscriptorum*, Broumov 1802. Uloženo v broumovské konventní knihovně, sign. A298S.

46 SOA Zámorsk, VS Broumov, kart. 139, inv. č. 1397, *Y Inventarium über die (...) sowohl in der Prelatur als auch in den Convente befunden Pretiosen (...)*, 13. prosince 1787. Tento soupis byl pořízen na základě úředně nařízené inventarizace a proběhl i v jiných kláštřech. Srov. R. O. MOKRÝ, *Strahovský opat*, s. 106.

47 Antverpské vydání z roku 1606 je dispozici např. zde: https://books.google.cz/books?id=4B9CAAAAaAAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. [Ověřeno 31. října 2020.]

48 Kterou navíc obdržela také učebnice Wilhelma Schickarda, srov. dále.

49 Broumovská konventní knihovna, sign. B – XXXI. G. 5.

Bellarminého učebnice hebrejštiny s četnými poznámkami neznámého pilného studenta. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

catalogo 20. Octob. 1581. Uprostřed titulního listu pod jménem autora je rukou vepsán hebrejský a řecký shodný text (v překladu) znějící *Ježíš Nazaretský, král židovský*. Učebnice se tedy dostala do rukou uživatelů záhy po svém vydání, do knihovního katalogu byla zapsána už 20. října 1581. Pokud by mělo jít o katalog broumovské knihovny, byl by to objev v pravdě senzační, neboť bychom měli důkaz o evidenci fondu ještě o více než dvě staletí starší než nyní. Tak tomu ale s největší pravděpodobností není. Kniha byla majetkem pražských jezuitů. Nenese žádné provenienční znaky broumovského kláštera, supralibros na předních deskách je poškozené a neidentifikovatelné. Učebnice evidentně sloužila svému účelu.

Pilný uživatel si formou marginálních i interlineárních glos zaznamenával tvary slov, poznámky ke gramatice, vypisoval klíčové pojmy. Poctivě se prokousal všemi kapitolami. Jak se kniha dostala do rukou někoho z broumovských obyvatel a kdo byl oním pilným studentem, lze jen spekulovat. Mohlo se jednat o dar učitele žákovi jako pomůcka pro studium hebrejštiny. Pražští jezuité se s jistotou dostali i k následným vydáním Bellarminiovy učebnice, starší, použitá kniha se tak možná stala nadbytečnou pro pražskou kolej, ale užitečnou někomu, kdo zatím žádnou učebnici neměl.

Z téže doby pochází jediný dosud v broumovské knihovně objevený hebrejský rukopis. Jedná se o latin-

sko-hebrejský slovník, zařazený pod signaturou XXIII. G. aa. 7° mezi encyklopedie a lexikony. Provenience na předních deskách sděluje pouhé G P B 1587, znakové supralibros nebylo použito. Majitelem by tak mohl být broumovský převor, snad Jiří nebo Řehoř?, jehož jméno se nám nezachovalo. Na předním přidešti, nahoře uprostřed, se nachází ve dvou řádcích rukopisná poznámka *Lexicon bilingue Seb[astiani] Mü[n]steri / et Jo[hann] n[i] Avenarii Dict[ionarium] Hebr[aeum]*. Odvolává se na Sebastiana Münstera, německého humanistu, teologa a hebraistu, rektora Univerzity v Basileji a Johanna Avenaria, německého luterského teologa a hebraistu.⁵¹ Před prvním listem se ještě nachází volně vložený list papíru, suplující zřejmě titulní list s klasickou broumovskou provenienční poznámkou *Monasterii Braunensis O. S. B.* a heraldickým exhibris, rozmazaným otiskem razítka. Uvedeny jsou informace o signatuře, v rámci skříně č. 23 se uložení rukopisu měnilo dvakrát. V horní polovině listu je rukou vypsán stručný přehled některých hebrejských gramatických jevů uvedený jako *Idiotismi Hebraoru[m]*, tzn. *osobistosti, zvláštnosti hebrejštiny*. Některým latinským slovům chybí hebrejský ekvivalent, je proto otázkou, zda bylo dílo dokončeno v podobě, jakou si tvůrce představoval.

Znovu můžeme jen spekulovat, ale nabízí se souvztažnost mezi Bellarminovou učebnicí a rukopisným slovní-

kem. Tvůrce slovníku čerpal z děl učenců druhé poloviny 16. století. Učebnice kardinála Bellarmina spadá do téže doby a odráží podobný metodický přístup k jazyku i jeho výuce. Slovník mohl představovat pomůcku pro studium dle učebnice. V následném bádání napomůže důkladné srovnání písma slovníku a vpisků v učebnici, které zatím nebylo provedeno.

Další z dochovaných a doložených učebnic je *Institutiones Linguae Ebraeae* německého učence, matematika, profesora univerzity v Tübingen a znalce starých jazyků Wilhelma Schickarda,⁵² vydaná v Lipsku roku 1678. Na podobě učebnice se podílel ještě Johann Ernst Gerhard, německý luteránský teolog a orientalista, který Schickardův text rozpracoval a doplnil o paralely z aramejštiny, syřštiny a arabštiny.⁵³ Kniha získala signaturu XXXI. G. 7,⁵⁴ měla se tak nacházet vedle dosud nezvěstného antverpského vydání Bellarminého učebnice. Do broumovské knihovny se dle exhibris na spodní straně titulního listu dostala darem roku 1687. Chronogram skrývá věnování vepsané naproti titulnímu listu a přání k narozeninám na zadním přidešti: *Venerabili Patri Benedicte Prlori Monasterii Braunensis ex p[ro]p[ri]is votis (=1687) a Vt feLIX sit Dies natalis SerVVs obLIgatIssIMVS (= taktěž 1687)*. Obě poznámky doprovází ještě sdělení: *offert Rudolph Zach(arias) Kütler de Kütenberg,⁵⁵ Protonotarius Apost(olicus) Curat(us) Fontiopolitan(us)*. Obdarova-

50 Broumovská konventní knihovna, sign. B - XXIII. G. aa. 7.

51 Sebastian Münster (1488–1552). Podrobněji viz heslo *Sebastian Münster* na anglické Wikipedii, dostupné zde: https://en.wikipedia.org/wiki/Sebastian_M%C3%BCnster. [Ověřeno 31. října 2020.] Johann Avenarius/ Johannes Habermann (1516–1590). Podrobněji viz heslo *Johannes Habermann* na německé Wikipedii, dostupné zde: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Habermann. [Ověřeno 31. října 2020.]

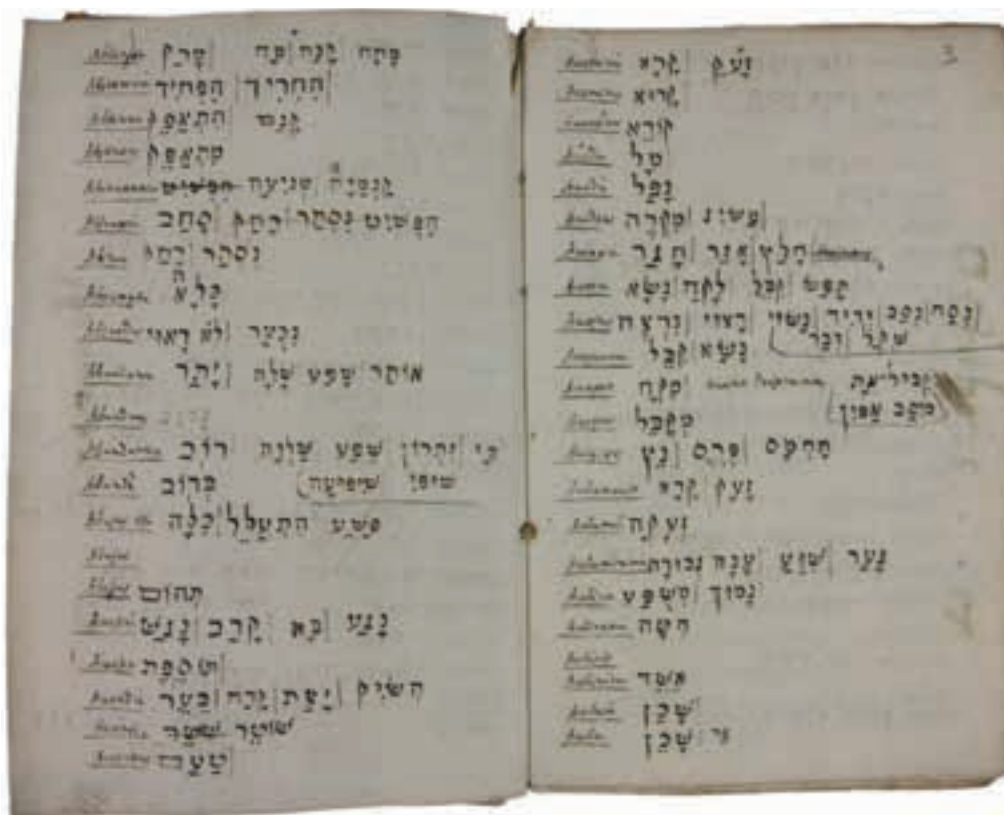
52 Wilhelm Schickard (1592–1635). Více viz heslo *Wilhelm Schickard* na webových stránkách Univerzity v Tübingen. Dostupné zde: <https://uni-tuebingen.de/fakultaeten/mathematisch-naturwissenschaftliche-fakultaet/fachbereiche/informatik/fachbereich/geschichtliches/wilhelm-schickard/>. [Ověřeno 2. listopadu 2020.]

53 Johann Ernst Gerhard (1621–1668). Více viz heslo *Johann Ernst Gerhard* na webových stránkách University of Kent. Dostupné zde: <https://www.kent.ac.uk/ewto/projects/harmony-of-languages/index.html>. [Ověřeno 2. listopadu 2020.]

54 Broumovská konventní knihovna, sign. B - XXXI. G. 7.

55 O Rudolfovi Zachariášovi Kütlerovi z Kütenbergu se nepodařilo zjistit bližší informace. Záznam o provenienci viz *Provenienční mapa broumovského fondu*, dostupné zde: <http://pmap.branamoudrosti.cz/personDetail.html?id=1245>. [Ověřeno 2. listopadu 2020.]

Latinsko-hebrejský
slovník z druhé poloviny
16. století. Doposud se
jedná o jediný hebrejský
rukopis objevený
v broumovské konventní
knihovně. Foto: Sixtus
Bolom-Kotari.

ným byl podle všeho broumovský převor Benedikt Stipl, který toho roku slavil své čtyřicáté narozeniny.⁵⁶ V Broumově už tehdy provozovali vzdělávání ve filozofii a teologii,⁵⁷ učebnice hebrejštiny mohla být vkladem pro hlubší ponor do textu Starého zákona. Na rozdíl od Bellarmi-
neho učebnice tento svazek nenese žádné stopy používá-

ní, s velkou pravděpodobností z něj nikdo nikdy biblický jazyk nestudoval. Ostatně převor Benedikt zanedlouho, roku 1692, zemřel.

Jen ob jedno místo vedle v řadě učebnic uložených ve skříni č. 31 se signaturou XXXI. G. 9⁵⁸ se nachází svazek nazvaný *Institutiones linguae sanctae: auditorum su-*

⁵⁶ Benedikt Stipl (1647–1692) viz heslo *Benedikt Stipl* v Bio-bibliografické databázi řeholníků, dostupné zde: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000129555> [Ověřeno 2. listopadu 2020.] a Vavřinec WINTERA, *Stift Braunau im Dienste der Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der katholischen Kirche in Böhmen*, in: Jahresbericht des öffentlichen Stifts-Obergymnasiums der Benediktiner zu Braunau in Böhmen, roč. 43, 1904, s. 33.

⁵⁷ *Benediktisches Leben*, s. 78.

⁵⁸ Broumovská konventní knihovna, sign. B - XXXI. G. 9.

Wilhelm Schickard (1592–1635),
německý matematik, učenec, profesor
univerzity v Tübingen.

orum commodo... jezuitů a profesora Pražské univerzity Františka Zeleného,⁵⁹ vydaný roku 1756. Provenienční poznámka na titulním listě praví *Ad usum Fratris Anselmi Urtica O. S. B. Nunc Monasterii Braunensis O. S. B.* Kniha byla tedy v osobním vlastnictví Anselma Urtiky v době, kdy přechodně pobýval v broumovském klášteře. Po jeho smrti přešla do fondu konventní knihovny, jak to tehdy bylo obvyklé.⁶⁰ Byl profesorem rétoriky a filozofie, působil také na Karlově univerzitě,⁶¹ odkud si knihu přivezl nebo nechal zaslat. S touto učebnicí hebrejštiny se mohl setkat a studovat z ní přímo pod vedením profesora Zeleného i pozdější opět Štěpán Rautenstrauch, zapsaný na pražské univerzitě v roce, kdy učebnice vyšla.⁶² Původní majitel anebo někdo z bratrů později učebnici skutečně užívali, o čemž svědčí ojedinělé marginální glosy. Ze stejné doby pochází také učebnice člena řádu obutých augustiniánů Ildephonse a S. Laurentio s názvem *Institutio I. Sacrae linguae hebraeae* vydaná v Praze roku 1759.⁶³ Vedle stručného textového exlibris přináší jen informace o dvou rozdílných signaturách, z nichž jedna odpovídá Strahlovu členění. Žádné další informace nelze z dochovaného exempláře vyčíst.

Dle Strahlova katalogu se jak Schickardova, tak Zeleného, tak Ildephonsova učebnice nacházely na počátku 19. století ještě ve skříni č. 30 pod signaturami XXX. E. 41, XXX. E. 50 a XXX. E. 47. Nové místo našly v průběhu 19. století, protože Vincenc Maiwald už odkazuje na jejich nové uložení ve skříni č. 31 s označením *Grammatica*, stejně jako v případě Bellarminiho učebnice.

Broumovským konventuálům nebyly neznámá ani díla již zmíněného špičkového hebraisty Johanna Buxtorfa. Ve skříni č. 28, bez názvu, pod signaturou XXVIII. H. 51,⁶⁴ je uložen svazek s názvem *Manuale Hebraicum et Chaldaicum...* Podle rukopisného exlibris se do knihovny dostal roku 1659 za časů opata Tomáše Sartoria, v době, kdy se rozvíjelo domácí studium i výuka na gymnáziu. Toto vydání spatřilo světlo světa roku 1631 v Basileji už po smrti Johanna Buxtorfa (st.) péčí jeho syna Johanna Buxtorfa ml.,⁶⁵ jenž se vydal v otcových stopách jako profesor bibliistiky a hebrejštiny na univerzitě v Basileji. Jiná kniha Johanna Buxtorfa, *Lexicon hebraicum et chaldaicum cum brevi Lexico Rabbinico Philosophico*, vydaná poprvé roku 1607, náležela do soukromého majetku Eusebia Patze,⁶⁶ člena broumovského kon-

59 P. Franciscus Zeleny SJ (1721–1766). Více viz heslo *Franciscus Zeleny* v Bio-bibliografické databázi řeholníků. Dostupné zde: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000135535>. [Ověřeno 2. listopadu 2020.] Učebnice samotná je dostupná online na webových stránkách organizace Europeana, zde: https://www.europeana.eu/cs/item/92004/NKCR__NKCR_53_D_000010_159J0HA_cs. [Ověřeno 3. listopadu 2020.]

60 Viz kapitola *Lidé a knihy v broumovském konventu 17. a 18. století*.

61 Anselm Urtica (1736–1767). Viz heslo *Anselm Urtica* v Provenienční mapě broumovského fondu, dostupné zde: <http://pmap.branamoudrosti.cz/personDetail.html?id=1303> a v Bio-bibliografické databázi řeholníků v českých zemích v raném novověku, dostupné zde: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000129814>. [Obojí ověřeno 2. listopadu 2020.]

62 B. F. MENZEL, *Abt Franz Stephan*, s. 95.

63 Podrobnější informace viz Bibliografie cizojazyčných bohemik – katalog Clavius, heslo *Ildephonso a S. Laurentio*. Dostupné zde: <http://clavius.lib.cas.cz/katalog/slo/l.dll?cl-P=371255>. [Ověřeno 12. listopadu 2020.]

64 Broumovská konventní knihovna, sign. B - XXVIII. H. 51.

65 Johannes Buxtorf ml./ Johannes Buxtorf II. (1599–1664). Viz heslo *Johannes Buxtorf II* in Virtual Jewish Library. Dostupné zde: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/buxtorf-johannes-ii-x00b0>. [Ověřeno 7. listopadu 2020.]

66 Eusebius Patz (1754–1829). Podrobněji viz heslo *Patz, Eusebius* v Provenienční mapě broumovského fondu, dostupné zde: <http://pmap.branamoudrosti.cz/personDetail.html?id=1269> [Ověřeno 2. listopadu 2020.] a *Benediktinisches Leben*, s. 91 a V. MAIWALD, *Geschichte*, s. 213.

ventu a v letech 1803–1817 prefekta zdejšího gymnázia. Její existenci zachytil nařízený inventární soupis majetku mnichů roku 1787.⁶⁷ Zda se kniha ještě nachází v některé z broumovských knihoven, zatím nevíme.

Důkladná prověrka cel konventuálů a podrobný soupis jejich majetku odhalily zájem o hebrejštinu ještě u dalších bratrů. Jedním z nich byl výše uvedený prefekt Celestin Scholz,⁶⁸ který si lásku k biblickému jazyku dovezl ze studií na vídeňské univerzitě z časů děkanování opata Rautenstraucha. Procvičování svých znalostí nezanedbával ani nadále. Zápis v inventáři odhaluje, že měl u sebe hebrejskou Bibli, vedle toho vlastnil také aktuální výkladovou příručku *Beurtheilung der Mittel, welche man anwendet, die ausgestorbene hebräische Sprache zu verstehen* pruského bibliisty a profesora orientálních jazyků v Göttingen Johanna Davida Michaelise,⁶⁹ vydanou roku 1757 v Göttingen. Gramatiku se učil z učebnice Christiana Reineccia, saského starozákoníka a hebraisty.⁷⁰ Dílo nazvané *Grammatica hebraeo-chaldaica* vycházelo opakovaně, Scholz si to své pořídil zřejmě během pobytu ve Vídni, kde bylo vydáno roku 1774. Počátkem 19. století, možná až po jeho smrti, se kniha stala součástí konventní knihovny, záznam byl dodatečně doplněn do posledního svazku Strahlova katalogu se signaturou

XXI. D. β. 2. V průběhu našeho výzkumu jsme svazek dosud nedohledali. Vedle těchto publikací se inventář zmiňuje ještě o knize *Lexicon manuale hebraicum et chaldaicum* luterského teologa, profesora a rektora univerzity v Halle Johanna Simonise⁷¹ a o další, blíže neurčené gramatice, o jejichž osudu nám dosud není nic známo.

Pro úplnost dodejme, že blíže nespecifikované gramatiky hebrejštiny i řečtiny měl v době provádění ve své cele také Rudolf Peřina, student filozofie a teologie, později učitel gramatiky znalý minimálně řeckého jazyka⁷² a zjevně se pokoušející proniknout také do tajů hebrejštiny. Obrovské množství knih soustředil ve svých rukou Florián Werner, profesor syntaxe a gramatiky,⁷³ mezi nimiž se v jeho majetku vyskytuje i blíže neurčený svazek nazvaný *Kunst der hebräischen Sprache*.

* * *

Akvizice učebních textů hebrejského jazyka neustala ani v 19. století. Hebraistice dominovali němečtí učenici. Z této doby pochází stručná učebnice *Auszug der hebraischen Sprachlehre nach Jahn. Zum Gebrauche am königlich bayerischen Lyceum zu Innsbruck* vydaná roku 1813,⁷⁴ s jejímž využitím se tedy počítalo i na nižším

67 SOA Zámorsk, VS Broumov, kart. 139, inv. č. 1397, AA: *Inventarium deren ... in den Zimmern der Geistlichen befundenen Effecten und Geräthschaften*, 13. prosinec 1787.

68 Celestin Scholz / Cölestin Scholtz (1746 nebo 1747–1823). Podrobněji viz *Memoria abbatum et fratrum monasteriorum Břevnoviensis et Braunensis Ord. S. P. Benedicti in Domino defunctorum*. S. I. 1888, s. 69.

69 Johann David Michaelis (1717–1791). Podrobněji viz heslo *Johann David Michaelis* in Virtual Jewish Library, dostupné zde: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/michaelis-johann-david-x00b0>. [Ověřeno 4. listopadu 2020.]

70 Christian Reineccius (1668–1752). Podrobněji viz heslo *Christian Reineccius* v Deutsche Biographie. Dostupné zde: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz76021.html>. [Ověřeno 4. listopadu 2020.]

71 Johann Simonis (1698–1768). Základní informace na webových stránkách The British Museum, *heslo Johann Simonis*, dostupné zde: <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG256325>. [Ověřeno 8. listopadu 2020.]

72 Rudolf Peřina (1759–1827). Dle Maiwaldových údajů studoval filozofii ve Wahlstattu a teologii v Broumově. Více viz V. MAIWALD, *Geschichte*, s. 216.

73 Florianus Werner (1742–1795). Více viz heslo *Florianus Werner* v Bio-bibliografické databázi řeholníků, dostupné zde: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000129967>. [Ověřeno 8. listopadu 2020.]

74 Broumovská konventní knihovna, sign. B - XXX. F. 54. Tato učebnice přesunuta do vedlejší skříně nebyla.

než univerzitním stupni. Obecněji se však hebrejšтина, z důvodů, které byly nastíněny výše, na rozdíl od řečtiny součástí klasického středoškolského vzdělání nestala. Strahl ve svém katalogu zmiňuje ještě tři jiné, dosud neznámé učební texty. Vše nasvědčuje domněnce, že pro broumovské benediktiny bylo minimálně setkání, v některých případech dlouhodobé setkávání a potýkání se

s hebrejštinou, jednou z forem naplňování poslání, které jim ukládá řehole, onoho *et lege*. Pro zhodnocení s nadhledem chybějí srovnávací data z jiných klášterů či řádů. Výzkum hebraik v broumovské knihovně rozhodně nekončí, naopak předchozí řádky je nutno chápat pouze jako otevření zajímavého tématu.⁷⁵

75 Děkuji svým vzácným kolegům Evě Vodochodské a Jindřichu Koldovi za pomoc při shromažďování podkladů k této kapitole.

Tištěné novověké prameny k výzkumu břevnovsko-broumovských benediktinů

Církevní řády, jejich řádové domy a řeholní komunity se od nepaměti stávají zájmem badatelů. Pozornost však v minulosti bývala soustředěna především na stavební vývoj jednotlivých klášterů, jejich výzdobu, umělecká díla a případně na řádovou historii. Nejinak tomu bylo i u studia dějin břevnovsko-broumovských benediktinů.

Nejstarší práce pocházejí z pera jednotlivých řádových bratří, zároveň se jim věnují také další odborníci nejen z českých zemí.¹ Ačkoliv se již od 19. století objevují životopisecké studie o českých benediktinech častěji,² stále však existuje velmi malé množství prací věnujících se klášterní komunitě, jejímu chodu a životům samotných bratří.

- 1 Zde např. Magnoaldus ZIEGELBAUER, *Epitome historica regii, liberi, exempti ... monasterii Brevnoviensis ulgo S. Margarethae*, Coloniae 1740; Hieronymus RŮŽIČKA, *Chronicon breve Brevnoviense et Braunense*, Praga 1845; Také ediční zpracování téhož díla TÝŽ, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013; Laurentius WINTERA, *Die Benedictinerabtei Břevnov – Braunau in der Zeit der zwei ersten schlesischen Kriege 1740–1746*, Brünn 1889; Beda MENZEL, *Die Barockkunst unter den Äbten von Braunau*, Braunau 1937; Bonifác HOLUB, *Paměti farnosti u svaté Markéty v Břevnově a blízkého okolí* (Ondřej Koupil (ed.)), Praha 2014; Milada VILÍMKOVÁ – Pavel PREISS, *Ve znamení břevna a růží: historický, kulturní a umělecký odkaz benediktinského opatství v Břevnově*, Praha 1989; Josef ŠRÁMEK, *Mezi normou, reformou a praxí proboštví benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě ve středověku*, Olomouc 2016; TÝŽ, *Břevnovské opatství ve středověku: Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují a Broumov*, Praha 2016; Martin MÁDL – Radka HEISSLEROVÁ – Michaela ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ – Štěpán VÁCHA, *Barokní nástěnná malba v českých zemích: benediktini*, Praha 2016; Andreas GAMERITH, *Die Klosterbibliothek von Broumov – eine ikonologische Analyse*, in: Konstantínove listy 1, 2019; Vincenc MAIWALD, *Geschichte der Abtei Břevnov-Braunau*, in: Benediktinisches Leben in Böhmen, Mähren und Schlesien, Warnsdorf 1929; Johannes HOFMANN (ed.), *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Robr*, St. Ottilien 1993.
- 2 Viz Beda Franz MENZEL, *Abt Othmar Daniel Zinke und die Ikonographie seiner Kirchen in Břevnov, Braunau, Wahlstatt*, St. Ottilien 1986; Vinzenz MAIWALD, *Augustin Hieronymus Seiffert Abt von Brevnov–Braunau (1652–1663)*, in: Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens 56, 1938, s. 387–400; Erhard MEISSNER, *Abt Johann Nepomuk Rotter – Wegbereiter einer neuen Zeit (1844–1886)*, Forchheim 1980; Stanislav CHALOUPEK, *Dr. Johann Nep. Rotter, der 55. Abt der Benedictinerstifter Břevnov und Braunau*, Braunau [s. a.]; Anastáz OPASEK – Marie JIRÁSKOVÁ, *Dvanáct zastavení: vzpomínky opata břevnovského kláštera*, Praha 2013; Anselm SKŘIVÁNEK, *Bonifác Hlub OSB v břevnovsko-broumovském opatství na přelomu 19. a 20. století*, in: O. Koupil (ed.), Bonifác Holub, *Paměti farnosti u sv. Markéty*, s. xiii–xx; Eva VODOCHODSKÁ, *P. Vincenc Maiwald, OSB (Fridolín Antonín Maiwald), (1862–1951)*, Bohemiae Occidentalis historica 4, 2018, č. 2, s. 81–90.

Podobná problematika byla řešena v rámci grantového projektu *Postavení jednotlivce v řádových komunitách Čech a Moravy v raném novověku*, jehož výsledkem je bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku.³ V silách projektu však nebylo možné využít širší pramennou základnu pro ověření informací. Obdobná iniciativa existuje i pro rakouské řeholní domy skrze projekt *ProDomo*, jenž online zpřístupňuje informace z katalogů jednotlivých klášterů.⁴ Mimo samotnou databázi projekt nabízí také nejrůznější mapová rozhraní, která sledují vztahy mezi kláštery nebo místa, odkud řeholníci pocházeli, případně kde studovali. V jednotlivých rakouských klášterech jsou také dodnes vydávány tzv. *Profesbuchy*, které společně s dějinami kláštera uvádějí i přehled řeholníků a jejich stručné biografie.⁵

Cílem této studie je představit tištěné novověké prameny, které mohou být využitelné při dalším bádání.

Jsou demonstrovány na příkladu břevnovsko-broumovských benediktinů, avšak obdobné zdroje jsou dostupné také pro další řeholní řády. Vybrané dvojopatství bylo navíc unikátní ve své dvojjazyčné komunitě českých a německých řeholníků i vzdálenosti mezi oběma konventy.

Dějiny břevnovsko-broumovského opatství a formování kongregace

Dějiny českých benediktinů sahají do roku 993, kdy byl v Praze na Břevnově založen první mužský klášter v českých zemích.⁶ Následně vznikala další proboštvství po celých Čechách a Moravě, díky čemuž vznikla unikátní síť konventů. Opatství se v minulosti skládalo z těchto klášterů: Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují, Broumov, Nezamyslice a Lehnické Pole – Wahlstadt.⁷

- 3 Nositelem grantového projektu *Postavení jednotlivce v řádových komunitách Čech a Moravy v raném novověku* (GA AV ČR, IAA800150902, 2009–2011) je Historický ústav AV ČR, jeho hlavním řešitelem je Kateřina Bobková-Valentová. *Historický ústav AV ČR projekt Řeholníci* [online]. Dostupné z URL: <<http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/clpr51.htm>> [cit. 25. 5. 2019]. V rámci téhož projektu vznikla i studie, mapující řádové evidenční prameny pro jezuity. Viz Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Jak vytvořit životopis jezuity. Přehled řádových evidenčních pramenů, jejich dochování, dostupnost a vyhovovací hodnota*, Folia Historica Bohemica 26, 2011, č. 2, s. 365–402.
- 4 Internetová databáze ProDomo je jedním z mnoha projektů mezinárodní organizace ICARUS a vznikla ve spolupráci s jednotlivými rakouskými opatstvími. *ProDomo* [online]. Dostupné z URL: <<http://prodomo.icar-us.eu/?lang=en>> [cit. 25. 5. 2019].
- 5 Např. Pirmin LINDNER, *Professbuch der Benediktiner–Abtei St. Peter in Salzburg*, in: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 46, 1906; Clemens Anton LASHOFER, *Professbuch des Benediktinerstiftes Göttweig*, St. Ottilien 1983 nebo Altman KELLNER, *Professbuch des Stiftes Kremsmünster*, Kremsmünster 1968.
- 6 Tradičně přejímaný rok 993 je však novodobou historiografií zpochybňován, problematice založení kláštera a zakládacích listin – tzv. břevnovských falz se věnuje celá řada historických a historicko-právních studií. Viz např. Václav HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, Český časopis historický 26, 1920, č. 1–4, s. 94–126; Petr KUBÍN, *Založil břevnovský klášter opravdu sv. Vojtěch?*, in: Markéta Jarošová – Radka Lomičková (edd.), *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*, Praha 2014, s. 27–40; David KALHOUS, *K otázkě počátků břevnovského kláštera*, Časopis matice moravské (dále jen ČMM) 134, 2015, č. 1, s. 207–213; J. ŠRÁMEK, *Co (ne)víme o rané středověkých dějinách břevnovského kláštera – a jak s tím naložit?*, ČMM 134, 2015, č. 1, s. 215–226.
- 7 Obdobně jako samotné založení břevnovského kláštera, je mnohdy zpochybňován i tradiční výklad historie jednotlivých proboštví. Listiny, považované za falza, shrnuje J. ŠRÁMEK, *Broumovská listinná falza a počátky osidlování Broumova pohledem současného dějepisce*, in: O. Koupil (ed.), *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013, s. xxxiii–xlv. Založení broumovského a polického proboštví popisuje TÝŽ, *Břevnovské opatství ve středověku*. Situaci na Moravě se věnuje např. Libor JAN, *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*, in: Libor Jan – Petr Obšusta (edd.), *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči*, Brno 2002, 19–27. nebo Dana ZAPLETALOVÁ, *Počátky rajhradského kláštera – monastické, nebo kolegiální?*, Studia Mediaevalia Bohemica 8, 2016, č. 2, s. 219–245.

Během husitských válek byl v roce 1420 břevnovský klášter vypleněn husitskými vojsky a tamější konvent se přesunul do východočeského Broumova. Trvalým sídlem opatů se však Broumov stal zřejmě až během vlády Jiřího z Poděbrad (1458–1471).⁸ Ve druhé polovině 16. století přicházely i na Broumovsko reformační myšlenky – kvůli nimž docházelo k mnoha vyostřeným sporům mezi klášterní vrchností a poddanými (zejména v době vlády opata Jana z Chotova). Ve své době se opat soustředil především na hospodářské záležitosti a méně dohlížel na duchovní život v klášterech. Tento stav se výrazně zhoršil za jeho nástupce Martina „Korýtky“ Ratibořského z Pravdovic, v jehož době žili v Broumově pouze převor Jakub a tři duchovní.⁹ V roce 1602 byl donucen abdikovat a hlavou čtyřklášteří se stal Wolfgang Zelender z Prošovic, do té doby převor kláštera sv. Jimrama v Řezně. Jeho úkolem bylo znovu pozvednout duchovní morálku v klášterech, a také snaha obnovit břevnovský konvent. V důsledku boje s broumovskými nekatolíky však musel z města odejít do exilu na Moravu.¹⁰

Po skočení třicetileté války, během rekatolizačního období, zažívalo Broumovsko obnovu a stavební ruch, ale

i mnohá protivrchnostenská povstání.¹¹ Barokní přestavba klášterů probíhala zejména během vlády opatů Tomáše Sartoria (1663–1700) a Otmara Zinkeho (1700–1738). Díky Zinkeho spolupráci s Kryštofem a Kiliánem Ignácem Dientzenhoferovými byla také vystavěna i skupina barokních venkovských kostelů.¹² Polovina 18. století bývá hodnocena jako doba vrcholného rozkvětu břevnovsko-broumovského opatství.¹³

V josefinské době zůstaly broumovský a břevnovský klášter zachovány, zrušen byl však polický konvent.¹⁴ I přes zánik dalších klášterů, které sice nebyly přímo součástí břevnovsko-broumovského opatství, ale podléhaly mu dříve jako vizitátorovi, patřil dvojklášter stále k největším českým řeholním institucím.¹⁵ Důležitosti se těšila i broumovská klášterní škola, jež byla v roce 1780 přeměněna na gymnázium.¹⁶

Největší změny však břevnovsko-broumovské benediktiny potkaly ve 20. století. Následkem přičlenění Broumova do Německé říše došlo v roce 1939 k rozdělení opatství na dva samostatné kláštery v Broumově a Břevnově.¹⁷ Po ukončení 2. světové války museli téměř všichni broumovští benediktini opustit Českosloven-

8 M. VILÍMKOVÁ – P. PREISS, *Ve znamení břevna a růží*, s. 43–47.

9 Tamtéž, s. 50.

10 Dušan FOLTÝN, *Břevnovsko-broumovský klášter – živý svědek tisíce let českých dějin*, in: O. Koupil (ed.), Jeroným Růžička: *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, s. xxviii.

11 K tématu např. Jaroslav ČECHURA, *Broumovská rebelie*, Praha 1997.

12 K barokní obnově klášterů viz Laurentius WINTERA, *Stift Braunau im Dienste der Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der katholischen Kirche in Böhmen*, in: Jahresbericht des öffentlichen Stifts-Obergymnasiums der Benediktiner zu Braunau in Böhmen, 1904 nebo Daniela ŠTĚRBOVÁ – Michal PATRNÝ, *Der immerwährende Kaiser Der Plan für die „Provinzkapitel“ in Braunau in dem sog. Dientzenhofer-Skizzenbuch*, Umění LXII, 2014, č. 3, s. 240–250.

13 D. FOLTÝN, *Břevnovsko-broumovský klášter*, s. xxx.

14 M. VILÍMKOVÁ – P. PREISS, *Ve znamení břevna a růží*, s. 108.

15 Tamtéž; D. FOLTÝN, *Břevnovsko-broumovský klášter*, s. xxi.

16 K dějinám klášterního gymnázia viz zejm. Timoteus MATOUSCHEK, *Geschichte des Gymnasiums der Benediktiner in Braunau, zugleich ein Umriss der Gymnasial-Lehrverfassung seit 1775 in dem deutsch-slavischem Königreich und Ländern des Kaiserthumes Oesterreich*, Prag 1863; V. MAIWALD, *Geschichte des öffentlichen Stifsgymnasiums in Braunau*, Wien und Leipzig 1912.

17 Heinrich GEYER, *Abt Dr. Dominik Prokop – 59. Abt von Břevnov-Braunau und 1. Abt von Braunau (1926–1969)*, in: J. Hofmann (ed.), *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr*, s. 627.

ska – útočiště našli v bývalém augustiniánském klášteře v bavorském Rohru. Klášteru přijelo pomoci několik amerických benediktinů českého původu z kláštera v Lisle, tato zahraniční pomoc byla však zmařena komunistickým režimem v roce 1948. O dva roky později došlo v Československu k tzv. Akci K, kdy byli během jediné noci řeholníci komunistickým režimem vyhnáni ze svých konventů a násilně převezeni do několika internačních táborů (mezi ně patřil i broumovský klášter). S některými řeholníky byly navíc vedeny vykonstruované procesy ve snaze znedůvěryhodnit katolickou církev.¹⁸

Na rozdíl od některých dalších řádů (například dominiánů nebo jezuitů) jsou všechny benediktinské kláštery, respektive opatství, samostatné. Z praktických důvodů se však slučují do kongregací, v čele s předsedou (*praeses*). Vyšší právní formou je poté konfederace, v jejímž čele stojí opat primas, volený na dvanáct let, ten je zároveň opatem římské řádové koleje sv. Anselma. Benediktinská konfederace byla založena v roce 1893 a následně schválena papežem Lvem XIII. a jeho *Summum semper*.¹⁹

České benediktinské kláštery držely jistou sounáležitost již od prvopočátku. Prvním právním ujednáním byla provinční kapitula z roku 1631, kterou lze považovat za vznik České benediktinské kongregace.²⁰ Vzhledem k historickému vývoji nakonec došlo k jejímu zrušení a jednotlivé kláštery se v 90. letech 19. století včlenily do nově vznikajících kongregací. Břevnovsko-broumovské opatství se přidalo do rakouské kongregace Nepo-

skvrněného početí Panny Marie. Situace se opět změnila po vzniku Československé republiky, kdy úzké vazby s Rakouskem měly být zprůtrhány na všech úrovních. K tomu došlo v roce 1930, když se rakouská benediktinská opatství sloučila v jednu kongregaci a břevnovsko-broumovské opatství se do ní již nepřidalo. Společně s rajhradským opatstvím bylo nově podřízeno přímo papežské kúrii, vizitace prováděli opati ze Švýcarska.²¹

Situace se opět změnila po 2. světové válce, kdy došlo k založení slovanské kongregace *Congregatio S. Alberti*. Do ní byly sdruženy české kláštery Břevnov, Rajhrad, Emauzy, polský klášter v Lublinu a chorvatský Opatij.²² Broumov se do nově vzniklé kongregace přidat nemohl, protože většina řeholníků tamějšího německého konventu již byla v Rohru. Později byl tento klášter pod Slovanskou kongregaci díky snaze konfederace přidán, ale pouze formálně, jelikož samotný konvent nikdy stanovisko nezaujal. Situace se změnila až v roce 1969, kdy byl rohrský konvent na vlastní žádost podřízen přímo benediktinskému otci primasovi. V roce 1984 se opatství začlenilo do Bavorské kongregace.²³

Katalogy řeholníků OSB

Prvním z pramenů, který je zároveň nejvěrohodnějším a nejúplnějším, je ročenka *Nomina Vivorum et Defunctorum Professorum Fratrum Congregationis Bohemo-Mo-*

18 D. FOLTÝN, *Břevnovsko-broumovský klášter*, s. xxi–xxxii.

19 Antonín PODLAHA – Josef TUMPACH (edd.), *Český slovník bobovědný. Díl 2, Bascath – církevní rok*, Praha 1916, s. 105.

20 Johannes Nepomuk ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha 2007, s. 43.

21 Tamtéž, s. 48.

22 Tamtéž, s. 46–47. K tématu také např. Philip HOFMEISTER, *Die Verfassung der ehemaligen böhmischen Benediktinerkongregation*, in: *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige* 46, 1928, s. 23–48; K situaci 20. století např. H. GEYER, *Abt Dr. Dominik*, s. 613–634.

23 J. N. ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky*, s. 48.

ravicae Ordinis Sancti Patris Benedicti. Katalog vycházel od 1. poloviny 18. století do počátku 20. století.²⁴ Díky roční periodicitě (která však nebyla vždy dodržena) můžeme pramen považovat za nejrelevantnější a nejpřesnější. Každý ročník obsahuje informace zpětně za předchozí rok.

Na titulním listu se nachází název, který se v jednotlivých letech nepatrně liší,²⁵ jeho součástí je také rok vydání, uvedený římskými číslicemi. První strana je věnována opatovi břevnovsko-broumovského opatství, jež byl zároveň vizitátorem pro ostatní kláštery, a jeho biografickým údajům. Jsou zde uvedeny informace o jeho vzdělání a dosavadních řádových funkcích (*oficiích*). V životopisných datech lze nalézt datum a místo narození, datum složení časných a slavných slibů, kněžského svěcení, datum opatské volby a ustanovení do úřadu.²⁶

Knihy je dále členěna na jednotlivé konventy, nejpozději od roku 1803 vycházel katalog pouze pro břevnovsko-broumovské dvojklášteří. Od roku 1813, kdy došlo k povýšení rajhradského kláštera na opatství je nadále zmiňován pouze břevnovsko-broumovský konvent. Jednotlivé údaje o bratrích jsou poté obdobné jako u otce

opata. Bratři jsou uvedeni hierarchicky dle jejich oficií, v případě stejného postavení (například bratři laici) jsou vedeni od nejstaršího po nejmladšího. Na konci svazku je připojen soupis bratří, kteří v daném roce zemřeli. Od 2. poloviny 19. století se na prvních stranách začíná objevovat stručný nástin dějin břevnovského *archisteria*, jednotlivých filiálních klášterů a později i informace o jejich farnostech – ty jsou řazeny dle diecéze a vikariátu. Následuje chronologický soupis všech otců opatů, včetně data jejich opatské volby.

V průběhu vydávání katalogu se střídaly i tiskařské dílny, což mělo za následek změny vzhledu a typografické výzdoby jednotlivých ročníků, avšak samotný obsah zůstal téměř identický. Ročenka byla tištěna například v dílně u Františka Jeřábka, Václava Špinky, Synů Bohumila Haase, v tiskárně Rohlíček a Sievers nebo Karla Bellmanna.

Od poloviny 19. století bylo upouštěno od textového zápisu a nově se objevoval tabulkový zápis, v jehož důsledku byla typografická výzdoba minimalizována.

Tyto katalogy nebyly exkluzivitou benediktinů, sešity s obdobným vzhledem a informacemi vydávali také pre-

24 Prozatím nejstarší dohledaný exemplář pochází z roku 1744 a je uložen v Národní knihovně v Praze, naopak nejnovějším nalezeným je katalog z roku 1901 ve Státním okresním archivu v Náchodě ve fondu Vincence Maiwalda.

25 Např. název cca od roku 1803 byl *Catalogus coenobitarum ordinis S. Benedicti in Monasterio Brzevnoviensi coeterisque ad illud per Bohemiam, Moraviam et Silesiam pertinentibus coenobiis*, od r. 1821 *Catalogus coenobitarum ordinis S. Benedicti in, et extra monasterium Brzevnoviense, et Braunense commorantium*, od r. 1855 *Catalogus religiosorum ordinis S.P. Benedicti intra et extra archisterium Brzevnoviense et monasterium Braunense commorantium* a od r. 1867 *Catalogus religiosorum sub regula S.P. Benedicti in archisterio Brzevnoviensi et monasterio Braunaviensi atque extra eadem militantium*.

26 Uchazeč o vstup do řádu by měl absolvovat půlroční kandidátskou dobu, během které se seznamuje s prostředím a chodem kláštera, na toto období navazuje noviciát, který trvá nejméně rok. Během noviciátu kandidát studuje řeholi a připravuje se na život v klášteře. Po hlasování komunity může kandidát složit časné sliby, které se obnovují po dobu tří let. Během časných slibů získává kandidát řeholní jméno. Poté znovu řeholní komunita hlasuje, zdali může složit také věčné sliby (většinou se věčné sliby skládají ze slibů čistoty, chudoby, poslušnosti, slibu stálosti k danému řeholnímu domu a slibu změny mravů). Členy konventu jsou řádoví kněží a laičtí bratři (ti se dále dělí na bratry beze slibů a bratry laiky, kteří vykonali slavné sliby). Setkat se můžeme také s pojmem *clerici professi*, to jsou členové konventu, kteří již vykonali slavné sliby, ale stále studují teologii. Viz Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. 2. díl, 2. svazek: Mnišské řády*, Praha 2004, s. 14.

monstráci, františkáni nebo cisterciáci v celé monarchii a dalších evropských zemích.²⁷

Přehled řeholníků byl také přivázán na konec direktáře²⁸ *Directorium officii divini usibus monasteriorum Břevnoviensis et Braunensis ordinis S.P. Benedicti eorumque parochiarum*. Jejich soupis byl uveden pod názvem *Matri-cula Ven. Rev. Rel. Confratrum Břevnoveno-Braunensium O. S. B.* Zpočátku se jednalo pouze o jmenný přehled kněží, kleriků a noviců s uvedením jejich řádového officia. Od 20. let začaly být znovu uváděny bližší informace o datu a místě narození a datech slibů – stejně jako dříve v řádovém katalogu. Na konci se nacházela statistická tabulka s údaji o počtu kněží, kleriků a noviců. Od roku 1918 se nově objevoval přehled bratří, kteří zemřeli od roku 1900. Od roku 1920 vycházel břevnovsko-broumovský direktář také pro rajhradské opatství, proto se v něm od tohoto roku nachází také přehled rajhradských benediktinů.

Katalogy kléru pražské arcidiecéze a královéhradecké diecéze

Dalším pramenem, který může částečně doplnit informace získané z ročenek benediktinů, je soubor katalogů

kléru, především katalog pražského arcibiskupství (pro břevnovský konvent) a katalog hradeckého biskupství (pro konvent broumovský). Katalogy jsou hlavním pramenem pro období, ze kterých se nedochovaly (nebo nebyly vydávány) katalogy řeholní.

Catalogus universi cleri archi-dioecisani forensis, seu extra Pragam habitantis, tedy katalog kléru pražské arcidiecéze, vycházel v letech 1741–1948 (pro starší období byly katalogy vedeny pouze ve formě rukopisů), katalog královéhradecké diecéze byl vydáván v období let 1751–1942. Oba katalogy vycházely nejprve do roku 1772 jako součást kalendáře *D.T.O.M.A novum calendarium pragensse pro anno reparatae slutis humanae...*, poté jako soubor katalogů (společně se soupisy pro litoměřickou a česko-budějovickou diecézi).²⁹ Od roku 1823 byly jednotlivé katalogy vydávány samostatně, pro hradeckou diecézi byl poprvé vytištěn tiskárnou Františka Pospíšila.³⁰

Soupisy bývaly vedeny nejprve ve formě rukopisů, až později byly vydávány tiskem. Dle Vladimíra Koronthályho³¹ se jedná o pomůcku, kterou pro své účely vytvářely samotné diecéze pouze z vlastní potřeby pro praxi vynucenou evidenci. Smyslem rukopisných seznamů a tištěných katalogů bylo původně informovat představitele diecéze o jejím stavu. Jelikož se jedná primárně o neveřej-

27 Např. *Syllabus Canoniorum Regularium O.S.P. Augustini Congr. Later. Collegiatae Ecclesiae ad Sanctum Florianum in Austria Superiori Anno 1848*, Linz 1848; *Catalogus canonicorum regularium sacri et canonici ordinis praemonstratensis in caes. reg. ditionibus Austriacis: editus ineunte anno 1837*, Praeae 1837; *Catalogus Ordinis Fratrum Minorum Sancti Patris Francisci capuccinorum Almae Provinciae Cechoslovacae dispositus Mense Octobri 1935*, Praeae 1935.

28 Direktorium, direktář, je církví vydaný řád liturgického roku. Direktář v minulosti vydávali biskupové pro jednotlivá biskupství, pro řády a řeholní společnosti byl vydáván představeným – opatem nebo provinciálem. Více viz Antonín PODLAHA (ed.), *Český slovník bobovédný. Díl 3, Církevní řády – Ezzo*, Praha 1926, s. 525.

29 Katalogům kléru pražského arcibiskupství se podrobněji věnuje Vladimír Koronthály ve své bakalářské práci *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913–2006 ve světle katalogů kléru*, stručně také Josef Peterka v příručce Cesta k rodinným kořenům. Viz Vladimír KORONTHÁLY, *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913–2006 ve světle katalogů kléru*, bakalářská práce, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2008; Josef PETERKA, *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka občanské genealogie*, Praha 2006, s. 16–17.

30 Tiskárna Jana (Hostivítá) Pospíšila a jeho následovníků tiskla královéhradecké diecézní katalogy do r. 1894, poté pořizovala tisk diecéze samotná skrze biskupskou tiskárnu v Hradci Králové.

31 V. KORONTHÁLY, *Správa pražské arcidiecéze*, s. 10.

ný pramen, můžeme předpokládat výraznou autenticitu a věrohodnost obsažených údajů. Navíc i samotné osobní údaje byly zřejmě čerpány z ověřených zdrojů (například osobních dokumentů, případně zápisů v matričních knihách), měly by být tedy správné.³²

Tato úřední pomůcka přinášela přehled a informace o personálním obsazení diecézí, farností, řeholních domů a řeholnicích (a řeholnicích) diecéze. Do poloviny 19. století jsou však v katalozích uvedeni pouze řeholníci, kteří měli kněžské svěcení a byli vedeni jako duchovní inkorporované farnosti (především tedy děkani, faráři a kooperátoři). Poté (do roku 1945) katalogy obsahují také soupisy řeholních domů a informace o členech jejich konventů. Samotné kláštery jsou uspořádány dle jednotlivých řádů, uvnitř daného konventu nejprve hierarchicky dle ofcia v řádu a zároveň chronologicky dle roku složení věčných slibů. U benediktinů bývají rozlišovány čtyři kategorie – opat, kněží (*monachi sacerdotes*), klerikové (*clerici*) a laičtí bratři (*fratres conversi*). Užitečnou částí je jmenný rejstřík všech duchovních, řazených abecedně dle příjmení. Katalogy končí soupisem kněží, kteří zemřeli v daném roce.

Jazyk katalogů je výhradně latinský, a to včetně řeholních, křesťanských a místních jmen. Výjimkou jsou katalogy kléru pražské arcidiecéze z let 1945 a 1948. Zatímco první katalog vyšel v německém jazyce, druhý byl vydán v češtině, pouze řeholní jména zůstala v latině.

Publikace o břevnovsko-broumovské komunitě

Mimo těchto periodických časopisů/ročenek popisují personální stav břevnovsko-broumovského opatství také dvě knihy. Rukopis a tisk obsahují informace o členech břevnovsko-broumovské komunity od prvopočátků opatství do poloviny 20. století.

Tiskem byla v roce 1888 vydána kniha *Memoria Abbatum et Fratrum monasteriorum Břevnoviensis et Braunensis ord. S. P. Benedicti in Domino Defunctorum*,³³ která je edicí rukopisu *Fratres O. S. P. B. Břevnoveno-Braunenses*.³⁴ Ten psali postupně tři benediktini – P. Romuald Schramm, P. Laurentius Wintera a P. Vincenc Maiwald.³⁵ P. Romuald Schramm vytvořil soupis břevnovsko-broumovských benediktinů od dob sv. Vojtěcha Slavníkovece až k bratřím, kteří složili profesní sliby v roce 1865. Zřejmě pro své jiné povinnosti přenechal pokračování P. L. Winterovi, kterého v roce 1912 vystřídal P. V. Maiwald. Ten v knize pokračoval až do roku 1950 a zároveň revidoval a doplňoval zápisy svých předchůdců na základě matričních knih a dalších pramenů. Jedná se tedy o nejucelenější a zároveň zřejmě nejdůvěryhodnější existující soupis členů břevnovsko-broumovského konventu.

První část rukopisu je psaná souvislým textem, od 17. století se s přibývajícemi informacemi objevuje tabulkový formát zápisu. Benediktini jsou v rukopisu nejprve řazeni chronologicky dle data úmrtí, poté od strany 41 dle data jejich časných slibů, tedy vstupu do řádu. Zároveň jsou na základě tohoto data rozděleni do období úřadů jednotlivých opatů.

32 Tamtéž, s. 17–18.

33 *Memoria Abbatum et Fratrum monasteriorum Břevnoviensis et Braunensis ord. S. P. Benedicti in Domino Defunctorum*, Pragae 1888.

34 Státní okresní archiv Náchod (dále jen SOkA Náchod), fond Vincenc Maiwald, inv. č. 5, kn. M17, *Fratres O. S. P. B. Břevnoveno-Braunenses*.

35 Romuald Josef Schramm (1833–1902) byl břevnovským převorem a novicmistrem; Laurentius Jan Wintera (1864–1914) vyučoval na klášterním gymnáziu v Broumově, proslavil se pro svá vědecká díla, věnující se historii a vlastivědě Broumova a dějinám benediktinského řádu; Vincenc Fridolin Maiwald (1862–1951) byl knihovníkem klášterní knihovny, ředitelem klášterního gymnázia a významným botanikem a historikem.

Knihu k tisku zřejmě připravil P. Schramm a vyšla ve dvou vydáních (1866, 1888). Oproti rukopisu jsou v knize bratři zapisováni výhradně chronologicky dle data úmrtí (v zápisech před polovinou 17. století dle data pohřbu).

Benediktinské ročenky – celosvětové přehledy

Vedle katalogů řeholníků, které vydávala jednotlivá opatství, začali benediktini ve 2. polovině 19. století vydávat také celosvětové schematismy. Stejně jako katalogy kléru, i tyto přehledy mohou suplovat primární pramen pro období, ze kterého se buď nedochoval, nebo v daném roce vůbec nebyl vydán.

Jednou z těchto publikací je *Album Benedictinum*, jež vyšlo v letech 1869 a 1880 v klášteře sv. Vincenta v Pensylvánii. Informace pro rok 1869³⁶ sesbíral a tisk editoval P. Eduard Hipeli O.S.B, předseda americko-kasinské kongregace.

Katalog obsahuje předmluvu v latinském jazyce. Struktura knihy je hierarchická, nejprve jsou uvedeny informace o nejvýznamnějších osobnostech (pro každého samostatná strana) – první strana náleží papežovi,³⁷ dále pak benediktinskému kardinálu-biskupovi, kardinálu-knězi a benediktinským biskupům a arcibiskupům (včetně údajů o letech narození a datu volby biskupem, případně arcibiskupem). Na konci tohoto oddílu následuje soupis zemřelých biskupů a arcibiskupů od roku 1844.

Další částí je soupis jednotlivých kongregací. U každé

z nich je ve stručnosti uvedena její historie a za ní následuje přehled příslušných řeholních domů. V rámci každého domu jsou opět popsány jeho dějiny a přehled řeholníků s jejich osobními údaji – převážně stejnými jako v případě katalogů břevnovsko-broumovských benediktinů. Je zde uveden titul, řeholní a křestní jméno, příjmení, řádová funkce, místo a datum narození a data časných a slavných slibů. Závěrem jsou u jednotlivých klášterů poznámky – například přehled provozovaných škol, počet spravovaných farností atp. U některých kongregací je uvedeno informací mnohem méně, zřejmě z důvodu neúplně vyplněných seznamů, které pro účely katalogu vypracovali pověřenci jednotlivých kongregací.

Ročník 1880 sestavil Bonifác Wimmer, opat kláštera sv. Vincenta. Struktura a obsah katalogu zůstávají stejné, nově se u jednotlivých klášterů objevují soupisy zemřelých bratří (zpravidla od roku 1866).

Na tyto dvě publikace, které měly za cíl shromažďovat informace o konventech a řeholnicích na celém světě, navazuje SS. *Patriarchae Benedicti Familiea Confoederatae: catalogus monasteriorum O.S.B.* Tyto katalogy jsou vydávány nakladatelstvím sv. Anselma v Římě od roku 1894. Publikace vychází v nepravidelných intervalech přibližně každých pět let.³⁸ Periodicita pravděpodobně vychází z ustanovení papeže Lva XIII., vydaného při příležitosti založení konfederace – dle něho musí konfederace podávat každých pět let zprávu o stavu klášterů.³⁹ Tento schematismus, podobně jako výše uvedené *Alba benedictina*, podává informace o složení řeholních komunit v závislosti na kongregaci. Výtisk z roku 2015 (22. ročník) ob-

36 Eduardus HIPELIUS (ed.), *Album benedictinum seu catalogus exhibens seriem sacrorum antistitum ac monachorum hoc superiori biennio ad ordinem S. P. Benedicti pertinentium, Monastico s. Vincentii in Pennsylvania*, Pennsylvania 1869.

37 V té době se jednalo o Pia IX., během jehož vlády vznikly americko-kasinská, bavorská a rakouská kongregace benediktinských opatství, a v roce 1880 o papeže Lea XIII.

38 Katalog vyšel v letech 1894, 1898, 1905, 1910, 1920, 1925, 1931, 1935, 1950, 1955, 1961, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015.

39 A. PODLAHA – J. TUMPACH (edd.), *Český slovník bohovědný. Díl 2*, s. 105.

sahuje předmluvu v nejrozšířenějších světových jazycích – německém, anglickém, italském, francouzském a španělském.

První strana je věnovaná opatu primasovi benediktinské konfederace, který je zároveň opatem primaciálního opatství u sv. Anselma v Římě. Informace jsou obdobné jako u předchozích pramenů (datum a místo narození, profese, ordinace, benedikce, zvolení opatem a opatem primasem, případně znovuzvolení). Na této straně lze nalézt přehled všech opatů primasů od roku 1893, tedy od vzniku benediktinské konfederace. Mimo výše uvedené je zde uvedeno také datum a místo úmrtí zemřelých opatů primasů. Následují údaje o řeholnících na postech arcibiskupů a biskupů – kromě jejich osobních údajů jsou zde připojeny také kontakty na jednotlivé úřady. Po této úvodní straně se objevuje schematismus benediktinských kongregací a samotných opatství. Prvním v pořadí je opatství sv. Anselma v Římě, u něho je stručně popsána historie mezinárodní koleje sv. Anselma de Urbe, informace o opatu primasovi, kontakty a přehled členů opatské kurie, mezinárodního kolegia a řeholníků, působících na pedagogickém institutu *Potifcum Athenaeum S. Anselmi (Anselmianum)*. Následují informace o benediktinských organizacích *Alliance inter-monasteres (A.I.M)*, *Monastic interreligious dialogue (M.I.D)* a *The internation commission on benedictine education (ICBE)*.

Další kláštery jsou v knize řazeny dle příslušnosti do jednotlivých kongregací. U každé z nich je popsán její vznik a uvedeny informace o předsedovi kongregace, členech konsilia, kontakty, statistické údaje a přehled klášte-

rů, které do ní spadají. U každého opatství je možné nalézt jeho řeholníky s osobními údaji a nekrologium. Pro další výzkum jsou využitelné zejména statistické údaje, které uvádějí počet řeholníků v jednotlivých provinciích dle jejich řeholního postavení. Na posledních stranách katalogu je vypracován jmenný a místní rejstřík.

Rukopisné prameny

Mimo tyto tištěné prameny je nezbytné uvést další archiválie rukopisné povahy, které by při případném studiu břevnovsko-broumovského konventu neměly být opomenuty. Největší pramenná základna se nachází v Národním archivu ve fondu Řádový archiv benediktinů – Břevnov. Nemalé množství archiválií lze nalézt ve Státním okresním archivu v Náchodě ve fondu benediktinského klášterního gymnázia v Broumově nebo v osobních fondech benediktinů (zejména ve fondu výše zmíněného P. Vincence Maiwalda), nebo v Archivu Památníku národního písemnictví. Další prameny lze nalézt také v Moravském zemském archivu, ve fondu Benediktini Rajhrad, v Národním archivu ve fondu Archiv pražského arcibiskupství nebo ve Státním okresním archivu v Hradci Králové ve fondu Biskupská konzistoř.

Schematické povahy jsou především nekrologia nebo řádové matriky.⁴⁰ Prameny osobní povahy jsou například v agendách vedených k žádostem o vstup do řádu, ke skládání slavných slibů, pozůstalosti členů řádu, nebo ve spisech vedených při opuštění řádu.⁴¹ Základními pra-

40 Např. Národní archiv Praha (dále NA), Řádový archiv benediktinů – Břevnov (dále ŘBB), inv. č. 118, *Matricula confratrum qui ordinem S. P. Benedicti in archisterio Břevnov, ad St. Marg. Simulque in Monasterio Braunensii...*; Tamtéž, inv. č. 122, *Piae memoriae Fratrum ex universa Familia Benedictinorum defunctorum ab anno 1887*; Tamtéž, inv. č. 120, *Necrologium seu memoriale moruorum fratrum ac benefactorum orinis S. Benedicti*.

41 Zde zejména Tamtéž, kt. 295 a 296 (Žádosti o přijetí do řádu, skládání slavných slibů, vystupování z řádu, pozůstalosti členů řádu, seznamy členů řádu, jejich vojenské záležitosti, noviciát, statuta aj.).

meny pro bližší poznání jednotlivých benediktinů stále zůstávají personální spisy,⁴² obsahující především osobní dokumenty (křestní listy, vysvědčení, osvědčení), případně rukopisy jejich vědeckých prací nebo přednášek.

Neopomenutelným typem pramene jsou i diaria, tj. deníky, břevnovsko-broumovských opatů. Například diarium opata Fridricha Grundtmanna (opatem v letech 1752–1772)⁴³, opata Štěpána Rautenstraucha (1734–1785),⁴⁴ Jana Nepomuka Rottera (1807–1886)⁴⁵ nebo soubor klášterních diárií z let 1674–1914.⁴⁶ Důležité informace pro seznámení se s kontextem jsou také v pamětních knihách jednotlivých klášterů.⁴⁷

* * *

Nastíněný přehled tištěných novověkých pramenů schematické povahy, které byly ukázány na příkladu břevnovsko-broumovského opatství, představuje výchozí bod ke studiu minulosti benediktinského řádu. V obdobné formě se však prameny dochovaly i pro další konventy napříč řeholními řády nebo pro diecéze v celém světě nejčastěji od 18. do 21. století. Z tohoto důvodu se jedná o výborný komparační materiál, který zatím zůstává bádání téměř nevyužitý.

Lze předpokládat, že tyto schematismy vznikly nejprve pro vlastní potřebu řádu – především za účelem evidence jeho členů nebo z potřeby diecéze sledovat stav jejich duchovních, farností a tak podobně. Většina z těchto pramenů byla vytvořena na základě aktuálních podkladů od zástupců řádů a diecézí a vzhledem k jejich původnímu využití je můžeme považovat za věrohodné.

Výše uvedené prameny mohou po důkladné analýze a komparaci s dalším archivním materiálem a literaturou přinést zcela nové informace o vývoji jednotlivých konventů a složení řeholní komunity. Na jejich základě je možné přiblížit některé údaje, například věk při vstupu do řádu, sociální a lokální původ bratří, jejich migrace napříč konventy nebo další statistické informace o konventu. Zároveň mohou poskytnout nové poznatky o obsazení jednotlivých oficií uvnitř kláštera – například z pohledu vzdělání, věku nebo dosavadních zkušeností z jiných úřadů.

Díky celosvětovým ročenkám je možné výše uvedené aspekty komparovat s dalšími benediktinskými kláštery bez regionálního omezení. Zároveň v nich můžeme sledovat vznik a vývoj jednotlivých kongregací a následně provádět jejich komparaci (s přihlédnutím na regionální zvláštnosti).

42 Především Tamtéž, kt. 300–312; SOkA Náchod, fond Benediktinské gymnasium Broumov, kt. 2 a 3, *Osobní spisy profesorů*.

43 NA, ŘBB, inv. č. 57, *Diarium Friderici Abbatis*.

44 NA, ŘBB, inv. č. 88 a 89, *Diarium privatum I., II.*

45 NA, ŘBB, inv. č. 134, *Diarium 2.*

46 NA ŘBB, inv. č. 125–133, *Diarium Monasterii Brzev.*

47 Mezi pamětní knihy patří např. Tamtéž, inv. č. 13, *Gedenkenbuch des Benediktiner Stiftes Braunau*; Tamtéž, inv. č. 148–150 [*Dějiny kláštera břevnovského a broumovského...*].

Interiér knihovny ve třicátých letech 20. století. Foto: archiv Kláštera Broumov.

→ *Pohled na benediktinský klášter v Broumově od Antonína Birkharta, před rokem 1740. Národní galerie v Praze, sbírka Sběrka grafiky a kresby, inv. č. 234493.*

Prospectus Septentrionalis liberi, ac Exempti Monasterij Sancti Wenceslai Martiris,
Reverendissimo Perillustri ac Amplissimo
Episcopi Sacri Ordinis Liberi Exempti ac Antiquissimi Monasterij Bregnoviensis in Braunau Abbati, Wallstadtly in Silesia
Bohemica Praelato Infulato, nec non Inceptae Deputationis D.D. ita

Abbatia Ordinis Sancti Benedicti in Regno Bohemiae in Civitate Braunau ad confinia Silesiae Siti
Domini Domini Bernoni Löbl
Praepositi, per Regnum Bohemiae Silesiam et Marchionatum Moraviae Vicitori Generali Perpetuo, Regni
statuum Assessori
Humillima Veneratione D.D.D. ab Antonio Brockhart Sculptore Praga.

Geschichte des Benediktinerstiftes Břevnov–Braunau Jeronýma Růžičky. Stručné představení jedné málo známé dějepisné práce

Osobnost autora analyzované historiografické práce z devatenáctého století stejně jako dílo samo nejsou odborné veřejnosti zcela neznámi, neboť v poslední době se bene-

diktinskému dějepisectví opět po delší odmlce dostává pozornosti ze strany historiků, archivářů, knihovníků, filologů i historiků umění.¹

- 1 Do r. 2015 je zachycena v článku Jakub ZOUHAR, *Přehled benediktinského dějepisectví v českých zemích*, Konštantínove listy 9, 2016, č. 2, s. 39–73. Dále možno uvést Martina BOLOM-KOTARI (ed.), *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad: katalog k výstavě*, Hradec Králové 2019; TÁŽ – Sixtus BOLOM-KOTARI, *Das Erbe der barocken sakralen Landschaft im Braunauer Land in Böhmen*, Werner Telesko – Thomas Aigner (Hgg.), *Sakralisierung der Landschaft. Inbesitznahme, Gestaltung und Verwendung im Zeichen der Gegenreformation in Mitteleuropa* (= Beiträge zur Kirchengeschichte Niederösterreichs 21, Geschichtliche Beilagen zum St. Pöltner Diözesanblatt 38), St. Pölten 2019, s. 231–241; Pavel TRNKA, *Konec třebíčského konventu benediktinů*, in: *Jdi svou cestou a nech lidi mluvit: variety sociálních a kulturních dějin*, Praha 2018, s. 110–128; Josef ŠRÁMEK, *Břevnov mezi Broumovem a Rajhradem. K vnitřní struktuře klášterní domény v první polovině 15. století*, in: tamtéž, s. 92–109; Ema ŠIMKOVÁ, *Život a osobnost Bedy Dudíka (1815–1890) pohledem jeho deníků*, Olomouc 2018; Jindra PAVELKOVÁ, *Das Interesse des Klosters Raigern (Rajhrad) an der Außenwelt aus der Perspektive des Fascis diversarum*, in: *Kommunikation zwischen Kloster und Welt in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, Praha–St. Pölten 2018, s. 81–98; Dana ZAPLETALOVÁ, *Drobný příspěvek k nejstarší břevnovské sfragistice*, Brno v minulosti a dnes: příspěvky k dějinám a výstavbě Brna 31, 2018, s. 261–267; Eva VODOCHODSKÁ, *P. Vincenc Maiwald, OSB (Fridolín Antonín Maiwald), (1862–1951)*, *Bohemiae Occidentalis historica* 4, 2018, č. 2, s. 81–90; Petr SOMMER, *Benediktini a středověké umění*, in: *Dějiny, umění, jazyk*, Praha 2018, s. 175–217; Klára BENEŠOVSKÁ, *Karmelitáni a slovanští benediktini na Novém Městě pražském*, in: Karel IV. a Emauzy: liturgie, text, obraz, Praha 2017, s. 111–127; Zdeněk ZAHRADNÍK, *Fond knihovny benediktinského kláštera v Broumově a jeho evidence na přelomu 18. a 19. století*, *Východočeské listy historické* 37, 2017, s. 87–111; Tomáš VELIČKA, *Postoloprtské klášterní kroniky 17. a 18. století*, *Porta Bohemica* 8, 2017, s. 41–82; Kol. autorů, *Devět století kláštera v Kladrubech: 1115–2015*, České Budějovice 2017; Josef ŠRÁMEK, *Opat Bavor z Nečtin a vývoj břevnovského klášterství v době posledních Přemyslovců se zřetelem k severovýchodním Čechám*, *Východočeský sborník historický* 31, 2017, s. 79–103; TÝŽ, *Benediktinské expozitury na Moravě: poznámka k vývoji církevní správy do husitských válek*, *Historica Olomucensia* 52, 2017, s. 13–54; TÝŽ, *Benediktinské expozitury ve východních Čechách doby předhusitské: příspěvek k otázce a významu klášterních dependencií*, *Východočeský sborník historický* 32, 2017, s. 141–171; Martin MÁDL – Radka HEISSELOVÁ – Michaela ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ – Štěpán VÁCHA a kol., *Benediktini: barokní nástěnná malba v českých zemích*, Praha 2016; Josef ŠRÁMEK, *Mezi normou, reformou a praxí: probostství benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě ve středověku*, Olomouc 2016; David RICHTER, *Hospodářské postavení vrchlabského probostství benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem na přelomu 14. a 15. století (hypotéza)*, *Krконоše – Podkrконоші: vlastivědný sborník* 22,

Přesto si nyní ve stručnosti připomeňme autora analyzovaného díla – Jeronýma Františka Růžičku OSB.² Tento pilný muž, s křestním jménem František, se narodil 28. ledna 1794 v Týništi nad Orlicí, nižší studia vykonal v Hradci Králové, 10. prosince 1815 vstoupil v břevnovském klášteře do benediktinského řádu, v broumovském klášteře absolvoval teologická studia³ a 14. února 1817 byl vysvěcen na kněze. Již pro rok 1817 je uváděn jako kooperátor faráře Václava Plasa a sváteční kazatel v břevnovské farnosti s povinností „kázat střídavě s farářem, podle potřeby zpovídat a zaopatřovat nemocné“.⁴ V letech 1818 až 1829 byl profesorem zeměpisu a dějepisu v gramatikálních třídách na broumovském řádovém

gymnasiu,⁵ později se stal převorem tamního klášteře (1829–1841,⁶ 1844 a 1863–1869), resp. jeho podpřevorem (1869). Jako převor sepsal též druhý díl konventní pamětní knihy.⁷ Vykonával rovněž službu sakristiána, historiografa a konventního knihovníka. V této souvislosti byl pověřen sestavením katalogu broumovské konventní knihovny, což před rokem 1855 vyústilo v dosud nejpřehlednější a nejpodrobnější práci na dané téma. Signatury uvedené v Růžičkově katalogu jsou tak v platnosti dodnes.⁸ Pochopitelně nejvýznamnější částí jeho tvorby byly historiografické spisy, a sice dějiny břevnovského a broumovského dvojklášteře, které měly formu klášterní kroniky. Růžička v nich pochopitelně vychá-

2016, s. 331–346; Kateřina KUBÍNOVÁ (ed.), *Slovanský klášter Karla IV.: zbožnost, umění, vzdělanost*, Praha 2016; Josef ŠRÁMEK, *Břevnovské opatství ve středověku: Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují a Broumov*, Praha 2016; Tomáš SOMER – Josef ŠRÁMEK, *Benediktinské opatství ve Vilémově: dějiny zapomenutého klášteře na česko-moravském pomezí*, České Budějovice 2015.

- 2 Základní data v knize *Memoria abbatum et fratrum monasteriorum Brevnoviensis et Braunensis...defunctorum*, Praga–Brauna 1888, s. 84. O jeho znovuuvedení do povědomí historiků se zasloužil Ondřej KOUPIL, *Historik břevnovsko-broumovského štifu Jeroným Růžička OSB*, in: Jeroným Růžička, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, vyd. Ondřej Koupil, komentář a rejstříky Josef Šrámek a Ondřej Koupil, úvodní texty Ondřej Koupil, Dušan Foltýn, Josef Šrámek a Martin Mádl, Praha 2013, s. xi–xxii. Rozsah celé knihy je LVI s. + 182 stran. Na celou publikaci srov. recenzi in: *Český časopis historický* 112, 2014, č. 2, s. 320–321 (Jakub Zouhar).
- 3 Srov. jeho dílo III. sv., s. 298: „Die theologischen Stiftsstudien, an denen der Verfasser dieser Stiftsgeschichte als jüngster Kleriker Teil nahm, dauerten unter den Professoren und theologischen Doktoren Lambert Lindenthal, Placidus Benesch und Anselm Otto und dem Professor Augustin Stětina bis zum Jahre 1805, in welchem sie in Folge eines die Stiftsstudien erschwerenden Staatsgesetzes aufhörten und die Kleriker an die Prager Universität geschickt werden mussten, wo sie bis heutigen Tages ihre theologische Ausbildung erhalten“.
- 4 Cit dle <https://www.brevnov.cz/cs/benediktini-a-brevnovsky-klaster/farnost>. (ověřeno 25. 9. 2020).
- 5 Latina byla stále zásadním vyučovacím předmětem (49 % hodin) doplňovaným klasickou řečtinou (6 % hodin) a náboženstvím (12 % hodin; ostatní předměty dohromady 33 % vyučovací doby). Od 10. 7. 1819 byla všechna gymnasia v monarchii trvale rozšířena na 6 let (4 gramatikální a 2 vyšší humanitní třídy). Bylo na nich 7 profesorů včetně katechety a prefekt, který ovšem nevyučoval. V každé třídě se tehdy vyučovalo 18 hodin týdně. Roku 1821, tedy po necelých 5 letech, byl zrušen jazykový dekret zavádějící na gymnasia český jazyk a studenti byli nadále za jeho užití přísně trestáni. Od šk. r. 1827/28 platil na gymnasiích zákaz překročení počtu 80 studentů v jedné třídě. Ke škole v té době srov. Timotheus Anton MATAUSSCHEK, *Geschichte des Gymnasiums der Benediktiner in Braunau, zugleich ein Umriss der Gymnasial-Lehrverfassung seit 1775 in den deutsch-slavischen Königreichen und Ländern des Kaiserthumes Oesterreich*, Prag 1863, zvl. s. 110–152. Růžička postupoval se svoji třídou vždy od I. až po IV. třídu a poté opět začínal v I. třídě.
- 6 V přepisu ve Wordu jeho priorát v tabulce na s. XXXIII vypadl.
- 7 Uložena v Archivu Národního muzea, ve sbírce rukopisů pod sign. č. 1499: *Gedenkbuch des Benediktinerstiftung Braunau 1836–1910* (606 s.). Papírová vazba s koženým hřbetem. Za tuto informaci vděčím dr. Jindřichu Koldovi.
- 8 Broumovská klášterní knihovna se prý podle jeho slov od r. 1792 až do jeho doby kvůli malým příjmům opatství nijak nezměnila. Srov. III. sv., s. 291–292: „Er [= opat Jacob II.] ließ jedoch das Braunauer Stift mit der Stiftskirche mit Dachziegeln und die beiden Kirchentürme mit Kupferblech [s. 292] decken und versetzte im Jahre 1792 die Stiftsbibliothek in den Zustand, in welchem sie sich heutzutage befindet.“

zel z břevnovsko-broumovské tradice, což se odráží téměř na každé stránce těchto spisů. Už v roce 1846 vydal stručné latinsky psané klášterní letopisy *Chronicon breve Břevnoviense et Braunense*, záhy přeložené do českého jazyka.⁹ Ty byly již rozebrány několika odborníky (pozn. 2), a proto se zde k nim nemusíme podrobněji vracet. Tzv. větší klášterní kronika, zatím jen rukopisně dochovaný spis, Růžičkovo životní dílo, je naopak předmětem této studie. Biografický oddíl o jeho autorovi, který byl ještě typickým trojjazyčným (latinsko-německo-českým) představitelem české katolické inteligence devatenáctého století, můžeme uzavřít konstatováním, že Jeroným František Růžička se nakonec stal čestným konzistoriálním radou biskupství v Hradci Králové i tamním biskupským notářem. Od roku 1875 byl v dvojklášteře čítajícím přes šedesát spolubratrů seniorem, tj. nejstarším členem kongregace. I tehdy stále pracoval na svém stěžejním díle. Smrt jej zastihla 25. listopadu 1884 v broumovském klášteře, kde byl i pohřben.

Růžičkova tzv. větší klášterní kronika

Rozsáhlý spis, na kterém autor pracoval snad už od počátku čtyřicátých let předminulého století,¹⁰ zůstává dosud skryt zájmu historiků vyjma několika málo osob z prostředí benediktinského arciepatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty v Břevnově. Je to snad dáno jeho objemností, německou novogotickou kursivou, německým jazykem a v neposlední řadě i pochopitelnou obsahovou omezeností mající záběr pouze na dějiny břevnovsko-broumovského dvojklášteří, které v předminulém století ještě existovalo. Dílo je dnes uloženo v Národním archivu v Praze,¹¹ částečně ve Státním okresním archivu v Náchodě¹² a před lety se uvažovalo o jeho kritickém vydání i překladu; bohužel z projektu prozatím sešlo. Do moderního archivu se rukopis dostal z břevnovského klášterního archivu (sign. B 8¹³), kam jej uložil sám opat Jan Nepomuk Ignác Rotter (1807–1886),¹⁴ když mu ho Růžička 15. prosince 1873 prý vlastnoručně předal.¹⁵ V klášterní rukopisné sbírce nebyl zpočátku pouze uchovávan,

- 9 *Dějepis kláštera Břevnovského a Braumovského*, Časopis pro katolické duchovenstvo 19, 1846, č. 4, s. 753–766; 20, 1847, č. 1, s. 176–183; č. 2, s. 367–378; č. 4, s. 752–760. Podle O. Koupila nebyl zcela jistě překladatelem Růžička, ale pravděpodobně kanovník Václav Michal Pešina (1782–1859), jenž si nedal s překladem příliš práci.
- 10 Srov. J. F. RŮŽIČKA, *Dějepis kláštera*, s. 3: „Jestli však tento dějepis jen výtah rozsáhlé práce, již se pan J. Růžička již mnohá léta zanášá a s kterouž se již ku konci chýlí“. Tolik alespoň informace časopisu Českého katolického duchovenstva k r. 1845. Pokud je informace správná, práce se ke konci „chýlí“ ve skutečnosti velmi pomalu, ale to tak zpravidla při podobné činnosti bývá.
- 11 Práce se dochovala ve 3 svazcích: sv. 1 (34 s. + 265 s.); sv. 2 (301 s.) a sv. 3 (316 s.). Národní archiv, Praha, Řád benediktinů Břevnov (= ŘBB), kn. 148–150 (stará sign. Kn. 61, poř. č. v inventáři 488, nepřesně nazvané). Celá práce byla přepsána roku 2008 ve Wordu Klausem Dietzem (přes 400 stran řádkování 1, velikost písma 12), ale tento rukopis není veřejný. Navíc v něm mohou být oproti originálu malé nesrovnalosti; srov. dále.
- 12 Státní okresní archiv v Náchodě, fond Vincenc Maiwald Broumov, č. 1 – M1. Tento rukopis ovšem sahá pouze k r. 1844. Za ověření přítomnosti rukopisu vděčím Mgr. Evě Vodochodské.
- 13 Stejnou signaturu měl mít i rukopis, jehož autorem má být rovněž J. F. Růžička, a sice *Gedenkbuch des Benediktiner Stiftes Braunau, Königgrätzer Diözese und Königgrätzer Kreises mit Berücksichtigung des Urstiftes Břevnov und der demselben einverleibt gewesenen Filialklöstern Raygern, Politz und Wahlstatt*, Braunau 1840, dnes uloženo v NA Praha, ŘBB 687.
- 14 Syn krejčího pracujícího pro broumovský klášter, doktor teologie z pražské university, přednášel dogmatiku na universitě ve Štýrském Hradci (Grazu), opatem 1844–1886. Srov. též J. ZOUHAR, *Přehled*, s. 69, pozn. 180.
- 15 Srov. na počátku I. sv. opatova slova: „*Ad notitiam posterorum! Opus hoc, (...) exaratum est magna cum industria a Revidissimo, Rel. Ven. P. Hieronymo Franc. Růžička, O.S.B. professo Břevnoviensi, Notario episc. iurato et Consistorii Reginaehrad. Consiliario tit., optime merito Priore*

ale přinejmenším do roku 1886 se do něj chronologicky dopisovaly informace. I později se do něho ojediněle vpisovalo (minimálně do roku 1892¹⁶), naštěstí většinou obyčejnou tužkou.

I/ Vnější popis

Celé dílo bylo napsáno na původně nelinkovaném papíru, který byl linkován až dodatečně (místy viditelné). Okraje byly též provedeny dodatečně obyčejnou tužkou na každé stránce po obou stranách. Místy jsou chybně provedeny a opravovány (např. I. sv. s. 34; II. sv. s. s. 85, 137, 201; III. sv. s. 27, 113). Všechny tři svazky s rozměrem 27 × 10 × 8 cm jsou v plátěné tmavohnědé knižní vazbě z devatenáctého století s označením na hřbetu zlatým písmem „Stift Braunau“. Druhý svazek má vazbu na hřbetu poškozenou, důsledkem čehož je několik prvních listů uvolněno z vazby. Třetí svazek má vazbu na hřbetu též poškozenou, nicméně ne tak vážně jako svazek druhý. Ve všech třech svazcích je uloženo několik různých samostatných lístků či výstřížků z novin.¹⁷

Rukopis je psán černým inkoustem, více méně krasopisně, vyspělou německou novogotickou kursivou téměř

bez sklonu písma. Zřídka narazíme na pokleslou úpravu textu ve snaze vtěsnat jej do stísněného prostoru (např. III. sv., s. 59, pozn. 5; s. 86, pozn. 1, 2, kde je však i odlišné písmo). Pro četná neněmecká slova (latinská, česká,¹⁸ francouzská) autor použil humanistickou kursivu, ojedinělá řecká slova jsou psána řeckou abecedou. Škrtnání, razury a autorovy interlineární vpisky nejsou velmi časté, přesto se s nimi setkáme na mnoha místech rukopisu (např. I. sv., s. 212, 213, 215; II. sv. s. 54, 55, 80, 82, 90, 91 [celá věta], 114; III. sv., s. 17, 19, 21, 48, 235, 252, 253). Při četbě textu narazíme i na vpisky psané prokazatelně někým jiným než autorem, a sice obyčejnou tužkou (např. I. sv., s. 248, pozn. 2; III. sv., s. 233), ale i modrým inkoustem (např. II. sv., s. 284) nebo modrou pastelkou (III. sv., s. 254). Podtržení slov je zcela výjimečné (např. II. sv., s. 113). Rozsáhlejší poškození psacího materiálu není, občas ovšem narazíme na obvyklé skvrny na papíru (např. I. sv., s. 34), na prořízlý levý/pravý marginální okraj (např. I. sv., s. 263/4) či natržený list (např. III. sv. s. 31/2).

Hlavní text je doplněn poznámkami pod čarou, které jsou Růžičkou číslovány ve formátu 1, 2, 3... vždy pro každou stranu zvlášť.¹⁹

Jazyk celého díla je německý, náležející plně devatenáctému století,²⁰ ovšem vyskytuje se v něm ve shodě

Monasterii Braunensis, qui adhuc inter vivos magna cum resignatione mihi sponte illud tradidit ad servandum. / Quapropter Ego infrascriptus opus hoc grato animo de manibus illius recepi et Codicibus manuscriptis et in Abbatia Braunensi asservatis apposui in perennem memoriam auctoris prae laudati, quem DEUS diu adhuc sospitem inter nos conservare dignetur. / Datum in Abbatia Braunensi die 15ta Decembris 1873! Joannes Nep. Ign. Rotter.“

16 Srov. III. sv., s. 316: „Am 12. Feber 1892, also in 14 Tagen alles abgeschrieben, dazu 8 Predigten, mehrere Leichenreden gehalten“.

17 Ve druhém svazku je vložen pohled, datovatelný do 19. století, na Broumovský klášter z r. 1660 s německy psaným popiskem, dále několik novinových ústřížků z r. 1922 (noviny *Deutscher Bote*), a německy tištěné parte ThDr. Bruna Hermana Čtvrtečka OSB. Ve třetím svazku se potom nacházejí volné lístky s poznámkami V. Mainwalda OSB z 28. 4. 1923 a jeden německy psaný lístek od anonymního autora.

18 Pro český jazyk užívá tehdy běžného označení „böhmische Sprache“ (např. III. sv., s. 33, pozn. 1).

19 Přepis W. Dietze má poznámky číslovány průběžně a rozhojněny o vlastní dodatečné poznámky přepisovatele, které ovšem nejsou bohužel nijak odlišně vyznačeny.

20 Vyskytují se v něm z dnešního pohledu mnohé archaismy, nadužívá se některých dnes málo užívaných slov (např. „obgleich“ je velice časté [115×], „obwohl“ a „obschon“ je použito jen 4×, resp. 2× a „obzwar“ ani jednou), lze zde nalézt velice dlouhá souvětí atp. Srov. náhodně vybraný příklad jednoho takového souvětí (III. sv., s. 135): „Da der Prior Friedrich Grundmann wahrnahm, dass die wenigen im Lager

s dobou i místem vzniku mnoho neněmeckých slov: latinských, řeckých, českých i francouzských. Poměrně suchý popis je občas ožívován přímou řečí, ale tato skutečnost nemůže na celkovém dojmu nic změnit. Růžička žádným velkým vypravěčem příběhů nebyl.

II/ Vnitřní popis

III/1 Práce s prameny a literaturou

Při četbě Růžičkova díla zaujme autorova široká obeznanost se starší i zcela novou odbornou literaturou stejně jako jeho práce s prameny. Ta však za prací s literaturou na první pohled pokulhává, neboť ačkoliv Růžička již v názvu svého díla dává čtenáři na srozuměnou, že píše „podle listin a rukopisů“, málokdy je konkrétněji uvádí.²¹ Na břevnovský, broumovský i rajhradský klášterní archiv odkazuje sice často, ale většinou bez bližšího určení nebo signatury. Jiné archivy jsme v poznámkovém aparátu nezaznamenali.²² Jak pramenné odkazy, tak odkazy na literaturu jsou nejčetnější v prvním svazku díla, protože ten pojednává o středověkém období. Edice z devatenáctého století jsou zde užity málo. Výjimku tvoří *Codex diplomaticus Moraviae*, nicméně práce s ním postrádá kritické zacházení, Růžička zůstává ohledně falz bez stínu podezření. Druhý, „raně novověký“ svazek tzv. větší klášterní kroniky je na poznámky velice chudý. Ve třetím svazku

znovu poznámkový aparát nabývá na rozsahu, neboť se zde opětovně hovoří o středověkém období. Růžička měl pochopitelně při práci s prameny ztíženou situaci, protože – jak sám vypráví²³ – 7. dubna 1779 o šesté hodině večerní broumovský klášterní archiv utrpěl vlivem válečných událostí obrovské škody. Shořelo mnoho privilegií, většina opatských protokolů, mnoho důležitých listin, politická i soudní rozhodnutí a v neposlední řadě také mnoho teologických a kanonických spisů.

Z narativních pramenů zde vidíme celou plejádu autorů českého dějepiscetví počínaje Kosmou († 1125), přes historiografii za Karla IV., Bohuslava Balbína až po dějepiscetví osmnáctého a devatenáctého století, zejména benediktina Magnoalda Ziegelbauera, piaristu Gelasia Dobnera (včetně jeho edic) a benediktiny Bedu Dudíka²⁴ a Gregora Wolného. Jazyk děl přitom nehraje žádnou roli (snad kromě upřednostnění latinského Dubravia před českým Hájkem²⁵), najdeme zde spisy psané latinsky, německy i česky. Několikrát se zde vyskytuje odkaz na snad nejslavnějšího raně novověkého benediktina – Jeana Maillona. Z tehdy moderní literatury standardně cituje Palackého *Dějiny* (vždy německé vydání; např. I. sv., s. 68, pozn. 1), Tomkův *Dějepis města Prahy* (např. I. sv., s. 68, pozn. 1), který začal vycházet od roku 1855, církevní dějiny od Antona Ludwiga Frinda,²⁶ články z časopisu pražského Českého musea (např. z roku 1851), ale i méně obvyklé tituly jako je dvousvazková *Illustrierter Chronik*

zur Beobachtung des Feindes aufgestellten Soldaten sich vor den in großer Anzahl zur Zerstörung der aufgeworfenen Werke aus der Stadt ausrückender Franzosen zurückzogen, schickte er, da er von den österreichischen Soldaten keinen Schutz für das Stift hoffen konnte, den Wirtschaftsbeamten nach Hostiwic zum General Festetics zur Einholung von Verhaltensbefehlen.“

21 Signatury se zpravidla objevují až pro dokumenty z 18. a 19. století.

22 Bez bližšího určení zůstává i zmínka „Die Originalkaufbriefe befinden sich im Staatsarchiv.“ (III. sv., s. 303).

23 III. sv., s. 266.

24 Zvl. na jeho spis *Geschichte des Benediktinerstiftes Raigern*, 2 sv., Brünn 1849.

25 I zde je ale otázkou, zda to bylo z jazykových důvodů.

26 *Die Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeinen und in ihrer besonderen Beziehung auf die jetzige Leitmeritzer Diöcese in der Zeit vor dem erblichen Königthume*, 4 sv., Prag 1864–1878.

von Böhmen (Prag 1853–1854) Augusta Antona Legis-Glückseliga²⁷ nebo desetisvazková práce *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven* (Prag-Leipzig 1770–1801) Františka Pubičky.²⁸ Nejpozději vydaný titul, který Růžička cituje, je zdá se *Literarische Rundschau* z roku 1880 (I. sv., s. 120, pozn. 2).

Růžička pracuje popisně, své názory příliš čtenáři nepředkládá, nechává za sebe mluvit prameny převzaté z originálů nebo edic, případně cituje sekundární literaturu. Vždy zastává probenediktinské stanovisko, tzn. zřídka kritizuje svůj řád, často se ho zastává v jeho sporech s (arci)biskupy apod. Osobnosti z řádu, dokonce samotné opaty,²⁹ se však kritizovat nerozpakuje. Uvažuje prohabsbursky, když popisuje vlast nebo vlastenectví, vždy myslí na celou (velkou – *groß*) monarchii, nikoli na české země, Čechy nebo dokonce na česky mluvící obyvatelstvo.³⁰ U česky mluvícího autora druhé půle devatenáctého století to na jednu stranu trochu překvapuje, ale jen do té doby, než si uvědomíme, že Růžička byl narozen ještě v osmnáctém století, vychován za napoleonských válek (byť byl tehdy celorakouský patriotismus

upozaděn ve prospěch toho lokálního) a plně trilingvní. Na druhou stranu roztavení stříbrných klášterních a kostelních cenností pro potřeby státu za napoleonských válek označil za „Elender Vandalismus“.³¹ Vrchnost u něj má vždy přednost před poddanými, kteří se vzbouří neoprávněně³² a česky smýšlejícím kapitulárům nakloněn rozhodně nebyl.³³

III/2 Struktura práce

Celé dílo je rozděleno do třech svazků, přičemž každý svazek má na začátku svůj vlastní podrobný obsah následovaný rejstříkem vlastních i místních jmen. Jak víme z případu F. Pubičky, není rozhodně bez chyb. V prvním svazku je rovněž za rejstříky umístěn seznam břevnovsko-broumovských opatů (do roku 1887), břevnovských proboštů, proboštů a převorů kláštera Police nad Metují, broumovských proboštů i převorů a konečně rajhradských proboštů a opatů. První svazek rozdělený do čtyř kapitol zachycuje dějiny břevnovského kláštera od jeho založení v roce 993 až do roku 1420, kdy byl husitskými vojsky prakticky zničen a přeživší mniši uprchli na své

27 K jeho osobě srov. Jakub ZOUHAR, *August Anton Legis-Glückselig (1806–1867). Das Porträt eines vergessenen deutschsprachigen Prager Verfassers*, Červený Kostelec 2012; Zdeněk FIŠER, *In margine jedné knihy: Jakub Zouhar: August Anton Legis-Glückselig (1806–1867)*, *Vlastivědný věstník moravský* 66, 2014, č. 1, s. 40–44, kde se autor věnuje vztahu A. A. Legis-Glückseliga k jeho bratru Aloisovi.

28 Pubičku i opravuje (I. sv., s. 117, pozn. 1), celkově ho užívá 7× (4× citován jako „Pubička“, 3× jako „Pubitschka“). Třebaže se jednou objevuje i v hlavním textu rukopisu, není vůbec zahrnut v rejstříku. K jeho osobě srov. Jakub ZOUHAR, *František Pubička S.I. (1722–1807): barokní historik ve století rozumu*, Červený Kostelec 2014.

29 Srov. např. III. sv., s. 168, 307–308 (neschopnost opata Placida Benesche), s. 312 (nepotismus opata Rottera).

30 Srov. např. III. sv., s. 121, 259, kde je Rakousko coby vlast postaveno proti cizině: Bavorsku a Prusku, s. 285, kde je monarchie „groß“, s. 304 aj. III. sv., s. 305.

32 Srov. podrobně k povstání r. 1775 III. sv., s. 244–251.

33 Srov. při volbě opata Placida Benesche, pražského rodáka, III. sv., s. 306: „Da der pekuniäre Zustand des Stiftes beim Ableben des Fortunat befriedigend erschien, glaubte die Mehrzahl der tschechischen Kapitularen, bei der Voraussetzung, dass die im Verbesserungszustande begriffene Ökonomie keinen Rückschritt erleiden werde, bei der Wahl des neuen Stiftsvorstandes, bei welcher als königliche Kommissäre fungierten Wilhelm, Baron von Schmiedeburg und der Prager Domkapitular Karl Fritsch und als bischöfliche der Königgrätzer Domdechchant Franz Wurda und der Kanonikus Johann Schiř, auf dessen ökonomische und administrative Kenntnisse keine Rücksicht nehmen zu müssen, in Wahrheit zählte die tschechische Eifersucht die große Rolle“. To platí i o autoru doplňujících poznámek. Srov. III. sv., s. 316 (Růžička již nebyl tou dobou mezi živými): „P. Isidor Vondraček, Kandidat der Čechen, erhielt 15 Stimmen“.

34 K tomu srov. František ŠMAHEL, *Husitská revoluce*, díl 3, Praha 1996, s. 42 (podle Vavřince z Březové).

probošství do Broumova.³⁴ Druhý svazek obsahující v podstatě tři kapitoly (první oddíl dvě kapitoly a druhý oddíl jednu kapitolu) popisuje další osudy mnichů z Břevnova a Broumova až do druhé poloviny sedmáctého století, kdy dochází k postupné obnově břevnovského i broumovského kláštera a jejich hospodářských zázemí. Život v Břevnově nikdy úplně nevyhasl, malá komunita tam přežívala i po husitských válkách, avšak prelát a jádro komunity přesídlilo v patnáctém století do Broumova, kde tak vzniklo významné katolické centrum. Rozvíjet se ovšem mohlo až po roce 1621 s nástupem katolicismu v zemi; o rozkvětu můžeme nicméně hovořit až dlouho po skončení třicetileté války, až v období opata Tomáše Sartoria (1663–1700). Jeho vládou začíná třetí a poslední svazek díla rozdělený do třech kapitol (druhý oddíl z druhého svazku zde má druhou, třetí a čtvrtou kapitolu). Zachycuje největší rozkvět břevnovsko-broumovského dvojkláštera končící za opata Otmara Zinkeho (1700–1738) a následné války i období rušení klášterů za Josefa II. Poslední, čtvrtá kapitola (s. 282–316) čtenáře zavede po smrti opata Stephana Rautenstraucha († 1785) až do devatenáctého století, do doby Růžičkovy současnosti. Jak bylo již řečeno, dílo bylo doplněno i cizími vpisky a poznámkami,³⁵ nejhojněji právě v závěru třetího svazku. Z tohoto důvodu ve skutečnosti vyprávění sahá až do roku 1888.

III/3 Obsah práce

Již při letmém pohledu na celý rukopis je čtenáři zřejmé, že dílo, které drží ve svých rukou, je velice obsáhlé. Popisuje totiž nejen osudy Břevnova a Broumova, ale rovněž kláštera v Polici nad Metují ležícího nedaleko Broumova a také moravského Rajhradu. V příslušných obdobích se Růžička pochopitelně věnuje i slezským událostem, neboť břevnovsko-broumovský opat byl zároveň i proboštem ve slezské Lehnici a lenním pánem několika tamních panství.³⁶ Nadto se vyprávění autora nespokojuje pouze s politicko-vojenským popisem té které doby (třebaže ten je pro autora vždy stěžejní a popisy válečných tažení ohrožující dominia klášterů jsou minuciózní), nýbrž nabízí čtenáři i podrobné informace o hospodářském vývoji daných lokalit a v neposlední řadě nezanedbává ani kulturní a intelektuální dosah těchto center vzdělanosti.

Zřídka probleskne z textu i nějaká biografická informace o samotném autorovi. Například víme, že Růžička studoval v klášteře teologická studia (viz výše) nebo že se osobně zúčastňoval tzv. morálních konferencí, které zavedl opat Benno II. Lébl (1683–1751) a které v Břevnově trvaly až do roku 1816.³⁷

Z výše uvedených řádků je patrné, že Růžičkova popisná práce věnuje nejvíce pozornosti politicko-vojenským dějinám, které ovlivňovaly osudy benediktinského řádu v českých zemích. Zajímají ho ve shodě s dobovou historiografií hlavně nejstarší břevnovské a broumovské

35 Ojediněle obsahují svého autora. Srov. např. III. sv., s. 312, kde neznámý pisatel připojil: „NB! Diese Worte sind von P. Beda Zocher geschrieben!“

36 Srov. např. III. sv., s. 117.

37 Srov. III. sv., s. 170: „Ein anderes Verdienst, welches sich der Abt um die Ausbildung seiner Religiosen erworben hatte, bestand darin, dass er zur Bildung guter Moralisten und Pastoralisten, Beichtväter und Seelsorger unter der Leitung des gelehrten Professors der Philosophie und Theologie P. Melchior Strauch dreimal in der Woche Moralkonferenzen halten ließ, welchen die jüngeren Geistlichen und älteren Kleriker beiwohnen mussten. Diese Moralkonferenzen, welche zur praktischen Anwendung der Moral- und Pastoraltheologie von großen Nutzen waren, waren im Stifte Břevnov bis zum Jahre 1816 üblich, unter in welchem sie unter dem gelehrten Břevnov Prior Bonaventura Müller zuletzt abgehalten wurden, an welchen auch der Verfasser dieser Geschichte nicht ohne Nutzen teilgenommen hatte“. K nim ještě tamtéž, s. 298–299.

38 Těmto učencům a jejich aktivitám není však trochu překvapivě v díle věnována přemíra prostoru.

dějiny, třebaže dnešní čtenář na díle ocení zejména popis událostí od konce osmnáctého století dále do naší přítomnosti. Nejenže byl Růžička jejich přímým svědkem, ale navíc nejsou dosud ani podrobněji zpracovány. Nejrozličnějším aspektům středověkých benediktinských dějin v Čechách, na Moravě i ve Slezsku byla věnována již mnohokrát pozornost (viz pozn. 1), stejné je tomu kupříkladu i u intelektuálních dějin a stavebně-historického vývoje v osmnáctém století (vláda opatů O. Zinkeho, B. II. Lébla, pokusy o zřízení Tereziánské rytířské akademie, učenci J. B. Piter, A. Desing, O. Legipont, M. Ziegelbauer,³⁸ opat S. Rautenstrauch³⁹ aj.). Předminulé „benediktinské“ století však zůstávalo v českých zemích (jinak je tomu např. v Uhrách) ve stínu toho předešlého. Pokud by tedy česká historiografie nechtěla vydat kriticky dílo celé, bylo by nejužitečnější vydat z něj alespoň antologii několika rozsáhlejších pasáží; poslední kapitola spisu by v ní rozhodně chybět neměla.

* * *

Je s podivem, jakou měrou byla či spíše nebyla rozsáhlá Růžičkova práce dalšími historiky využívána. Nejvíce to

asi překvapí u známého řádového dějepisce Broumovska Vavřince Jana Wintery OSB (1864–1914), který se přímo zabýval středověkými i raně novověkými (zejména osmnáctým stoletím) dějinami břevnovsko-broumovského dvojklášteřa i celého Broumovska.⁴⁰

Doufám, že tato kapitola ukázala, že tzv. větší klášterní kronika z pera Jeronýma Františka Růžičky je dodnes hodnotným příspěvkem k poznání nejen církevních, kulturních a intelektuálních dějin českých zemí od středověku po druhou polovinu devatenáctého století, nýbrž že je též velmi zdatným počinem na poli regionálních i vojenských dějin. V neposlední řadě je nutné poukázat na místo, které spisu náleží v rámci multilingvního dějepisectví českých zemí, tedy fenoménu, který přes veškerou proklamaci i vážněji míněnou snahu není dosud českou (dokonce i odbornou) veřejností náležitě reflektován. Růžička totiž ve spise zachytil ve své době ještě existující břevnovsko-broumovský dvojklášteř, tedy latinsko-německé intelektuální centrum v Čechách, které skrze svoje gymnasium i samotné konventy formovalo nemálo tuzemských vzdělanců. Ostatně Jeroným František Růžička byl právě jedním z nich.

39 Tomu jako opatovi a oblíbenci Marie Terezie věnuje Růžička velkou pozornost na mnoha stranách. Zaujme, že tuto z církevního hlediska jistě kontroverzní osobnost spíše brání a vyzdvihuje opatovy zásluhy, zvláště o pěstování věd (III. sv., s. 253–255, 279–280, o věrnosti panovnici výslovně s. 278). Dokonce se snaží navodit u čtenáře dojem, že Rautenstrauch svými opatřeními zlepšil náboženský život v dvojklášteři. Srov zvl. tamtéž, s. 255: „Die ihnen zu dieser Arbeit gegebene Instruktion zeugt von tiefer Kenntnis des religiösen Lebens; sie dringt auf Beseitigung aller veralteten und zur echten christlichen Vollkommenheit nicht beitragenden Observanzen, auf Abschaffung alles bloß Mechanischen und auf Umgehung alles dessen, was sich mit den geläuterten Moralprinzipien, mit der reinen Vernunft, mit der Offenbarung und echter Askese nicht verträgt, und verordnet die Aufnahme alles dessen, was geeignet ist, den Geist der wahren religiösen Vervollkommnung zu fördern und zu stärken“.

40 Z jeho prací můžeme jmenovat: *Die Benedictinerabtei Břevnov-Braunau in der Zeit der zwei ersten Schlesischen Kriege 1740–1746*, Brünn 1889; *Geschichte der protestantischen Bewegung in Braunau. Nach Archivquellen*, Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen (= MVGDDB) 31, 1893, s. 13–42, 103–128, 237–262; 32, 1894, s. 25–47; *Die Culturthätigkeit Břevnov's im Mittelalter*, Brünn 1895; *Braunau und 30jährige Krieg*, Braunau 1903; *Z války sedmileté*, Praha 1903; *Stift Braunau im Dienste der Kultur: ein Beitrag zur Kulturgeschichte der katholischen Kirche in Böhmen*, Braunau 1904; *Odboj broumovských*, Praha 1904; *Die Benedictinerabtei Břevnov-Braunau in der Zeit des dritten Schlesischen Krieges*, SMGB 35, 1914, s. 439–463 a 586–606.

Nacheinander – Ineinander. Ikonologische Potentiale der Klosterbibliothek von Broumov

Zwei Ausstattungsphasen, von einander sehr verschieden, prägen den Innenraum der Klosterbibliothek von Broumov/ Braunau, der trotz dieser stilistischen Heterogenität zu den ausgesprochen charmanten Schöpfungen des böhmischen Spätbarock zählen darf. Der grundlegenden, barocken Neugestaltung des Raumes aus den 1730ern mit dem obligatorischen Deckenbild als Inhaltsträger antwortete im Jahr 1793 jene klassizistische Adaptierungsmaßnahme, bei der die Erneuerung der Galerie genutzt wurde, um hier eine Portraitserie des Konvents zu präsentieren. Beide Phasen der Gestaltung brachten ästhetische Vorstellungen in das Interieur, die symptomatisch waren für die jeweilige Entwicklungsstufe der Epoche. Im Ineinander (nicht: Nebeneinander) der Stile, dem Erweitern und Fortführen der Gedanken zur Bauaufgabe „Klosterbibliothek“, darf man ein Spiegelbild sehen jenes inneren Wandels, der einem solchen

Unternehmen entgegengebracht wurde: der offiziösen, nach außen gerichteten Barock-Rhetorik antwortet ein Element aufgeklärter Selbstreflexion, in dem sich die Bedeutung des Raumes für die Mönchsgemeinschaft manifestierte. Der Harmonie des Raumes tat diese stilistische Unterschiedlichkeit keinen Abbruch.

Ikonologie des Ortes. Die Positionierung innerhalb der Klosteranlage

Obwohl Bibliotheken seit jeher zur „Grundausrüstung“ eines jeden Klosters gehörten, wurde ihrer künstlerischen Ausstattung erst ab dem späten 17. Jahrhundert vermehrte Aufmerksamkeit geschenkt.¹ Die Büchersäle entwickelten sich daraufhin im Sinne einer regelrechten „Bauaufgabe“, wobei insbesondere der Besichtigbarkeit

¹ Eric GARBERTSON, *Eighteenth-century Monastic libraries in Southern Germany and Austria: Architecture and Decorations*, Saecula Spiritua 37, Baden-Baden 1988. Eine bemerkenswerte Quelle im Zusammenhang der zeitgenössischen Einschätzung von (geistlichen) Bibliotheken stellt die Charakterisierung der Windhag'schen Bibliothek dar (1786): „Im vorigen, und am Anfang des jetzigen Jahrhunderts war es eine fast durchgehende Sitte dass Männer von gewissen Ständen und Vermögen sich eine Büchersammlung beileigten, die mehr ein Einrichtungsgegenstand, und eine Art Hausgeräths als Monument der Weisheit war.“ Walpurga OPPEKER, *Zur wechselhaften Geschichte der Bibliotheca Windhagiana*, Studien zur Wiener Geschichte, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien, 69/71, 2018, S. 159–306, hier S. 189.

Klosterbibliothek Broumov: Gesamteinblick. Foto: Jaroslav Winter.

*Anton Birckhart, Ansicht des Klosters Broumov, um 1740.
Foto: Archiv des Klosters Broumov.*

*Franz Rosenstingl, Flugansicht des Stiftes Melk,
1736. Foto: Stiftsarchiv Zwettl.*

durch weltliche Gäste wachsende Wichtigkeit zuerkannt wurde.² Die Doppelseitigkeit des Anspruchs – klösterliche Abgeschlossenheit und Öffnung an die Gäste – prägte auch die Gestaltung der Bibliothek von Broumov maßgeblich: Einerseits sollte sie für die Konventualen gut erreichbar sein, zugleich spielte die Inszenierung der Bibliothek als Arbeitsplatz der Mönche eine nicht geringe Rolle hinsichtlich der Repräsentation gegenüber weltlichen Besuchern. Eine komplexe Aufgabenstellung, die bravourös gemeistert wurde.

In der Hauptfassade des Klosters, der gartenseitig gelegenen Nordfassade, formulierte Kilian Ignaz Dientzenhofer, der für Abt Othmar Zinke in den Jahren 1727 bis 1733 die Errichtung des Klosterbaus in Broumov leitete,³ diesen Antagonismus von klösterlicher und säkularer Sphäre sehr klar. Zwei seichte Risalite gliedern die monumentale Wandfläche: Der rechte birgt die Durchfahrt in den Prälatenhof sowie in seinem Hauptgeschoß jene Räume, die dem Abt als Gastgeber und seinen Gästen zugewiesen waren. Das ebenbürtige Pendant dazu vereint – in klassischer Typologie – in seinem Inneren den klösterlichen Speisesaal, das Refektorium, im Erdgeschoß mit der darüber liegenden Bibliothek: Irdische Speise und Speise für den Geist wurden hier metaphorisch zueinander in Beziehung gesetzt, wenngleich der Bibliothek der architektonisch höherwertige Platz zugewiesen wurde.⁴

Mit der Akzentuierung der Hauptfassade durch zwei Risalite gelang dem Architekten eine Lösung, bei der die beiden zentralen Aufgaben des Klosters – Beherbergung

von Gästen und Studium der Mönche – nach außen wirksam in Erscheinung traten. Die bewusste Entscheidung, auf einen zentralen Bibliotheksrisalite zu verzichten, und stattdessen eine bipolare Sprache zu wählen, die der sakralen und profanen Sphäre denselben Ausdruck verleihe, schloss an modernste Planungen zum Klosterbau an und erfüllte die Vorstellungen des Bauprälaten zweifelsohne in hervorragender Weise. Nur wenige Jahre vor Broumov waren auch in Melk die Klosterbibliothek und der Speisesaal für die Gäste als einander entsprechende Flankenbauten der Stiftskirche von Jakob Prandtauer errichtet worden. Die Altane, die 1731/32 von Prandtauers Nachfolger Joseph Munggenast als verbindender Baukörper dazwischen eingezogen wurde, steigerte nicht nur die theatralische Wirkung der imposanten Hauptansicht des Klosters in ihrer landschaftlichen Inszenierung, sondern schuf auch die Möglichkeit, profanen Gästen die Bibliothek zu präsentieren ohne die Klausur der Mönche zu verletzen. Wie wichtig diese Option gesehen wurde, wie stark sie die Selbstdarstellung des Klosters prägte, dokumentiert die Vogelschau des Stiftes Melk von Franz Rosenstingl (1736) in eindrucksvoller Weise: Bei jenem Blatt, das die dominante Westfassade des Stiftes vorstellt, zeigt der Maler den Höhepunkt eines fiktiven festlichen Besuches. Soeben verlässt die Gesellschaft den Festsaal und tritt auf die Altane, angeführt vom Abt persönlich, der hier die Führung übernommen hat. Das Ziel des Rundgangs ist dabei unzweifelhaft die Bibliothek, deren Türe auf der anderen Seite der Altane bereits offensteht.⁵

2 Hierin dürfte übrigens der Grund zu finden sein, warum offenbar kein Frauenkloster eine repräsentative Bibliothek ausstatten ließ: Die Strenge und Unumgänglichkeit der Klausur machte einen solchen Aufwand widersinnig. Vgl. Bibliothekskatalog bei Edgar LEHMANN, *Die Bibliotheksräume der deutschen Klöster in der Zeit des Barock*, Berlin 1996.

3 Mojmir HORYNA, *Bauherren und Baumeister des Břevnov-Braunauer Klosters in der Barockzeit*, in: Tausend Jahre Benediktiner Kloster Břevnov, Praha 1993, S. 88–94. – E. LEHMANN, *Bibliotheksräume* (wie Anm. 2), S. 410–411.

4 E. LEHMANN, *Bibliotheksräume* (wie Anm. 2), S. 36. Lehmann verweist auf über 30 Fälle einer solchen Disposition.

5 Huberta WEIGL, *Planen und Bauen im Dienst der Kirche. Jakob Prandtauer 1660–1726*, St. Pölten 2010, S. 43, Nr. 2.62. – Andreas GAMERITH, *Klosterbibliotheken des Wiener Umlands – Alte und neue Motive*, in: Frédéric Barbier – István Monok – Andrea De Pasquale (Hg.), *Bibliotheken, Dekor (17.–19. Jahrhundert)*, Budapest – Paris – Rom 2016, S. 81–93.

Hatte Dientzenhofer in Broumov bereits an der Außenfassade von Broumov die Wichtigkeit der Bibliothek mittels Akzentuierung durch einen Risalit demonstriert und diesen in Abhängigkeit zum Bereich der Gäste gesetzt, berücksichtigte er auch bei der inneren Organisation des Klosterbaus den doppelten „Anspruch“, den sowohl Konvent als auch Gäste an die Bibliothek stellten. Die räumliche Nähe von Gästebereich und Büchersaal (in dieser Form wohl noch undenkbar in der gegenreformatorischen Mentalität des 17. Jahrhunderts) lässt sich als Grundprinzip bei vielen Klosterbauten des 18. Jahrhunderts konstatieren: In der Kartause Gaming, dem opulenten Gründungswerk klösterlichen Bibliothekenbaus im Wiener Umfeld, ließ man die Gästezimmer eigens von der Pforte in den Kern der Klosteranlage und in direkte Nähe zum Büchersaal verlegen und verband sie mit einem eigenen Eingang für Besucher.⁶ Im Zisterzienserstift Zwettl wurde die zu Beginn des 18. Jahrhunderts neu und kostenintensiv errichtete Bibliothek bereits 1730 von einem Neubau ersetzt, erachtete man es doch „vor die frembden [!] etwas unbequem, daß man in die Bibliothec nicht kommen kann als durch die Clausur und ja so gahr durch daß Novitiat wie dan der herr abbt selbsten wan er solche besuchen wüll disen einzigen weg zu nehmen verbunden ist.“⁷ Der Neubau in Zwettl nahm sich freilich nicht nur der Aufgabe an, die Gäste friktionsfrei in den Büchersaal führen zu können (wie man es ja auch in Melk bewältigt hatte), auch die Inszenierung des Zugangs für Außenstehende verdient Beachtung: Ein eigens errichteter Laufgang, dessen einziger Zweck die Verbindung von Kirchenzugang und Bibliothek darstellte, hatte die

Aufgabe zu erfüllen, die Gäste an der Nordseite der Kirche abseits der Klausur zum Büchersaal zu führen.⁸ Dabei musste der Gast zuletzt sogar durch eine Geheimtür schlüpfen (untergebracht in einem vermeintlichen Sakristeikasten), um ins Arbeitszimmer des Bibliothekars zu gelangen. Und selbst von dort war der Zugang, eingefügt in die Doppelwendeltreppe der Bibliothek, noch eigens mit einem hölzernen Gitter versehen – die perfekte Inszenierung, um die Besonderheit des Besuches und die Sorge um die Integrität des *Claustrums* zu unterstreichen.

Auch Dientzenhofers Konzeption für Broumov entbehrt diesbezüglich nicht der Raffinesse – wie das Kloster ja insgesamt von seinem Architekten in unnachahmlicher Idealität angelegt worden war. Die Trennung der säkularen Bereiche von den dem Konvent zugehörigen Zonen wurde perfekt gelöst. Die Ambivalenz, repräsentative Teile mit einem Rückzugsort der Mönche zu verbinden, traf dabei den Nerv der Zeit. Nicht länger verfolgte man Ideen einer „Reorganisation des monastischen Lebens“, wie sie die Gegenreformation gefordert hatte. Nein, der Adressat der Anlage war ein Geistlicher vom Typus „Abbé“, gebildet, weltgewandt (ohne mondän zu sein), vertraut mit den Ansprüchen seiner Zeit, auf die er in luzider Frömmigkeit reagierte. Bei der Bibliothek in Broumov, die am Knotenpunkt von Klausur und Prälatur angesiedelt wurde (und somit die Benutzung durch den Konvent wie die Besichtigung durch die Gäste gewährleistete), äußert sich diese Modernität auch in der Ausstattung, sowohl im Fresko wie in der Organisation des Raumes. Dientzenhofer hatte hierbei einige Einschränkungen zu bewältigen. Zum einen entsprach das

6 E. LEHMANN, *Bibliotheksräume* (wie Anm. 2), S. 439–440. – Michaela HERMANN, *Die Kartause Gaming. Stifter – Mönche – Pioniere*, Gaming 2007.

7 Beschreibung des Stiftes Zwettl durch Baron Hackelberg, 1725. StAZ 3/32 – 1 (olim: Hs. 126a & b).

8 Der Abbruch erfolgte 1835, der Zugang in der sogen. „Alten Sakristei“ ist – vermauert – noch vorhanden. Paul BUBERL, *Die Kunstdenkmäler des Zisterzienserklosters Zwettl*, Ostmärkische Kunsttopographie 29, Baden 1940, S. 364, Nr. 504.

Äußere des Bibliothekrisalits nicht der Lage des Raums zum Konventhof hin; der Eingang konnte somit nicht zentral angelegt werden, sondern musste um eine Achse verschoben werden. Dieser Mangel fällt prinzipiell nicht schwer ins Gewicht, verhindert aber im Inneren eine repräsentative Bibliotheksfassade, ja, es ergibt sich sogar eine irritierende Assymetrie: Eingestellte Arkadenfelder in den Bögen entwickeln sich bei der Außenansicht der Bibliothek zum Gang in einander nicht entsprechender Weise, selbst die Tiefe der Putzflächen variiert.

Im Unterschied zu Melk fehlen in Broumov jene zeitgenössischen Bildquellen, die uns das *procedere* eines Bibliotheksbesuchs⁹ vor Augen stellen könnten. Dientzenhofers Architektursprache lässt sich jedoch diesbezüglich als beredt interpretieren. Die Angelfunktion zwischen der Sphäre der Gäste und der Klausur kam dem Abt zu. Seine Prälatur ist deswegen als architektonisches Bindeglied zu verstehen, die beiden Bereichen angehört und beide Welten miteinander verbindet. Nur von hier aus konnte der säkulare Gast in das Kernstück der *Claustrums*, die Bibliothek, geleitet werden. Dabei gilt es, sich die Raffinesse der Dientzenhofer'schen Gestaltung zu vergegenwärtigen: Aus der Sphäre der Repräsentationsstiegen und des Festsaales der Prälatur gelangte man zuerst auf einen schlichten Korridor, dessen Fenster – unerwartet! – einen ersten Blick auf den Konventhof freigeben. Eine gewiefte Inszenierung! Im Unterschied zur Über-Plastizität der Architektur im Abteihof, wo die Risalite kraftvoll in den Cortile einschneiden, präsentiert

sich der Konventhof unvermittelt in seiner berücksichtigenden Schlichtheit. Alles ist linear, klar, doch elegant. (So ist der Stiegenhausrisalit an seiner Vorderseite nicht etwa abgeflacht, sondern schwingt, elastisch, in der Mitte leicht zurück.) Unmerklich haben sich hier auch die Dimensionen geändert. Während der Abteihof mit seinen Altanen und der Kolossalordnung eine rustikale Heiterkeit verströmt, besitzt der Konventhof die prude Strenge einer Kaserne. Schluchtenartig hat sich das Bodenniveau um ein Stockwerk abgesenkt,¹⁰ sodass der Betrachter auf den ersten Blick vor der unerwarteten Höhenentwicklung des zweiten Hofes stockt. Wähte er sich beim *piano nobile* bislang im ersten Geschoß, wird er nun gewahr, dass sich zwei weitere Etagen unter ihm auftun. Die Abwicklung der Stockwerke, ihre Hierarchie, untermauert Dientzenhofer durch die unaufgeregte Ornamentierung des dritten (!) Geschoßes, das sich von den Öffnungen der beiden darunterliegenden Stockwerke abhebt; diese bestechen rein durch eine graphische Ästhetik von profiliertem Rahmen und Netz der Fensterkreuze.

Die Absicht ist dabei eindeutig: Ohne direkt zur Klausur vorzudringen, wird dem Gast doch die unerbittliche Disziplin der Geistlichen vor Augen gestellt; der Konvent ist „sichtbar“, bleibt dem Gast gegenüber aber letztendlich verschlossen. Die Noblesse des architektonischen Details, die sich aller überflüssigen Ornamente enthält (als wären es verderbliche Leckerbissen), stellt Bildung und religiösen Ernst der Bewohner dieses Ortes unter Beweis – wie es in anderer Form auch die Biblio-

9 Die Nachfrage nach der Besichtigbarkeit einer repräsentablen Bibliothek erschließt der St. Pöltner Propst Michael Führer. In seiner Verteidigungsrede (1742) bezüglich seiner Amtsenthebung wird abschließend folgende Bemerkung zur Umgestaltung der Bibliothek vorgebracht: „*anbey* [habe ich] *denen alten professen die vorige schammhaftigkeit benehmen wollen, wan man sie umb die closter bibliothec befraget, doch widerumb zur antworth erfahret, das es kein völliges neu gebeu seye, sondern nur lauther alte cassierte zimmer gewesen.*“ Zitiert bei: Heinrich FASCHING, *Propst Johann Michael Führer von St. Pölten. Absetzung und letzte Lebensjahre (1739 – 1745)*, Hippolytus. Neue Folge. 4. Beiheft, 1991, S. 336–337.

10 Dientzenhofer kaschierte mit diesem Niveausprung einen geländemäßigen Höhenunterschied. Vgl. M. HORYNA, *Bauherren* (wie Anm. 3), S. 99–103.

thek tut, die als Baukörper das Gegenstück zur Kirche bildet.

Für den Fall von Broumov darf freilich bereits vorausgeschickt werden: Das Finale bleibt die Anlage in ihrer heutigen Gestalt schuldig. Alle Requisiten der Inszenierung (vergleichbar der künstlichen Geheimniskrämerie in Zwettl) sind vorhanden: Ein Gitter „sichert“ die Klausur in ihrer Abgeschlossenheit und bildet die letzte Barriere, ehe der Gast am Portal angelangt, das direkt in Sichtachse des Korridors (verheißungsvoll) den Bibliothekssaal ankündigt. Ein Blick in die Klausur – mehr soll dem profanen Eindringling nicht zugestanden werden, ehe man sich den Schätzen der Bibliothek zuwendet. Doch das mächtige Portal aus Sandstein, gedacht als westlich gelegener Nebenzugang zur Bibliothek und als Zusatz zu dem separaten, zentralen Zutritt vom Konvent her, wurde zwar in den Bau versetzt, allerdings nie als Zugang aktiviert.¹¹ Ein Gesinnungswandel während der Planung? Obwohl damit ein Teil des architektonischen Entwurfs – nämlich ein sekundärer Zugang *pro hospitibus* – nie in letzter Konsequenz realisiert werden konnte, bleibt die Unaufdringlichkeit von Dientzenhofers Raumorganisation als künstlerische Leistung ungeschmälert bestehen.

Das Abweichen von einer Ursprungsidee (hier die Öffnung des Raumes an Gäste ohne Beeinträchtigung der klösterlichen Abgeschlossenheit) bildete freilich nicht die einzige Veränderung, die der Raum im Laufe seiner Geschichte erfahren sollte.

Aussagepotenzial der Ursprungsidee. Eine Rekonstruktion des Raumkonzepts Kilian Ignaz Dientzenhofers

Der Bibliothekssaal von Broumov entspricht typologisch den Erwartungen des Settecento: Als eineinhalbgeschossiger, langgestreckter Saal öffnet er sich nordseitig zum Garten, was eine gleichmäßige, nicht direkte Beleuchtung garantieren soll. Die architektonische Grundgestalt des fünfachsigen Raumes ist durchaus schlicht, kann aber – wie stets bei Dientzenhofer – mit Raffinessen aufwarten. Auf zu keilsteinartigen Konsolen vergrößerten Gewölbeansätzen, die die Fensterachsen kraftvoll voneinander trennen, sitzt die Decke auf, die wiederum durch kleine Stichkappen rhythmisiert ist. Mit dieser Lösung gelang es dem Architekten, eine gemauerte Wölbung¹² zu erzielen, deren Deckenspiegel dramatisch flach erscheint. Von unten aus gesehen ergibt sich daraus der reizvolle Kontrast zwischen einem kräftig akzentuierten Obergaden mit breiten Trageelementen und einer über deren Gesimsen schwebenden „Flachdecke“. Das Element des Schwebens betonte auch die ursprüngliche Galerie, die über keinerlei Verbindung nach unten verfügte und den Raum als kontinuierliches, schwereloses Band horizontal durchschnitt, ein Gestaltungselement, das seit den Eingriffen von 1793 nur mehr reduziert ablesbar ist. Selbst die tragenden Kragsteine der Galerie – tatsächlich nur ummantelte und verputzte Holzkonstruktionen – steigerten den Eindruck statischer Kühnheit, widersprachen sie doch in ihrer Zartheit den Erwartungen an die Statik eines Balkons (was sich bedauerlicherweise auch bald

11 Zur Problematik eines eigenen Zugangs und seiner Berücksichtigung durch die Freskierung bietet sich die Lösung in Melk zum Vergleich an. A. GAMERITH, *Klosterbibliotheken* (wie Anm. 5), S. 83–84.

12 Die zeitgenössische Beschreibung der 1769 fertiggestellten Wiener Waisenhauskirche verweist auf die Maßnahmen, die getroffen wurden, um trotz Fehlens einer gemauerten Wölbung Feuerschutz zu gewährleisten. In: o.A., *Vollkommener Bericht von der Erbauung der neuen Kirchen in dem Waisenhaus Unser Lieben Frauen am Rennweg*, o.O., um 1769.

Klosterbibliothek Broumov, Gesamteinblick. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

Galerie, Einsatzstutzen der ursprünglichen Galeriebrüstung.

bewahrheiten sollte). Alles entwickelt sich in die Breite, der Bereich der Galerie mit dem Fresko erhebt sich quasi als eigener Raum über dem Sockelgeschoß, aus dem der Betrachter aufblickt.¹³ Für das „Wunder“ eines solchen schwebenden Raumes ohne Vertikale nahm es der Architekt sogar in Kauf, auf verbindende Wendeltreppen zu verzichten, wie sie üblicherweise in Ecken der Regalreihen positioniert wurden. Dass die Galerie damit nicht vom Hauptsaal, sondern nur über den Gang des darüberliegenden Stockwerks zu erreichen war – eine nicht zu unterschätzende Einschränkung hinsichtlich der Benutzbarkeit –, bildete den Kompromiss, den man offenbar zugunsten der ästhetischen Erscheinung zu billigen bereit war.

Spekulativ in diesem Gesamtbild der 1730er Jahre bleiben Elemente, die 1793 völlig verändert wurden, obwohl sie natürlich in der Ausgangsvorstellung des Raumes von prägender Wichtigkeit gewesen waren. So gibt es kaum Hinweise über das Aussehen der Brüstung, nur die Einsatzstutzen der Eisenhalterungen blieben im originalen Sockelbereich der Balustrade erhalten. Wie diese selbst im Originalkonzept Dientzenhofers ausgesehen hat, muss offen bleiben; denkbar wären eine ornamentale Balustrade aus Holz (wie in Leubus)¹⁴ oder in Form eines schmiedeeisernen Gitters (wie im Prager Clemenäum oder in Melk).¹⁵ Als ursprünglich ebenso prägendes, jedoch heute nicht mehr ersichtliches Element im Gestaltungskonzept sind die Bücheregalen der Bibliothek anzuführen. Hinweis auf die ursprüngliche Form geben Reste von Bemalung bei den Regalen der Galerie. Die Bücherstellen waren ihnen zufolge weiß gefasst, verziert lediglich mit aufgemalten goldenen Akanthusranken in

¹³ Ein ähnliches Raumkonzept findet sich auch bei den Konventgängen des obersten Stockwerks, die von oben belichtet werden.

¹⁴ E. LEHMANN, *Bibliotheksräume* (wie Anm. 2), S. 466.

¹⁵ Letztere Variante erscheint angesichts der Last des Gitters unwahrscheinlich, obwohl sich dadurch die statischen Probleme der Balustrade leicht erklären ließen. Über ein schmiedeeisernes Gitter als Balustrade verfügt die Kanzel des Refektoriums von Broumov.

Leimmalerei. Auf die gängige Veredelung durch Furnier (etwa in Nuss) war demnach in Broumov von Anfang an verzichtet worden.

Aus der Summe der Beobachtungen sowie der hypothetischen Rekonstruktion entsteht somit eine Vorstellung von der ursprünglichen Idee Dientzenhofers für die Erscheinung der Bibliothek: Der sonore Eichenparkett bildete die optische Basis eines Raumes, der sich nicht gerade schwerelos, jedoch auffallend leicht in die Höhe entwickelte. Auch die Größe des Raumes, seine Großzügigkeit, wurde durch das Fehlen von vertikalen Elementen hervorgehoben. Der klaren, unaufwendigen Grundstruktur der baulichen Anlage antwortete schließlich das spielerische Ornament, das Regale, Brüstung und Deckenstück zu einer optischen Einheit verschmolz.

Das Aussagepotenzial dieser grundeigensten Erscheinung der Broumover Bibliothek sollte keinesfalls unterschätzt werden, äußert sich darin doch einerseits die Erwartungshaltung seitens der Auftraggeberschaft gegenüber der Bauaufgabe wie andererseits die Begabung Dientzenhofers, diesen Erwartungshorizont zu erfüllen. Die Simplizität des Raumes und die Zurückhaltung hinsichtlich der medialen Bespielung (so finden sich keine skulpturalen Elemente) zeigen die Ambivalenz zwischen dem Wunsch nach Repräsentation und der Notwendigkeit einer kostengünstigen Gestaltungslösung. Die Ansprüche decken sich hier mit jenen an den ausgewiesenen „Klostertalente“ Jakob Prandtauer, der seinen Kostenvoranschlag für den Neubau des Stiftes Herzogenburg mit „*nit khostbar Auß zu Machen*“ gegenüber dem bestellenden Propst beworben hatte. Schlichte, gemauerte Strukturen – eine veritable Maurerarchitektur! – für die weder Stein- noch Holzbildhauerarbeit vonnöten war. In Leimfarbe gefasste Regale, die auf die Veredelung durch Nussfurnier verzichteten. Statt kostenintensiver Gestaltungselemente nur die für den Klosterbau vielerorts beschworene „mundities“, die Reinlichkeit und Schicklichkeit: „*structura monasterii est egularis, ornata,*

Galerie, Bücherregal mit Resten der Originalbemalung.

Klosterbibliothek Göttweig: Gesamteinblick. Foto: Bernhard Rameder.

*commoda et pellucida, habitatores ne sint minores aut irregulares, sordidi aut obscuri. Sed Deo serviamus in puritate vitae, externae et internae.*¹⁶

Aufschlussreich für das Verständnis der Raumidee Dientzenhofers erweist sich die Gegenüberstellung mit der 1728 fertiggestellten Stiftsbibliothek von Göttweig, deren Planungen durch Johann Lukas von Hildebrandt bis in die Jahre 1718/19 zurückreichen. Hildebrandts Raum lebt von der Bipolarität der architektonischen Gestaltung, bei der die aufgehenden Wandflächen umgedeutet wurden zu geschlossenen Bücherwänden,¹⁷ über denen sich schirmartig die stukkierete Decke spannt. Die Raumschale ist somit in ihren vertikalen Flächen vollkommen verblendet mit unzähligen Büchern und Folianten, erst die Decke, die aus den Bücherwänden herauszuwachsen scheint, ist als gebaute Architektur erkennbar.

Das Grundvokabular ähnelt in seinem Prinzip verblüffend der späteren Gestaltung von Broumov, setzt jedoch vollkommen andere Akzente: Den sieben Fensterachsen antwortet in Göttweig eine saturierte Raumtiefe; das Gewölbe ist flach, scheint jedoch strahlenförmig (und ohne Unterbrechung durch ein Gesimse) an Längs- und Schmalseiten auszulaufen. Die Konsolen der Galerie sind materiell und ideell Teile des Mobiliars; sie werden damit nicht als Bestandteile der Raumarchitektur wahrgenommen. Die Decke des Raums bleibt als strukturelle Einheit erkennbar, der zentrale Mittelspiegel wird allerdings in drei Felder gegliedert, um die Längserstreckung zu mildern. Die Chromatik des Raumes beruht auf dem Kontrapost von warmem Braun bei der Einrichtung und

der lichten Farbigekeit von Decke und Kalksteinboden. Farbige Akzente fehlen.

Vor dieser prominenten Gestaltung Hildebrandts, dessen Architektur ja richtungsweisende Impulse für Dientzenhofer lieferte, können die Qualitäten der Bibliothek von Broumov noch exakter benannt werden. Hier dominiert eine bewusst architektonische Auffassung des Raumes. Die Elemente der architektonischen Gestaltung werden zergliedert und dadurch in ihrer Wahrnehmbarkeit und Bedeutung gesteigert. Die Deckenzone wird somit nicht als einheitliches Gewölbe deklariert, sondern scheint sich in tragende (Keilsteine) und leicht lastende Elemente (Deckenspiegel) zu unterteilen. Die Galerie wird zum eigenständigen Baukörper, der den aufgehenden Raum in ein Unten und Oben scheidet – ein fundamental anderes Verständnis zur möbelhaften Dezent des Balkons bei Hildebrandt. Unerwartet (und einfallreich!) ist deshalb die Interpretation des Deckenspiegels als ungliederter Einheitsfläche. Sie dominiert ein welliger, überlanger und unverteilter Stuckrahmen – ganz im Gegensatz zum darunterliegenden Refektorium, wo sehr wohl kleiner proportionierte Bildfelder in eine stückverzierte Umgebung eingesetzt wurden. Das ungewöhnlich schmale Querformat sollte den Freskantenn vor besondere Herausforderungen stellen.

Sichtbare Rhetorik

Um das Jahr 1738 schuf Jan Karel Kovar die malerische Dekoration und formulierte damit das künstlerische

16 „Der Bau des Klosters ist regelmäßig, geschmückt, angenehm und licht, damit seine Bewohner nicht geringer seien, regellos, schmutzig oder finster. Sondern Gott wollen wir dienen in Reinheit des Lebens, innerlich und äußerlich.“ Andreas GAMERITH, *Apropos Jakob Prandtauer. Ein Annäherungsversuch an ein kulturhistorisches Phänomen*, in: H. Weigl, Prandtauer (wie Anm. 5), S. 198.

17 Noch konsequenter findet sich diese Interpretation der Bauaufgabe Bibliothek bei der Stiftsbibliothek von Melk, in deren Hauptraum Fensterachsen verblendet wurden, um die Intensität der Bücherfülle zu steigern.

Bibliotheksfresko, Klosterbibliothek Broumov. Zustand vor der Rekonstruktion. Foto: archiv Benediktinského opatství sv. Václava.

Bibliotheks fresko: „Ille vos docebit omnia“. Klosterbibliothek Broumov. Foto: Sixtus Bolom-Kotari.

Klosterbibliothek Kladruba, Bibliotheksfresko. Zustand 2018. Foto: Andreas Gamerith.

Hauptargument der ersten Ausstattungsphase aus.¹⁸ Das Fresko, dessen langgestreckte, rechteckige Form von einer ondulierenden Stuckleiste Benedetto Spinettis eingefasst ist, entwickelt sich beim unmittelbaren Betreten des Raumes zuerst als unerhört langgezogenes Querformat. Beim Blick zur Decke überspannt ein phantastisches Architekturcapriccio den Betrachter, das sich mittig in einen kreisrunden Oculus, seitlich in zwei Bogenfelder öffnet. Dem zupackenden und suggestiven, allerdings

nicht immer überkorrekten Talent Kovars ist es dabei zu verdanken, dass diese bizarre Struktur ihre illusionistische Wirkung entfaltet. Nota bene: Der Maler verbindet in dieser Architektur gewitzt (und quasi unmerklich) zwei perspektivische *modi*, die zwei divergierende Standpunkte voraussetzen. Der erste berücksichtigt den Betrachter beim Eintreten des Saals, der zweite rechnet mit einem Betrachter unterhalb des Oculus: Das anfänglich als Querformat wahrgenommene Bild wandelt sich

¹⁸ Martin MÁDL – Michaela ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ, *Broumov (okr. Nachód)*, in: Martin Mádl – Radka Heisslerová – Michaela Šeferisová Loudová – Štěpán Vácha, *Benediktini I–II. Barokní nástěnná malba v českých zemích*, Praha 2016, S. 315–405, 1037–1044.

Löwe vom Throne Salomos. Klosterbibliothek Kladruby. Zustand 2018. Foto: Andreas Gamerith.

in den beiden seitlichen Bogenfeldern zu hochformatigen narrativen Szenen, die jeweils 180° zueinander versetzt sind. Der Parforceritt, den der Maler zu unternehmen wagte, bestand darin, das überlange Bildformat überzeugend in Bildsequenzen zu zergliedern. Mittel dafür waren eine rahmende Bildarchitektur mit eingeschriebenen Szenen (die zueinander allesamt auf dem Kopf stehen) sowie mächtige Textkartuschen an den Ausläufern des Bildes, die mehr der Bewältigung des Unformats als einer

erklärenden Funktion geschuldet sind. Wie derb manche Details im Endprodukt auch ausgefallen sein mögen – Kovar gelang es, die für den Freskanten beinahe unmögliche Aufgabe zu lösen, welche ihm Dientzenhofer zugeschanzt hatte: Ein Querformat zu meistern, dessen Länge mehr als das Vierfache der Breite betrug.

Schon in der nur als Torso erhaltenen Bibliothek des Klosters Kladruby/ Kladrau hatte der Architekt den Freskantem vor ähnliche Schwierigkeiten gestellt.¹⁹ Der Meis-

¹⁹ Erstmals publiziert bei: A. GAMERITH, *Die Klosterbibliothek von Broumov – Eine ikonologische Analyse*, Konštantínove listy / Constantine's Letters 12, 2019, S. 118–119. Das Fresko ist weder bei Lehmann (wie Anm. 2), S. 458, noch bei M. MÁDL – M. ŠEFERISOVÁ, *Benediktini* (wie Anm. 18) beschrieben.

Klosterbibliothek Kladruby, Bibliotheksfresko. Rekonstruktionszeichnung der Mittelgruppe. Foto: Andreas Gamerith.

ter des dortigen Deckenbildes – wohl niemand geringerer als Cosmas Damian Asam – hatte in dem zwischen 1729 und 1733 entstandenen Deckenbild jedoch einen geradezu konträren Weg zum Nachfolgewerk Kovars eingeschlagen. Er hatte eine gewaltige Festszene entworfen, bei dem der hl. Benedikt in der allegorischen Rolle eines neuen Salomo auf dem Löwenthron erscheint, umgeben von Tugenden (identifizierbar ist der Anker der Hoffnung) und unter dem Schutz der in den Wolken erscheinenden Allerheiligsten Dreifaltigkeit. Eine an den Außenflanken erkennbare Gestalt mit Büchern und Globus zeigt die „Förderung der Wissenschaften durch den Benediktinerorden“, während in der Rolle der biblischen Königin von Saba wahrscheinlich der *Genius loci* von Kladruby zu sehen war. Asam entschied sich beim Bildaufbau zu nur *einer* Hauptansicht, die sich allerdings noch nicht beim Betreten des Raumes erschloss. Die queroblange Bilderzählung entwickelte sich auch nicht zu den Eingängen der Bibliothek oder zur Fensterfront hin. Vielmehr konnte sie nur von der Saalmitte (ohne störendes Gegenlicht) aus gelesen werden. Der Bücher-saal wollte also durchschritten sein, ehe das Deckenbild seine ideale Wirkung entfalten konnte. Asam gelang durch diese Bildanlage ein homogenes Erscheinungsbild, das freilich nur von einem Blickpunkt aus in vollendeter Weise gelesen werden konnte; die perspektivische (und ziemlich dramatische) Schräglage der Bildgegenstände an den Außenteilen der Komposition legt nahe, dass ein Lesen in Sequenzen hingegen nicht in der Absicht des Gestalters lag. Zugleich äußert sich in der Kompositionsentscheidung des Malers seine Sensibilität im Um-

gang mit den „Defiziten“ der Architektur. Kongenial zu Dientzenhofers Überspielen der schmalen Raumentwicklung in Broumov durch Betonen der großzügigen und einheitlichen Horizontalen (und Vernachlässigung der Vertikalen) lieferte Asam den ausschlaggebenden Impuls, die offenbar sehr beschränkte Höhererstreckung des Raums in Kladruby zu kompensieren durch seinen Bildillusionismus.

Kovar nutzte die Erfahrungen aus Kladruby nicht in seiner Dekoration für Broumov, er orientierte sich stattdessen stärker an Vorbildern des reichen böhmischen Kunstgeschehens. Das architektonische Grundgerüst seiner Kuppelhalle, die sich in seitliche Ausblicke öffnet, entlehnte er aus Wenzel Lorenz Reiners großartigem Kuppelbild für die Kartause Gaming (1723/24). Vergleichbar sind dabei nicht nur der zentrale Oculus, sondern auch die monochromen Malereien in den gemalten Pendentifs. Für die Longitudinaler Streckung seines Deckenbilds berief sich Kovar auf die beinahe gleichzeitig mit Gaming entstandene Ausmalung des Prager Klementinums von Johann Hiebel (1724).²⁰ In einem minutiös geplanten Konzept war die dortige, langgestreckte Decke in zwei narrative Bildfelder mit einer perspektivischen Zentralkuppel gegliedert worden. Der entscheidende Unterschied zwischen der Prager Lösung und jener in Broumov besteht freilich darin, dass Hiebel mit den Mitteln seines perspektivischen Bildaufbaus eine *inhaltliche Wegführung* verband: Das Programm nimmt bei Begriffen der Weltweisheit und den Musen des Helikon seinen Anfang,²¹ um zum Verklärungsberg Tabor zu führen, auf dem Christus als Vollendung geoffenbarter Weisheit erscheint.

20 Petra OULÍKOVÁ, *Der Bibliothekssaal des Clementinum in Prag*, in: Martin Mádl – Michaela Šeferisová Loudová – Zora Wörgötter (Hg.), *Baroque Ceiling Painting in Central Europe/ Barocke Deckenmalerei in Mitteleuropa. Proceedings of the International Conference, Brno – Prague 27th of September – 1st of October, 2005*, Prag 2007, S. 155–163.

21 Eine bemerkenswerte Alternative zum „eindimensionalen“ Prozessionsweg in der Ausstattung des Clementinums bildet die komplexe Struktur der Klosterbibliothek von Altenburg. A. GAMERITH, *Das Werden von Ikonologie. Die Entstehung barocker Bildsprache am Beispiel des Benediktinerstiftes Altenburg*, Dissertation, Wien 2017, S. 238–268.

Klosterbibliothek Gaming, Bibliotheksfresko. Foto: Elisabeth Klecker.

Bibliotheksfresko: Der zwölf-jährige Jesus im Tempel. Klosterbibliothek Broumov. Zustand vor der Restaurierung. Foto: archiv Benediktinského opatství sv. Václava.

Für Broumov, bei dem ein zentraler Blickpunkt die Rezeption des Bibliotheksfreskos bestimmt, entschied sich der Freskant für einen alternativen „Lesemechanismus“ des Deckenbildes. Er wird nicht nur von den narrativen Szenen, sondern auch von den beigegebenen Inschriften verdeutlicht. Beim Betreten des Raumes von seiner Mitte her wird als Proömium ein Zitat aus der Abschiedsrede Jesu im Evangelium nach Johannes sichtbar: „Ille vos docebit omnia“/ „Er [der Hl. Geist] wird euch alles lehren.“ (Joh 14,26). Dementsprechend wird die Taube des Geistes sichtbar, die inmitten einer Strahlengloriole herniederschwebt, angewiesen vom Szepter Gottvaters. Zwischen himmlischer Sphäre und den irdischen Szenen der angrenzenden Bogenöffnungen vermitteln die in Goldgrisaille vorgestellten Evangelisten – Sinnbild für das Fundament des Evangeliums, auf das sich der Glaube stützt. Rechter Hand öffnet sich die gemalte Arkade in eine pseudo-gotische Halle, die als Tempel von Jerusalem zu identifizieren ist. Während vorne die besorgten Eltern Jesu sichtbar werden, ist die Hauptszene dominiert vom Getümmel disputierender Schriftgelehrter, die die Worte des 12-jährigen Jesus – der erhöht auf einem Katheder erscheint – aufgeregt besprechen. Das im Rahmen von Klosterbibliotheken außerordentlich beliebte Thema (seine Verbreitung reicht vom Deckenbild in Vyssi Brod/Hohenfurth bis zum großformatigen Relief Stammels in Admont) wird in einer Kartusche kommentiert mit den Worten des Apostels Paulus: „In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae abscon(diti)“ – „In ihm sind alle Schätze der Weisheit und Erkenntnis²² verborgen“ (Kol 2,3). Als Pendant zu dieser Szene wurde – wie bei Hie-

bel – die Verklärung auf dem Tabor gewählt, versehen mit dem Kommentar „Ipsum audite“/ „Auf ihn sollt ihr hören“ (Mt 17,5).

Im Unterschied zu Hiebels „Prozessionsweg“ dominiert bei Kovář der zentrale Standpunkt. Der Bewegung im Raum (i.e. zu den Regalen) wird sozusagen das Betrachten des Deckenbildes vorangestellt, eine Analogie zu Asams Konzept, jedoch mit dem Vorteil, dass der Hauptblickpunkt sich unmittelbar nach dem Betreten des Raumes – wie von selbst – ergibt.

Abgesehen von der „karikaturhaft zugespitzten Expressivität“ (P. Preiss)²³ der Malereien lohnt sich der Blick auf die inhaltliche Ausrichtung des ungewöhnlichen Deckenbildes. Dabei fällt die Fokussierung auf Themen des Neuen Bundes auf, bei denen zudem auf reiches Himmlspersonal verzichtet wurde – kein andächtiger Engel, kein drolliger Putto bewohnt das Blau der Lüfte. Ebenso zurückhaltend erweist sich das Programm des Deckenbildes (aus barocker Sicht) hinsichtlich der Ausdeutung durch Personifikationen oder Allegorien. Mit dem Verweis auf den Hl. Geist als vom Vater gesandten Beistand und Urheber aller Weisheit (im „Ipsum audite“) wie auf Jesus als den verheißenen Messias, der sich im Wort und in der Verklärung offenbart, konzentriert sich das Konzept auf zentrale Bereiche christlicher Überzeugung und Lehre. Kovars Fresko repräsentiert damit einen kulturhistorischen Standpunkt, der die Voraussetzung bildete für jene Visualisierungen, die sich in den 1760er Jahren der Thematik der „Gotteserkenntnis in der Gestalt des Messias“ verschreiben sollten.²⁴ Aber auch das einflussreiche Projekt P. Germain Cartiers zu einer modernen und

22 Das Originalzitat der Vulgata wählt hier den Begriff „scientia“, das im barocken Wortverständnis auch die Wissenschaft an sich bezeichnen konnte.

23 Pavel PREISS, *Barockmalerei in Břevnov*, in: *Břevnov* (wie Anm. 3), S. 170.

24 Zu nennen wäre hier Franz Anton Maulbertschs als „Taufe Jesu“ bezeichnetes Fresko aus 1766, dessen Inhalt exakter mit der Erwählung Christi durch den Vater und dem Zeugnis des Täufers vom Messias benannt werden könnte. A. GAMERITH, *Ikonomie* (wie Anm. 21), S. 140–141 (mit Literatur).

*I. A. Fridrich: Taufe Jesu, Illustration zur Bibel-
ausgabe P. Germain Cartiers, 1762.
Foto: Stiftsbibliothek Zewtl.*

kommentierten Bibelausgabe wäre als Vergleichsbeispiel anzuführen: In den beigefügten Illustrationen fehlt weitestgehend die Darstellung himmlischer Wesen, deren Präsenz den Wahrheitsgehalt des Geschehenen reduzieren könnten. In der Herangehensweise durchaus vergleichbar wäre das Bild zur „Taufe Jesu“, bei dem – ähnlich zu Kovars – der Hl. Geist nicht in das unmittelbare Bildgeschehen integriert ist, sondern als Teil des Rahmens dieses vielmehr auf höherer Ebene kommentiert.

Die inhaltliche Absicht hinter Kovars Herangehensweise und der Überzeugung seiner Besteller ist dabei nicht eindeutig zu klären. Ist sie als zukunftsweisend zu verstehen, indem sie Abstand nahm von einem allegorischen Apparat und keinerlei repräsentative Instrumente zur Verherrlichung des Ordens oder der katholischen Religion ergriff? Oder bloß als zurückhaltend-diplomatisch, nicht willens, komplexe Konstrukte der eigenen Überzeugung in aufwendige Ikonologien zu verfrachten – und damit willens, sich auf Inhalte zu reduzieren, die 1740 unwidersprochen die Grundlage der religiösen Überzeugung bildeten? Festzuhalten ist, dass man sich in Broumov jeglicher Thematik enthielt, die anschließen würde an explizit katholische Bildpropaganda.²⁵ Hier muss kein Irrlehrer weichen, hier wird niemand verherrlicht – außer dem sich seinen Jüngern offenbarende Heiland auf dem Berg der Verklärung.

Epilog.

Die Portraitgalerie von 1793

Als sich Ende des 18. Jahrhunderts schwere statische Mängel an der Galerie der Bibliothek zeigten und ein Handeln unabdingbar machten, wurde die notwendige bauliche Intervention benutzt, um ein letztes Mal die Gestaltung der Bibliothek zu verändern. Die Zeiten prachtvoller wie kostspieliger Barockphantasien waren zu diesem Zeitpunkt freilich bereits ausgeträumt; dennoch bilden die Änderungen am barocken Saal einen in seiner Aussagekraft nicht zu unterschätzenden Abgesang an die zu Ende gehende Epoche.

Als notwendige Maßnahme wurde die bislang stützenlose Galerie mit dorischen²⁶ Säulen unterfangen, die mit ihrer gemalten grünen Marmorierung und schwarzen Sockeln neue Farbakzente im Raum setzten. Die Bücherkästen erhielten eine neue Fassung, bei der modernes Ornament und antikisierende Elemente die neuen Zeiten des Klassizismus verraten. Die Bemalung der Regale erfolgte dabei ohne weitere inhaltliche Dimension. Zwar wurden bei den Seitenwände der Kästen figurative Allegorien auf schwarzem Grund einem ornamentalen Schmuckfries eingefügt, diese weiblichen Gestalten von Tugenden – mehr oder weniger exakt einem Kanon klösterlicher *virtutes* folgend²⁷ – entwickeln aber keiner-

25 Johann Nepomuk HAUNTINGER, *Reise durch Schwaben und Bayern im Jahre 1784*, zitiert bei: Elmar MITTLER, *Kunst oder Propaganda? Bibliothekarische Ausstattungsprogramme als Spiegel kultureller Entwicklungen und Kontroversen in Renaissance, Gegenreformation, Aufklärung und Klassizismus*, in: F. Barbier – I. Monok – A. De Pasquale, *Bibliotheken* (wie Anm. 5), S. 31–67, hier: S. 53. Hauntinger kritisiert dabei die kaum zwei Jahrzehnte zuvor abgeschlossene Ausstattung von Schussenried, mit der Polemik gegen heterodoxe Glaubensströmungen.

26 Die „Dorica“ als mannhafte Ordnung wurde zwar möglicherweise ebenfalls im Sinn einer „architecture parlante“ in Broumov eingesetzt; eine zu strenge Fixierung auf den Sprachgehalt der gewählten Säulenordnung sollte allerdings m.E. nicht vorgenommen werden.

27 In der ausgesprochen graphischen Gestaltungsweise schließen die Darstellungen zwar an die Holzschnitt-Illustrationen der prominenten Ausgaben von Cesare Ripas *Iconologia* an; eine direkte Vorlagenserie konnte allerdings nicht identifiziert werden.

*Tugendallegorie, Detail eines Bücherregals, 1793, Klosterbibliothek Broumov.
Foto: Sixtus Bolom-Kotari.*

*Klosterbibliothek Broumov: Die Balustrade mit dem Porträt des Abtes Jakob II.
Foto: Sixtus Bolom-Kotari.*

Votivbild des Konvents von Roggenburg, Franz Martin Kuen, 1768. Foto: Stiftsbibliothek Zwettl.

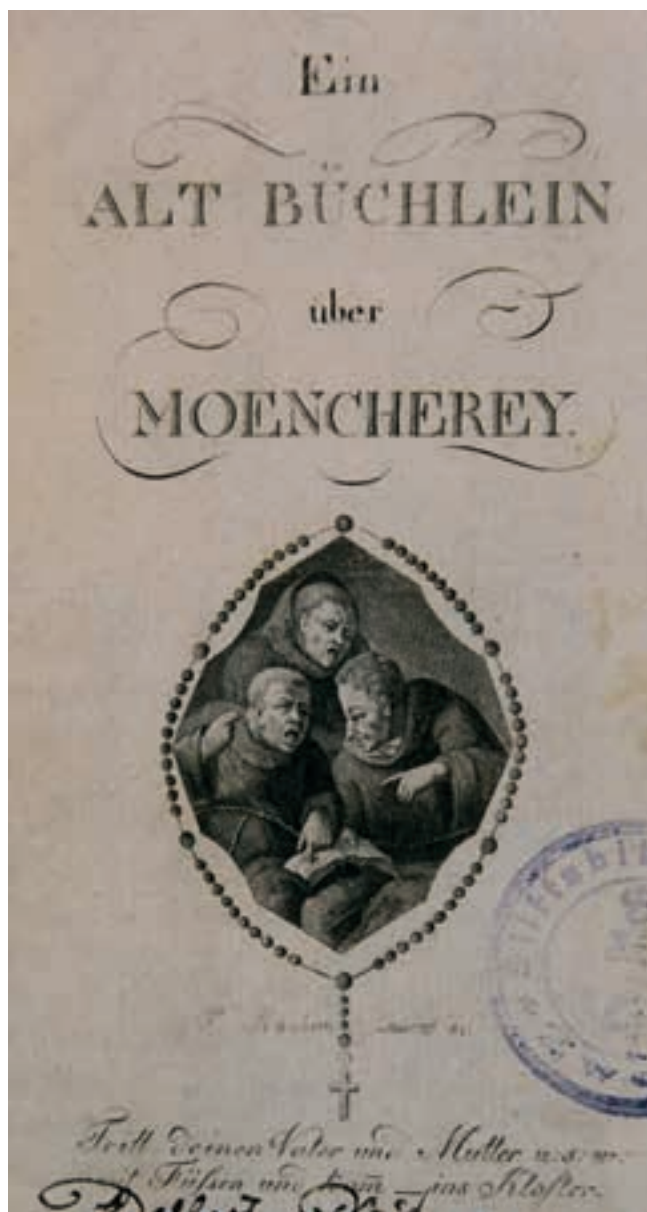
lei durchdachtes Konzept, ein Nebeneinander von moralischen Begrifflichkeiten abseits eines tiefergehenden Sinns.²⁸

Die spektakulärste Änderung betraf die Galeriebrüstung, in deren Balustrade ovale Portraitmedaillons des Konvents eingelassen wurden. Der Bauherr Abt Jakob II. Chmel (reg. 1786–1805) ließ sich hier im Kreise seiner Mitbrüder verewigen. Das Außergewöhnliche an diesem Vorhaben offenbart sich dabei erst auf den zweiten Blick:

Im Gegensatz zu den Bildnissen der Klostervorsteher, die teilweise bereits ab dem 16. Jahrhundert, spätestens aber mit dem 17. Jahrhundert zumindest ein Idealbild des jeweiligen Prälaten transportierten, finden sich nur wenige Beispiele für Gruppenportraits, die den Konvent eines Klosters in seiner Gesamtheit bildlich vereinen. Der Vergleich mit Franz Martin Kuens Votivbild für Roggenburg (1768), stolze vier Meter lang und zweieinhalb Meter hoch, offenbart den inhaltlichen Wandel.²⁹

²⁸ Ähnlich dekorativ ist wohl auch die bereits in den 1730ern vorgenommene Serie von Gelehrten – und Dichterbüsten an den Konsolen, die zum Großteil nicht identifizierbar bleiben, sondern nur als ikonische Chiffre von Gelehrsamkeit zu erachten sind.

²⁹ Franz TUSCHER, *Das Reichsstift Roggenburg im 18. Jahrhundert*, Weissenhorn 1991.

Titelvignette „Alt BÜCHLEIN über Moencherey“, anonymes Pamphlet. Foto: Stiftsbibliothek Zwettl.

Der Konvent von Roggenburg tritt in diesem Bild seinen Patronen, den heiligen Norbert, Augustinus, Johannes dem Täufer und der Gottesmutter, entgegen. Während der Prälat den Plan zum Neubau des Klosters vorweist, demonstrieren die in einer Opferschale brennenden Herzen die Einmütigkeit des Konvents, der knieend den Segen erbittet. Affirmativ wird im Bild das widerspruchslöse Einverständnis mit dem präsentierten Bauvorhaben festgestellt, dessen Gottgefälligkeit ja durch den Segen der Heiligen offensichtlich (nämlich mit Mitteln des Bildes!) gemacht wird. Die Komposition selbst bildet dabei in herausragender Weise Modelle barocken Denkens ab, werden doch hierarchische und transzendente Wirklichkeiten friktionsfrei verknüpft – die realen Portraits sind nach ihrer innerklösterlichen Hierarchie organisiert und begegnen ohne tiefschürfende Verwunderung den himmlischen Beschützern ihres Ordens.

Die Präsentationsform in Broumov ist davon sehr verschieden: Die Bildnisse geben die Dargestellten ohne narrative Attribute wieder. Nur die schlichte Ordenstracht und der direkte Blickkontakt zum Betrachter sind allen gleich. Auffallend ist der Verzicht auf eine hierarchische Inszenierung. Obwohl die Bauinschrift die Renovierungsmaßnahme beinahe hymnisch mit „in diesen Glanz“ („hunc in splendorem“) beginnen lässt, ist selbst das Konterfei des Abtes nur unwesentlich von denen seiner Mitbrüder unterschieden; seine Position – in der Mitte der östlichen Schmalseite – ist zwar prominent, nicht allerdings als Blickfang beim Betreten des Raumes inszeniert. Auch bei den anderen Konventualen fehlt eine Gruppierung, so ist der würdige Greis neben dem freundlichen Junior platziert. Dieses Vermischen der Generationen innerhalb des Konvents wie die einheitliche Inszenierung im Ordensgewand vor einfarbigem Grund ruft die Vorstellung einer egalitären Gemeinschaft gleichgesinnter und gleichwertiger Individuen hervor. Sie widerspricht mit diesem Verzicht auf Hierarchisierung durch Alter zugleich in auffälliger Weise einer prinzipi-

*Wenzel Lorenz Reiner, Bozzetto zu einem Bibliotheksfresko,
um 1730, Prag, Nationalgalerie, Inv. Nr. O 2608.*

Klosterbibliothek Broumov: Rekonstruktionsversuch mit dem Deckenbild von Reiner. Foto und Rekonstruktion: Clemens Landerl.

Wenzel Lorenz Reiner, Bozzetto zu einem Bibliotheksfresko, um 1730, Prag, Nationalgalerie, Inv. Nr. O 2608. Detail.

ellen Gepflogenheit benediktinischer Klosterkultur. Wo bei eingeräumt werden kann (und dies wohl im Sinne des Auftraggebers), dass sich durchaus schon in der Ordensregel des hl. Benedikt Belege finden lassen, wonach nicht nur der Zeitpunkt des Eintritts,³⁰ sondern auch verdienstvolle Lebensweise die Ordnung im Kloster bestimmen soll: „Ordines suos in monasterio ita conservent, ut conversationis tempus, ut vitae meritum discernit utque abbas. (...) Et in omnibus omnino locis aetas non discernat ordines nec praeiudicet, quia Samuel et Daniel pueri presbyteros iudicaverunt.“³¹ (RB LXIII, 1–7). Die unsystematisch erscheinende Positionierung der Portraits steigert somit als Demutsgeste den schon aufgrund der edlen Physiognomien gewonnenen, positiven Eindruck vom vorbildlichen Leben der brüderlichen Gemeinschaft. Die Brisanz der Strategie, auf Hierarchisierung gemäß dem Alter zu verzichten, steigert sich schlussendlich noch vor dem Hintergrund jener Mönchsdarstellungen, die am Ende des 18. Jahrhunderts durch Pamphlete und Schmähchriften verbreitet wurden. Das bei deren Vignetten entworfene *image* der Klosterinsassen strotzt von Verderbtheit, die bis in die Physiognomien der Mönche nachvollziehbar ist, den fettleibigen Fratzen in Kutten, allen Lastern ergeben. Die edlen Züge hingegen, die

die Charakterstudien in Broumov entwerfen, scheinen direkt an das aufklärerische Gedankengut Lavaters anzuschließen, wonach einander gute Gesinnung und edle Gesichtszüge bedingen müssten.³² Und die Assoziation ist nicht weit hergeholt: Der Vorgänger von Abt Jakob, Stephan Rautenstrauch (reg. 1773–1785), war Subskribent von Lavaters Schriften und fügte dessen Schriften in der Broumov erhaltenen Erstaussgabe des Werks eigenhändige Notizen an.

Neben dem Umstand einer hierarchiefreien Präsentation, die die Gesamtheit des Konvents in physiologisch vorteilhafter Weise vorstellt, ist schließlich auch der Ort bedeutsam, der für diese Galerie gewählt wurde. Denn die Verortung dieser mehrteiligen „Charakterstudie“ in der Bibliothek macht diesen zugleich zu einem „Hauptsaal“ der Mönchsgemeinschaft.³³ Nicht die Kirche mit dem Chorgestühl, der Ort des Stundengebetes, ist somit länger der prägende Identifikationsort für den Konvent – ein nicht auf den ersten Blick ersichtliches *statement*, das in der Schlichtheit der Argumentation den Vorwürfen seitens einer aufgeklärten Gesellschaft zuvorkommt. In einer Ikonologie, die sich nicht am Schwulst klassischer Allegorien festmacht, sondern auf die Überzeugungskraft des nüchternen Portraits stützt, werden hier

30 „Außer denen also, die der Abt, wie gesagt, nach reiflicher Überlegung voranstellt oder aus bestimmten Gründen zurücksetzt, sollen alle übrigen den Platz einnehmen, der ihrem Eintritt entspricht. Wer zum Beispiel zur zweiten Stunde des Tages ins Kloster kam, muss wissen, dass er jünger ist als jener, der zur ersten Stunde des Tages gekommen ist, welches Alter und welche Stellung er auch haben mag.“ (RB LXII, 7–8)

31 „Die Rangordnung im Kloster halte man so ein, wie sie sich aus dem Zeitpunkt des Eintritts oder aufgrund verdienstvoller Lebensführung ergibt und wie sie der Abt festlegt. (...) Nirgendwo darf das Lebensalter für die Rangordnung den Ausschlag geben oder sie von vornherein bestimmen, haben doch Samuel und David, obgleich noch jung, Gericht über die Ältesten gehalten.“

32 Vgl. auch die Beschreibung Joseph Anton Kochs für die Mönche von Salem (1791): „Die Priester [von Salem] würden sich daher sehr beleidigt finden, wenn man sie mit Zwiefalten, Marchtal und dergleichen Klöstern vergleichen würde, sie machten sich vielmehr über derselben Dunkelheit, Bigotterie und Ignoranz äußerst lustig. Der große Unterschied von diesen Klöstern in diesem Punkt zeigt sich schon im äußerlichen Bild ihrer Seele, in ihren Gebärden, Gesichtsbildung (!), Sprache.“ Joseph Anton Koch, 4. Tagreise, 29. April 1791, zitiert bei: Erika DILLMANN, *Johann Georg Dirr* (Kunst am See 3), Friedrichshafen 1980, S. 44.

33 Das Parallelbeispiel der Konventgalerie im Prämonstratenserstift Schlägl (angelegt ab ca. 1800, im Vorraum zur Bibliothek untergebracht) macht klar, dass die inhaltliche Konnotation auf Basis der Physiognomie ein Unikum von Broumov darstellt. In Schlägl steht die Dokumentation der Konventualen im Vordergrund.

Qualitäten eines modernen Klosterlebens beschworen, bei dem sich die vorbildliche Gemeinschaft der einzelnen Individuen durch ihre kontinuierliche (Bild-)Präsenz im Büchersaal wie von selbst erklären soll. Im Kontext klösterlicher Aufklärung ist die Umgestaltung in Broumov in ihrer Schlichtheit von geradezu überwältigender Prägnanz– tiefsinniger und moderner als vielleicht die im selben Jahr entstandene Monumentaldekoration der Bibliothek von Strahov.³⁴ Deren elaboriertes Allegoriengetümmel, mehr routiniert als virtuos gemalt vom greisen Maulbertsch, ließ sich wohl nicht einmal mehr mit Hilfe der eigens gedruckten Erklärungsschrift vermitteln.

Nachsatz: Unsichtbare Rhetorik. Das Deckenbild Wenzel Lorenz Reiners?

Sich ändernde Ideen, wandelnde Erwartungshaltungen gegenüber dem fertigen Endprodukt zählen zu den packendsten Episoden barocken Kunstschaffens. Zugleich sind sie in ihrer Unstetigkeit am undeutlichsten zu fassen, resultierte diese doch ebenso aus dem Kalkül wie aus den Launen aller Beteiligten, der Künstler wie der Auftraggeber. Drei Skizzen schuf Johann Jakob Zeiller für die riesenhafte Kuppel von Ettal (mit schier unfassbaren 431 Figuren auf 1.300 m²), ehe man sich für die endgültige Lösung entscheiden konnte – „*er musste sich schlechterdings nach dem Willen der Vorsteher richten, obgleich mit*

viel Verdruß.“³⁵ In der Zwettler Bibliothek musste man den aufgebrauchten Stukkateur nötigen, Teile seiner wohl bereits fertiggestellten Dekoration wieder abzuschlagen – im letzten Moment hatte man sich für eine Freskierung durch Paul Troger entschieden.

Vergleichbare Konflikte sind für das Kloster Broumov auf Basis der erhaltenen Dokumente nicht festzumachen. Doch lassen das als „streitsüchtig“³⁶ beschriebene Temperament des Auftraggebers Othmar Zinke und Zerwürfnisse mit Künstlern wie Petr Brandl (der für die Stiftskirche von Brevnov fulminante Meisterwerke geschaffen hatte)³⁹ durchaus auf Konfliktstoff in den Verhandlungen mit dem erfahrenen Bauherrn schließen.

Es ist beinahe gleichgültig, ob sie ursprünglich für einander bestimmt waren oder nicht – aber das Wissen um die architektonischen Besonderheiten der Bibliothek von Broumov erweist sich in jedem Fall als hilfreich, eine der Zimelien der böhmischen Barockmalerei, Wenzel Lorenz Reiners Skizze zu einem nicht bekannten Bibliotheksprojekt (Inv. Nr. O 2608, Nationalgalerie Prag),³⁷ besser zu verstehen. Die schlanke, schmalhüftige Architektur Dientzenhofer und der schmissige Entwurf Reiners, dessen vielfigurige Komposition nach großzügigem Abstand zwischen Malerei und Betrachter schreit, scheinen wie für einander geschaffen. Oder korrekter: Wenn der Bozetto nicht für die Bibliothek von Broumov gedacht war, dann für einen Raum, der ihr zum Verwecheln ähnlich sehen sollte.³⁸

34 Karl MÖSENER, *Franz Anton Maulbertsch. Aufklärung in der barocken Deckenmalerei* (Ars Viva 2), Wien – Köln – Weimar 1993.

35 Irmengard HAHN, *Glorie des hl. Benedikt*, in: Mit Kalkül und Leidenschaft. Inszenierungen des Heiligen in der bayerischen Barockmalerei, Landshut 2004, S. 162, 163, Kat. – Nr. 54.

36 Ivan HLAVÁČEK, *Aus der Geschichte der Abtei in Břevnov*, in: Břevnov (wie Anm. 3), S.1993, S. 17.

37 Pavel PREISS, *Der böhmische Barockmaler W. L. Reiner (1689–1743)*, Schriften des Salzburger Barockmuseums 11, Salzburg 1984, S. 28–30.

38 Die hier vorgebrachte Analyse versteht sich als Ergänzung zur Diskussion um den Bestimmungsort von Reiners Skizze. Trotz einer von Schlecht und Mádl abweichenden Meinung, was den Ort betrifft, bleiben die grundlegenden Untersuchungen und Beobachtungen der beiden Autoren diskussionswürdig: Martin MÁDL – Anke SCHLECHT – Marcela VONDRÁČKOVÁ, *Detracta larva iuris naturae. Studien zu einer Skizze von Wenzel Lorenz Reiner und zur Dekoration der Klosterbibliothek von Břevnov*, Praha 2006. – Anke SCHLECHT, „*Unde*

Reiners Ölskizze zum Deckenbild einer Bibliothek zeigt ein auffallend langgestrecktes Bildformat, das sich in zwei Hauptansichten aufteilt. Die ikonologische *summa* scheint mit dem am unteren Bildrand angebrachten Motto „Detracta larva iuris naturae“ („Abgerissene Maske des Naturrechts“) wiedergegeben zu sein – allerdings gilt es zu bedenken, dass dieses ausgesprochen bildhafte, ja, nach Visualisierung geradezu schreiende Motiv im Entwurf selbst unberücksichtigt blieb. Wie bei anderen erhaltenen Freskoproyekten, bei denen die Konzeptschriften vorliegen, scheint sich auch hier eine Diskrepanz zwischen vom *concettisten* ausformulierten Konzepttext und der vom Maler umgesetzten Interpretation der Textbasis aufzutun. Viel konsequenter geprägt ist die Bildnarration hingegen von den Strophen der Sequenz „Dies irae“, wobei der Tag des Gerichts metaphorisch übertragen wurde auf das Urteil über gute und schädliche Bücher. Mit dem Lamm auf dem Buch mit sieben Siegeln beginnt die Bilderzählung. Engel präsentieren auf Banderolen das „Liber scriptus proferetur“ („ein geschriebenes Buch wird hervorgebracht“) und umkreisen das eigentliche Zentralmotiv, eine berstende Erdkugel, aus der in einem Bücherpack die Druckerzeugnisse des Menschen hervorbrennen. Das biblische Gericht über die Toten „nach dem, was in den Büchern

aufgeschrieben war“ (Offb 20,12) wandelt sich zur Beurteilung der Druckwerke, deren Lektüre als förderlich oder sündig erachtet wird. Sozusagen auf die Klage „Quem patronum rogaturus?“ („Welchen Schützer werde ich mir erlehen können?“) erscheinen auf Wolken die Verkörperung der Kirche³⁹ sowie der Gerechtigkeit, welche schützend ihr Schwert über die Tugenden Glaube, Hoffnung und Liebe hält. Dem „Confutatis maledictis flammis acribus addictis“ („Nachdem die Verdammten verurteilt und den schrecklichen Flammen übergeben worden sind“) verleihen Engel Ausdruck, die sich daran machen, schlechte Bücher mit einem Feuerhaken auf einem Scheiterhaufen zu verbrennen; ein eifriger Putto mit großem Besen hat noch die Reste aufzukehren. Den glücklichen Abschluss im Sinne des „Voca me cum benedictis“ („Rufe mich mit den Seligen“) zeigt am Ende eine himmlische Bibliothek, in der Engel jene Bücher sorgsam verwahren, deren Lektüre dem Seelenheil zuträglich erscheint. Das Argument – fernab einer systematisch-stringenten Beweisführung, wie sie später Anselm Desings Schrift in Angriff nehmen sollte – entwirft zur Entlarvung des *Ius naturae* ein stark *assoziatives Bild*, geprägt vom Zusammenspiel einer (explizit katholischen) Textquelle mit Bildvokabeln, die ebenfalls das katholische Bildverständnis bedienen.

mundus iudicetur“. Anmerkungen zu Wenzel Lorenz Reiners Entwurf für das Deckenbild einer Bibliothek, in: M. Mádl – M. Šeferisová Loudová – Z. Wörgötter (Hg.), Baroque Ceiling Painting, S. 131–153. Als Haupteinwand muss bestehen bleiben, dass der vorgeschlagene Figurenmaßstab eine zwergenhafte Höhe von nur einem Meter bedeuten würde, eine Größe, die absolut den Anforderungen der Komposition, aber auch der Tradition der barocken Wandmalerei entgegensteht. Die absolut fehlende Raumwirkung des Bozzettos in der Montage ist als weiterer Punkt anzuführen. Dass schließlich auch die Chronologie erhebliche Schwierigkeiten mit sich bringt (Desings Buch erschien lange nach Reiners Tod), ist m.E. ebenfalls eine Schwäche der Argumentation.

39 Die ominöse „*Aurea regula*“ (mit ihrem unleserlichen Ende) ist möglicherweise weniger auf eine konkrete Ordensregel, sondern auf die klassische „Goldene Regel“ selbst zu beziehen – eine übellaunige Abrechnung, die sich im Bild für die Angriffe auf die Religion mit einem lapidaren „*Quod tibi, hoc alteri*“ („Wie Du mir, so ich Dir“) revanchieren würde. Jacob NEUSNER – Bruce CHILTON (Hg.), *The Golden Rule – The Ethics of Reciprocity in World Religions*, London – New York 2008.

Die größte Schwierigkeit im Verständnis von Reiners *bozzetto* bereitet somit der Umstand, dass sein Entwurf eine derart geistreiche Synthese aus Bild- und Bildungsgut darstellt, maßgeschneidert für Ansprüche seines zeitgenössischen (geistlichen) Publikums. Als symptomatisches Produkt barocken Kunstschaffens vereint er Elemente des religiösen Selbstverständnisses und des visuellen Anspruchs der Zeit, der dem kulturhistorischen Horizont der Besteller und intendierten Rezipienten absolut entspricht. Das Verwenden der „Dies irae“-Sequenz ist deshalb keineswegs mit glutschnaubender Aggression vorgetragen, sondern transponiert die Metapher vom Weltgericht auf eine Büchersammlung, deren Makellosigkeit im Argument des Deckenbildes unter Beweis gestellt wird. In der Allegorie der Ecclesia sah der katholische Betrachter (wie der wohl geistliche Auftraggeber) deshalb auch die verlässliche und positive Instanz, die garantierte, dass im Büchersaal, in dem er sich befand, Schriften vereint waren, die seinem geistigen wie geistlichen Wachstum förderlich sein konnten. Dass es sich um kein genuin originelles Konzept handelte, auf das man zurückgriff, sondern um eine aufgrund ihrer italienischen Provenienz geadelte Bildfindung, zeigt der Vergleich mit der Bibliothek des Seminario Patriarcale in Venedig. Aus deren Deckenbildern der „Glorie der Sapientia divina“ von Sebastiano Ricci (um 1705) entlieh Reiner nicht nur die Figur der in aufregender Verkürzung gezeigten Iustitia, er fand dort auch den „Scheiterhaufen häretischer Bücher“ im Gemälde von Antonio Zanchi vorgebildet.⁴⁰ Nicht nur die Kombination mit der Textquelle, die schillernde Auslegung der dort vorgefundenen Motive, sondern auch die Grundverfassung des Bildes mit ihren Wurzeln in der Bilderwelt der Serenissima zeichnen Reiners Entwurf somit aus.

Es wird sich nicht endgültig klären lassen, welchem Raum Reiner sein Deckenbild als krönenden Abschluss dachte. Die Gegenüberstellung von Kovars Fresko für Broumov zeigt eine ähnlich schlanke Grunddisposition, erweitert freilich um die beiden (nicht gerade zurückhaltend zu bezeichnenden) Kartuschenfelder. Auch das Wissen um die ursprünglich intendierte Zugangsmöglichkeit für Gäste von der Schmalseite der Bibliothek her findet eine Analogie in der Ölskizze. Hypothetisch übertragen auf Broumov ergäbe sich folgendes Bilderlebnis: Beim Betreten würde die Komposition majestätisch, die Glorie des Lammes in der Mitte, über dem Betrachter aufsteigen, während die Bücherverbrennung am gegenüberliegenden Saalende aufgrund der Entfernung in ihrer Aufdringlichkeit zurückgenommen wäre. Die herrlichen Gestalten der Kirche und der Iustitia entfalteteten in ihrer schrägen Untersicht eine phantastische Suggestionskraft, die der raumsprengenden Kraft der Kontinenten-Allegorien in Gaming in nichts nachstehen würde. Durch die Möglichkeit eines weiteren, zentralen Zuganges wird klar, dass der wahre Geniestreich Reiner mit dem Globus und den ihn umkreisenden Engeln geglückt war: Diese Zentralgruppe wäre durchaus auch beim Betreten des Raumes von seiner Mitte her lesbar, vergleichbar dem Oculus in Kovars Fresko.

Wie dem auch sei: Ob in der Bibliothek von Broumov realisiert oder in einer Architektur, die man als ihren Zwilling bezeichnen müsste – mit einem Fresko von solcher Wucht, das zugleich so feinhörig zu reagieren vermochte auf die Anforderungen der umgebenden Architektur, hätte Reiner ein völlig neues Kapitel der Deckenmalerei in Mitteleuropa aufgeschlagen.

⁴⁰ Jeffery DANIELS, *L'opera completa di Sebastiano Ricci* (Classici dell'Arte 89), Milano 1976, S. 102, Kat.-Nr. 168. Zitate nach Bildmotiven italienischer Provenienz finden sich bei Reiner auch in Gaming, etwa nach Andrea Sacchis Allegorie der Sapientia Divina des Palazzo Barberini in Rom (1635/38).

Závěr

Velkolepý barokní prostor, nádherný výhled do zahrady, knihy. Tisíce knih. Tak dnes při prvním vstupu vnímají návštěvníci sál konventní knihovny benediktinského kláštera v Broumově. Svou podobu získal v průběhu 18. století. Od té doby zůstává prakticky nezměněn. Němý svědek dějin, které Broumovem hmatalně až bolestně procházely. Jsou němé i všechny uložené knihy? Opat Otmar Zinke jako *spiritus agens* a jeho architekt Kilián Ignác Dientzenhofer, jenž myšlenky vtělil formu, vybudovali knihovnu tak, jak velel duch doby, první třetiny 18. století. Dvouetážový prostor s ochozem kolem celého sálu zdobí nástropní freska Jana Karla Kováře s trojdílným výjevem znázorňujícím na jedné straně sálu příběh dochovaný u evangelisty Lukáše – dvanáctiletého Ježíše diskutujícího s učiteli v chrámu, na druhé straně jiný příběh znějící ve všech synoptických evangeliích – Proměnění na hoře Tábor. Vprostřed vyobrazení Boha Otce a Ducha svatého prozrazuje hlavní myšlenku díla. Ježíš, Mesiáš, je ztělesněním moudrosti. Smysl obrazu upřesňují slova: *Ille vos docebit omnia*, tj. *on vás naučí všemu*. Portréty členů konventu v čele s opatem Chmelem na balustrádě ochozu vznikly o půlstoletí později. Dokládají, že doba osvícenství vnímala knihovnu jako srdce konventu. Jako poklad, o nějž je nutno pečovat a kterým je možné se chlubit.

Ze stejného období pochází také knihovní mobiliář. Dvacet tři skříní je umístěných v sále, deset dalších se nachází na galerii. Každá skříň má sedm polic, původně neoznačených, dnes rozčleněných podle písmen od A po G. Knihy byly na policích řazeny obsahově, dle formátu, svou roli hrála také celková kompozice vyhovující estetickému jemnocitu. Celek měl vyjadřovat soulad. Za představu o tehdejší podobě knižního fondu vděčíme katalogům vyhotoveným knihovníkem Rupertem Strahlem v posledních dvaceti letech 19. století. Svůj soupis podal v devíti svazcích řazených po jednotlivých skříních. Tehdy se zde nacházely zejména knihy z 16. až 18. století, nejpočetněji byly ovšem zastoupeny *novinky*, svazky z druhé poloviny 18. století. Dosavadní výzkumy ukazují, že knižní fond konventní knihovny se v následujících časech doplňoval a proměňoval už jen málo. Po dotvoření ve všech směrech se na počátku 19. století stala knihovna zejména reprezentačním prostorem.

Srdce konventu nemohl minout žádný z bratří. Každý měl svůj úkol v rámci udržení dobré funkčnosti organismu. Na knihovnu dohlíželi opati jako svého druhu manažeri, ovšem přímý vliv na její formování, zejména z nedostatku času a kvůli plnému vytížení jinými povinnostmi, neměli. Do chodu zdejší bibliotéky umožňují nahlédnout dva dochované řídicí akty zdejších předsta-

vených, doplňující obecné ustanovení řehole a standardní provinciální předpisy. Tato pravidla pro činnosti knihovníka a provoz knihovny připravil poprvé roku 1706 opat Otmar Zinke, roku 1765 je upravil a znovu vyhlásil opat Friedrich Grundtmann. Opati dohlíželi na dodržování regulí a v případě shledání nedostatků vyvíjeli tlak na nápravu situace. Převoři jako představitelé konventu se starali o doplňování knižního fondu. Provizoři zajišťovali dopravu děl a svázání knih, objednávali literaturu pro jednotlivé bratry a pro řádové učiliště, pozdější gymnázium, zajišťovali předplatné periodik, řešili pozůstalosti zemřelých členů konventu včetně knih.

Knihovník samotný měl být mužem moudrým a orientovat se dobře v jednotlivých svazcích. Jeho role však byla spíše správcovská. Dbal o stav a provoz knihovny, od které *měl klíče*, tj. zajišťoval výpůjčky a vedl jejich evidenci, zabezpečoval knihy po zemřelých bratřích, ve spolupráci s představenými dbal o doplňování fondu. Z řady knihovníků správců vystupují výrazněji osobnosti Ruperta Strahla, autora zmíněných nejstarších katalogů, v pozdějších letech Jeronýma Růžičky, autora jiného katalogu konventní knihovny z poloviny 19. století a konečně Vincence Maiwalda, který byl na počátku 20. století také ředitelem klášterního gymnázia. Konventuálové byli hlavními *klienty*, čtenáři, jež měli ze zdejších svazků čerpat své poznání a naplňovat tak hlavní ideu benediktinů, *ora et labora et lege*, tedy *modlit se, pracovat a číst*. Slovy nápisu nade dveřmi do hlavního knihovního sálu, *quae sit sapientia disce legendo (Co je to moudrost, uč se čtením!)*. Pro členy konventu nebyla četba pouhým příkazem. Sami se o knihy aktivně zajímali, o čemž svědčí jejich soukromé knihovničky, které po smrti přecházely do fondu konventní, později opatské knihovny. Nákup knih měli na starosti rovněž zástupci kláštera sídlící ve velkých městech, Praze či Vídni, kde vykonávali různá pověření. Svého delegáta však měli Broumovští i v Římě. Dochovaly se zprávy o velkých akvizicích na aukcích s knihami z vlastnictví kolejí zrušeného Jezuitského

řádu. Řada svazků se do knihovny dostala formou darů od osob mimo řeholní komunitu, eventuálně na základě doporučení přátel a známých. O perspektivní zákaznicky jevíli přirozeně zájem obchodníci a knihkupci, kteří pravidelně dodávali seznamy s nabídkami knih.

Ač jsme při zkoumání knižního fondu urazili zatím jen pár kroků, již první poznatky přinášejí cenné informace. Výzkum proveniencí odhalil, že sem doputovaly svazky náležející dříve soukromým knihovnám výrazných osobností své doby. Z majetku Johanna Hesse, teologa a luterského pastora působícího ve slezské Vratislavi, byly dosud odhaleny dva exempláře, jeden z nich nese jinde nedoložené supralibros. Celkem čtrnáct knih pochází z pozůstalosti Jana Staršího Hodějovského z Hodějova, vzdělance a humanisty, které se staly reprezentativní částí fondu již roku 1626. Franz Ehrenreich von Trauttmansdorff byl rakouským šlechticem, diplomatem a bibliofilem. Pozůstatky jeho knihovny jsou rozesety po institucích Evropy i mimo starý kontinent. V Broumově lze zatím doložit dva tisky. Zajímavou osobností, které dosud nebyla věnována pozornost, byl královéhradecký kanovník a kapitulní děkan Jan Vokoun. Záslouhou opata Jakuba Chmela, který po Vokounově smrti roku 1796 koupil jeho pozůstalost, se celá sbírka patrně dostala do Broumova. Za druhé světové války byla tato *Vokouniana* převezena na Břevnov. V současné době evidujeme v broumovské knihovně třicet šest tisků s předpokladem, že na další narazíme v průběhu příští katalogizace. Zvědavost vzbuzuje rovněž jazykové složení fondu a původ knih. V tomto ohledu poznatky odpovídají předpokladům. Jazykově jsou nejvíce zastoupeny knihy psané latinsky a německy. Bohemika představují v dosud zkatalogizované části necelou čtvrtinu fondu, z většiny se jedná o cizojazyčné knihy v němčině, latině. Na zastoupení exotických jazyků se vedle jiných podílí polygloty, vícejazyčné bible. Jejich zařazení do fondu by mohlo být považováno jen za dobový dobrý mrav, nicméně učebnice gramatiky, například hebrejštiny a řečtiny s rukopis-

nými studijními glosami doplněnými zdejšími mnichy, naznačují aspoň občasný zájem o studium písma svatého v původních jazycích.

Konventní knihovna nebyla jediným knižním fondem v majetku broumovských benediktinů. Druhou výraznou součástí, o jejíž podobě máme dnes žet spíše obecné povědomí, byla knihovna zdejších opatů. Existence opatské knihovny je výsledkem přání opatů mít po ruce vlastní svazky, ke kterým se jinak v rámci pracovního vytížení nedostávali už jen proto, že se konventní knihovna nacházela v jiné části kláštera. Není jasné, kdy vznikl z příruční knihovny představených samostatný fond, nejpozději zřejmě v polovině 18. století. Zasluhou knihovníka Ruperta Strahla je dnes k dispozici její katalog z přelomu 18. a 19. století. Tehdy, zdá se, docházelo ke změně funkce obou knihoven, opatská knihovna se stala živým, průběžně doplňovaným fondem rostoucím vedle již téměř uzavřeného fondu knihovny konventní. Další katalogy z 19. století ukazují na dynamický vývoj knihovny provázený reorganizacemi struktury, změnami signatur. V polovině století byla opatská knihovna svěřena do správy sekretářů opata, kteří měli na starosti i klášterní archiv. To se znovu změnilo na počátku 20. století, kdy se obě knihovny ocitly v rukou knihovníka a ředitele klášterního gymnázia Vincence Maiwalda. Vývoj knihovny po roce 1927 dokládá už jen lístkový katalog, knižní soupisy již k dispozici nejsou. Polozahalené v mlze se zatím jeví osudy fondu opatské knihovny po druhé světové válce. Roku 1950 byl převezen do Obořiště u Příbrami, kde z něj vyňali knihy opata Štěpána Rautenstraucha. Z jakého důvodu, to dodnes nebylo objasněno. Kni-

hy dále putovaly do Kadaně, odkud se roku 1951 dostaly na Strahov. Zde našly v kostele sv. Rocha místo rukopisy, inkunábule a vybrané staré tisky, zbytek byl uložen v depozitáři v Kladrubech. Po zřízení Památníku národního písemnictví na Strahově roku 1953 zde byly knihy zaevidovány a označeny jako svozové. Část knih se po Sametové revoluci vrátila zpět do Broumova. Dnes jsou uloženy v prostorách klauzury, laické i odborné veřejnosti nepřístupné. Faktem je, že knihy broumovských opatů se čas od času objevují na různých místech po celém světě.

Třetí knihovnou s úzkou vazbou na broumovský benediktinský klášter představuje knihovna řádového učiliště, pozdějšího klášterního gymnázia. Jejím jádrem jsou knihy pocházející z knihovny zrušeného probošství v nedaleké Polici nad Metují, které se ovšem dostaly také do opatské knihovny. Dílčí knižní celky bychom našli mezi klášterními liturgickými předměty, v rámci klášterního archivu a ve zdejší lékárně. Svou funkční příruční knihovnou obsahující publikace využívané při správě kláštera disponovali také provizoři.

Velkolepý prostor. Tisíce knih. A tisíce příběhů. Shromážděné objevy jsou nutně jen drobnou výsečí možností, které výzkum takřka neznámé historie broumovských klášterních knihoven nabízí. Jeho další prohlubování přinese jistě mnoho zásadních zpráv a dokladů o dávno zapomenuté minulosti, její každodennosti i všech turbulencích, jimž byly v posledních třech staletích klášterní knihovny v českých zemích vystaveny. Rehabilitací tohoto dědictví snad bude aspoň drobně splacen dluh našim předkům, jejichž odkazu si stále vážíme jen pramálo.

Summary

A magnificent Baroque space, a glorious view of the garden, and books. Thousands of books. This is how visitors perceive the hall of the convent library at the Benedictine monastery in Broumov upon their first entry. The convent acquired its current shape during the 18th century. It remains virtually unchanged ever since. A mute witness of history which tangibly, even painfully passed through Broumov. Are all the books deposited there mute as well? Abbot Otmar Zinke as a *spiritus agens* and his architect Killian Ignaz Dientzenhofer, who provided the idea with form, built the library in a way required by the spirit of the time, the first third of the 18th century. A two-floor space with a gallery around the entire hall is decorated with a ceiling fresco by Jan Karel Kovář consisting of a three-part scene depicting on one side of the hall a story told by the Evangelist Luke – the twelve-year old Jesus in a dispute with scholars in the temple, while on the other side appears another story perpetuated in all synoptic Gospels – the Transfiguration on Mt. Tabor. The image of God the Father and the Holy Spirit in the middle part communicates the main idea of the work. Jesus, the Messiah, is the epitome of wisdom. The meaning of the image is specified in the caption: *Ille vos docebit omnia*, i.e., *he will teach you everything*. The portraits of the convent members headed by abbot Chmel

were placed in the gallery balustrade half a century later. They testify that in the Enlightenment era the library was understood as the heart of the convent. A treasure which needs to be taken care of and which it is possible to be proud of.

The library furnishings stem from the same period. There are twenty-three bookcases in the hall, ten more are placed in the gallery. Each bookcase has seven shelves, originally unmarked, nowadays differentiated with letters A to G. Books were stored in the shelves according to their contents and format. The overall arrangement of the collection was also intended to satisfy the aesthetic feeling. The whole should have expressed harmony. We owe an idea of the then library holdings to the catalogues drawn up by librarian Rupert Strahl in the latter two decades of the 19th century. He filed the inventory in nine volumes organized according to individual bookcases. At that time the library contained mostly books from the 16th to 18th centuries, yet the most numerous were the *novelties*, volumes from the latter half of the 18th century. The current research shows that the holdings of the convent library were later on only seldom expanded or changed. Following the completion in all respects, the library became particularly a representative space at the beginning of the 19th century.

None of the friars could miss the heart of the convent. Each of them had his task in the maintenance of the good functioning of the library organism. The abbots supervised it as a sort of managers but due to the lack of time and a heavy workload of other duties they did not have direct influence on its development. The workings of the library may be glimpsed in the two preserved regulatory documents issued by the local superiors which complement the general guidelines of the monastic rule and the standard provincial ordinances. These rules for the librarian's work and the operation of the library were first set up in 1706 by abbot Otmar Zinke, in 1765 they were modified and re-enacted by abbot Friedrich Grundtmann. The abbots supervised the observation of the rules and if shortcomings were found they pressed to rectify the situation. The priors as the representatives of the convent cared for the expansion of library holdings. Stewards ensured the transport and binding of books, ordered literature for individual friars as well as for the monastic school, later a grammar school, they cared for the subscription of periodicals and executed the estates of deceased convent members including their books.

The librarian was to be a wise man well versed in individual volumes. His role was rather administrative, though. He took care of the state and functioning of the library, to which he *had the keys*, i.e., he handled the book loans and kept track of them, he took care of the books left behind by deceased friars, and he cared to expand the holdings in collaboration with his superiors. From among the librarians-administrators stick out Rupert Strahl, the author of the above mentioned earliest catalogues, further on Jeroným Růžička, the author of another catalogue of the convent library from the 1850s, and finally Vincenc Maiwald who was also the director of the monastery grammar school at the beginning of the 20th century. The convent members were the main clients, readers, who were supposed to draw knowledge from the library holdings and thereby fulfill the main

idea of the Benedictine order, *ora et labora et lege*, i.e., *pray, work and read*. According to the inscription over the entrance to the main library hall, *quae sit sapientia disce legendo* (*Learn by reading what wisdom is!*). Reading was not a mere requirement for the convent members. They showed vivid interest in books, as testified by their private bookcases whose contents were transferred to the convent, later abbot's, library upon the demise of their owners. Acquisition of books was the responsibility of delegates residing in large cities like Prague or Vienna, where they performed various duties on behalf of the monastery. The Broumov friars did have a delegate even in Rome. Reports of big acquisitions at auctions of books formerly belonging to the colleges of the abolished Jesuit order have been preserved. Numerous volumes got to the library as donations from people outside of the monastic community, or else on the basis of recommendations from friends and acquaintances. Naturally, merchants and booksellers were much interested in these promising customers and they regularly delivered listings with book offers.

Although we have so far made only a few steps in our research on the library holdings, already the initial findings yield valuable pieces of information. Provenience research has shown that volumes formerly belonging to private libraries of contemporaneous notables made their way in the convent library. Two exemplars have so far been identified from the possession of Johann Hess, theologian and Lutheran pastor in Silesian Wrocław. One of them bears an as yet unattested supralibros. Fourteen books in total come from the estate of Jan the Elder Hodějovský of Hodějov, an intellectual and humanist. These have become a representative part of the library holdings already in 1626. Franz Ehrenreich of Trauttmansdorff was an Austrian aristocrat, diplomat and bibliophile. Remnants of his library are dispersed in European as well as overseas institutions. Two prints have been attested at Broumov thus far. An interesting personality that has escaped

scholarly attention until now, was the canon and dean of the Chapter at Hradec Králové Jan Vokoun. It appears that his entire collection went to Broumov thanks to abbot Jakub Chmel who bought Vokoun's estate after his death in 1796. These *Vokouniana* were moved to the Benedictine convent in Prague-Břevnov during WWII. At present, thirty-six prints from this collection are registered in the Broumov library, while it may be assumed that more will be found in the course of the next catalogization. Also the linguistic composition of the holdings and the origin of the books inspire curiosity. The findings match the assumptions in this respect. From the linguistic point of view, the most numerous are books written in Latin and German. Bohemicalia constitute less than a quarter of the holdings in the portion catalogued so far and they are mostly foreign language books in German and Latin. Exotic languages are represented among other sources by polyglottals, i.e., multilingual versions of the Bible. Their inclusion in the collection might be understood simply as a contemporaneous expression of good manners. However, the textbooks of, e.g., Hebrew and Greek grammar including handwritten glosses by the local monks indicate at least a casual interest in the study of Scripture in the original languages.

The convent library was not the only book collection in the possession of the Broumov Benedictines. Another significant collection was the library of the local abbots. Unfortunately, its shape is nowadays known only in general terms. The abbot's library came into being because of the wish of the abbots to have at hand books which they could not get to otherwise due to their heavy workload also because the convent library was located in a different part of the monastery. It is unclear when the abbot's reference library was turned into an independent collection. It happened probably in the middle of the 18th century at the latest. The librarian Rupert Strahl takes the credit for the preserved catalogue of this collection from the turn of the 18th and 19th centuries. Apparently, both li-

braries underwent a change of function at that time. The abbot's library became an expanding, continuously supplemented collection, while the convent library holdings already remained almost untouched. Further catalogues from the 19th century betray a dynamic development of this library accompanied with structural re-organization, changes of call numbers. In the 1850s, the abbot's library was put under the administration of the abbot's secretaries who looked after the cloister archive as well. This organization changed again at the beginning of the 20th century when both libraries came into the hands of the librarian and director of the monastery grammar school Vincenc Maiwald. The development of the library after 1927 is attested to only by a card catalogue, no more book lists have been preserved. The fortunes of the abbot's library holdings after WWII are still shrouded in mystery. In 1950 the collection was moved to Obořiště near Příbram where the books of abbot Štěpán Rautenstrauch were taken out of it. It has not yet been clarified for what reason. Then the books travelled to Kadaň and in 1951 they were moved to Prague-Strahov. Manuscripts, incunabula and selected old prints were placed in the St. Rochus church, the rest went to the repository in Kladruby. Following the establishment of the Museum of Czech Literature at Strahov in 1953, the books were registered and marked as dump. A part of the collection returned to Broumov after the Velvet Revolution of 1989. At present, they are kept in the closure premises, inaccessible to the general public and scholars. In fact, the books of the Broumov abbots occasionally surface at different places worldwide.

The third library closely linked to the Benedictine abbey at Broumov is the library of the order's school, later the monastery grammar school. Its core consisted of books from the library of the abolished provostry in nearby Police nad Metují, some of which also got in the abbot's library. Particular groups of books may be found among the liturgical implements, in the convent archive,

even in the local pharmacy. A functional reference library containing books used in their administrative work was possessed by the monastery stewards too.

A magnificent space. Thousands of books. And thousands of stories. The discoveries made so far necessarily constitute only a small portion of the possibilities offered by the research on the virtually unknown history of the Broumov monastery libraries. Further intensification of

this research will certainly result in much new evidence of the long forgotten past, the everyday life as well as all the turmoils which the convent libraries in the Czech lands had to face in the bygone three centuries. With a vindication of this heritage, we hope to at least slightly repay the debt to our ancestors whose legacy we still value all too little.

Zusammenfassung

Ein prächtiger Barockraum, ein herrlicher Blick auf den Garten, und Bücher. Tausende Bücher. So nehmen die Besucher beim ersten Eintritt den Saal der Klosterbibliothek im Benediktinerkloster in Braunau wahr. Das Kloster erhielt im 18. Jahrhundert seine heutige Form. Es bleibt seitdem praktisch unverändert. Ein stummer Zeuge der Geschichte, die durch Braunau spürbar und sogar schmerzhaft durchlief. Sind alle dort eingelagerten Bücher auch stumm? Der Abt Otmar Zinke als *spiritus agens* und sein Architekt Killian Ignaz Dientzenhofer, der die Idee formte, bauten die Bibliothek auf eine Weise, die der Zeitgeist der ersten Drittel des 18. Jahrhunderts erforderte. Ein zweistöckiger Raum mit einer Galerie rund um den gesamten Saal ist mit einem Deckenfresko von Jan Karel Kovář geschmückt, das aus einer dreiteiligen Szene besteht, die auf einer Seite des Saals eine Geschichte aus dem Lukas-Evangelium darstellt: den zwölfjährigen Jesus im Streit mit den Gelehrten im Tempel. Auf der anderen Seite erscheint eine weitere Geschichte, die in allen synoptischen Evangelien vorkommt, nämlich die Verkörperung der Weisheit. Die Bedeutung des Bildes ist in der Überschrift angegeben: *Ille vos docebit omnia*, d.h.,

Er wird euch alles lehren. Die Porträts der Klostermitglieder mit Abt Chmel an der Spitze wurden ein halbes Jahrhundert später in die Balustrade der Galerie gestellt. Sie bezeugen, dass in der Zeit der Aufklärung die Bibliothek als das Herz des Klosters wahrgenommen wurde. Ein Schatz, um den man sich kümmern muss und auf den man stolz sein kann.

Die Ausstattung der Bibliothek stammt aus derselben Zeit. Es gibt dreiundzwanzig Bücherschränke im Saal, zehn weitere befinden sich in der Galerie. Jeder Bücherschrank hat sieben Regale, die ursprünglich nicht bezeichnet waren, jedoch heutzutage mit den Buchstaben A bis G unterschieden werden. Bücher wurden je nach Inhalt und Format in den Regalen aufbewahrt. Die Gesamtanordnung der Sammlung sollte auch das ästhetische Gefühl befriedigen. Das Ganze hätte Harmonie ausdrücken sollen. Eine Vorstellung von den damaligen Bibliotheksbeständen verdanken wir den Katalogen, die Bibliothekar Rupert Strahl in den letzten zwei Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts erstellt hat. Er reichte das Inventar in neun Bänden ein, die nach einzelnen Bücherschränken geordnet waren. Die Bibliothek enthielt damals hauptsächlich Bücher aus dem 16. bis 18. Jahrhundert, am zahlreichsten waren jedoch die *Neuheiten*, Bände aus der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Die bisherigen Forschungen

zeigen, dass die Bestände der Klosterbibliothek später nur noch selten erweitert oder verändert wurden. Nach der Fertigstellung in jeder Hinsicht wurde die Bibliothek zu Beginn des 19. Jahrhunderts vorwiegend zu einem repräsentativen Raum.

Keiner der Brüder konnte an das Herz des Klosters vorbeigehen. Jeder von ihnen hatte seine Aufgabe in der Aufrechterhaltung des guten Betriebs des Bibliotheksorganismus. Die Äbte überwachten sie als eine Art Manager, aber aufgrund des Zeitmangels und der hohen Arbeitsbelastung mit anderer Aufgaben hatten sie keinen direkten Einfluss auf ihre Entwicklung. Der Bibliotheksbetrieb kann in den beiden von den örtlichen Vorgesetzten herausgegebenen Dokumenten, die die allgemeinen Richtlinien der Ordensregeln und die provinzielle Standardverordnungen ergänzen, ersichtlich sein. Diese Regeln für die Arbeit des Bibliothekars und den Betrieb der Bibliothek wurden erstmals 1706 von Abt Otmar Zinke aufgestellt, 1765 von Abt Friedrich Grundtmann geändert und wiederverkündigt. Die Äbte überwachten die Einhaltung der Regeln und drängten darauf, die Situation zu korrigieren, wenn Mängel festgestellt wurden. Die Prioren als Vertreter des Klosters betreuten den Ausbau der Bibliotheksbestände. Die Verwalter sorgten für den Transport und die Bindung von Büchern, bestellten Literatur für einzelne Brüder sowie für die Klosterschule, später ein Gymnasium, kümmerten sich um das Abonnement von Zeitschriften und vollzogen die Nachlässe verstorbener Klostermitglieder einschließlich ihrer Bücher.

Der Bibliothekar sollte ein weiser Mann sein, der sich in einzelnen Bänden gut auskannte. Seine Rolle war jedoch eher administrativ. Er kümmerte sich um den Zustand und Betrieb der Bibliothek, zu der *er die Schlüssel hatte*, d.h. er gewährleistete und erfasste die Buchausleihen, er besorgte die Bücher, die von verstorbenen Brüdern hintergelassen wurden, und in Zusammenarbeit mit seinen Vorgesetzten kümmerte er sich darum, die

Bestände zu erweitern. Hervorragend unter den Bibliotheksverwaltern sind Rupert Strahl, der Autor der oben genannten frühesten Kataloge, weiter Jeroným Růžička, der Autor eines weiteren Katalogs der Klosterbibliothek aus der Mitte des 19. Jahrhunderts, und schließlich Vincenc Maiwald, der auch Direktor des Klostergymnasiums zu Beginn des 20. Jahrhunderts war. Die Konventsmitglieder waren die *Hauptkunden*, Leser, die Wissen aus den Bibliotheksbeständen schöpfen und damit die Hauptidee des Benediktinerordens, *ora et labora et lege*, d.h. *beten, arbeiten und lesen*, erfüllen sollten. Laut der Inschrift über dem Eingang zum Hauptlesesaal, *quae sit sapientia disce legendo* (*Lerne durch das Lesen was Weisheit ist!*). Das Lesen war keine bloße Voraussetzung für die Konventsmitglieder. Sie interessierten sich aktiv für die Bücher, wie ihre privaten Bücherregale bezeugen, deren Inhalt nach dem Tod ihrer Besitzer in die Bibliothek des Klosters, später des Abtes, überführt wurde. Der Erwerb von Büchern war die Verantwortung von Delegaten in Großstädten wie Prag oder Wien, wo sie im Auftrage des Klosters verschiedene Aufgaben wahrnahmen. Die Brüder aus Braunau hatten einen Delegaten sogar in Rom. Berichte über großen Käufe bei Auktionen von Büchern, die früher den abgeschafften Jesuitenkollegien gehörten, sind erhalten geblieben. Zahlreiche Bände erlangten die Bibliothek als Spenden von Menschen außerhalb der Klostergemeinschaft oder auf Empfehlung von Freunden und Bekannten. Natürlich waren Geschäftsmänner und Buchhändler sehr an diesen vielversprechenden Kunden interessiert und lieferten regelmäßig Verzeichnisse mit Buchangeboten.

Obwohl wir bei unseren Forschungen zu den Bibliotheksbeständen bisher nur wenige Schritte unternommen haben, liefern bereits die ersten Ergebnisse wertvolle Auskünfte. Provenienzuntersuchungen haben gezeigt, dass Bände, die früher privaten Bibliotheken bedeutender zeitgenössischer Persönlichkeiten gehörten, ihren Weg in die Klosterbibliothek fanden. Aus dem Besitz von

Johann Hess, dem Theologen und lutherischen Pfarrer im schlesischen Breslau, wurden bisher zwei Exemplare entdeckt. Einer von ihnen trägt einen sonst nicht belegt Supralibros. Insgesamt vierzehn Bücher stammen aus dem Nachlass von Jan der Ältere Hodějovský von Hodějov, einem Intellektuellen und Humanisten. Diese sind bereits 1626 ein repräsentativer Teil des Bibliotheksbestands geworden. Franz Ehrenreich von Trauttmansdorff war ein österreichischer Aristokrat, Diplomat und Bücherliebhaber. Überreste seiner Bibliothek sind sowohl in europäischen als auch in Überseeinstitutionen bewahrt. In Braunau wurden bisher zwei Drucke belegt. Eine interessante Persönlichkeit, die bisher der wissenschaftlichen Aufmerksamkeit entgangen ist, war der Kanoniker und Kapiteldekan von Königgrätz Jan Vokoun. Anscheinend ging seine gesamte Sammlung nach Braunau dank Abt Jakub Chmel, der nach Vokouns Tod 1796 seinen Nachlass kaufte. Diese *Vokouniana* wurden während des Zweiten Weltkriegs in das Benediktinerkloster in Prag-Břevnov verlegt. Gegenwärtig sind sechszwanzig Drucke aus dieser Sammlung in der Braunauer Bibliothek registriert mit der Vermutung, dass während der nächsten Katalogisierung weitere gefunden werden. Auch die sprachliche Zusammensetzung der Bestände und die Herkunft der Bücher wecken Neugier. Die Ergebnisse in dieser Hinsicht stimmen mit den Annahmen überein. Am zahlreichsten sind Bücher in lateinischer und deutscher Sprache. Bohemikalien stellen weniger als ein Viertel der Bestände in dem bisher katalogisierten Teil dar und es handelt sich hauptsächlich um fremdsprachige Bücher auf Deutsch und Latein. Exotische Sprachen sind unter anderem durch Polyglottale, d. h. mehrsprachige Versionen der Bibel, vertreten. Ihre Aufnahme in die Sammlung könnte einfach als zeitgemäßer Ausdruck guter Sitten verstanden werden, jedoch weisen die Lehrbücher der z. B. hebräischen und griechischen Grammatik, einschließlich handgeschriebener Glossen von den hiesigen Mönchen, zumindest auf ein gelegentliches Interesse am

Studium der Heiligen Schrift in den Originalsprachen hin.

Die Klosterbibliothek war nicht die einzige Büchersammlung im Besitz der Braunauer Benediktiner. Eine weitere bedeutende Sammlung war die Bibliothek der hiesigen Äbte. Leider ist ihre Gestalt heutzutage nur im Allgemeinen bekannt. Die Bibliothek der Äbte entstand aufgrund des Wunsches der Äbte, Bücher zur Hand zu haben, die sie aufgrund ihrer hohen Arbeitsbelastung sonst nur mühsam bekommen konnten, auch weil die Klosterbibliothek sich in einem anderen Teil des Klosters befand. Es ist unklar, wann die Referenzbibliothek der Äbte in eine unabhängige Sammlung umgewandelt wurde. Es geschah wahrscheinlich spätestens Mitte des 18. Jahrhunderts. Wir verdanken dem Bibliothekar Rupert Strahl den erhaltenen Katalog dieser Sammlung aus der Wende des 18. und 19. Jahrhunderts. Anscheinend erfuhren beide Bibliotheken zu dieser Zeit einen Funktionswechsel. Die Bibliothek der Äbte wurde zu einer wachsenden, stetig ergänzten Sammlung, während der Bestand der Klosterbibliothek bereits nahezu unberührt blieb. Weitere Kataloge aus dem 19. Jahrhundert weisen auf eine dynamische Entwicklung dieser Bibliothek hin, begleitet von struktureller Neuorganisation mit Änderungen der Signaturen. Mitte des 19. Jahrhunderts wurde die Bibliothek der Äbte unter die Verwaltung der Sekretäre des Abtes gestellt, die sich auch um das Klosterarchiv kümmerten. Diese Organisation änderte sich zu Beginn des 20. Jahrhunderts wieder, als beide Bibliotheken in die Hände des Bibliothekars und Direktors des Klostersgymnasiums Vincenc Maiwald gelangten. Die Entwicklung der Bibliothek nach 1927 wird nur durch einen Karteikatalog belegt, es stehen keine Buchlisten mehr zur Verfügung. Das Schicksal der Bibliotheksbestände der Äbte nach dem Zweiten Weltkrieg ist immer noch rätselhaft. Im Jahre 1950 wurde die Sammlung nach Obořiště bei Příbram verlegt, wo die Bücher des Abtes Štěpán Rautenstrauch herausgenommen wurden. Der Grund dafür

wurde bisher noch nicht geklärt. Dann reisten die Bücher nach Kaaden und wurden 1951 nach Prag-Strahov verlegt. Hier wurden Manuskripte, Inkunabeln und ausgewählte alte Drucke in der St. Rochus-Kirche aufbewahrt, der Rest ging in das Depot in Kladruby. Nach der Gründung des Museums für tschechische Literatur in Strahov im Jahr 1953 wurden die Bücher dort registriert und als Makulatur gekennzeichnet. Ein Teil der Sammlung kehrte nach der Samtenen Revolution von 1989 nach Braunau zurück. Gegenwärtig werden sie in den Klausurräumen aufbewahrt, die der breiten Öffentlichkeit sowie den Wissenschaftlern unzugänglich sind. Eigentlich tauchen die Bücher der Braunauer Äbte gelegentlich an verschiedenen Orten weltweit auf.

Die dritte Bibliothek, die eng mit der Benediktinerabtei in Braunau verbunden ist, ist die Bibliothek der Ordensschule, später des Klostersgymnasiums. Ihr Kern besteht aus Büchern aus der Bibliothek der abgeschafften Propstei in der nahe gelegenen Politz an der Mettau, von denen einige auch in die Bibliothek der Äbte gelangten.

Bestimmte Gruppen von Büchern befinden sich unter den liturgischen Geräten, im Klosterarchiv, sogar in der hiesigen Apotheke. Eine zweckmäßige Referenzbibliothek mit Büchern, die für ihre Verwaltungsarbeiten verwendet wurden, besaßen auch die Klosterverwalter.

Ein prächtiger Raum. Tausende Bücher. Sowie Tausende Geschichten. Die bisher geleisteten Entdeckungen stellen notwendigerweise nur einen kleinen Teil der Möglichkeiten dar, die die Erforschung der praktisch unbekannteren Geschichte der Braunauer Klosterbibliotheken bietet. Eine weitere Vertiefung dieser Forschung sicher erbringt viele wesentliche Beweise für die längst vergessene Vergangenheit, den Alltag sowie all die Turbulenzen, denen die Klosterbibliotheken in den tschechischen Ländern in den vergangenen drei Jahrhunderten ausgesetzt waren. Mit der Rechtfertigung dieses Erbes hoffen wir die Schulden gegenüber unseren Vorfahren, deren Erbe wir immer noch allzu wenig schätzen, zumindest geringfügig zurückzuzahlen.

B. N. B.

1902.

N R

A B

Erbaut v.
Joseph und
Maria Wittich
d. 11. Oktober.
1859.

Nach der
Heuschauer

in Heisoyun
K Restauraci

Seznam pramenů a literatury

Nepublikované prameny

Konventní knihovna Broumov

Rukopisy:

Historické katalogy (18. stol.) – sign. A 291/S, A 297/S.

[Latinsko-hebrejský slovník] – sign. B – XXIII G. aa. 7.

Národní archiv Praha

Fond: Řád benediktinů Břevnov

– inv. č. 13, 57, 88, 89, 118, 120, 122, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 148, 149, 150

– kn. 20, 30, 54, 57, 88, 109, 110, 118, 141, 146, 148, 149, 150

– kart. 2, 3, 29, 30, 46, 48, 49, 50, 73, 126, 181, 182, 213, 262, 295, 296, 300–312

– nezpracovaná část: *Epistolae An[ni] 1761–85, Epistolae exterorum 1767–1841, Epistolae A[nno] 1791*

Fond: Čerovský Jan

– kart. 9

Fond: Statní úřad pro věci církevní

– kart. 5

Státní okresní archiv Hradec Králové

Fond: Děkaný úřad a vikariátní úřad Hradec Králové

– kn. 2

Fond: Biskupský archiv Hradec Králové

– kart. 36, 48

Státní okresní archiv Náchod

Fond: ONV Broumov

– kart. 519

Fond: Vincenc Maiwald

– inv. č. 5, kn. M17

Státní oblastní archiv v Zámrsku

Fond: Velkostatek Broumov

– kn. 1162

– kart. 138, 139, 642, 643, 647, 656, 657, 658

Staré tisky

Auctarium recentissime repertorum documentorum ad Causam Brzevnoviensis, Praha, [s. a.].

Michael DENIS, *Die Merckwürdigkeiten der k. k. Garellischen öffentl. Bibliothek am Theresiano*, 1780.

Friedrich Karl Gottlob HIRSCHING, *Versuch einer Beschreibung sehenswürdiger Bibliotheken Teutschlands*, I., Erlangen: Johann Jakob Palm 1786.

Franciscus Ferdinandus KIRCHMAYR DE REICHWITZ, *Dispensatorium pharmaceuticum pragensis renovatum*, Praha: Jan Karel Hraba 1750.

Oliverus LEGIPONT, *Dissertationes Philologico-Bibliographicae, in quibus de Adornanda, & ornanda Bibliotheca ... disseritur*, Norimbergae: Paul Lochner – Mayer 1747.

Johann Heinrich ZEDLER, *Grosses vollständiges Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste*, IV., Halle – Leipzig: Johann Heinrich Zedler 1733.

Magnoaldus ZIEGELBAUER, *Epitome historica regii, liberi, exempti ... monasterii Brevnoviensis vulgo S. Margarethae*, Coloniae: Gotthard Johann Püttner 1740.

Konventní knihovna Broumov

Michael Franz Ferdinand von ALTHANN, *Imago principum Bohemiae*, Praha: Tiskárna jezuitská 1673, sign. B - XXII. D. aa. 22.

Auszug der hebräischen Sprachlehre nach Jahn, Innsbruck 1813, sign. B - XXX. F. 54.

Robert BELLARMINE, *Institutiones linguae habraicae, ex optimis quibusque auctoribus collectae, et quanta fieri potuit brevitate, ac perspicuitate in commodissimum ordinem digestae*, Coloniae 1580, sign. B - XXXI. G. 5.

Johannes BUXTORF st., *Manuale hebraicum et chaldaicum: quo significata omnium vocum*, Basileae 1631, sign. B - XXVIII. H. 51.

Jacob EBBERT *Ebberts Naturlehre*, Opava: Josef Jiří Trassler – Kompagnie 1784, sign. B - XVIII. F. aa. 44.

Wilhelm Friedrich HEZEL, *Biblisches Real-Lexicon*, Praha: Jan Mangold 1787, sign. B - XXIII. F. aa. 3.

Ildephonsus a S. LAURENTIO, *Institutio I. sacrae linguae hebraeae regulis et rationibus ad sacrum textum originalem rite*, Praha: 1759, sign. B - XXX. E. 47.

Kašpar KNITTEL, *Via regia*, Praha: Tiskárna jezuitská 1682, sign. B - XXIII. G. bb. 3.

Johann Georg KRÜNITZ, *Oeconomische Encyclopädie*, Brno: Josef Jiří Trassler 1787–1814, sign. B - XXIII. E. aa. 1.

Aleš Vincenc PAŘÍZEK, *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*, Praha: Tiskárna normální školy 1789, sign. B - XXII. F. bb. 12,1, A.

Christian August PFALZ, *Abominatio Desolationis Turcicae*, Praha: Tiskárna jezuitská 1672, sign. B - XXI. G. aa. 1.

Giovanni Battista RICCIOLI, *Apostata Copernicanus*, Brno: Trassler 1790, sign. B - XVIII. E. bb. 34.

Erasmus ROTTERDAMSKÝ, *Ratio seu methodus compendio perveniendi ad veram theologiam*, Praha: Jan Mangold 1785, sign. B - XIX. C. bb. 47,1, B, přív.

Kašpar ROYKO, *Einleitung in die christliche Religions- und Kirchen- Geschichte*, Praha: Diesbach, Jan Josef – dílna 1788, sign. B - XIX. G. aa. 2.

Josef František Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen*, Praha – Vídeň: Schönfeld – dědici 1790–1791, sign. B - XX. C. bb. 28.

Josef František Jaroslav SCHALLER, *Beschreibung der königlichen Haupt und Residenzstadt Prag*, Praha: František Jeřábek 1794–1797, sign. B - XX. C. bb. 9.

Wilhelm SCHICKARD, *Institutiones Linguae Ebraeae Primum Harmonia aliarum Linguarum Orientalium perpetua*, Lipsiae 1678, sign. B - XXXI. G. 7.

Stanislav VYDRA, *Sätze aus der Mechanik*, Praha: Tiskárna normální školy 1795, sign. B - XVIII. G. aa. 34.

Franciscus ZELENY, *Institutiones linguae sanctae*, Praha 1756, sign. B - XXXI. G. 9.

[S. n.], *Gemma Moraviae Thaumaturga Brunensis*, Brno: Jakub Maxmilán Svoboda 1736, sign. B - XX. G. aa. 41.

[S. n.], *Geschichts-Beschreibung Von dem Leben, Marter-Peyn, und Wunder-Wercken*, Praha: Jan Karel Hraba 1730, sign. B - XX. G. aa. 29.

[S. n.], *Chronologische Geschichte Böhmens*, Praha: Jan Karel Hraba – dědici 1770–1801, sign. B - XXII. E. aa. 3.

[S. n.], *Neueste Dukatenberechnung mit Anfang Februar nach der kaiserlich königlichen Verordnung vom zwölften Jenner 1786*, Praha: Schönfeld 1786, sign. B - XVIII. C. bb. 32.

[S. n.], *Neueste Länder- und Völkerkunde. Ein geographisches Lesebuch für alle Stände*, Praha: Diesbach 1807–1823, sign. B - XX. D. aa. 9.

Edice

Pravoslav KNEIDL (ed.), *Řád strahovské knihovny 1672*, Praha 1971.

Tištěné prameny

Amts-Blatt der Königlichen Liegnitzchen Regierung in Schlesien, Liegnitz 1829.

Alžběta FRANCEOVÁ – Vojtěch ENGELHART – Ondřej KOUPIL – Aleš VANDROVEC – Anastáz OPASEK, *Regula Benedicti. Řehole Benediktova*, Praha 1998.

Literatura

Petr ADAM, *Statuta Katedrální kapituly při chrámu Svatého Ducha v Hradci Králové*, Hradec Králové 2004.

Allgemeine deutsche Biographie, XVII, Leipzig 1883.

Norbert BACHLEITNER – Franz M. EYBL – Ernst FISCHER, *Geschichte des Buchhandels in Österreich*, Wiessbaden 2000.

Jan BALEKA, *Výtvarné umění: výkladový slovník (malířství, sochařství, grafika)*, Praha 1997.

Jan BARTÁK, *Dějiny fondu*, in: Jan Barták, *Velkostatek Broumov 1547–1948. Inventář. Státní oblastní archiv v Zámruku, Náchod*, 2019, s. XXVII–XLVIII.

Günter BARTOŠ, *Baroko v zimě*, *Art & Antiques* 2, 2006, s. 128–135.

Lenka BĀRTOVĀ – Anežka BAĀUROVĀ, *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky)*, *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800*, Praha 2008.

Václav BARTŮŠEK, *Úloha knihovny a řádové každodennosti v baroku*, in: *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, Řada společenských věd* 24, Brno 2010, s. 122–130.

Lydia BAŠTECKĀ, *Soubor barokních kostelů na Broumovsku*, in: *Valdštejnská loggie a komponovaná barokní krajina okolí Jičína. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 6.–8. března 1997 v Jičíně, Semily 1997*, s. 45–48.

Benediktinisches Leben in Böhmen, Mähren und Schlesien. Eine Gedenkschrift zum 1400jährigen Jubiläum von Monte Cassino. Warnsdorf 1929.

Hana BERĀNKOVĀ, *Doctor subtilis v chrámu Moudrosti aneb příklad migrace ilustrací v bohemikálních tiscích barokního období*, in: Anežka Bađurová – Kamil Boldan – Andrea Jelínková – Marta Vaculínová (edd.), *Humanismus v rozmanitosti pohledů. Farrago Festiva Iosepho Hejnic Nonagenario Oblata*, Praha 2014, s. 297–326.

Karel BERĀNEK, *Soupis archivních rukopisů a jiných archiválií v Universitní a v Strahovské knihovně v Praze*, *Sborník archivních prací* XXI, 1971, č. 1, s. 185–234.

Kateřina BOBKOVĀ-VALENTOVĀ, *Jak vytvořit životopis jezuity. Přehled řádových evidenčních pramenů, jejich dochování, dostupnost a vypovídací hodnota*, *Folia Historica Bohemica* 26, 2011, č. 2, s. 365–402.

Kateřina BOBKOVĀ-VALENTOVĀ, *Knihovny jezuitských řádových domů ve světle řádových předpisů*, in: Kateřina Bobková-Valentová – Jarmila Hlaváčková – Hedvika Kuchařová (edd.), *Knihovna jezuitské koleje v Telči*, Praha 2020, s. 9–14.

Mirjam BOHATCOVĀ a kol., *Česká kniha v proměnách staletí*, Praha 1990.

Mirjam BOHATCOVĀ, *Verzeichnisse gedruckter Bohemika von 1501 bis 1800*, in: *Gutenberg-Jahrbuch* 43, 1968, s. 136–138.

Johann BOHATTA – Michael HOLZMANN, *Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie*, *Mitteilungen des Österreichischen Vereins für Bibliothekswesen* 11, 1907, s. 137–138.

- Kamil BOLDAN, *Codex gigas, ďáblova bible. Tajemství nejvěšší knihy světa*, Praha 2007.
- Kamil BOLDAN, *Počátek českého knihtisku*, Praha 2018.
- Kamil BOLDAN – Bořek NEŠKUDLA – Petr VOIT, *The Reception of Antiquity in Bohemian Book Culture from the Beginning of Printing Until 1547*, Turnhout 2014.
- Martina BOLOM-KOTARI (ed.), *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad: Katalog k výstavě*, Hradec Králové 2019.
- Martina BOLOM-KOTARI – Sixtus BOLOM-KOTARI, *Das Erbe der barocken sakralen Landschaft im Braunauer Land in Böhmen*, in: Thomas Aigner – Werner Telesko (edd.), *Sakralisierung der Landschaft*, St. Pölten 2019, s. 231–241.
- Sixtus BOLOM-KOTARI, *Kostel*, in: Milan Hlavačka – Jakub Raška a kol., *Symboly doby. Historické eseje*, Praha 2019.
- Zdeňka BOUZOVÁ, *Ústavní lékárny v severovýchodních Čechách v 18. století*, *Farmaceutický obzor*, 1965, roč. 34, čís. 5, s. 222–227.
- Milan M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích III/II: mnišské řády*, Praha 2004.
- Paul BUBERL, *Die Kunstdenkmäler des Zisterzienserklosters Zwettl*, *Ostmärkische Kunsttopographie* 29, Baden-Baden 1940.
- Pavel BUREŠ, *Broumovsko – krajina souznění unikátní přírody a architektonických památek*, *Ochrana přírody* 4, 2016.
- Stephen G. BURNETT, *From Christian Hebraism to Jewish Studies. Johannes Buxtorf (1564–1629) and Hebrew Learning in the Seventeenth Century*, Leiden – New York – Köln 1996.
- Antonín CECHNER, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Broumovském*, Praha 1930.
- Mirosława CZARNECKA, *Breslau*, in: Wolfgang Adam – Siegrid Westphal (edd.), *Handbuch kultureller Zentren der frühen Neuzeit. Städte und Residenzen im alten deutschen Sprachraum*, I: Augsburg-Gottdorf, Berlin – Boston, 2012, s. 197–238.
- Jaroslav ČECHURA, *Broumovská rebelie*, Praha 1997.
- Tomáš ČERNUŠÁK, *Knihovna dolanských kartuziánů jako historický pramen*, in: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník z 6. odborné konference Olomouc, 8.–9. října 1996*, Brno 1997, s. 30–34.
- Augustin ČEŘOVSKÝ, *Knihy Jana Hodějovského z Hodějova v klášteře Broumovském*, Praha 1937.

- Helena ČIŽINSKÁ, *Sté výročí narození Jana Čerovského*, Staletá Praha 29, 2013, č. 1, s. 149–152.
- Jeffery DANIELS, *L'opera completa di Sebastiano Ricci* (Classici dell'Arte 89), Milano 1976.
- Erika DILLMANN, *Johann Georg Dirr*, Friedrichshafen 1980.
- Josef EMLER, *Zlomek inventáře kláštera Břevnovského z let 1390–1394*, Věstník Královské české společnosti nauk 1888, Praha 1889, s. 280–305.
- Heinrich FASCHING, *Propst Johann Michael Führer von St. Pölten. Absetzung und letzte Lebensjahre (1739–1745)*, Hippolytus. Neue Folge, 4. Beiheft, St. Pölten 1991.
- Magda FISCHER, *Benediktinische Wissens- und Kommunikationsräume. Die Wiblinger Mönche und ihre Bücher im 17./18. Jahrhundert*, Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige 121, 2010, s. 249–286.
- Richard FOERSTER, *Die Bildnisse von Johann Hess und Cranachs „Gesetz und Gnade“*, in: Jahrbuch des Schlesischen Museums für Kunstgewerbe und Altertümer 5, 1909, s. 117–143.
- Dušan FOLTÝN, *Břevnovsko-broumovský klášter – živý svědek tisíce let českých dějin*, in: Jeroným Růžička, Dějepis kláštera břevnovského a broumovského, Praha 2013, s. xxiii–xxxii.
- Heinrich Gerhard FRANZ, *Barocke Architektur sehen – barocke Architektur verstehen*, in: Die Dientzenhofer. Barocke Baukunst in Bayern und Böhmen, Rosenheim 1991.
- Radek FUKALA, *Jan Hess a počátky slezské reformace*, in: Bogusław Czechowicz (ed.), Śródmiejska katedra. Kościół św. Marii Magdaleny w dziejach i kulturze Wrocławia. = Katedrála uprostřed města. Kostel sv. Marie Magdalény v dějinách a kultuře Vratislavi, Wrocław 2010, s. 345–354
- Andreas GAMERITH, *Die Klosterbibliothek von Broumov – eine ikonologische Analyse*, Konstantínove listy 12, 2019, s. 116–128.
- Andreas GAMERITH, *Das Werden von Ikonologie. Die Entstehung barocker Bildsprache am Beispiel des Benediktinerstiftes Altenburg*, Dissertation, Wien 2017.
- Andreas GAMERITH, *Klosterbibliotheken des Wiener Umlands – Alte und neue Motive*, in: Frédéric Barbier – István Monok – Andrea De Pasquale (edd.), Bibliotheken, Dekor (17.–19. Jahrhundert), Budapest – Paris – Rom 2016, s. 81–93.
- Eric GARBERSON, *Eighteenth-century Monastic libraries in Southern Germany and Austria: Architecture and Decorations*, Saecula Spiritualia 37, Baden-Baden 1988.

Gottfried GLASSNER OSB, *Die theologische Ausbildung der Melker Konventualen zwischen Hausstudium und Universität (ca. 1600 bis 1745)*, in: Gottfried Glaßner OSB – Meta Niederkorn-Bruck (Hgg.), *Melker las Hort der Wissenschaftspflege im Bannkreis der Universität Wien – fruchtbarer Austausch seit 650 Jahren, Melk 2016*, s. 147–179.

Richard T. GREY, *About Face: German Physiognomic Thought from Lavater to Auschwitz*, Detroit 2004.

Irmengard HAHN, *Glorie des hl. Benedikt*, in: *Mit Kalkül und Leidenschaft. Inszenierungen des Heiligen in der bayerischen Barockmalerei*, Landshut 2004, s. 162–163.

Lucie HEILANDOVÁ, *Grafická výzdoba právních tisků ve fondu rajhradské klášterní knihovny*, in: *Bibliotheca Antiqua 2015. Sborník z 24. konference, 4.–5. listopadu 2015 Olomouc*, Olomouc 2015, s. 21–26.

Lucie HEILANDOVÁ, *Tištěná produkce moravikální provenience ve fondu rajhradské klášterní knihovny*, in: *Bibliotheca Antiqua 2018. Sborník z 27. konference 28.–29. listopadu 2018, Olomouc 2018*, s. 105–109.

J. G. HEINRITZ, *Zur Geschichte der Stadt Baireuth*, II, Baireuth 1825.

Isabel HEITJAN, *Wolf Moritz Endters Geschäfte mit Balthasar III. Moretus und Nachfolgern, 1675–1723*, *Archiv für Geschichte des Buchwesens*, 29, 1978, s. 1447–1464.

Michaela HERMANN, *Die Kartause Gaming. Stifter – Mönche – Pioniere*, Gaming 2007.

Eduardus HIPELIUS (ed.), *Album benedictinum seu catalogus exhibens seriem sacrorum antistitum ac monachorum hoc superiori biennio ad ordinem S. P. Benedicti pertinentium, Monastico s. Vincentii in Pennsylvania*, Pennsylvania 1869.

Ivan HLAVÁČEK, *Aus der Geschichte der Abtei in Břevnov*, in: *Tausend Jahre Benediktiner Kloster Břevnov*, Praha 1993, s. 13–19.

Ivan HLAVÁČEK, *Príspevky k starším dějinám knihovny břevnovského kláštera. Od nejstarších dob do roku 1420*, in: Jiří Staněk – Karel Malý (edd.), *Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách*, Praha 1993, s. 53–65.

Ivan HLAVÁČEK, *Středověké soupisy knih a knihoven v českých zemích. Příspěvek ke kulturním dějinám českým*, Praha 1966.

Milan HLINOMAZ, *Knihovna kláštera premonstrátů Teplá*, in: Jitka Radimská (ed.), *K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven. = Pour une étude des bibliothèques aristocratiques, bourgeoises et conventuelles*, České Budějovice 2000, s. 205–213.

Jiří HLINOVSKÝ – Jan PIŠNA, *Vzal jsem tu knihu z rukou anděla: výstava duchovních exlibris ze sbírky Strahovské knihovny: katalog výstavy 28. 8.–30. 9. 2018*, Praha 2018.

Ondřej HNILICA – Dominik MATUS, *Prostory a vybavení telčské knihovny*, in: Kateřina Bobková-Valentová – Jarmila Hlaváčková – Hedvika Kuchařová (edd.), *Knihovna jezuitské koleje v Telči. Katalog výstavy*, Praha 2020, s. 55–71.

Johannes HOFMANN, *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr*, München 1993.

Philip HOFMEISTER, *Die Verfassung der ehemaligen böhmischen Benediktinerkongregation*, in: *Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens und seiner Zweige* 46, 1928, s. 23–48.

Bonifác HOLUB, *Paměti farnosti u svaté Markéty v Břevnově a blízkého okolí*, Praha 2014.

František HORÁK, *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*, Praha 1948.

František HORÁK, *Pět staletí českého knihtisku*, Praha 1968.

Mojmír HORYNA, *Barokní rozkvět Broumova*, in: *Broumovsko – interpretace kulturního a historického dědictví na Broumovsku*, Broumov 2003, s. 32–37.

Mojmír HORYNA, *Bauberren und Baumeister des Břevnover-Braunauer Klosters in der Barockzeit*, in: *Tausend Jahre Benediktiner Kloster Břevnov*, Praha 1993, s. 88–94.

Mojmír HORYNA, *Tvář barokní Čechie. Baroko v české krajině a historické paměti*, in: Vít Vlhas (ed.), *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století*, Praha 2001, s. 249–255.

Mojmír HORYNA, *Stavebníci a stavitelé břevnovsko-broumovského kláštera v období baroka*, in: *Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově*, Praha 1993, s. 77–82.

Mojmír HORYNA – Jaroslav KUČERA, *Dintzenhoferové*, Praha 1998.

Jiří HRBEK, *Hledat a nalézat: Barokní Valdštejnové a jejich informační síť*, *Theatrum historiae* 9, 2011, s. 313–331.

Václav HRUBÝ, *Falsa Břevnovská*, *Český časopis historický* 26, 1920, č. 1–4, s. 94–126.

Albert HÜBL, *Die österreichischen Klosterbibliotheken in den Jahren 1848–1908*, *Mitteilungen des Österreichischen Vereins für Bibliothekswesen*, 12, 1908, č. 4, s. 201–216.

Albert HÜBL, *Die österreichischen Klosterbibliotheken in den Jahren 1848–1908*, Wien 1909.

Stanislaus CHALOUPKA, *Dr. Johann Nep. Rotter, der 55. Abt der Benedictinerstifter Břevnov und Braunau*, Braunau [s. d.].

Libor JAN, *Počátky benediktinů na Moravě a rajhradský klášter*, in: Libor Jan – Petr Obšusta (edd.), *Ve stopách sv. Benedikta. Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči*, Brno 2002, s. 19–27.

- Alois JIRÁSEK, *Skály. Několik výjevů z dějin samoty*, Praha 1953.
- David KALHOUS, *K otázce počátků břevnovského kláštera*, Časopis matice moravské 134, 2015, č. 1, s. 207–213.
- Jan KAŠPAR, *Leges Bibliothecae z roku 1685 Bernarda Sanniga (1637–1704) v knihovně kláštera františkánů u Panny Marie Sněžné v Praze*, in: Alena Čiřáková Smitková – Andrea Jelínková – Milada Svobodová (edd.), *Libri magistri muti sunt. Pocta Jaroslava Kašparové*, Praha 2013, s. 195–213.
- Altman KELLNER, *Professbuch des Stiftes Kremsmünster*, Kremsmünster 1968.
- Otakar KLÍMA – Stanislav SEGERT, *Mluvnice hebrejštiny a aramejštiny*, Praha 1956.
- Rudolf KLINKHAMMER, *Die Figuralmusik in Břevnov und Braunau zur Zeit des Priors und Abtes Friedrich Grundmann (1730–1772)*, in: *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov, Braunau und Rohr, St. Ottilien 1993*, s. 401–495.
- Jindřich KOLDA, *Buchkultur des Ordens der Barmherzigen Brüder im 18. Jahrhundert am Beispiel Kukus, Neustadt an der Mettau, Prag und Feldsberg*, in: Petr Jelínek, *Germanische Provinz des Hospitalordens des Hl. Johannes von Gott bis 1780 I*, Teschen 2018, s. 127–162.
- Jindřich KOLDA, *Minulostí broumovských benediktinů*, in: Martina Bolom-Kotari (ed.), *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad*, Hradec Králové 2019, s. 15–20.
- Jindřich KOLDA, *Osudy broumovské konventní knihovny*, in: Martina Bolom-Kotari (ed.), *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad. Katalog k výstavě*, Hradec Králové 2019, s. 29.
- Jindřich KOLDA, *Správa broumovské konventní knihovny v 17. a 18. století*, *Folia historica bohemia* 34, Praha 2019, č. 2, s. 321–345.
- Jindřich KOLDA, *Stavební vývoj benediktinského kláštera v Broumově*, in: Martina Bolom-Kotari (ed.), *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad*, Hradec Králové 2019, s. 71–74.
- Vladimír KORONTHÁLY, *Správa pražské arcidiecéze v letech 1913–2006 ve světle katalogů kléru*, bakalářská práce, Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2008.
- Petr KUBÍN, *Založil břevnovský klášter opravdu sv. Vojtěch?*, in: Markéta Jarošová – Radka Lomičková (edd.), *Ora et labora. Vybrané kapitoly z dějin a kultury benediktinského řádu*, Praha 2014, s. 27–40.
- Hedvika KUCHAROVÁ, *Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze: Alternativy univerzitního vzdělávání v 17. a 18. století*, Praha 2011.
- Vladimír KYAS, *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha 1997.
- Clemens Anton LASHOFER, *Professbuch des Benediktinerstiftes Göttweig*, St. Ottilien 1983.

- Edgar LEHMANN, *Die Bibliotheksräume der deutschen Klöster in der Zeit des Barock*, Berlin 1996.
- Ulrich G. LEINSLE, *Studium im Kloster. Das philosophisch-theologische Hausstudium des Stiftes Schlägl 1633–1783*, Averbode 2000.
- Neil R. LEROUX, *Martin Luther as comforter*, Leiden – Boston 2007.
- Bohumír LIFKA, *Die Klosterbibliotheken in Böhmen*, Sankt Wiborada. Ein Jahrbuch für Bücherfreunde 3, 1936, s. 49–60.
- Bohumír LIFKA, *Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900*, Praha 1982.
- Bohumír LIFKA, *Nově objevený kodex se supralibros Jana Hodějovského*, Věstník Spolku českých bibliofilů v Praze 8, 1934, s. 51–55.
- Pirmin LINDNER, *Professbuch der Benediktiner–Abtei St. Peter in Salzburg*, in: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 46, 1906.
- Marie MACKOVÁ, *Fenomén středoškolský profesor druhé poloviny 19. století v habsburské monarchii. Robert Christian Riedl (1838–1909)*, Theatrum historiae 8, 2011, s. 163–186.
- Martin MÁDL a kol., *Barokní nástěnná malba v českých zemích*, Praha 2017.
- Martin MÁDL – Anke SCHLECHT – Marcela VONDRÁČKOVÁ, *Detracta larva iuris naturae. Studien zu einer Skizze von Wenzel Lorenz Reiner und zur Dekoration der Klosterbibliothek von Břevnov*, Praha 2006.
- Martin MÁDL – Radka HEISLEROVÁ – Michaela ŠEFERISOVÁ LOUDOVÁ – Štěpán VÁCHA, *Benediktini I.–II*, Praha 2016.
- Vincenc MAIWALD, *Geschichte des öffentlichen Stiftsgymnasiums in Braunau*, Wien 1912.
- Vincenc MAIWALD, *Geschichte der Abtei Břevnov-Braunau*, in: Benediktinisches Leben in Böhmen, Mähren und Schlesien, Warnsdorf 1929.
- Vincenc MAIWALD, *Augustin Hieronymus Seiffert Abt von Brevnov-Braunau (1652–1663)*, in: Studien und Mitteilungen zur Geschichte des Benediktinerordens 56, 1938, s. 387–400.
- Jaromír MALÝ, *Exlibris českého humanisty Jana Hodějovského z Hodějova ze XVI. století*, Praha 1928.
- Jan MARTÍNEK, *Jan Hodějovský a jeho literární okruh*, in: Dana Martínková (ed.), *Literární druh veršovaných popisů měst v naší latinské humanistické literatuře*, Praha 2012, s. 126–332.
- Timotheus Anton MATAUSCHEK, *Geschichte des Gymnasiums der Benediktiner in Braunau, zugleich ein Umriss der Gymnasial-Lehrverfassung seit 1775 in den deutsch-slavischen Königreichen und Ländern des Kaiserthumes Oesterreich*, Prag 1863.

- Erhard MEISSNER, *Abt Johann Nepomuk Rotter – Wegbereiter einer neuen Zeit (1844–1886)*, Forchheim 1980.
- Memoria abbatum et fratrum monasteriorum Břevnoviensis et Braunensis Ord. S. P. Benedicti in Domino defunctorum*, [S. l.] 1888.
- Franz Beda MENZEL, *Abt Franz Stephan Rautenstrauch von Břevnov-Braunau. Herkunft, Umwelt und Wirkungskreis*, Königstein 1969.
- Franz Beda MENZEL, *Abt Othmar Daniel Zinke und die Ikonographie seiner Kirchen in Břevnov-Braunau-Wahlstatt*, St. Ottilien 1986.
- Beda MENZEL, *Abt Franz Stephan Rautenstrauch von Břevnov – Braunau*, Königstein 1969.
- Beda MENZEL, *Die Barockkunst unter den Äbten von Braunau*, Braunau 1937.
- Beda Franz MENZEL, *Exemptionsstreit zwischen den Äbten von Břevnov-Braunau und den Prager Erzbischöfen 1705–1758*, Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum, 17, 1976, s. 53–133.
- Cyril MĚŠÍČ, *Ex libris v knihovni sbírce zámecké knihovny v Kroměříži*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: Lidé okolo knih. Sborník z 13. odborné konference Olomouc, 23.–24. listopadu 2004, Brno 2005, s. 211–222.
- Elmar MITTLER, *Kunst oder Propaganda? Bibliothekarische Ausstattungsprogramme als Spiegel kultureller Entwicklungen und Kontroversen in Renaissance, Gegenreformation, Aufklärung und Klassizismus*, in: Frédéric Barbier – István Monok – Andrea De Pasquale (edd.), *Bibliotheken, Dekor (17.–19. Jahrhundert)*, Budapest – Paris – Rom 2016, s. 31–67.
- Reginald O. MOKRÝ, *Strahovský opat Václav Mayer (1734–1779–1800)*, Bibliotheca Strahoviensis 3, 1997, s. 89–115.
- Karl MÖSENER, *Franz Anton Maulbertsch. Aufklärung in der barocken Deckenmalerei*, Wien – Köln – Weimar 1993.
- Zdeněk R. NEŠPOR, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006.
- Jacob NEUSNER – Bruce CHILTON (Hg.), *The Golden Rule – The Ethics of Reciprocity in World Religions*, London – New York 2008.
- Christian NORBERG-SCHULZ, *Kilian Ignaz Dientzenhofer e il barocco boemo*, Roma 1968.
- Anastáz OPASEK – Marie JIRÁSKOVÁ, *Dvanáct zastavení: vzpomínky opata břevnovského kláštera*, Praha 2013.
- Petra OULÍKOVÁ, *Der Bibliothekssaal des Clementinum in Prag*, in: Martin Mádl – Michaela Šeferisová Loudová – Zora Wörgötter (edd.), *Baroque Ceiling Painting in Central Europe/ Barocke Deckenmalerei in Mitteleuropa. Proceedings of the International Conference, Brno – Prague 27th of September – 1st of October, 2005*, Praha 2007, s. 155–163.

Walpurga OPPEKER, *Zur wechselhaften Geschichte der Bibliotheca Windhagiana*, Studien zur Wiener Geschichte. Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 69/71, Wien 2018, s. 159–306.

Jindra PAVELKOVÁ, *Opatská knihovna rajhradského benediktinského kláštera*, Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Sborník z 19. odborné konference Olomouc, 20.–21. října 2010, Olomouc 2011, s. 233–241.

Jindra PAVELKOVÁ, *Výzdoba moravských tisků raného novověku z fondu klášterní knihovny v Rajhradě*, in: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska. Architektura knihy (forma, obsah a jejich tvar). Sborník ze 14. odborné konference Olomouc, 22.–23. listopadu 2005, Brno 2006 s. 17–29.

Josef PETERKA, *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka občanské genealogie*, Praha 2006.

Antonín PODLAHA – Josef TUMPACH (edd.), *Český slovník bohovědný. Díl 2, Bascath – církevní rok*, Praha 1916.

Antonín PODLAHA (ed.), *Český slovník bohovědný. Díl 3, Církevní řády – Ezzo*, Praha 1926.

Daniel POLAKOVIČ, *Hebrejské rukopisné zlomky na vazbách inkunábulí a starých tisků knihovny františkánského kláštera v Chebu*, in: Kamil Boldan – Jindřich Marek (eds.), *Libri catenati Egrenses. Knihy a knihovna chebských františkánů v pozdním středověku a raném novověku*, Praha 2013, s. 85–110.

Michael POPOVIĆ, *Die Dreifaltigkeit der Familie Pfeifer in Jibka (Jívka)*, Sudetendeutsche Familienforschung 15, 2019, č. 2, s. 98–105.

Michael POPOVIĆ, *Die Heilige Dreifaltigkeit in Jibka und ihre Verbindung zum Starkstädter Kreuzweg*, Sudetendeutsche Familienforschung 15, 2020, č. 3, s. 149–152.

Pavel PREISS, *Barockmalerei in Břevnov*, in: Tausend Jahre Benediktiner Kloster Břevnov, Praha 1993, s. 168–200.

Pavel PREISS, *Der böhmische Barockmaler W. L. Reiner (1689–1743)*, Salzburg 1984.

Vinzenz PRÖKL, *Eger und das Egerland historisch, statistisch und topographisch dargestellt*, Falkenau 1877.

Václav PUMPRLA, *Knihopisný slovník českých, slovenských a cizích autorů 16.–18. století*, Praha 2010.

Benedikt RICHTER, *Kurze Anleitung eine Bibliothek zu ordnen und in der Ordnung zu erhalten*, Augsburg 1836.

Maria ROTTLE, *Catalogus Bibliothecae abbatialis S. Emmerami*, in: Bernhard Löffler – Maria Rottler (edd.), *Netzwerke gelehrter Mönche. St. Emmeram im Zeitalter der Aufklärung*, München 2015, s. 297–304.

Jan ROYT, *Grafický list s luteránským námětem Alegorie zákona a milosti ve vydáních Melantrichovy Bible*, Historie – Otázky – Problémy 5, 2013, č. 2, s. 45–62.

Hieronymus RŮŽIČKA, *Chronicon breve Břevnoviense et Braunense*, Praga 1845.

Jeroným RŮŽIČKA, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013.

Anke SCHLECHT, „*Unde mundus iudicetur*“: *Anmerkungen zu Wenzel Lorenz Reiners Entwurf für das Deckenbild einer Bibliothek*, in: Martin Mádl – Michaela Šeferisová Loudová – Zora Wörgötter (edd.), *Baroque Ceiling Painting in Central Europe/ Barocke Deckenmalerei in Mitteleuropa. Proceedings of the International Conference, Brno – Prague 27th of September – 1st of October, 2005, Praha 2007*, s. 131–153.

Romuald SCHRAMM, *Memoria abbatum et fratrum monasteriorum Břevnoviensis et Braunensis ord. S. Benedicti in Domino defunctorum*, Prag 1888.

Alexandr SKALICKÝ st., *Sochařské památky v krajině Broumovska*, in: Broumovsko – interpretace kulturního a historického dědictví na Broumovsku, Broumov 2003.

Anselm SKŘIVÁNEK, *Bonifác Hlub OSB v břevnovsko-broumovském opatství na přelomu 19. a 20. století*, in: O. Koupil (ed.), *Bonifác Holub, Paměti farnosti u sv. Markéty*, s. xiii–xx

Jiří SLAVÍK, *Nové poznatky o stavebním vývoji kláštera v Broumově před barokní přestavbou*, in: Ivo Hlobil – Milan Dospěl (edd.), *Gotické a renesanční umění ve východních Čechách 1200–1500, Hradec Králové 2014*, s. 18–32.

Jiří SLAVÍK, *Pohřbívání v broumovském klášteře*, *Stopami dějin Náchodska*, 16, 2018, s. 241–256.

Werner STANGL, *Der kaiserliche Gesandte Franz Ehrenreich Graf von Trauttmansdorff und die Eidgenossenschaft – eine schwierige Beziehung im Spiegel der Trauttmansdorffschen Bibliothek*, *Schweizerische Zeitschrift für Geschichte* 63, 2013, č. 1, s. 117–135.

Günter STEMBERGER, *Úvod do judaistiky*, Praha 2010.

Rupert STRAHL, *Catalogus Librorum Grammaticalium, Poeticorum et Rhetoricorum item Thesium, Conclusionum etc., Miscellaneorum atque Manuscriptorum*, Brno 1802.

Cyril STRAKA, *O Ex libris klášterů českomoravských*, in: *Sborník pro exlibris a jinou uživatelskou grafiku II*, 1923, s. 33–47.

Pavla STUHLÁ, *Antonín Jan Václav Vokoun (1691–1757) a církevní správa jeho doby v Čechách*, *Sborník příspěvků z odborného semináře, konaného dne 11. září 2007 v Městské galerii ve Vodňanech, Vodňany 2008*.

Michaela ŠEFERISOVÁ-LOUDOVÁ, *Ve jménu moudrosti. Ikonografie barokních knihoven na Moravě v 18. století*, Praha 2018.

Evermond Gejza ŠIDLOVSKÝ, *Vznik Filosofického sálu Strahovské knihovny*, in: Evermond Gejza Šidlovský (ed.), *Brána vědění – Filosofický sál Strahovské knihovny. Praha 2010*, s. 8–17.

Zdeněk ŠIMEČEK – Jiří TRÁVNÍČEK, *Knihy kupovati...: dějiny knižního trhu v českých zemích*, Praha 2014.

Zdeněk ŠIMEČEK, *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*, Wiesbaden 2002.

Zdeněk ŠIMEČEK, *Knihkupecké a nakladatelské vztahy Brna a Moravy k Vídní v 18. století*, in: Anežka Baďurová – Kamil Boldal – Andrea Jelínková – Marta Vaculínová (edd.), *Humanismus v rozmanitosti pohledů*. Farrago Festiva Iosepho Hejnic Nonagenario Oblata, Praha 2014, s. 327–328.

Richard ŠÍPEK, *Cesty knih vratislavských duchovních v raném novověku*, in: Jitka Radimská, *Knihy v proměnách času*. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, České Budějovice 2015, s. 176–192.

Richard ŠÍPEK, *Jauerer Schlossbibliothek Otto des Jüngeren von Nostitz*, disertační práce, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví Karlovy univerzity, Praha 2013.

Richard ŠÍPEK, *Knihovny raně novověkých lékařů ve fondu Nostické knihovny v Praze*, in: Sborník Národního muzea v Praze. Řada C – Literární historie, 57, 2012, č. 1–2, s. 23–39.

František ŠMAHEL: *Husitská revoluce*, díl 3, Praha 1996.

Jindřich ŠPINAR, *Knihovna kláštera cisterciáků ve Zlaté Koruně. Nástin vývoje klášterní knihovny a pokus o její rekonstrukci*, České Budějovice 1997.

Josef ŠRÁMEK, „Aby události neunikly paměti.“ *Středověká listinná falza a kláštery*, in: *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis* 2, 2009, s. 13–37.

Josef ŠRÁMEK, *Broumovská listinná falza a počátky osidlování Broumova pohledem současného dějepisce*, in: Ondřej Koupil (ed.), *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013, s. xxxiii–xliv.

Josef ŠRÁMEK, *Co (ne)víme o raně středověkých dějinách břevnovského kláštera – a jak s tím naložit?*, *Časopis Matice moravské* 134, 2015, č. 1, s. 215–226.

Josef ŠRÁMEK, *Břevnovské opatství ve středověku: Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují a Broumov*, Praha 2016.

Josef ŠRÁMEK, *Mezi normou, reformou a praxí proboštství benediktinských klášterů v Čechách a na Moravě ve středověku*, Olomouc 2016.

Daniela ŠTĚRBOVÁ – Michal PATRNÝ, *Der immerwährende Kaiser. Der Plan für die „Provinzkapitel“ in Braunau in dem sog. Dientzenhofer-Skizzenbuch*, *Umění* 3, 2014, s. 240–250.

Zdeňka TICHÁ, *Cesta starší české literatury*, Praha 1984.

Zdeněk Václav TOBOLKA, *Knihy. Její vznik, vývoj a rozbor*, Praha 1949.

Wacław Wladiwoj TOMEK, *Příběhy kláštera a města Police nad Medbují*, Praha 1881.

Franz TUSCHER, *Das Reichsstift Roggenburg im 18. Jahrhundert*, Weißenhorn 1991.

Lenka VESELÁ, *Hebrejská typografie v českých nežidovských tiskárnách 16. a 17. století*, in: Olga Sixtová (ed.), *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*, Praha 2002, s. 165–175.

Milada VILÍMKOVÁ – Pavel PREISS, *Ve znamení břevna a růží. Historický, kulturní a umělecký odkaz Benediktinského opatství v Břevnově*, Praha 1989.

Pavel VLČEK a kol., *Umělecké památky Prahy, I*, Praha 1996.

Ludmila VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Hradec Králové 1969.

Ludmila VLČKOVÁ, *Benediktinská klášterní knihovna v Broumově*, Praha 1963.

Eva VODOCHODSKÁ, *P. Vincenc Maiwald, OSB (Fridolín Antonín Maiwald), (1862–1951)*, *Bohemiae Occidentalis historica* 4, 2018, č. 2, s. 81–90.

Petr VOIT, *Albrecht Dürer a počátky české ilustrace*, *Acta Musei nationalis Pragae. Historia litterarum* 64, 2019, s. 45–55.

Petr VOIT, *Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí*, Praha 2017.

Petr VOIT, *Počátky renesanční typografie v Čechách a na Moravě*, *Listy filologické* 1–2, 2009, s. 125–135.

Petr VOIT, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006.

Petr VOIT, *Tiskové písmo Čech a Moravy první poloviny 16. století*, *Bibliotheca Strahoviensis* 1, 2011, s. 105–202.

Václav VOJTÍŠEK, *O pečetech a erbech měst pražských a jiných českých*, Praha 1928.

Pavel VRTÍLKA, *Spinozovo kompendium gramatiky hebrejského jazyka*, in: *Benedikt Spinoza, Kompendium gramatiky hebrejského jazyka*, Praha 2015, s. 11–46.

Adéla Věra WAGNEROVÁ, *Diarium kláštera Police nad Metují 1704–1710. Sonda do obsahu významného pramene*, bakalářská práce, Katedra pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, 2020.

Thomas WALLNIG, *Critical monks. The German Benedictines, 1680–1740*, Leiden – Boston 2019.

Hanna WALSDORF – Marie Thérèse MOUREY – Tilden RUSSELL (edd.), *Tauberts „Rechtschaffener Tanzmeister“ (Leipzig 1717). Kontexte – Lektüren – Praktiken*, Berlin 2019.

Huberta WEIGL, *Planen und Bauen im Dienst der Kirche. Jakob Prandtauer 1660–1726*, St. Pölten 2010.

Laurentius WINTERA, *Die Benedictinerabtei Břevnov – Braunau in dr Zeit der zwei ersten schlesichen Kriege 1740–1746*, Brünn 1899.

Vavřinec WINTERA, *Stift Braunau im Dienste der Kultur. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte der katholischen Kirche in Böhmen*, in: *Jahresbericht des öffentlichen Stifts-Obergymnasiums der Benediktiner zu Braunau in Böhmen* 43, 1904.

Rafał WITKOWSKI, *Rekonstrukce tří řádových knižních fondů – benediktinského v Lubinu, kamaldulského v Bie-niszewu a jezuitského v Poznani*, in: Bibliotheca Antiqua 2012. Sborník z 21. konference 7.–8. listopadu 2012 Olomouc, Olomouc 2012, s. 161–168.

Jan WRABEC, *Unbestimmtheit und Innovation der Kirche des hl. Kreuzes und der hl. Hedwig in Wahlstatt (Legnickie Pole)*, in: Marco Bogade (ed.), *Transregionalität in Kult und Kultur: Bayern, Böhmen und Schlesien zur Zeit der Gegenreformation*, Köln – Weimar – Wien 2016, s. 124–144.

Zdeněk ZAHRADNÍK, *Fond knihovny benediktinského kláštera v Broumově a jeho evidence na přelomu 18. a 19. století*, *Východočeské listy historické* 37, s. 87–110.

Dana ZAPLETALOVÁ, *Počátky rajhradského kláštera – monastické, nebo kolegiátní?*, *Studia Mediaevalia Bohemica* 8, 2016, č. 2, s. 219–245.

Johannes ZESCHICK, *Benediktini a benediktinky v Čechách a na Moravě*, Praha 2007.

Jakub ZOUHAR, *Přehled benediktinského dějepisectví v českých zemích*, *Konštantínove listy* 9, 2016, č. 2, s. 39–73.

Digitální zdroje

Benediktini a břevnovský klášter, in: Břevnovský klášter: <https://www.brevnov.cz/cs/benediktini-a-brevnovsky-klaster>

Benedyktyni Legnickie Pole (Św. Krzyż, św. Jadwiga Śl.) – Druki powiązane z klasztorem: <http://pw.kasaty.pl/pl/klasztor/Monastery/462/druki.html>

Bibliografie cizojazyčných bohémik – katalog Clavius: <http://clavius.lib.cas.cz/katalog/slo/clai.htm>

Broumovské kostely dostaly na opravu už 100 milionů korun, in: Rychnovský deník: <https://rychnovsky.denik.cz/z-regionu/broumovsky-kostely-ziskaly-na-opravu-uz-100-milionu-korun-20191112.html>

Drobné památky Broumova, in: Collegium pro arte antiqa: <http://www.collegium.cz/pamatky-databaze/>

Epitafium Johanna Hessa, in: Culturele: <https://culture.pl/pl/dzielo/epitafium-johanna-hessa>.

Heslo *Johannes Buxtorf I*, Jewish Virtual Library: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/buxtorf-johannes-i-x00b0>

Heslo *Johannes Buxtorf II*, Jewish Virtual Library: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/buxtorf-johannes-ii-x00b0>

Heslo *Johannes Curtus, Ciceronis Rhetorica nova figuris contracta*, in: PROVENIO. Virtuální rekonstrukce knižních celků: <http://provenio.net/documents/42690?back=http%3A%2F%2Fprovenio.net%2Fauthorities%2F74926&group=42690,36667>

Heslo *Johann Ernst Gerhard*, Encounters with the Orient: <https://www.kent.ac.uk/ewto/projects/harmony-of-languages/index.html>

Heslo *Heinrich Friedrich Wilhelm Gesenius*, Deutsche Biographie: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz42392.html>

Heslo *Johann Ernst Gerhard*, webové stránky University of Kent: <https://www.kent.ac.uk/ewto/projects/harmony-of-languages/index.html>

Heslo *Johannes Habermann* (Johann Avenarius), německá Wikipedie: https://de.wikipedia.org/wiki/Johann_Habermann

Heslo *Stanislav Klimann*, Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000130112>

Heslo *Johann David Michaelis*, Virtual Jewish Library: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/michaelis-johann-david-x00b0>

Heslo *Sebastian Münster*, anglická Wikipedie: https://en.wikipedia.org/wiki/Sebastian_M%C3%BCnster

Heslo *Petrus Nigri*, Jewish Virtual Library: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/nigri-niger-petrus>

Heslo *Eusebius Patz*, Provenienční mapa broumovského fondu: <http://pmap.branamoudrosti.cz/personDetail.html?id=1269>

Heslo *Placidus Pfeiffer OSB, 1706-1781*, in: Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000129935>

Heslo *Christian Reineccius*, Deutsche Biographie: <https://www.deutsche-biographie.de/sfz76021.html>

Heslo *Johannes Reuchlin*, internetová verze encyklopedie Britannica: <https://www.britannica.com/biography/Johannes-Reuchlin#ref141036>

Heslo *Wilhelm Schickard*, webové stránky University of Tübingen: <https://uni-tuebingen.de/fakultaeten/mathematisch-naturwissenschaftliche-fakultaet/fachbereiche/informatik/fachbereich/geschichtliches/wilhelm-schickard/>

Heslo *Leander Schiffer*, Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000130141>

Heslo *Andreas Schwartz, OSB*, in: Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/lat/l.dll?hal-1000129396>

Heslo *Johann Simonis*, The British Museum: <https://www.britishmuseum.org/collection/term/BIOG256325>

Heslo *Benedikt Stipl*, Bio-bibliografická databáze řeholníků v českých zemích v raném novověku: <http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal-1000129555>

Heslo *Vokaun z Vokauniusu, Petr, 1740–1805*, in: PROVENIO. Virtuální rekonstrukce knižních celků: <http://provenio.net/authorities/37503>

Heslo *Trautmannsdorff, Franz Ehrenreich von (1662–1719)*, Bibliotheca Ecclesiae Metropolitanae Strigonensis: http://bibliotheca.hu/possessores/362_traut.htm

Heslo *Trauttmansdorff-Weinsberg, Franz Ehrenreich von und zu, hrabě, 1662–1719*, in: PROVENIO. Virtuální rekonstrukce knižních celků: <https://provenio.net/records/b87b6fad-271c-4f6e-a506-0dd550724f19>

Heslo *Georg Conrad Walther*, in: Sächsische Biografie: [http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Conrad_Walther_\(1710-1778\)](http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Conrad_Walther_(1710-1778))

Klášter Broumov, in: Klášter Broumov. Vzdělávací a kulturní centrum: <https://klasterbroumov.cz/cs/klaster-broumov>

Pro život kostelů Broumovska, in: Broumovsko, kraj historických památek a kulturních hodnot: <http://www.broumovfarnost.cz/cs/pro-zivot-kostelu-broumovska/cile-projektu.html>

Realkatalog der Bibliotheca abbatialis (cca 1765) cisterciáckého opatství v Salemu: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/salXI48>

Seriál F. L. Věk, 1. díl: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/899202-f-l-vek/271310538830001/>

Seznam hebraik z broumovského fondu v katalogu Moravské zemské knihovny: https://vufind.mzk.cz/Search/Results?type=AllFields&page=6&filter%5B%5D=base_txtF_mv%3A%22facet_base_MZK03_broumov%22&filter%5B%5D=language%3A%22Hebrew%22

Signatur: *Bibl.Arch.III.Hb,Vol.786.b*, in: Bibliotheca Hessica: <https://kalliope-verbund.info/de/ead?ead.id=DE-611-HS-2954290>

Die Überlieferung der Werke des Desiderius Erasmus in der Bibliothek des Herzoglichen Georgianums, in: Ludwig-Maximilians-Universität München: https://www.universitaetsarchiv.uni-muenchen.de/ausstellungen/erasmus_von_rotterdam/index.html

Widmungsband Philipp Melanchthons für Johannes Hess, in: Die Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden: <https://reformation.slub-dresden.de/autograph/widmungsband-philipp-melanchthons-fuer-johannes-hess/>

Zapadlymi cestami minulosti, in: Collegium pro arte antiqa: http://old.collegium.cz/index.php?menu=broumovsko/zapcest&page=zap_cest

O autorech

Mgr. Martina Bolom-Kotari, Ph.D. (* 1981) vystudovala historii a pomocné vědy historické na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Od roku 2010 působí jako odborná asistentka na Katedře pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Je také hlavní řešitelkou projektu *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, restaurování, prezentace* v rámci programu Národní a kulturní identity II, který financuje a zajišťuje Ministerstvo kultury ČR. Svůj odborný zájem věnuje zejména sfragistice, církevní diplomatice a správě, dějinám klášterů v období renesance a baroka.

PhDr. Sixtus Bolom-Kotari, Ph.D. (* 1982) Vystudoval historii a archivnictví na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, kde také vyhledával přednášky z dějin umění a památkové péče. Za studentských let dokumentoval drobné sakrální památky na Broumovsku, později pracoval jako stavební garant v Národním památkovém ústavu. Další profesní působení spojil s Historickým ústavem Akademie věd v Praze, mimo to externě vyučoval památkovou péči na Univerzitě Karlově. Od roku 2018 působí jako ředitel Muzea Náchodska.

Mag. Andreas Gamerith, Ph.D. (* 1980) vystudoval dějiny umění na Vídeňské univerzitě. V rámci několika výzkumných projektů a stipendií působil v Linci i Římě. Pracoval v knihovně benediktinského kláštera v Altenburgu v Dolních Rakousích. Od roku 2013 vede knihovnu a archiv kláštera ve Zwettlu, který se nachází rovněž v Dolních Rakousích. Jeho odborným zájmem a vášní je středoevropské barokní umění, on sám je aktivním umělcem. Od roku 2016 působí jako zahraniční expert a konzultant v projektu *Brána moudrosti otevřená*.

Mgr. Anna Holešová (* 1993) vystudovala obor archivnictví a pomocné vědy historické na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové, kde v současnosti pokračuje v doktorském studiu. Od roku 2016 pracuje v projektu *Brána moudrosti otevřená*. Podílí se na katalogizaci a digitalizaci knižního fondu broumovské knihovny. Svůj odborný zájem věnuje kodikologii a dějinám české knižní kultury do roku 1800, zejména bohemikálními tiskům a jejich výzdobě.

Mgr. Jindřich Kolda, Ph.D. (*1979) vystudoval historii a archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové, kde je také na Katedře pomocných věd historických a archivnictví odborným asistentem a od roku 2020 toto pracoviště vede. Vedle toho od roku 2017 působí jako odborný asistent na Katedře sociální a klinické farmacie Farmaceutické fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové. V letech 2005–2017 pracoval jako památkář a archivář. Svůj odborný zájem věnuje zejména dějinám ženských klášterů, řádových knihoven a zdravotní péče v raném novověku. V projektu *Brána moudrosti otevřená* působí jako památkář a historik.

Mgr. Martina Vítková (*1983) vystudovala historii na Filozofické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Po absolvování studia pracovala v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Telči. Od roku 2016 se podílí na vytváření knihovní databáze v rámci projektu *Brána moudrosti otevřená*. Věnuje se církevním dějinám a v současné době se zajímá o provenienční prvky v tiscích broumovské klášterní knihovny.

Mgr. Eva Vodochodská (*1992) vystudovala magisterské studium archivnictví na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové, kde v současné době pokračuje ve studiu doktorského studia. Od roku 2016 spravuje fond broumovské klášterní knihovny v rámci projektu *Brána moudrosti otevřená*. Svůj odborný zájem věnuje zejména církevním dějinám, kodikologii a historii benediktinského řádu.

PhDr. Zdeněk Zahradník (*1955) vystudoval archivnictví a dějepis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde složil také státní rigorózní zkoušku. Poté absolvoval specializační studium oboru muzeologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity Brno. Pracoval jako archivář ve Státním oblastním archivu v Zámrsku a v letech 1982 až 2010 na různých pozicích v Muzeu východních Čech v Hradci Králové, od r. 1994 jako ředitel. Nyní působí jako externí spolupracovník Historického ústavu a Katedry pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. V současné době je vedoucím Biskupské knihovny Biskupství královéhradeckého. V projektu *Brána moudrosti otevřená* působí jako památkář a historik.

doc. PhDr. Mgr. Jakub Zouhar, Ph.D. (*1980) vystudoval dějepis a společenské vědy na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze a pomocné vědy historické a archivnictví na Filozofické fakultě téže univerzity. V letech 2007–2008 pracoval jako archivář v Ústavu dějin UK a archivu UK v Praze, v letech 2005–2018 působil na Katedře PVH a archivnictví FF UHK jako asistent a později odborný asistent, od r. 2019 jako docent. Odborně se věnuje raně novověkým intelektuálním a církevním dějinám, dějinám vzdělanosti, historiografii a německy psané kultuře v českých zemích.

Brána moudrosti otevřená

O projektu

Projekt *Brána moudrosti otevřená. Barokní kulturní dědictví klášterů Broumov a Rajhrad: ochrana, prezentace*, restaurování řeší v letech 2016–2020 konsorcium složené z týmů Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové, Moravské zemské knihovny a Fakulty restaurování Univerzity Pardubice pod vedením dr. Martiny Bolom-Kotari (UHK) v rámci programu Národní a kulturní identity (NAKI II) financovaným Ministerstvem kultury ČR. Členové řešitelských týmů svou pozornost zaměřují zejména na knihovny obou klášterů, které zkoumají z různých úhlů pohledu.

V centru zájmu stojí samozřejmě knižní fond obou knihoven. Vyskolení pracovníci knihy katalogizují, částečně digitalizují, analyzují a připravují nástroje pro jejich budoucí využití odborníky i širší veřejností. V průběhu projektu již vznikla a průběžně se doplňuje Databáze typografických prvků s programem umožňujícím její odborné využití. Orientaci ve fondu usnadňují také specializované mapy zaměřené na původ knih v obou knihovnách (MZK spolu s UHK).

Během podrobného průzkumu knižního fondu byly vytipovány nejvíce poškozené svazky, které posléze prošly odborným restaurováním (UPCE). Výsledkem detailní prohlídky knih je památkový postup *Uložení a péče o knižní fondy v klášterních knihovnách* (UPCE), jenž má sloužit zejména správcům knihoven. Na ty cílí také metodika *Péče o stavební součásti a vybavení interiérových knihoven v historických objektech* (UHK).

Zachování historických knihoven pro budoucí generace nezahrnuje toliko péči o knihy samotné, ale záleží rovněž na zodpovědném a fundovaném přístupu k prostoru knihovny, jejímu vybavení, každodennímu provozu. Řada stereotypně opakovaných postupů může být v dlouhodobém horizontu škodlivá, na což metodika poukazuje a navrhuje lepší přístupy. Metodika byla úspěšně certifikována Ministerstvem kultury a v roce 2021 připravujeme její knižní vydání.

S velkým potěšením připravili řešitelé v roce 2018 video dokument přibližující osudy, současný stav i probíhající aktivity v rámci broumovské knihovny. Srozumitelnou formou shrnuje dosavadní poznatky výzkumu a zpřístupňuje je široké veřejnosti (UHK). V následujícím roce navázala na dokumentární film výstava *Knihovny benediktinských klášterů Broumov a Rajhrad* s doprovodným stejnojmenným katalogem (UHK, MZK, UPCE). Výstavu měli návštěvníci možnost zhlédnout nejen v Broumově a Rajhradu, ale v roce 2020 její rozšířená podoba v obnovené premiéře zavítala také do prostor bývalého benediktinského kláštera v Polici nad Metují, které nyní spravuje a provozuje Muzeum Náchodska. Ač katalog k výstavě vyšel v celkem vysokém nákladu, je již beze zbytku rozebrán. Ukazuje se, že zdánlivě náročné téma je pro veřejnost atraktivní.

Po celou dobu trvání projektu publikují členové řešitelských týmů odborné stati v časopisech a sbornících, prezentují svá zjištění na národních konferencích i mezinárodních sympoziích. Celý projekt v těchto dnech završuje vydání reprezentativních souborných publikací (UHK, MZK, UPCE).

Ač se projekt chýlí ke svému konci, úmyslem i přáním všech, kteří se na jeho řešení v průběhu uplynulých pěti let podíleli je, aby plody jejich práce zůstaly dostupné všem zájemcům a obdivovatelům cenného kulturního dědictví předků. Všechny výsledky jsou za tímto účelem zveřejňovány na projektových webových stránkách branamoudrosti.cz. Navštivte je, zkoumejte a objevujte s námi.

Hradec Králové – Brno – Litomyšl

prosinec LP MMXX

Jmenný rejsřík

A

Albrecht Saský, 147

Allio, Martin, 32

Anastáz II. Jan Opasek, *viz Opasek, Anastáz II. Jan*

Arnolt z Dobroslavína, Jan st., 175, 181

Aulich, Odilo, 73, 82

Avenarius, Johannes, *viz Habermann, Johann*

B

Bader, Felix, 85

Balbín, Bohuslav, 76, 225

Barnabas, John, 86

Bartoš, Jan, 162

Bellmann, Karel Beneš, Placidus, 211

Bennewitz, Georg Gottfried, 84, 86

Benno I. Falkus z Falkenbergu, *viz Falkus z Falkenbergu, Benno I.*

Benno II. Löbl, *viz Löbl, Benno II.*

Berka, Jan, 178, 179

Birckhart, Antonín, 179, 233

Blaha, Amand, 81

Bonfini, Antonio, 85

Boromejský, Karel Hanl, 165

Bossuet, Jacques-Bénigne, 102

Brančavský, Benno, 79

Brandl, Petr, 264

Brokoff, Ferdinand Maxmilián, 37

Břežsko-Lehnický, Jiří Rudolf, 149

Buxtorf, Johannes, 188, 189, 201

C

Cibulka, Izaiáš, 188

Cochlaeus, Johann, 149

Collinus z Chotěřiny, Matouš, 152

Cornerus, David Gregor, *viz Körner, David Gregor*

Cranach, Lucas, st., 147

Crato, Johannes, 147

Č

Čeřovský, Jan, 156, 158, 165, 167, 169

Čtvrtečka, Bruno Hermann, 136, 138, 224

D

Desing, Anselm, 228, 265

Dientzenhofer, Kilián Ignác, 32, 33, 35, 37, 52, 58,
209, 235, 269, 273, 277

Dientzenhofer, Kryštof, 33, 37, 52, 58, 209

Dobner, Gelasius, 225

Dolista, Karel, 92, 140

Dubravius, Jan, 102

Dudík, Beda, 225

Dvorský, Amand, 163, 164

E

Efraim, Jan, 188

Eisengrein, Martin, 147

Elsevierové, 85

Eneáš, Jan, 188

Esslinger, Johann Martin, 80, 85

F

Fagellus Villaticus, Šimon, 153

Falkus z Falkenbergu Benno I., 190

Feistl, Beda, 82

Ferdinand I. Habsburský, 58

Fidler, A. P. Fulgentio, 77

Fortius, Jan, 188

Frída, Jeroným, 195

Fridrich Grundtmann, *viz Grundtmann, Fridrich*

Frind, Anton Ludwig, 225

G

Gamberger, Leopold, 77

Gerhard, Johann Ernst, 198

Gesenius, Heinrich Friedrich Wilhelm, 190

Gleditsch, Johann Friedrich, 85

Godeau, Antoine, 130

Goltschmid, Samuel, 149

de Groos, Jan Adrien Gerhart, 179

Grundtmann, Fridrich, 67, 69, 71, 72, 73, 75, 77, 80,
118, 123, 129, 130, 140, 192, 216, 270, 274, 278

H

Haase, Bohumil, 175, 211

Habermann, Johann, 198

Hadek, Andreas, 79

Hájek z Libočan, Václav, 152

Helic, Lukáš, 188

Hermann, Johann, 159

Hess, Johann, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 270,
274, 279

Hess, Paul, 147, 149

Hiebel, Johann, 249, 252

von Hildebrandt, Johann Lukas, 243

Hiller, Jan, 179

Hipeli, Eduard, 214

Hodějovský z Hodějova, Jan st., 151, 152, 153, 154,
155, 157, 274, 279

Hodějovský z Hodějova, Rous, 151

de Hoeff Huerta, Martin, 154, 156

Hoffmann, Caspar, 193

Hraba, Jan Karel, 175, 177, 183, 184

Hübl, Albert, 128

Hugo od sv. Viktora, 57

CH

Chmel, Jakub II., 59, 70, 71, 165, 169 195, 257, 273,
275, 277, 279

z Chotova, Jan, 209

I

Ildephonsus a S. Laurentio, 201

Itz z Mildensteinu, Eduard, 132, 134

J

Jakub II. Chmel, *viz Chmel Jakub II.*

Jan Nepomuk Rotter, *viz Rotter, Jan Nepomuk*

Jeřábek, František, 175, 177, 178

Jessen, Pavel, 188

Jopner, Sára, 146

Josef I., 159

Josef II., 227

K

z Kaménka, Mikuláš Albert, 188

Kaňka, František Maxmilián, 37

Kapito, Jan, 188

Karel IV., 225

Karel VI., 32, 159

Kayser z Kaysernu, Jan Ondřej, 165

Kleeman, Bernard Eduard, 136, 138

Kliman, Stanislav, 192

Kolský z Kolovsi, Jan, 154

Korkyňka, Anna, 151

Körner, David Gregor, 190

Koronthály, Vladimír Kosmas, 212

Kovář, Jan Karel, 52, 59, 87, 243, 246, 247, 249, 252,
254, 266, 269, 273, 277

Krabice z Weitmile, Hynek, 154

Krása, Antonín, 141

Kretschmayer, Augustin, 192

Krunitz, Johann Georg, 177, 180

Kuen, Franz Martin, 257

Kurzböck, Joseph, 73, 85

Küstner, Christian Wilhelm, 81

Kuthen ze Šprinsberku, Martin, 152

Kütler de Kütenberg, Rudolf Zachariáš, 198

L

Lavater, Johann Kaspar, 73, 263

Legipont, Oliverus, 98, 100, 228

Legis-Glückselig, August Anton, 226

Legnický, Jerzy Rudolf, *viz Břežsko-Lehnický, Jiří Rudolf*

Leopold I., 159, 161

Lev XIII., 214
Lier, Hermann Arthur, 147
Lifka, Bohumír, 156
Löbl, Benno II., 71, 85, 87, 192, 227
Löwe, Gottlieb, 85
z Lucka, Pavel Pistorius, 192, 196
Lukáš Pražský, 149
Luther, Martin, 146, 149

M

Mabillon, Jean, 173, 225
Maiwald, Vincenc, 53, 128, 135, 137, 138, 174, 192,
196, 201, 202, 207, 209, 211, 213, 215, 221, 223,
270, 271, 274, 275, 278, 279, 294, 303, 304, 308
Malý, Jaromír, 156, 304
Mangold, Felicián, 82
Mangold, Jan, 175, 177, 179, 295
Mangold, Řehoř, 82
Martin Korýtko, *viz Ratibořský z Pravdovic, Martin II.*
Martínek, Jan, 152–154, 158, 159, 304
Mayer, Václav, 88, 195, 294, 304
Melanchthon, Philipp, 146, 147, 150, 312
Minsterberský, Jáchym, 146
Minsterberský, Karel I., 146
Moiban, Ambrosius, 147
Munggenast, Josef, 235
Münster, Sebastian, 198, 310

N

Nejedlý, Zdeněk, 54

Nigri, Petrus, 188, 310
Nostic, Jan Hartvík, 149
Nostic, Oto ml., 149

O

Opasek, Anastáz II. Jan, 77, 92, 117, 207, 296, 305
Otmar Daniel Zinke, *viz Zinke, Otmar Daniel*

P

Palacký, František, 225
Patz, Eusebius, 201, 311
Peez, Johann Conrad, 85
Petr III., 76
Peřina, Rudolf, 202
Pfaltz, Kristián August, 180
Pfeiffer, Placidus, 74, 311
Piter, Josef Bonaventura, 71, 228
Placentius, Jan, 156, 158, 167, 190, 192, 196
Plas, Václav, 222
z Poděbrad, Jiří, 209
Pospíšil, František, 212
Prandtauer, Jakob, 235, 241, 243, 309
z Pravdovic, Martin, 51, 130, 140, 209
Prokop, Dominik, 140, 141, 209
Přemysl Otakar I., 29
Příchovský z Příchovic, Antonín Petr, 165
Pubička, František, 226
Püttner, Gotthard Johann, 85, 295

R

Ratibořský z Pravdovic, Martin II., 51, 130, 140, 209
Rautenstrauch, Štěpán, 59, 68, 70, 73, 76, 82, 86, 139,
140, 167, 193, 194, 195, 201, 202, 216, 227, 228,
263, 271, 275, 279, 304
Reineccius, Christian, 202, 311
Reinelt, Paul, 82, 88, 89
Reiner, Václav Vavřínek, 249, 259, 260, 262, 264–266,
303, 306
Reiner, Wenzel Lorenz, *viz Reiner Václav Vavřínek*
Reissmüller, Atanáš Richard, 139
Remondiové, 85
Ricci, Sebastiano, 266, 299
Riedl, Robert Christian, 136, 303
Richter, Benedikt, 100
Rosenstingl, Franz, 234, 235
Rotter, Jan Nepomuk, 53, 135, 136, 140, 207, 216,
223, 224, 226, 302, 304
Rotterdamský, Erasmus Desiderius, 177, 295
Rüdiger, Johan Friedrich, 85, 175
Rudolf II., 51, 58
Růžička, Jeroným František, 58, 134, 163, 207, 209,
222, 223, 225–228, 274, 278, 299, 306

S

ze Salzy, Jakub, 146
Santini, Jan Blažej, 37
Sartorius, Tomáš, 32, 35, 52, 201, 209, 227
Sax, Johann Josef, 167
Selender z Prošovic, Wolfgang, 130, 167

Severin, Jan ml., 153
Schickard, Wilhelm, 196, 198, 200, 201, 296, 311
Schiffer, Leander, 192, 311
Schmidt, Cornelius, 77, 88
Scholz, Celestin, 192, 195, 202
Scholz, Josef Ignaz, 86
Schönfeld, Jan Nepomuk Ferdinand, 177, 179, 295,
296
Schramm, Romuald, 132, 134–136, 213
Schröder, Nikolaus Wilhelm, 190
Schultens, Albert, 190
Schwartz, Andreas, 151, 311
Schwartz, Peter, *viz Nigri, Petrus*
Simonis, Johann, 202, 311
Sommernitz, Salesius Josef, 139
Spinetti, Bernardo, 87, 246
Stang, Josef Ignaz, 81
Staphylus, Friedrich, 147
Stipl, Benedikt, 199, 311
Strahl, Rupert, 52, 59, 74, 76, 77, 79, 92–100, 103–
105, 107, 108, 130–132, 134, 196, 201, 202, 203,
243, 252, 269, 270, 271, 273–275, 277–279, 307
Strobach, Hugo, 77
sv. Benedikt z Nursie, 77, 136, 172, 208, 302
sv. Anna, 35
sv. Anselm, 210, 214, 215
sv. Augustin, 156
sv. Barbora, 33
sv. Jakub Větší, 33
sv. Jan Nepomucký, 161, 179, 180, 183, 184

sv. Jimram, 128, 209
sv. Jiří, 33
sv. Ludmila, 180
sv. Magdalena, 35
sv. Markéta, 35–37, 209, 223, 306
sv. Martin, 33
sv. Máří Magdalény, 146, 147, 149, 150, 154, 299
sv. Matěj, 128
sv. Michael, 33, 37
sv. Norbert, 180
sv. Pavel, 33
sv. Petr, 33, 184
sv. Prokop, 35, 138, 180
sv. Robert Bellarmin, 191, 192
sv. Roch, 139, 271
sv. Řehoř Veliký, 57
sv. Václav, 33, 51, 60, 140, 179, 180, 244, 251
sv. Vincent, 214
sv. Vít, 180
sv. Vojtěch, 136, 180, 208, 213, 223, 303
sv. Zikmund, 180

Š

Škréta, Karel, 179
Šlechta ze Všehrd, Jan, 159
Špinka, Václav, 211
Štěpán Rautenstrauch, *viz Rautenstrauch, Štěpán*
Švihovský, Václav, 156

T

Tomáš Sartorius, *viz Sartorius, Tomáš*
Tomek, Václav Vladivoj, 68, 308
Trampeli, Johann, 85
Trassler, Josef Jiří, 177, 179, 180, 182, 295
Trattner, Johann Thomas, 85, 175
von Trauttmansdorff, Adam Maxmilian, 159
von Trauttmansdorff, Franz Ehrenreich, 145, 159–161,
270, 274, 279, 306
Troger, Paul, 264
Turzo, Jan, 146

U

z Ullersdorfu, Jiří, 165
Urtica, Anselm, 201
Utz, Roman, 139

V

Válková, Marie, 139
Věk, František Ladislav, 60
Vladislav II. Jagellonský, 58
Vlčková, Ludmila, 60, 91–94, 100, 105, 108, 127, 128,
132, 134, 138, 163, 167, 168, 172, 174, 308
Vokoun, Antonín Jan Václav, 163, 168, 169
Vokoun, Petr, 163, 168, 169
Vusín, Kašpar Zachariáš, 82

W

Wahle, Hedvika, 146

Walther, Georg Konrad, 82, 311
Watzke, Amand, 135
Werner, Anton, 86
Wimmer, Bonifác, 214
Windischgrätz, Regina Katharina, 159
Wintera, Vavřinec Jan, 213
Wirckhart, Wolfgang, 175
Wolff, Christian, 77
Wolný, Gregor, 225
Wussin, Kašpar Zachariáš, *viz Vusín Kašpar Zachariáš*

Z

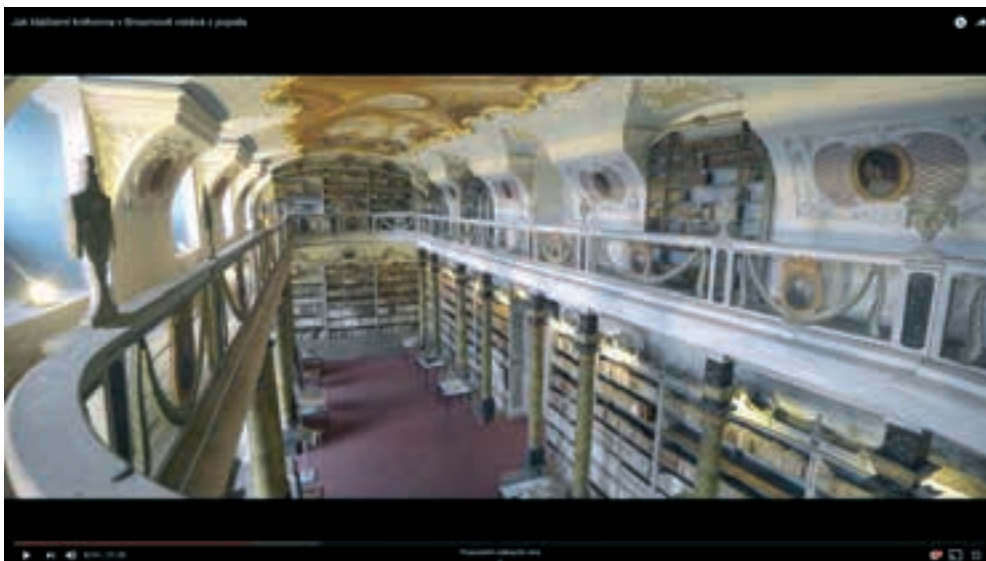
Zahradník, Zdeněk, 59, 74, 76, 87, 88, 127, 128, 130,
131, 134, 140, 175, 221, 309, 314, 327
Zanchi, Antonio, 266
Zech, Matheus, 77
Zeiller, Johann Jakob, 264
Zelender z Prošovic, Wolfgang, 209
Zeman, Norbert Josef, 92
Zelený, Franciscus, 2
Ziegelbauer, Magnoald, 76, 77, 80, 81, 85, 207, 225,
228, 295
Zinke, Otmar Daniel, 32, 33, 37, 70, 71, 118, 192,
207, 209, 227, 228, 235, 264, 269, 270, 273, 274,
277, 278, 304

Filmový dokument o Broumovské knihovně

- Zajímají Vás osudy broumovského kláštera i jeho knihovny?
- Chcete si prohlédnout unikátní záběry natočené v interiérech a exteriérech?
- Poslechnout si výklad odborníků, kteří zde již od roku 2016 provádějí komplexní výzkum?

Pak se podívejte na náš krátký film věnovaný právě této unikátní památce.

Ke zhlédnutí jej naleznete zde: <https://www.youtube.com/watch?v=JfpRY91FlhU>

Dokument autorů Zdeňka Zahradníka, Marty Bolom-Kotari, Jindřicha Koldy, Andrease Gameritha, Evy Vodochodské a kol., který pro řešitelský tým projektu Brána moudrosti otevřená vyrobilo Victory studio Petra Vyšohlída v roce 2018.

Brána moudrosti otevřená. Knihy a knihovny broumovského kláštera

Martina Bolom-Kotari – Jindřich Kolda a kol.

Návrh obálky: Sixtus Bolom-Kotari

Technická redakce a sazba: Jan Košek

Fotografie a reprodukce: Sixtus Bolom-Kotari a autoři

Jmenný rejstřík: Lenka Horáková

Překlady: Luděk Vacín, Eva Mašátová

Hradec Králové 2020

První vydání

332 stran

Počet výtisků: 700

Vytiskla Tiskárna Broumov, Přadlácká 89, 550 01 Broumov

Vydala Univerzita Hradec Králové

ISBN 978-80-7435-807-4

Neprodejně.

Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta

Rokitanského 62, CZ-500 03 Hradec Králové

Email: martina.kotari@uhk.cz

www.branamoudrosti.cz, www.uhk.cz

